

Aalborg Universitet

AALBORG UNIVERSITY
DENMARK

En Århusantropologi

Ph.d.-afhandling

Raahauge, Kirsten Marie

Publication date:
2007

Document Version
Også kaldet Forlagets PDF

[Link to publication from Aalborg University](#)

Citation for published version (APA):
Raahauge, K. M. (2007). *En Århusantropologi: Ph.d.-afhandling*. SBI forlag.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal -

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at vbn@aub.aau.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

KIRSTEN MARIE RAAHAUGE
EN ÅRHUSANTROPOLOGI

Statens Byggeforskningsinstitut
AALBORG UNIVERSITET

EN ÅRHUSANTROPOLOGI

Ph.d.-afhandling

KIRSTEN MARIE RAAHAUGE

Statens Byggeforskningsinstitut 2007

Kirsten Marie Raahauge
En Århusantropologi

Grafisk tilrettelagt af Ivar Tønsberg
Foto: Kirsten Marie Raahauge & Ivar Tønsberg
Kort gengivet med venlig tilladelse fra Århus Kommune
© Kirsten Marie Raahauge & Ivar Tønsberg
Trykkeri: Best-Buy-Broker
2007 SBI
ISBN: 978-87-563-1333-9

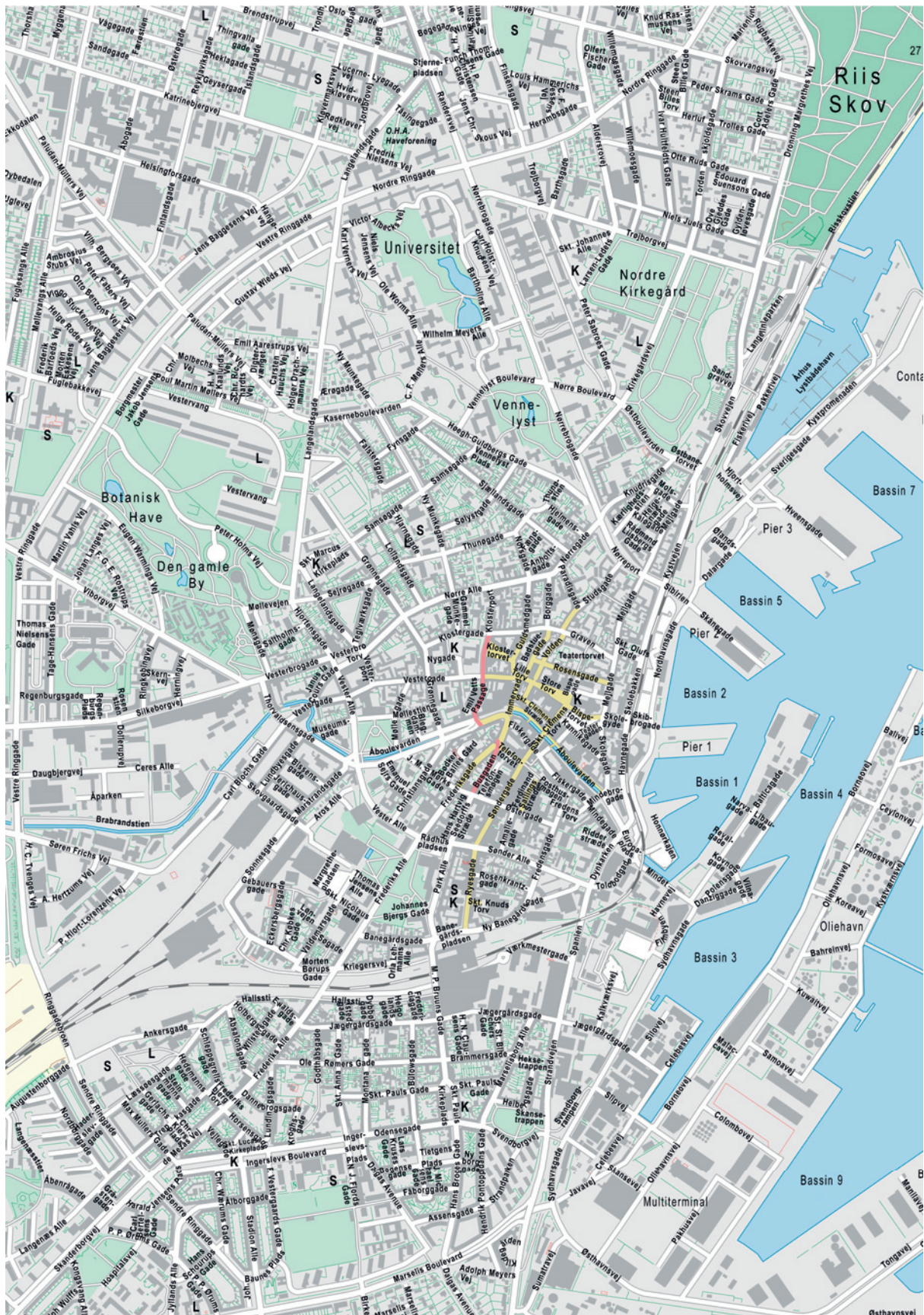
Ph.d.-projektet forløb under *Byøkologisk Velfærdsforskning*, et forskningssamarbejde mellem Institut for Arkitektur og Design ved Aalborg Universitet (AAU) og Statens Byggeforskningsinstitut (SBI) finansieret af Statens Forskningsråd.

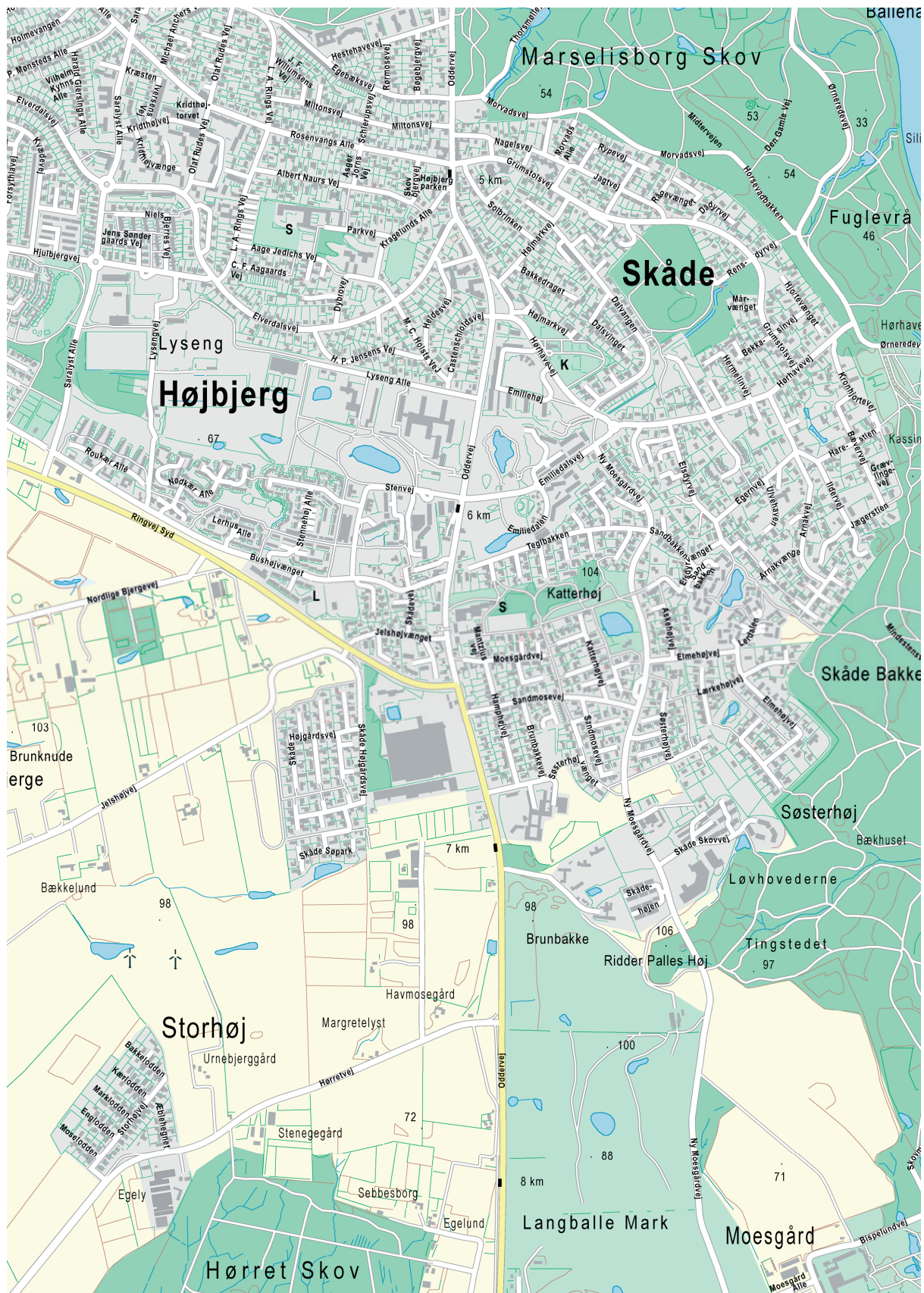
Vejledere

Hovedvejleder: Mary-Ann Knudstrup, lektor ved Arkitektur og Design, AAU
Antropologisk vejleder: Inger Sjørlev, lektor ved Institut for Antropologi, KU
Bivejleder: Claus Bech-Danielsen, seniorforsker, SBI
Bivejleder: Ole Michael Jensen, seniorforsker, SBI

Bedømmelsesudvalg

Ole B Jensen, professor, Institut for Arkitektur & Design, Aalborg Universitet (Formand)
Karen Lisa G Salamon, lektor, Center for Designforskning, Danmarks Designskole
Niels Albertsen, forskningsprofessor, Arkitektskolen Aarhus

EN ÅRHUSANTROPOLOGI

INDEX

Kort over Århus Midtby, Skåde Bakker og Fedet	4
Uden for murene	11
<u>Fortolkningsrum og fysiske rum</u>	15
Rammer	16
Empirisk ramme: Århus	16
Incitamentsramme: Tusind Tableauer og handlingsrammer	19
Institutionel ramme: Tværfaglighed	21
Tekstens ramme: Forløb i overskrifter	24
Metoder	25
Den komparative dimension: Forstørrelsesglasset	25
Den analytiske refleksivitet: Påvirkninger	27
Refleksivitet in actu: Hjemantropologi og studying up	29
Den teoretiske refleksion: Redskaber	34
Tekstens forløb igen: Analyse og syntese	42
Felten	45
Feltarbejde i Århus: Den empiriske omverden og etnografisk metode	46
Kvartererne	56
Kvartersgrænser: Tæthed og segmentering	58
Kvarterstopografi & -infrastruktur: Slyngninger og lige veje	61
Kvarterskendetegn: Sociale organiseringer og kulturelle værdier	63
Kvartershistorie: Fra sommer til hverdag	70
Kvarterstid: Et døgn i Skåde Bakker og på Fedet	73
TRE RUM	77
<u>Landskab</u>	77
Rammer	79
Landskab, natur og andre begreber	79
Kvartererne landskabeligt set	81
Landskabelige zoner	82
Grænser til landskaberne	86

Indfoldet eller foran	87
Repetitive landskaber og varierede landskaber	88
Sanser, overskridelser og sammenflydninger	91
Landskaber handlet og forestillet	93
<u>Det forestillede register: Tableaulandskaber</u>	95
Kunstige landskaber fra Europa	95
Fra by til land: Fremsyngninger af det danske landskab	97
Mellem skov og hav: Århusianske landskaber	100
Analoge og digitale landskaber i byskabet	106
<u>Det handlede register: Kondilandskaber -</u>	110
Skovagtighed, intens aktivitet og daglig motion	111
Ved havet: krop, vand og strand	113
Det syntetiske kondilandskab	117
Korrekt landskabelig optræden	118
Friluftsgudstjeneste	121
<u>Det ekstra-naturlige register: Mana</u>	123
Ro i sindet	123
Århusiansk naturomgang	125
Bølgelængder	128
Afmagt	129
Tid og faktor	133
Tid	133
Faktor	136
<u>De landskabelige kvaliteter</u>	138
Adskillelse og sammenflydning	140
 Centrum	145
Rammer	147
Midtbybeskrivelse: grænser, zoner og brandscapes	148
Spredt, samlet, sugende og imploderet rum	153
Spredende rum	153
Samlende rum	154
Sugende rum – imploderet rum?	156
Nye centre, nye urbane formationer?	157
Byløft	157
Det transitære rum	160
Det tematiserede rum	162
Indeni? Udenpå?	165
Tid og faktor	167
Tid	167
Faktor	168
Sammenvævede byer	171
Byvæv, by og Beaubourg	171
Omverdensomgange	173

Hus	175
Rammer	176
Huset i kvarteret	177
Det synlige og det skjulte	178
Indenfor	179
Grænser og gennembrud	182
Bú er betra	185
Gentagelse	189
Filtre	192
Cellen udfoldet	196
Hjemlighed og fladskærme	197
Hul igennem	201
Repræsentation og privathed: Adelsliv	204
Præsentabilitet og legitimitet	210
Tid og faktor	217
Tid	218
Faktor	220
Fra celle til udfoldethed T/R	222
Før slutningen	224
Syntese	225
Konklusioner og perspektiveringer	225
I bakspejlet	226
Tid og rum, bevægelse og proximitet	227
Virtuelle rum: Imellem murene	231
Tableauer, handlingsrammer og tidlige virtuelle rum	234
Offentlighedsgrader: opfattelse, værdsættelse og tidlige & senere virtuelle rum	235
Adskillelser, sammenfiltringer og virtuelle rum	238
Afslutning	240
Kvarter og omgivelser	240
Særegenhed og entropi	242
Ud af Århus	245
Litteratur	247
Engelsk og dansk resumé	265

Uden for murene

En Århusantropologi er skrevet på baggrund af otte måneders feltarbejde i om Skåde Bakker og på Fedet ved Århus. Ph.d.-afhandlingen behandler interaktionen mellem fysisk rum, social praksis og kulturel forestilling gennem tre rumtyper: landskab, by og hus og belyser herigen- nem de to kvarterer.

Selv om en stor del af feltarbejdet foregik inden døre, søger afhandlingen at forblive uden for murene i den forstand, at det ikke er psykologiske eller indre erfaringer, der er fokus; det er desuden forsøgt at komme uden for de personlige erfaringer og ind i en mere generalise- rende forståelse af såvel lokale landskaber, bydele og huse som analytiske begreber om rum, socialitet og kultur. Baggrunden er et omfattende empirisk materiale fra feltarbejdets delta- geroobservation, interviews, indsamlinger, fotoregistreringer m.v.

Skåde Bakker og Fedet ved Århus, DK, udmærker sig ved at være byens mest attraktive villakvarterer. De er interessante i sig selv, men også fordi sådanne attraktive kvarterer efterlignes mere eller mindre vellykket andre steder. Hvad er det, der gør dem attraktive, hvordan forvaltes de, og hvorledes fortolkes det? Sådanne spørgsmål rækker videre ud mod forståelsen af boligkvarterer som sådan, og de vilkår og valg, de er underlagt. Desuden rækker dette singulære emne ud i en videre diskussion af rums sociokulturelle dimensioner. Rummets betydning i forhold til samfund og kultur således som den viser sig i forestillinger og praksisser er således emnet i videre forstand.

Ph.d.-projektet er tilknyttet *Byøkologisk velfærdsforskning* (1998-2004), et forsknings- samarbejde mellem Institut for Arkitektur & Design ved Aalborg Universitet (AAU) og Statens Byggeforskningsinstitut (SBI), finansieret af Statens Forskningsråd over AAUs del af Velfærdsbevillingen, samt af AAU, Institut for Arkitektur og Design. Den universitære tilknytning har været AAU, Institut for Arkitektur og Design, Institut 19 og den daglige arbejdsplads har været SBI. Byøkologisk velfærdsforskning har gennem en række enkelt- projekter, heriblandt flere ph.d.-projekter, foretaget undersøgelser og kortlægninger af byerne

Århus og Ålborg. Det overordnede forskningsprojekts forskellige bidrag er præsenteret i antologien "Urban Lifescapes" (Bech-Danielsen et al. (eds.) 2004). Byøkologisk Velfærdsforskning var et samarbejde mellem en flersidig disciplin, bygget op over tre temaer: arkitektur, ressourceforbrug og livsstil, idet enkeltprojekterne lægger sig på akserne her imellem. Anledningen til at inkorporere et antropologisk studie var, at to århusianske boligkvarterer, der fra et arkitektonisk synspunkt forekom forskellige, var ens i henseende til økonomi, ressourceforbrug og livsstil. De to kvarterer, der oprindeligt skulle foretages en sammenligning af, var Skåde, et kvarter, der ligger i sydlig forlængelse af Skåde Bakker, højere oppe i morænelandskabet, bestående af store huse fra 1960'erne – 1990'erne, og Fedet, der er et mere blandet kvarter med huse fra århundredeskiftet til i dag. Da Skåde Bakker og Fedet viste sig at være de to boligkvarterer, ejendomsmæglere pegede på som de typiske velhaverkvarterer i Århus, blev disse to kvarterer i stedet sammenlignet. Formålet med at få foretaget et antropologisk studie var altså komparativt (divergenserne viste sig i sammenligningen) og kvalitativt (metoderne måtte gerne forholde sig til de fysiske områder og beboerne kvalitativt). Hele afhandlingen kan læses som en lang overvejelse over denne problemstilling, idet hensigten er at vise forskelle mellem de to kvarterer på trods af deres ligheder og ligheder på trods af deres forskelle. De intrikate forhold mellem arkitektonisk udtryk, sociale processer og kulturelle betydningsdannelser søges herigennem sat i spil. Det er ikke blot mennesker med ens værdier, normer, forbrugsmønstre eller pengepung, der slår sig ned i kvarterer af en speciel beskaffenhed, snarere flytter forskellige mennesker til et kvarter af forskellige grunde. Når man først bor der, præger disse kvarterer én, de bliver det vilkår, man lever videre med, og som man bliver en del af. Beboere og kvarter påvirker hinanden, ligesom de århusianske kvarterer, hvor husene er dyre, indvirker på hinanden, idet de fleste beboere netop kender beboere fra disse kvarterer, og ikke i så høj grad fra andre af byens kvarterer.

TAK til Forskningsrådene, der har finansieret forskningsprojektet gennem bevillingen til Byøkologisk Velfærdsforskning. Tak til mine vejledere: hovedvejleder, Mary-Ann Knudstrup (AAU) mine to interne vejledere Claus Bech-Danielsen og Ole Michael Jensen (SBI) og min antropologiske supervisor Inger Sjørølev (KU). Med åbenhed, tålmodighed og kompetence har de læst og kommenteret, bakket op og inspireret. Tak til bibliotekarerne Lillian Nielsen (SBI) og Jan Starcke (KU) for tålmodighed og hjælp, til kolleger og venner i Ålborg, Hørsholm og København, som har mødt mig med faglige diskussioner, ubegribelig forståelse og

almindelig praktisk hjælp i et og alt, til Århus Kommune, især arkitekt Thorkild Green, der har været hjælpsom, interesseret og kreativ i sin tilgang til projekt som detailspørgsmål, alle kort er copy right Århus Kommune, til de Lokalhistoriske Foreninger, som har hjulpet, henvist og givet tilladelse til at bringe illustrationer fra deres hjemmeside (foto i Højbjerg og Holme Lokalhistoriske Samling og Vejlbj-Risskov Lokalhistoriske Forening), og tak til Inge Larsen og Poul Pedersen, der med kendskab til mit personlige bagland og som i Århus bosiddende antropologer blev mine venner i felten. En særligt hjertelig tak til de ca. 500 århusianere, der har ladet sig interviewe i timevis, henvist til hinanden og taget mig med til alt mellem himmel og jord, og til de to familier, jeg boede hos; de åbnede deres hjem for mig, tog imod mig med venskab, interesse og hjælpsomhed, lukkede mig ind i deres verden, hus og kvarter, og gjorde det muligt at gennemføre projektet. Tak til mine veninder, kolleger og navnesøstre, antropolog ph.d. Kirsten Winther Jørgensen, som har læst og påtalt alt fra tekstens indhold til computerproblemer og Kirsten Møllegaard, som har oversat det engelske og kommenteret det danske. Og endelig tak til dem derhjemme: billedkunstneren Ivar Tønsberg, min mand og min bedste samtalepartner, som også har sørget for afhandlingens grafiske koncept. Alligevel er det ikke Ivar, men Arne, som jeg dedikerer afhandlingen til. Min søn Arne kom nemlig til verden efter feltarbejdets afslutning, men inden det fik skriftlig form. Han tog min distraktion med venlig undren.

Fortolkningsrum og fysiske rum

Århus ligger i en dalsænkning. Kommer man kørende ad motorvejen fra syd, vil man nå en bakketop, hvorfra man kan se byen langt nede foran sig. Byen er omgivet af vand mod øst og skove mod syd. Terrænet, der er fladt mod nord, skråner opad til de andre sider. Dybest nede i gryden løber de mange indfaldsveje sammen i byens midte.

Skåde Bakker befinder sig i et kuperet og skovrigt terræn syd for Århus centrum; morænebakkerne hæver sig højt over Århus' centrale dele og fra Skåde Bakkers stejle skrænter kan man se Århus Bugt langt under sig. Fedet ligger på en flad kyststrækning mod nord. Denne strandeng nord for både det centrale Århus og Ris Skov ligger i et bælte langs Århus Bugt, mod syd og vest hæver den morænebakke sig, hvor Ris Skov mod syd og dernæst Vejlbymod vest og andre nordlige dele af Århus befinder sig. Mod nord vokser Fedet stadig, mener mange, nu er området ved at nå Egå. Et tredje kvarter, Stationsgadekvarteret ligger nord for Ris Skov, op ad skovbrynet mod syd, langs vandet mod øst og op ad morænebakken mod vest. Mod nord er det adskilt fra Fedet af en ca. 300 meter bred græsplæne og et psykiatrisk hospital. Mellem Skåde Bakker og Fedet ligger Århus' centrum.

Denne felt vil senere blive præsenteret in extenso. Indledningen består af tre kapitler. I kapitel 1 indsættes arbejdet i fire rammer, den empiriske felt, incitamentsrammerne, de institutionelle rammer og tekstens forløb, kapitel 2 præsenterer de analytiske og teoretiske redskaber og kapitel 3 præsenterer feltarbejdet og felten, de kvarterer, det hele handler om.

Rammer

Skåde Bakker og Fedet er indfældet i globale, nationale og regionale netværk men fokus er på de specifikke, lokale rum, som de tager sig ud i det globale havs strømme. Felten er afgrænset til de to små, lokale pletter på jorden, Skåde Bakker og Fedet. Også et tredje kvarter, Stationsgadekvarteret, vil af og til spille en rolle undervejs. Felten vil mestendels blive belyst indirekte, nemlig gennem beskrivelsen af, hvorledes beboerne opfatter tre andre rum, der på forskellig vis er relateret til kvartererne: landskabet, centrum og huset. Afhandlingens præmis er, at der består et forhold af gensidighed mellem rumlig og sociokulturel organisering. Med dette udgangs-punkt kan viden genereres på to niveauer: Fortolkningerne af den konkrete felt i Århus og forståelsen af det generaliserede felt, der angår rummets betydning i forhold til samfund og kultur.

Empirisk ramme: Århus

Foråret 2001 rejste jeg til Århus for at interviewe ejendomsmæglere, opsøge deres husfremvisninger i velhaverkvarterer og høre hvor i Århus man i følge ejendomsmæglerne slår sig ned, hvis man har råd til at vælge. Ejendomsmæglerne var enige, svaret var klart: I Skåde Bakker eller på Fedet. Fra 1.9. til 22.12.2001 boede jeg i Skåde Bakker, midt i kvarteret, og fra 1.4. til 30.6.2002 befandt jeg mig på Fedet. Det viste sig, at kvarteret, jeg boede i, fra et lokalperspektiv *ikke* var Fedet, skønt det slås sammen med området under betegnelserne. „Risskov“ og „Vejlby Fed“ på vejviser-kort (Mostrups Vejviser, Kraks kort over

Århus og Omegn etc.) og af adskillige ikke derboende århusianere, blandt andre ejendoms-
mæglerne, kaldes Fedet. Flere henviste således til „René og Thomas“, der boede på Fedet, for
at understrege kvarterets eksklusivitet.¹ Det viste sig, at de boede i Stationsgadekvarteret, og
også jeg boede i Stationsgadekvarteret, adskilt af den store græsplæne af ingenmandsland fra
Fedet. Denne græsplæne er for nylig blevet formindsket ved bebyggelsen af et par nye store
villaer. Der er altså rettere 2 1/2 felter: Skåde Bakker, Fedet og Stationsgadekvarteret. Skåde
Bakker og Fedet vil systematisk blive sammenlignet gennem afhandlingen, mens Stationsga-
dekvarteret vil optræde som joker og dukke op som kontrapunktisk figur undervejs. Under
begge de større feltarbejder boede jeg i hvert område hos en familie, i underetagen af deres
hus. Begge steder blev jeg omgivet af stor hjertelighed og hjælpsomhed af mine værtsfamilier
og af de mennesker, der kom og gik i hus og nabolag. Alle er de anonyme. Både før og efter
disse længerevarende perioder af 3-4 sammenhængende måneder har jeg været tilbage i felten
for at interviewe, deltage i fester og andre begivenheder, deltageobservere og fotografere også
under disse besøg boede jeg hos mine faste værter.

11. september indtraf kort efter min ankomst til Skåde Bakker. Det havde effekt for både
mig selv og de mennesker, jeg skulle lære at kende. For en gangs skyld brød det globale bru-
talt ind i lokalsfæren. Feltarbejdet foregik i Twin Towers falds skygge. 12. september lignede
Skåde Bakker sig selv til forveksling. Det er signifikant for dette kvarter, at en begivenhed
som denne på den ene side præger de globalt funderede økonomier, mens det på den anden
side ikke forstyrrer roen. At virtuelle som konkrete rum er del af den samme lokal-global
verden, er vilkåret for nærværende fokus på de lokale, konkrete, empiriske fænomener, der
viser sig, hvilke veje og net, de end er del af.

Den analytiske vinkel er sociokulturel snarere end sociopolitisk. Skønt felten er afgrænset
empirisk til at være attraktive kvarterer, er det således ikke et magtperspektiv eller et økono-
misk perspektiv der lægges på arbejdet. Derfor er antologier som fx ”Remapping Memory”
om forholdet mellem hukommelse, politik, tid og rum (Boyarin (red.) 1994) og „Culture,
Power, Place“ der fokuserer på magt i forhold til rum og kultur (Ferguson & Gupta (red.)
1997) heller ikke anvendt i analysen. Det globale og magten findes implicit i mange af de
beskrevne forhold, men det er ikke det eksplicite emne. Disse begrænsninger af den empiri-
ske felt og det analytiske perspektiv er nødvendige; det er svært at få øje på noget, hvis man

¹ ”René og Thomas”, tænkte jeg: ”Det er mærkeligt, at de ejendomsmæglere henviser så selvfølgelig til
d’herrer, som jeg aldrig har hørt om.” Indtil jeg fandt ud af, at der var tale om Thomas Helmig og hans kone
Renée Toft Simonsen, rock stjernen og fotomodellen fra Århus.

gerne vil se alt. Selv om der er noget, man ikke får øje på ved denne afsnøring, er der andet, der forhåbentligt bliver tydeligt.

Ved at lade felten begrænse topografisk til de konkrete kvarterer, som blev udpeget, viste der sig også en social feltafgrænsning: de fleste af beboerne har venner, bekendte, familie – sociale relationer – i Skåde Bakker og på Fedet. Mange kender altså hinanden indbyrdes på kryds og tværs af de to kvarterer, mens der er ikke så mange, der har store omgangskredse i andre dele af Århus.

Der sker for tiden en *topografisk vending* i antropologien, skriver antropologen Kirsten Hastrup i "Introduktion. Antropologiens Vendinger" (2004a). "Mennesker lever i og med konkrete materielle og historiske vilkår, ikke blot som fritsvævende talebobler" (ibid.:20). Det rumlige og materielle er kommet i fokus som en reflektor af det sociokulturelle. Hvor tidligere *materiel kultur* blev forstået som *fremvisende* kultur gennem materielle objekter, er den nye materialitetsforståelse i *den topografiske vending* i højere grad gearret om måden, hvorpå det sociokulturelle og det materielle *indvirker* på hinanden.² Der er altså tale om en dynamiserende tilgang. Denne nye topografiske vending implicerer, at det globale må studeres gennem lokale forhold. Husenes ting og sager, havernes og landskabernes planter og dyr, byernes beboere, arkitektur og varedisplay og kvarterernes lokale hverdag er vævet ind i globale netværk konkret som gennem teknologisk fremstillede virtuelle rum. Rummets organisering finder sted i den fysiske, konkrete omverden af landskaber, huse og konsumobjekter. Rummets sociale liv (for at parafrasere antropologen Arjun Appadurais berømte bogtitel "The social life of things" (1986)) er forudsætning for hverdagslivet.

På baggrund af traditionelt feltarbejde i de to villakvarterer Skåde Bakker og Fedet undersøger jeg, hvorledes beboerne opfatter, præger og præges af de rum, de omgiver sig med. Velbeslåethed er et kriterium for at bo i de to kvarterer, men de egenskaber, beboerne påpeger som prægnante, er ikke af pekuniær karakter; de angår landskabelige herlighedsværdier og logistik, fx nærhed til urbane knudepunkter, og afsondrethed i privaten. Disse kvaliteter fungerer dels som identitetstilskrivninger, dels som differentieringsmekanismer. Samtidig findes der paradoksale diskrepanser mellem forestillingerne om disse rum og de konkrete handlinger der sker i dem. Feltarbejdets komparative karakter tydeliggør desuden, at de 2 1/2 kvarterer har forskellig fortolkning af naboskab og således også af rumlig adfærd.

² Som overskriften peger på er *the topographic turn* i slægt med firsernes *literary turn* og dermed endnu et aspekt af en hermeneutisk vending. Desuden er det materielle fokus en videreudvikling, idet den implicerer samspillet mellem den "hårde" topografi og den "bløde" fortolkning.

Incitamentsramme: Tusind tableauer og handlingsrammer

Når Skåde Bakker og Fedet adskiller sig fra andre kvarterer i Århus, er det ikke som de kvarterer, hvor de rige bor; de er anderledes som de kvarterer, der af århusianere, læge som ejendomskyndige, bliver omtalt som de attraktive kvarterer. Velhavende mennesker har mange muligheder for valg af bolig, og det er afhængigt af mangeartede og personlige vilkår, om man vælger at bosætte sig i en landsby, som Mårslet, i centrum, i en af de attraktive lommer i Århus, som Strandvejen eller Marselisborg-kvarteret, i et kvarter, der ikke har image som decideret velhaverkvarter – eller om man bor i et af de to villakvarterer i fokus.³ De to kvarterer er byens dyreste, og når det er attraktivt at betale for at bo her, hænger det sammen med flere rumlige omstændigheder: Kvartererne adskiller sig fra de andre af byens kvarterer ved at være de to områder, der har tableauiseret rigdom, altså ikke ved nødvendigvis at huse rige, men ved at omgås rigdom på en særlig måde. Samtidig med at kvartererne tiltrækker sig opmærksomhed som attraktive, formår de også at udstråle unddragelse af opmærksomhed. Der er med andre ord tale om *tableauiseret diskretion* og denne opmærksomhedsunderdrivelse etablerer fornemmelsen af generelt overskud. Den kvartersspecifikke unddragelse af opmærksomhed ekspliciterer sig rumligt igennem tableauiseringer og brug af kvartererne.⁴

³ Jeg har da også interviewet mennesker fra flere af de nævnte lokaliteter.

⁴ Disse diskretionsfigurer tegner den overordnede ramme for måden at omgås rum og hinanden. Der findes også den omvendte figur, skåret over samme læst, men med modsat fortegn så at sige: den opmærksomhedspåkaldende figur. De opmærksomhedsundragende kalder det nyrigt, de opmærksomhedspåkaldende opdager det sjældent. Da mange af beboerne talte om skellet mellem gamle penge og nyrige mennesker, begyndte jeg aktivt at lede efter nogen, der kunne udpeges af andre som nyrige. Det blev dog kun til et generelt felt af forkerte måder at gebærde sig: især overiscenesættelse af hus og have, desuden for prangende biler, for selviscenesættende tøj, kort sagt for fremvisende et pengeforbrug på materialitetssiden, og pral, mangel på ydmyghed og respekt overfor alle mennesker på socialitetssiden. Jagten på de nyrige mennesker i kød og blod endte aftenen før min sidste hjemrejse. Jeg var på besøg hos en familie i Stationsgade, vi sad om bordet og så ud over vandet, mens båndoptageren kørte, da jeg luftede min nyrig-frustration. Som at jage et spøgelse, alle taler om det, det hjemsøger, men det er ikke håndgribeligt, altid noget, der har forflyttet sig. Da sagde manden i huset, at han kendte mange nyrige. Hans egen bror fx, og dennes venner. Jeg skulle nok få navne og adresser, og de ville helt sikkert modtage mig med åbne arme. Dagen efter forlod jeg Århus, så jeg håber, at invitationen står ved magt, så jeg en anden gang kan få en erklæret nyrig at se. (Se i øvrigt Raahauge 2004b:51-2), hvor nyrige behandles konkret i forhold til Århus og generelt, som en figur, der netop flytter sig og findes hos dem, der peger, men måske – måske ikke – kan udpeges.

Landskab: I Skåde Bakker er hækkene bemærkelsesværdigt høje, samtidig er kvarteret pakket ind i skov. Denne altomfattendes grønhed, som både skjuler husene og dæmper alle lyde, ansporer til en diskret, ja næsten forsigtig social adfærd. Kontinuitet og elegance præger kvarteret. Skåde Bakker er et guldaldertableau. Fedets havblik angår derimod mestendels socialt liv. Langs vandet både promenerer og går man alene, man nyder havet og man træffer mennesker på sin vej, hilser og snakker. Her er *havsidetableau*, der virker ind på kvarterets vitale og dynamiske præg. Hvor skoven er fuld af gemmesteder, har strandene mere fornemmelse af strøg og vidtstrakthed.

Centrum: Kvarterne har disse landskabelige fordele samtidig med, at de ligger tæt ved centrum. De er både del af byen, og de unddrager sig den. Centrum er for nylig blevet „løftet“ og er derigennem blevet et område, der påkalder sig opmærksomhed. Her er Århus blevet endnu mere Århus; gennem tableauxering er der skabt et *autenticitetstableau*, som så at sige sætter Århus i anden potens. Mens de to villakvarterer holder lav profil, er Centrum opmærksomhedshungrende.

Hus: Kvartererne består af matrikler: haver og huse bag hække og hegn, en art åben afgrænsethed, som har en stærkt afsmittende virkning på adfærden. De private matrikler *iscenesætter privathed* og søger derved at unddrage sig opmærksomhed.⁵ Samtidig med denne etablering af cellernes privathed, har husene *repræsentativ* kraft, men også i denne funktion er bestræbelsen at unddrage sig opmærksomhed, eller rettere, at gøre opmærksom på diskretionens kodeks.

Disse opmærksomhedsunddragelser, der står i modsætning til centrum opmærksomhedsafhængighed, er vigtige for etableringen af kvarterernes *tableauisering af rigdom*. Kvarterernes diskrethedstableauisering finder sted gennem hækken, de store træer, mørket om aftenen og husenes tilbagetrukkethed og isolation. Det kræver effektiv omgang med *tiden*, der er et knapt gode, og *kontrol* over de rumlige omgivelser, men også over den øvrige tilværelse. Overblik, målrettethed og viden er nødvendigt for at præge kvarteret, men også hengivenhed for og overgivelse til de egenskaber, kvarteret har af hensyn til kontinuitet.

Tableauerne sekunderes af de *handlingsrammer*, der findes for dagligdagens praksis. Man gebærder sig på bestemte måder i kvartererne. Således er der etableret en decideret stemning af erobret territorium i kvartererne, der virker determinerende på gæsters som beboeres opførsel. Det er fx vanskeligt at standse op og pausere, for slet ikke at tale om at sætte sig ned i

⁵ I huset er findes der ikke noget egentligt tableau, men dog en lignende bevægelse af forestillet felt (her kaldt iscenesættelse), der virker ind på handlingsrammerne.

kvarterernes offentlige, men para-private rum uden at begå imaginær trespassing. I landskaberne er det nemmere. Her er ikke tale om nogens territorium, dog indbefatter handlingsrammerne, at man bevæger sig gennem landskabet på bestemte måder. I landskaberne er det offentlige rum under opblomstring, mens det i centrum er til diskussion. Inde i husene er der en tredje art handlingsramme, nemlig privatlivets. Her er maskerne allerfinest; her kommer kun de og det indbudte ind. Kvarterernes handlingsrammer forskyder sig og balancerer i forhold til opfattelserne af de andre rum. Disse forskydninger har bl.a. at gøre med, hvorledes *privathed* forskyder sig i forhold til såvel *offentlighed* som *repræsentation*. Kvarter, landskab og centrum er influeret af forholdet mellem offentlig og privat, kvarter og hus især af forholdet mellem repræsentativ og privat.

Denne afsondring og bestemmelse af kvarterer tableaumæssigt og i henseende til handling er en måde at afgrænse sig fra omverdenen. På et mere generelt niveau er denne forskelsetablering en kategoriserende bevægelse, altså en bevægelse væk fra social uorden, væk fra *entropi*.⁶

⁶ Hastrup skriver i "Etnografisk Grundbog" (Hastrup 1980) præcist om entropibegrebet, som antropologien har approprieret fra fysikken: "De moderne samfund, siger [Lévi-Strauss], er karakteriseret ved, at de fungerer, ligesom en dampmaskine, på basis af en forskel (for dampmaskinens vedkommende i temperatur), eller en social ulighed. Ligesom dampmaskinen producerer moderne samfund enormt meget arbejde, men det sker på bekostning af et energiforbrug, som langsomt bortæder grundlaget for produktiviteten, medmindre ny energi tilføres. Ud over energiforbruget er resultatet af den store produktivitet blandt andet også en produktion af 'uorden' – eller entropi, et begreb hentet fra termodynamikken – også i relationerne mellem mennesker. // Overfor disse 'varme' – termodynamiske – samfund står de 'kolde' – mekaniske – samfund. Primitive samfund er 'kolde' samfund, som fungerer ligesom urværker, der med meget lille energiforbrug fortsætter med at gå. Konsekvensen af en sådan samfundsorden er, at der produceres meget lidt entropi, meget lidt uorden i de menneskelige relationer, blandt andet fordi de ikke forudsætter nogen social ulighed fra begyndelsen (ibid.:38-39)" (ibid.:186; Lévi-Strauss 1961.:38-39). I kunsten har bl.a. Robert Smithson arbejdet med begrebet, idet han fx i artiklen "Entropy and the New Monuments" (1979[1966]) bruger entropi (og science fiction film) til at karakterisere den nye skulptur, for herigennem at pege på skred i rum- og tidsforståelse. "Både entropi og sciencefiction manifesterer energier, som ikke kan tæmmes efter vor almindelige tidsopfattelse. Fiktionen, som er løsrivet fra vor virkelighed, repræsenterer den samme grad af omvendthed, den samme grad af at stille tingene på hovedet" (Petersen 1989:16), sådan skriver kunsthistorikeren Vibeke Petersen om Smithsons forståelse af entropi i katalogteksten "Tid og rum. Et koblingsunivers". I artiklen "Entropy and the New Monuments" skriver Smithson selv. The works of [kontemporære kunstnere er blevet remset op] celebrate what Flavin calls 'inactive history' or what the physicist calls 'entropy' or 'energy-drain'. They bring to mind the Ice Age rather than the Golden Age [...] In a rather round-about way, many of the artists have provided a visible analog of the Second Law of Thermodynamics, which extrapolates the range of entropy by telling us energy is more easily lost than obtained, and that in the ultimate future the whole universe will burn out and be transformed into an all-encompassing sameness" (Smithson 1979[1966]:9). Som det ses af årstallene, var denne analogiserende brug af entropibegrebet næsten samtidig i de to brancher. Ganske konkret vil entropibegrebet blive brugt i vor sammenhæng, idet et af de anvendte værktøjer er antropologen Philippe Descolas idé om, at der er korrespondenser mellem opfattelser af natur (her omverdenen) og sociale relationer (Descola 1992). Disse korrespondenser lader sig bl.a. se af pågældende samfunds kosmologi, som kan være baseret på en idé om finit eller infinit mængder af ressourcer i kosmos; ideen om finit mængder energi er anti-entropisk: her holder man energierne cirkulerende i udvekslingsrelationer efter de korrekte forskrifter, mens ideen om infinit mængder energi er entropisk: her kan man tillade sig at sjuske, for der dukker altid nye energikilder op.

Kvarterernes tableauer og handlingsrammer vil blive forstået i forhold til de rumlige egenskaber ved de to kvarterer og gennem beboernes opfattelser af kvarter, landskab, centrum og hus. Rumopfattelserne vil blive undersøgt gennem en dobbelthed af forestilling og praksis, og flere parallelle registre i måder at forestille sig og måder at bruge de forskellige rum vil blive behandlet. Især vil der blive lagt vægt på en sig gentagende figur i materialet: dobbeltheden af *adskillelse* og *sammenfiltrering* i brug af såvel som forestillinger om de forskellige rum.

De måder, kvartererne tableauiserer rigdom på, har betydning også udenfor den lokale felt. De kvarterer, der forstås som eftertragtede, efterlignes nemlig rundt omkring i andre nabolag.⁷ Sådan er der flere *kopi-versioner af originalerne*, nogle lykkes som fattigmands-versioner af disse overskudsfelter, mens andre mislykkes, og det er ikke kun et spørgsmål om konkrete markører, men også et spørgsmål om tilbageholdenhed, unddragelse, kontrol og overblik i forhold til tableauet som den performative ramme, der forbinder sig hertil. Skåde Bakker og Fedet er eksempler på to originaler, som er eftertragtede at bo i, men også at mime. Det ses af huspriserne. Huspriserne er indikator for, at her er noget på færde, som er kollektivt eftertragtet, vilkår, som mange gerne ville vælge – som ankerplads eller som matrix.

Undersøgelsen handler ikke om de rige i Århus. Rigdom eller velhavere defineres ikke, ligesom der ikke gives nogen indikatorer til forståelse af forskellen på rige og ikke-rige. Rammen er attraktive villakvarterer, emnet måder at interagere med det omgivende rum. Den konkrete afgrænsning af emnet i felten er beboernes rumopfattelse. Den analytiske afgrænsning angår hvorledes tableauer og handlingsrammer etableres gennem forestillinger om og brug af kvarter og andre rumtyper.

⁷ Denne mimesis-effekt kan man se eksempler på over alt, men den er ikke altforklarende. Antropologen Mary Douglas gennemgår i artiklen "Bad Taste in Furnishing" (1996a) forskellige stilretninger, og hvorledes de kan forklares som andet end pendulsving indenfor et æstetisk register. Douglas beskriver blandt andet emulationsteorien, som det kaldes, når stil forklares med, at de misundelige lavere klasser kopierer overklassestil, mens overklassen forsøger at finde nye stilmæssige greb for at adskille sig fra de andre på ny. Hun kritiserer teorien for at være alt for individfokuseret (det maximerende individ benytter allehånde strategier for at komme til tops i samfundet), og nævner andre mere kosmologisk og kulturelt orienterede forklaringsmodeller. Douglas har selvfølgelig en god sag: der er opstigninger, nedstigninger, sidestigninger osv. af diverse sociale og kulturelle fænomener. En af disse er efterligningseffekten der her nævnes, somme tider sætter de, som anses for velhavere, en standard.

Institutionel ramme: Tværfaglighed

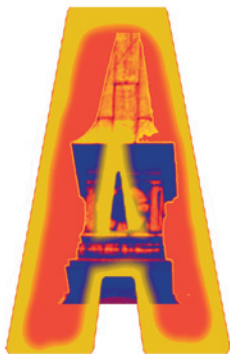

anske boligkvarterer undersøges typisk arkitektonisk, byplanlægningsmæssigt, sociologisk eller gennem mere brede urban studies-optikker. Dette studie vil afprøve en anden vej: Et klassisk antropologisk perspektiv, som gennem hele processen indfældes i et tværfagligt felt.

Projektet er formet af, at mange fag har været involveret fra starten. Især arkitektur og byplanlægning, men også sociologiske, samfundsfaglige, kulturgeografiske, litterære, filosofiske, designorienterede og kunsthistoriske såvel som billedkunstneriske fag har indvirket på processen. Det har at gøre med projektets institutionelle ramme, foruden emnets beskaffenhed og feltens beliggenhed. Dette vilkår har givet en del besværligheder. Fx gør det nærværende omfattende indledning nødvendig. Fagligt vokabular har måttet ekspliciteres, både i denne tekst og i løbet af hele projektet, og andre fags begreber er i nogen grad blevet approprieret. Det har også givet betydelige fordele, idet det har muliggjort flere betragtningsmåder og involvering af flere fagfolk foruden afsøgning af forbindelseslinier mellem fagene. Desuden har det tværfaglige felt indebåret en skærpelse af antropologiens muligheder, begrænsninger og konstitution.

I tværfaglighed finder man grænserne for sit fag, mens transfaglige sammenhænge angår opløsning af faglige skel. Teoretiske retninger som urban studies og social studies er eksempler på, at dette kan føre til frugtbare processer og resultater. Her forsøges dog det omvendte: at søge forbindelseslinier og samarbejdsmuligheder uden at opløse faggrænser, for at drage fordel af såvel de enkelte fag som af samarbejdet på tværs.

Teksten ramme: Forløb i overskrifter

fhandlingen gennemløber følgende dele: Del 1: Fortolkningsrum og fysiske rum, hvor antropologiske perspektiver præsenteres gennem diverse rammer og metoder. Del 2: Tre rum, hvor kvarteret belyses indirekte gennem analyse af opfattelser af Landskab, Centrum og Hus. Del 3: Syntese, hvor analysens temaer syntetiseres gennem inddragelse af virtuelle rum, i forhold til kvarteret og mere generelt.

Metoder

I det følgende vil diverse metoder blive præsenteret. Der er tale om tre dimensioner: empiri, analyse og komparation.⁸ Kapitel 2 angår den komparative og den analytiske dimension foruden en redegørelse for diverse teoretiske redskaber. Kapitel 3 behandler den empiriske dimension, feltarbejdet og dets metoder, foruden en præsentation af felten.

Den komparative dimension: Forstørrelsesglasset

rojektet betjener sig af en implicit komparativ bevægelse, idet etnografiske eksempler fra andre studier inddrages løbende, og en eksplisit, idet de to århusianske boligkvarterer sammenlignes. Med de to kvarterer i stereoskopisk fokus betjener den eksplicitte komparative undersøgelsesmetode sig af overdrivelse. Dette er nødvendigt i sagens natur, de to boligkvarterer har mange fællestræk, og for at få øje på det usagte, det normale, det, som bliver væk, fordi det er det allermest typiske, foruden det underdrevne, er overdrivelsen inddraget: gennem forstørrelse af små forskelle i detaljen kan større træk blive tydelige. Fra Malinowski og frem er "the magnifying glass" et integreret led i det metodiske greb. Der indstilles altså på detaljen for at få noget at vide om helheden, såvel indenfor den empiriske felt som i sammenligningen mellem felter.

Det er intentionen at forstørre de små forskelle, der kan findes mellem de to næsten ens kvarterer i den rolige danske by Århus. Her eksisterer ikke store og dramatiske forskelle af

⁸ Etnografi angår viden om den empiriske verden, mens antropologi dækker såvel analyse af empirien som komparation af mønstre. Ca. den samme opdeling findes hos Lévi-Strauss i artiklen "Histoire et ethnologie" (1958), og Evans-Pritchard i bogen "Social Anthropology" (1951).

epokalt, udslaggivende eller omkalfatrende karakter, her findes ikke fjendebilleder de to kvarterer imellem. Det, der findes, er små detaljer, der er forskellige, og som, hvis de bliver forstørret, kan belyse egenskaber ved og relationer mellem de to kvarterer, som ellers ville være usynlige og derigennem også kaste lys over rum mere generelt. Små detaljer forstørret ad absurdum kan vise sig vigtige for betragtningen af helheden. Uden denne metode er det svært at se noget som helst.

Forstørrelsesglassets metode kan genfindes i andre fag end antropologien. Den hollandske arkitekt Rem Koolhaas har således approprieret den kritisk paranoide metode fra den spanske maler og surrealist Salvador Dalí. Dalís idiosynkratiske strategi forlener det private med almengyldighed.⁹ I mange af sine (mange) tekster har Koolhaas approprieret denne teknik (renset for de psykoanalytiske sammenhænge, som surrealisterne tilstræbte), for eksempel i artiklen ”The Generic City” (1995b) fra storværket ”Small, Medium, Large, Extra-Large” [S,M,L,X-L] (1995a).¹⁰ Koolhaas skriver om ”Paranoia” i den simulerede encyklopædi, der løber gennem S, M, L, X-L:

In fact, paranoia is a *delirium of interpretation*. Each fact, event, force, observation is caught in one system of speculation and “understood” by the afflicted individual in such a way that it absolutely confirms and reinforces his thesis – that is, the initial delusion which is his point of departure. *The paranoiac always hits the nail in the head, no matter where the hammer blows fall* (ibid.) [Koolhaas’ egen kursivering].

Hvor Dalí og Koolhaas kan tillade sig at følge deres æstetiske idiosynkrasier, kan antropologer kun tillade sig at bruge denne optik mådeligt.

⁹ Denne idiosynkratiske metode passede desuden til den kunstnermyte, Dalí iscenesatte sin person gennem. Som han selv siger: ”Den eneste forskel på mig og de sindssyge er, at jeg ikke er sindssyg”. Metoden, som har forbindelse til Freuds psykoanalyse, kan forstås som en teknik til frigørelse af det ubevidste.

¹⁰ Koolhaas approprierer i samme bevægelse Dalís iscenesættelse af sig selv som idiosynkratisk kunstner. Det sker som en metabevægelse, en reference til Dalí, men også som en gennemført præsentation af sig selv som subjekt, som arkitekt, kunstner, rejsende, og som bevidst om sine forbilleder, idet han både fjerner sig fra dem (som anti-utopist) og nærmer sig dem (ved appropriation af nogle af le Corbusiers arkitektoniske ideer). Det har gjort Koolhaas til en ”star architect”, hvad han også bliver kritiseret for at acceptere for modstandsløst, fx på Berlage Institute i hans hjemby, Rotterdam. Det har imidlertid også gjort ham til en stjerne på forsiden af Wired, som han har redigeret et nummer af: Wired Koolworld (Koolhaas 2003). Tak til min kontubernal en del af tiden på SBI, Marianne Krogh Jensen, for henvisningen til Berlage Institute, som jeg tog studieophold ved.

Den analytiske refleksivitet: Påvirkninger

e empiriske og analytiske felter virker sammen og påvirker hinanden. Det fordrer smidige og kontekstmodtagelige teoretiske redskaber.

Faktisk produceres mange redskaber under arbejdet med etnografien, således er ”shamanisme”, ”potlatch” eller ”magi” begreber hentet fra det empiriske materiale ind i den teoretiske

redskabskasse.¹¹ Før i tiden var de etnografiske felter fjerne, i dag er mange felter nære eller ligefrem en del af antropologens egen omverden. Det har givet andre betingelser for vekselvirkningen mellem etnografisk felt og teoretisk redskabskasse og mellem de mennesker, der udgør felten, og etnografen. Der er tale om en vekselvirkning mellem de konkrete mennesker og mellem det empiriske og det analytiske niveau.

I Århus udgør disse refleksive forhold en art dobbelt fortolkningssløjfe, idet beboernes forståelser af deres omgivelse og antropologens forståelse af beboernes forståelse af disse omgivelser indvirker på hinanden. Denne dobbelte fortolkningssløjfe har fået det raffinement, at de involverede i nogen grad betjener sig af samme begreber og deler konkrete erfaringer og tankehorisonter. Det sker i alle antropologiske felter, men er især virksomt i felter som den århusianske, hvor de fleste beboere ikke blot er fra samme geografiske del af verden (vesterlandsk, europæisk, dansk), men som regel også har viden om eller endog er uddannet indenfor sociologiske, psykologiske, filosofiske, historiske, arkitektoniske etc. fag.¹² Denne metodiske vanskelighed er samtidig en fordel: den viser klart det forhold, at viden ikke lader sig producere i en autonom boble, men er kontekstuel. Under feltarbejdet var den fælles forståelsesramme stor, og skellet ekstra-nødvendigt opretholde: skønt vesterlandske og veluddannede er de lokale ideer per definition af en anden orden (som empiriske udsagn) end den

¹¹ Disse analytiske begreber med empirisk oprindelse kalder antropologen Dan Sperber for ”interpretive terms” og han er kritisk: ”Interpretive generalizations are not the still clumsy expressions of an immature anthropological science, they are the old-fashioned props of ethnography, a now mature discipline which should be able to do without them” (Sperber 1985[1982]:29), sådan skriver Sperber i essayet ”Interpretive ethnography and theoretical anthropology”. Om end gammeldags (her som sædvanligvis en mærkeligt uargumenteret kritik) er der dog gode grunde til at bevare ”interpretive terms”: arbejdet med empiriske problemstillinger fordrer begreber, der kan forklare den specifikke empiri. Disse begreber importeres ofte med succes – fra empirien.

¹² Bourdieu parafraseres i et hjem, Kierkegaard i et andet. Nye fund om inkaerne fremdrages i et tredje hjem, og Jared Diamonds ”Guns, Germs, and Steel” (1997) anbefales i et fjerde. Også Le Corbusier, Glob og Kirsten Hastrup refereres der til, blandt mange andre.

antropologiske forståelse (som analytisk udsagn),¹³ og skønt svært skelnelige er bestræbelsen stadig at lade de to synsvinkler befrugte hinanden.¹⁴

Hastrup peger på vigtigheden af sociologen Anthony Giddens begreb *dobbelthermeneutik*. Giddens bruger begrebet om forholdet af gensidig påvirkning mellem forskeren og de mennesker, der udgør hans forskningsfelt,¹⁵ og Hastrup indskriver det i en tendens til pragmatisme indenfor antropologien (op.cit.:24). Den dobbelte hermeneutik, forklarer Hastrup, er endog indlejret allerede i den tidlige pragmatisme. Hastrup gør rede for, hvorledes William James (1842-1910), en af pragmatismens grundlæggere, understreger forbundenheden mellem teoretisk signifikans og konkret betydning, det ene findes ikke uden det andet. ”Det er et udtryk for videnskabens dybe forbundenhed med verden og dermed en påmindelse om enhver videns historicitet. [...] Der er hos James en vis foregribelse af Giddens’ begreb om ’den dobbelte hermeneutik’” (ibid.:24). I ”Refleksion: Vidensbegreber og videnskab” (Hastrup 2004c) opstiller Hastrup to forskellige vidensbegreber: Det traditionelle er ”det encyklopædiske vidensbegreb”, der søger en ”objektviden” (ibid.:410). Det gælder om at vide mere, indtil man ved alt (ibid.:416), af Ian Hacking kaldet ”menu-synspunktet” (ibid.:416). Desuden er der ”et andet vidensbegreb, der er relationelt” (ibid.:410). Det er det både i den forstand, at ”[d]et knytter sig til relationer mellem objekter, mellem personer indbyrdes og mellem objekter og personer”, og idet ”selve vidensobjektet ændrer sig i processen” (ibid.:410). Det relationelle vidensbegreb er det duelige af de to, hvor den dobbelte hermeneutik er en omstændighed, ikke en vanskelighed. De to domæner producerer nemlig viden processuelt, og valgene undervejs har konsekvenser: ”Tiden udjævner *ikke* de forskelle, som valgene medfører, historien er nemlig gået videre, og verden er blevet en anden blandt andet i kraft af

¹³ I antropologisk teori bliver begreberne *emic* og *etic* ofte anvendt om det, der her kaldes *empiriske* og *analytiske* udsagn. Begreberne *emic* og *etic* blev formuleret af missionær-lingvisten Kenneth Pike i 1954 (Harris 1996(1966):285n5).

¹⁴ ”Landskab” kunne tjene som et eksempel. Landskabet, der bliver beskrevet i del 2, indeholder flere dimensioner: det er det landskab, der kan registreres og kortlægges, det landskab, etnografen på feltarbejde erfarer og lærer bedre og bedre at kende, og som kan jävnføres med diverse vejkort, kotekort, kulturatlaser og postkort, og de derboendes landskab af forestillinger og brugsmønstre, som antropologen under feltarbejdet får en stadigt mere elaboreret forståelse af. Beskrivelsen af landskabet sker i et clash, landskabet er set fra forskellige vinkler. Det empiriske landskab, der findes derude som materielt fænomen, i handlinger der foregår med og i det, og i den måde, der tales om det, spiller desuden sammen med det analytiske begreb ”landskab”, altså den kategori, der i teksten bliver oprettet til at forstå det empiriske landskab.

¹⁵ Sociologen Lars Bo Kaspersen skriver i sin introduktion til Giddens: ”Inden for samfundsvidenskaberne er der tale om en *dobbelt hermeneutik*, da forskeren observerer og fortolker en virkelighed, som allerede er tolket af de lægpersoner, der selv udgør forskerens genstand. [...] Sociologer forsker i kriminalitet og udvikler begreber som afviger, stigmatisering, stempling – alle begreber, som kriminelle til tider selv anvender, når de formulerer sig om egen adfærd. Herved cirkulerer begreber og teorier – eller med andre ord tolkninger – frem og tilbage mellem forsker og forskerens målgruppe” (Kaspersen 1995:44).

de valg, der tidligere blev truffet” (ibid.:416-7). Dette gælder også Århus, hvor valg truffet, ligesom tilfældige møder eller uforudsete omstændigheder for hver gang de indtræffer, fører ad en ny sti.

Refleksivitet in actu: Hjemantropologi og studying up

ette projekt indskrives sig i en nyere strømning af antropologisk forskning i egne samfund.¹⁶ At antropologisere i en hjemlig felt med en redskabskasse, der er konstrueret under ekspeditioner til de hvide pletter på kortet, forstærker kravet om, hvad man kunne kalde antropologisk finmotorik, idet det jo er opgaven at genoverveje de allerede beskrevne kort og matrikler i spændet mellem kendt og fremmed, hverdag og undtagelse. Denne dialektiske omstændighed afspejler sig også i en mere konkret fortolkningsvanskelighed. Det er svært at se, hvad der sker, når det, der sker, er tæt på en. Som antropolog må man distancere sig fra felten for i denne bevægelse at nærme sig den. Igennem en sådan dobbeltbevægelse er det intentionen at få felten til at fremstå som hverken naturaliseret eller mærkværdig, og dermed som et antropologisk studieobjekt.¹⁷ Som antropologen Marshall Sahlins formulerer det i artiklen ”Goodbye to *Tristes Tropes*” (Sahlins 2000b (1993)):

Pardon me for being so simple, but it is sometimes necessary to remind ourselves that our pretended rationalist discourse is pronounced in a particular cultural dialect – that ‘we are one of the others’. // Western capitalism in its totality is a truly exotic cultural scheme, as bizarre as any other, marked by the subsumption of material rationality in a vast order of symbolic relationships (ibid.:484).

En anden specifikation er, at felten er et relativt velhavende miljø. Her er der ingen presserende grunde til undersøgelser såsom at afhjælpe sociale problemer, politisk undertrykkelse eller økonomisk nød. Studiet legitimerer sig på andre måder, for det første idet middelklasse og

¹⁶ Det er blevet så almindelig en strømning, at fx Dansk etnografisk Forening har holdt årsmøde og publiceret en udgivelse om temaet ”Antropologiens muligheder og metoder i eget samfund” (1999). Allerede i 1972 var antropologen Laura Nader inde på denne nyere bevægelse i artiklen ”Up the Anthropologist – Perspectives from Studying Up” (Nader 1972). Tak til Steffen Jöhncke, som gjorde mig opmærksom på denne artikel.

¹⁷ Dette i modsætning til traditionelle antropologiske felter, hvor bestræbelsen kun går på at forstå det fremmede: her må man gennem en fremmedgørelse for at se det kendte uden de gamle omsvøb.

højere middelklasse er et ret uundersøgt felt, der er simpelthen ny viden at indsamle på klassisk etnografisk manér;¹⁸ for det andet gennem det relationelle vidensbegreb: Samfundet består også af velhavende (eller i al fald ikke nødlidende) grupper, som indgår i sammenhænge med, smitter af på, adskiller sig fra og blander sig med resten af samfundet. Undersøgelsen har således sociale konsekvenser som velfærdsforskning. Et eksempel kunne være den tidligere nævnte mimesis-relation, hvor den måde, rummet tabelauiseres af velhavende, mimes af de andre. Disse nødvendigheder afspejler sig imidlertid ikke særligt i antropologisk og anden forskning, hvor studying up er en sjældenhed (nævnes kan Bourdieu 2005; Knudsen 1995; Le Wita 1994; Marcus 2005). Beboerne af de to kvarterer har relativt store økonomiske frihedsgrader, og også mulighed for at påvirke andre dele af samfundet, bevidst såvel som uden at kende de afsmittende effekter. Også disse mennesker befinder sig midt i verden, og de påvirker deres omgivelser på mere gennemgribende måder end så mange andre grupper, eftersom de har flere midler til det. Dette er en specifikation af felten, ikke dens emne (det ville simpelthen blive for omfattende). Arbejdets fokus på adskillende og sammenvævende bevægelser i opfattelsen af diverse rum spejler og producerer også måder at adskille og sammenvæve sociale relationer og kulturelle betydningsdannelser. Gennem tableauxering af og handlingsrammer for rum kan man distingvere sig fra nogen og identificere sig med andre. Fysiske rum bliver delt, erobret, brugt til at adskille sig ved og forbinde sig til andre i. Dobbelttheden af adskillelse og sammenvævning implicerer også forhold af social distinktion og kulturelle fællesskaber, det angår rumlige markeringer af særegenhed. Rum udhæves socialt og kulturelt som ens, kedeligt, altså entropisk, eller særligt, stemningsfuldt, altså attråværdigt.

At felten er velhavende sætter det traditionelle magtforhold ud af spil mellem antropologen, som velmenende og veluddannede, og hans studieobjekter, som nødstedte og mindre-bemidlede. Rollerne byttes om: Antropologen, ikke (som det kan være tilfældet) de individer, han studerer, kommer i taknemmelighedsgæld.

At felten er uundersøgt accentueres af, at netop denne gruppe mennesker ofte, men slet ikke altid, har en diskret omgang med verden. *Den, der lever skjult, lever godt*, er en livsindstilling, man kan se afspejlet i adfærd og forestilling i begge kvarterer, dog især i Skåde Bakker. Dette viser igen hen til en ny udfordring: tilbagetrukne, veluddannede, velhavende mennesker, der har en høj grad af kontrol med deres eget liv, har også en høj grad af kontrol over, om de vil være studieobjekt eller ej. I artiklen ”Merdecies-modellen” (Knudsen 1995)

¹⁸ Højere middelklasse må forstås som den nutidige betegnelse for, hvad der engang hed borgerskabet. Foruden vokabularet har også denne gruppe ændret sig. Disse forskydninger kommenteres ikke yderligere i teksten.

overvejer antropologen Anne Knudsen noget lignende, nemlig at selve iagttagelsen opleves som problematisk af velhavende grupper, og distanceret kulturanalyse af hjemlige forhold opleves som fjendtlighed i al almindelighed. Desuden påpeger hun, at

etnografi hos 'os selv' kaster et interessant lys på de sædvanlige, medgørlige objekter, som har systematisk lavere social status end forskeren. [...] Lukrerer vi i vores arbejde på en undertrykkelse, som har gjort det klart for vore kilder, at de bliver nødt til at svare på vore spørgsmål? (ibid.:20).

Samme problem behandler Nader (1972), og hun, der er amerikaner, advokerer for en reorientering af antropologien hen imod andre felter end de traditionelle antropologiske, det kunne fx være amerikansk middelklasse, advokatfirmaer i Washington eller Pentagons effektivitet, ikke blot for at indsamle viden, men også for at sætte disse felter i sammenhæng med resten af samfundet. Nader skriver:

If anthropology were reinvented to study up, we would sooner or later need to study down as well. We are not dealing with an either / or proposition; we need simply to realize when it is useful or crucial in terms of the problem to extend the domain of study up, down, or sideways (ibid.:292).

Hun påpeger desuden, at der almindeligvis bliver opstillet forhindringer: "they may be discussed in terms of *access, attitudes, ethics, and methodology*" [...] "The most usual obstacle is phrased in terms of access" (ibid.:301, 302). Nader argumenterer for, at dette (som de andre vanskeligheder) er ganske almindelige antropologiske arbejdsbetingelser, og påpeger desuden, at "we prefer the underdog" (ibid.:303). Det er en almindelig bevægelse af fremmedgørelse i antropologien: Vi gør det, fordi det er sådan, vi etablerer "a truly 'objective, detached, scientific perspective'" (ibid.:303).

Almindelig accept fra beboerne er altafgørende. Som antropologen Elisabeth Tonkin skriver i kapitlet "Participant Observation": "[Acceptability] is a personal as well as a professional need, for without a measure of support from others, as Evans-Pritchard pointed out, 'disorientated craziness' results (1973:4)" (Tonkin 1984:219). For at blive accepteret, skal man kunne genkendes og kategoriseres. I en felt, hvor antropologi og antropologer er bekendte, er det ikke noget problem, skønt det kan forekomme underligt pludselig at have sådan en derhjemme. Antropologer plejer jo at befinde sig hos fremmede folkeslag. Accept og identifikation er ikke så meget et spørgsmål om, hvad jeg laver der, som at de mennesker, jeg omgås, bliver fortrolige med min tilstedeværelse, som person og som professionel.

Antropologen Jean-Paul Dumont skriver i monografien "The Headman and I" om sin ankomst til panare i Venezuela (Dumont 1978). Gennem en underholdende række af pinlige hændelser beskriver Dumont, hvordan han fik sin identitet: gennem sit skæg og hele sin kropsbehåring, i panares øjne meget, meget grimt. Dumont brugte le petite Larousse til at vise billeder af andre med skæg (Freud, Marx, julemanden blandt andre) og derigennem, at han kommer fra stedet, hvor mænd er skæggede og grimme, og endelig fik både franskmænd og Dumont selv en forankring. I Århus blev et hul på ærmet af en af mine bluser kommenteret, og det så systematisk, at jeg begyndte at opfatte det som en tilfældigt opstået del af min metode: det afslørede, hvad man ikke bør (have slidt tøj på), og gav en fornemmelse af, at rollerne var sat en smule skævt: nok var det mig, der undersøgte, og den pågældende, der accepterede rollen som informant, men det var også mig, der havde hul i tøjet, og blev undersøgt.

Spørgsmålet om accept bringer os tilbage til vekselvirkningen, blot i specifik empirisk setting. Den lukkede felt, de omvendte magtrelationer og borgerskabets diskrete charme bekymrede mig noget før feltarbejdet.¹⁹ Det viste sig, at den lukkede felt ikke var lukket, og iagttagelsen i sig selv ikke det store problem for beboerne. En enkelt spurgte, om jeg også ville spørge til, hvilken underbuksestørrelse, han brugte, ellers var grænsedragningerne enten helt eksplicitte (hvor meget tid? hvilket emne? etc.) eller så subtile, at jeg ikke har bemærket dem. Undersøgelsen skulle selvfølgelig (som altid) forklares grundigt, så de involverede vidste, hvad den skulle bruges til, hvordan de ville indgå, hvilken overordnet ramme, der fandtes, hvorledes studiet begrundede sig etc. Ofte, og oftere end sædvanligt i min erfaring, startede interviewet med spørgsmål af den karakter. Der blev også spøgt med dette forhold, som under en studenterfest i Stationsgadekvarteret. Nogle beboere kunne først komme til festen ud på aftenen. De overtalte mig til at tage med, så vi "gate crashed" sammen. Da vi ankom, viste det sig, at de fleste af gæsterne boede i kvarteret. De sad i stuerne og snakkede og drak rødvin, og da jeg kom ind i den stue, de fleste sad i, udbrød en af dem højt og i al venskabelighed: "Der har vi spionen!", hvorefter snakken gik om de relationer, der fandtes mellem os. Det var i det hele taget en del af feltarbejdet at observere det metablik (på mig som betragtede og på dem selv som betragtede og på mig som betragtede dem som betragtede og så videre) hos beboerne, min deltagelse afstedkom; det er en af måderne, hvorpå temaet *kontrol* dukkede op. At alle var åbne, imødekommende og hjælpsomme, kan også hænge sammen

¹⁹ Det viste sig, at vanskelighederne lå ganske andre steder, nemlig i det vilkår, at der ikke sker meget i kvartererne den udstrakte dag. Folk arbejder. Det er selvfølgelig i sig selv interessant og ikke nogen hindring, idet det er „kvarteret“ som rumligt afgrænset kollektiv, mere end hr. x og fru y, der er studieobjektet.

med, at de følte sig i kontrol. Skønt det var oplagt, bad jeg ikke om lov til at få fremvist de huse, jeg besøgte. For ikke at risikere at lukke felten for mig selv traf jeg en principbeslutning om ikke at spørge. Det havde den bieffekt, at jeg kunne registrere, hvornår beboerne selv tilbød mig at se hele huset, og hvilke dele af huset, der normalt blev vist frem. Jeg spurgte heller ikke til økonomi, da det jo var rum, der interesserede mig, og det kan have bidraget til den afslappede stemning, eller snarere til ikke aktivt at skabe en spændt stemning. Denne feltarbejdsmetode indebærer, at der er en mængde informationer, som umiddelbart kunne virke interessante for min læser, jeg ikke kan fremvise, idet jeg simpelthen ikke ved, hvor meget hvem tjener etc. Omvendt er det netop i kraft af denne urbane fremgangsmåde, at jeg sidder inde med andre, sjældne informationer. Der er altså mange oplysninger, jeg ikke har, og det er egentlig en fordel: det giver bedre mulighed for at fokusere. Knudsen gør sig lignende overvejelser over spørgsmålenes karakter:

Man kan ikke, jeg gentager: IKKE finde ud af, hvad folk tjener, ejer eller bruger. [...] Man kan heller ikke ret godt få noget at vide om familieskandaler, illegitime børn, evnesvage fætre, arvestridigheder, mesalliancer og lignende. I modsætning til de mere samarbejdsvillige grupper, der muligvis ganske enkelt ville lyve for én af lutter imødekommenhed, vil overklassen ikke være bleg for bare at nægte at sige noget – og i øvrigt afslutte samtalen. Så den slags kan man lige så godt lade være med at sætte sig for (op.cit.:22).

Emner som sex og Gud kom jeg således ikke ind på, irrelevant og potentielt sprængfarligt som det er, men jeg spurgte til kunst, da det er et rumligt-materielt fænomen, og da det af og til fandtes i husene. Her blev der typisk etableret et tabu. Det er et emne, kun de færreste, men dog nogle, vil tale om. Det er svært at svare på hvorfor, al den stund det blev tabuiseret. Et tentativt svar kunne dog være, at det er et af de emner, som er notorisk for sine flertydigheder og åbninger, diskussioner af transcendentale såvel som konkrete spørgsmål, altså et emne, der er som skabt til glatis, og ikke kan underlægges megen kontrol.

Den teoretiske refleksion: Redskaber

e mest oprivende videnskabelige problemer her i verden har ikke at gøre med teori men med empiri. Overhovedet er det et faktum – om end ofte overset – at teori i sig selv ikke er noget som helst andet end refleksioner over, hvordan man bærer sig ad med at forstå eller forholde sig til empiri. Teori handler om, hvordan man skal gribe forståelsen an; men projektet er altid Verden (Knudsen 1990:6).

Sådan skriver Knudsen i artiklen ”En københavnerskole?”.²⁰ Dette forhold mellem teori og empiri er det i særdeleshed vigtigt at have sig for øje, netop fordi vekselvirkning er et vilkår med flydende relationer mellem de involverede subjekter, og med teoretiske værktøjer fra den empiriske kontekst. I det følgende vil der blive gjort rede for de teoretiske værktøjer, der skal anvendes til at få indsigt i den århusianske empiri.

Valget af redskaber er delvist eklektisk, diverse temaer kræver hver deres værktøj, delvist tendentiøst, disse værktøjer er også valgt fra de skuffer, der i forvejen er del af min teoretiske bagage. Den overordnede teoretiske ramme består af det simple greb at undersøge rum gennem kultur og samfund og omvendt. I det følgende vil begreberne ”kultur” og ”samfund” blive indkredset. Dernæst vil ”rum” blive ekspliciteret. Herefter vil en antropologisk tilgang til feltet rumlige og sociokulturelle processer blive præsenteret med udgangspunkt i antropologen Philippe Descolas teorier.

Kultur og *samfund* er to grundlæggende om end omstridte begreber, de angår forskellige men uadskillelige registre: Samfund betegner her det skete, sagte og gjorte og kan altså eftervises empirisk: dette skete og hint blev faktisk sagt. Kultur betegner her de forestillinger, der gør tale og handlinger meningsfulde for de involverede, og meningsløse, hvis man ikke deler kultur. Kultur kan altså ikke udpeges derude i tale- og handlingsuniverset. Samfund som empirisk kategori og kultur som analytisk implikation (Knudsen 1989a, 1989b) eller analytisk

²⁰ Her udpeger Knudsen en forskningstendens i 1980’ernes københavnske antropologiske forskningsmiljø: ”Men det forekommer mig, at man kan skelne en forskningstendens, som man måske kunne kalde en ’københavnerskole’; den har i Danmark især publiceret i det københavnske tidsskrift *Stofskifte*. Den har ikke selv fundet på noget andet navn at kalde sig, måske fordi tendensen mere er en *metodisk* tendens, end den er defineret af noget bestemt objekt. De nye toner har ganske vist også lydt fra jyske munde, men i den danske videnskabshistorie findes ingen ’Danmarksskole’, sikkert fordi ordet er et fonetisk monster” (op.cit.:5) [Knudsens egen kursivering].

begreb (Hastrup 1988, 1989, 2004b) er hinandens forudsætning. Samfund som empirisk kategori og kultur som analytisk implikation eller analytisk begreb har betydning for den komparative proces, idet den angår abstrakte sammenhænge, ikke konkrete fænomener.²¹

Samfund/kultur-komplementariteten kan genfindes i afhandlingens arbejde med begrebsparret *handlen/forestilling*.²² Her viser der sig ofte diskrepanser i den måde beboerne forestiller sig kvarter, landskab, centrum eller hus, og den måde, de bruger disse rum. Handle- og forestillingsverdenene opleves som ganske naturligt sammenhængende verdener, set fra protagonisternes egen vinkel, selvom de kunne synes paradoksale udefra set. Internt divergerende mønstre kan indefra set forstås som sammenhængende, fordi mange af de forestillinger, der findes latent, kun manifesteres i isolerede situationer. Denne både-og-erfaring med det empiriske stof søges forstået gennem et analytisk både-og-synspunkt: empirien forstås gennem både forskelstænkning og gensidighedstænkning.

Social praksis og kulturel betydningsdannelse foregår i og er betinget af specifikke fysiske rumlige omgivelser – og omvendt. Ingen af disse faktorer kan forstås isoleret: Rummet som fysisk omverden, samfund og kultur både spejler og former hinanden. I den fysiske omverden udtrykkes altså sociale praksisformer, kulturelle betydningsdannelser og materielle vilkår som konkrete spor. De individuelle sansninger af det tilstedeværende, den fysiske omverden og dens nærvær, filtreres gennem og medieres af kultur og samfund. Dvs., at den fænomeno-

²¹ Dette forhold mellem kultur og samfund kan genfindes som bærende ideer fra Émile Durkheim og Marcel Mauss, fx Durkheims kollektive bevidsthed og organisk versus mekanisk solidaritet (bl.a. Om den sociale arbejdsdeling (2000[1902]), eller Durkheim og Mauss' samtænkning af samfund og klassifikation (Primitive Classification 1969[1903]). En videreudvikling af dette tankegods kan ses hos antropologen Pierre Clastres (La Société contre L'État 1974) og Jean Baudrillard (fx Symbolic Exchange and Death 1993[1976]), foruden antropologen Philippe Descola (Societies of Nature and the Nature of Societies 1992). Også Sahlins har bl.a. i Islands of History (1985) med afsæt i Lévi-Strauss videreudviklet den strukturalistiske tradition med sin kulturstrukturalistiske forståelse af forholdet mellem samfund og kultur. Tak til antropolog Kirsten Winther Jørgensen for denne henvisning. Knudsen redegør i sin doktordisputats "Korsika. En Ø i Historien" (Knudsen 1989a) for mange af de her nævnte forfattere i en gennemgang af denne "struktur-tænkning" (ibid.:17-28), der lader sociale relationer og betydningsdannelser være grundbetingelserne for den antropologiske tænkning, ikke institutioner. Kulturbegrebet bliver tabuiseret, italesat, kritiseret, dekonstrueret og rekonstrueret i disse år. Vor tids kulturbegreb er desuden reflektivt: den hermeneutiske sløjfe snor sig mellem niveauerne: Kulturbegrebet dekonstrueres analytisk blandt antropologer, og findes som vigtigt referencepunkt i de empiriske felter (cf. Kvaale 2004; Sahlins 2000b[1993]).

²² Denne skelnen mellem *handlen* og *forestilling* er parallel til den traditionelle skelnen mellem samfund eller det sociale og kultur eller det kulturelle. Når det ikke er denne samfund/kultur skelnen, der bruges her, er det fordi denne store, generelle skelnen ville implicere enormt mange og uløselige kompleksiteter og sprogforbistringer, da ordene er tilskrevet flere og større betydninger. Samfund/kultur betyder simpelthen mere. *Handlen/forestilling* ligner den skelnen, antropologen Ulla Hasager tilskriver Lévi-Strauss (Hasager 1991; Lévi-Strauss 1969[1962]). Lévi-Strauss' *levet-i-ordener* "kan observeres udefra som del af objektiv virkelighed, en slags praksis" (Hasager 1991.:28), mens *tænkt-på-ordenerne* svarer til "et 'over' naturligt felt uden for den objektive virkelighed" (ibid.). Hvor "levet-i-ordenerne *kan jævnføres med* den erfaring, de refererer til, *er* tænkt-på-ordenerne denne erfaring, og kan altså ikke checkes mod nogen erfaring" (ibid.) [Hasagers kursiv].

logiske sansning af verden ikke står alene, men tilføjes en ekstramateriel, sociokulturel dimension. Dette perspektiv åbner for en aflæsning af feltet som mere end ren tekst,²³ idet også teksten, ligesom den antropologiske analyse, er sat i sin sociokulturelle kontekst. Vekselvirkninger mellem talende subjekter og stumme objekter er lige så betingede af flertydighed, fortolkning og tvivl som alle andre antropologiske felter. Det konkrete, materielle og rumlige, forstås altså ikke som eksempler på kulturer og samfund, jf. Hackings menu-synspunkt. Materialitet og rum er snarere at forstå som i samspil med kultur og samfund.

Forskningsfeltet, helt overordnet forstået, angår forholdet mellem *rummet*, den konkrete dimension, på den ene side og på den anden side *samfundet*, den empiriske dimension og *kulturen*, den analytiske dimension.

Rum som begreb er blevet defineret på mange og hinanden udelukkende måder, som kunsthistorikerne Bek og Oxvig (1997) også gør opmærksom på i den kommenterede antologi om arkitekturens rumbegreber, ”Rumanalyser”. I det følgende beskriver termen rum både en empirisk størrelse (og dækker diverse empiriske, specifikke rum) og et analytisk begreb (et teoretisk redskab til forståelse af de empiriske rum).

Hvad de teoretiske værktøjer angår, er den bagvedliggende antagelse er, at rummet principielt kan anskues som minimumsbetingelse for erkendelse og samtidig som investeret med sociokulturelle betydninger. Disse to sider forstås i det følgende som hinandens vilkår og altså som betingede, ikke modsatrettede tankefigurer. Det er den sidste rumforståelse, der er relevant her, og antagelsen er, at rum investeres med betydning gennem sociokulturelle processer, rum er imidlertid også vilkåret for disse processer. Anstrengelsen er altså at forstå forholdet mellem rum og sociokulturelle betydninger som gensidigt. Rum som både betingelse for erkendelse og som opfattet, fortolket er en tilbagegriben til Kant, men også en fremadgriben til den nye topografiske vending, hvor rum og materialitet netop forstås som del af de sociokulturelle processer, ikke blot udtryk for dem.²⁴

²³ Jf. Clifford (The Predicament of Culture (1988b)), Crapanzano (Tuhami (1980)) og andre, der bidrog til den ”litterære vending” inden for antropologien i 1980’erne. Denne ”dette er ikke ren tekst”-vending forholder sig ikke polemiserende men snarere videreudviklende til den litterære vending: set gennem og på baggrund af repræsentationsdebat og litterær vending er ”den topografiske vending” måske i stand til at bidrage med nye indsigter, ved at inddrage rum og materialitet på andre måder end i den klassiske material kulturs epoke.

²⁴ ”Rummet er ikke noget empirisk begreb, der er abstraheret fra erfaringen af ydre ting. Thi for at sansefornemmelser kan henføres til noget uden for mig (dvs. til noget der er på et andet sted i rummet end der hvor jeg befinder mig) og for at jeg skal kunne forestille dem som uden for hinanden og ved siden af hinanden, for med andre ord at kunne forestille dem ikke blot som forskellige men også som værende på forskellige steder, må rumforestillingen allerede være forudsat. Forestillingen om rummet kan følgelig ikke være hentet fra erfaringen om de ydre fænomener. Ydre erfaring er tvært imod kun mulig ved hjælp af nævnte forestilling” (Kant 1966b[1782]:85-6,n1). Denne passus omhandler på den ene side det aprioriske rum, der fordres for, at

Det sociokulturelle rum vil her blive beskrevet gennem adskillelser og sammenfiltringer af forskellig karakter, afhængigt af den specifikke kontekst. De analytiske redskaber indebærer således et dobbeltregister, idet dobbeltheden af adskillelse og sammenfiltrering forstås som måder at begribe processen af sociokulturelle indskrivninger i og vekselvirkninger med det omgivende rum (fx rekreative/produktive rum, anti-entropiske/entropiske rum). Afhandlingens empiriske problemstillinger angår forskelle, der bliver gjort sociokulturelt mellem forskellige empiriske rum, og sammenfiltringer af de selv samme rum (fx oprettelser af forskel mellem privat og offentlig eller privat og repræsentativ, der uden problemer også forstås som sammenfiltrede). Dette empiriske dobbeltregister (beboernes rum opfattes tit som både adskilte og sammenfiltrede, ideale og pragmatiske) fremskrives gennem et analytisk dobbeltgreb (de analytiske begreber angår dobbeltheder af rekreation/produktion etc.).

I artiklen "Der må være en kant" (1994) introducerer filosofen Henrik Madsen Immanuel Kants og nutidens neokantianske tænkning i et kritisk lys:²⁵ "Hvis der er store kulturelle forskelle kan det være svært at forstå hinanden, men det er ikke fordi vi konstituerer virkeligheden på forskellig vis og derfor opfatter den forskelligt" (ibid.:25), påpeger Madsen. Hans eksempel er en uldjyde og en københavnner:

Det faktum at det er svært for dem at enes om noget betyder ikke at deres virkelighed er konstitueret forskelligt, hvis det var tilfældet ville de ikke have noget at være uenige om. // Hvad betyder det for rummet? Det betyder, at man bør skelne mellem de forskellige måder vi møder rummet på, deler det op på, taler om det på, alle de forskellige måder rummet har betydning for os; og den måde rummet forudsættes som en betingelse for

omverdenen kan erkendes, på den anden, hvorledes dette rum virker ind på vor omverdenserkendelse. Tak til Mark Vacher for lån af en dansk oversættelse.

²⁵ Madsen sætter Kant ind i en filosofihistorisk sammenhæng og redegør for hans teori om rummet for derefter at vise, på hvilke punkter nyere forskning kan tilbagevise den (fx angående ikke-euklidiske rum), og hvorledes Kant bliver brugt i dag i "neokantiansk" tænkning, som dog er problematisk. Neokantianerne investerer nemlig betydning i formelle skemata, som Lakoff og Johnson gør det i "Metaphors we Live by" (1980). De forveksler ifølge Madsen den dagligdags betydning med en teoretisk betydning (Madsen 1994.:22), altså det empiriske fund med den teoretiske antagelse. De er "kvasi-kantianske", fordi de "ofte blander de forskellige betydninger af 'virkelighedsopfattelse' sammen. Disse teorier, hvad enten de taler om 'conceptual schemes', 'systems of categories', 'cognitive frames', eller 'systems of cognitive metaphors' har det til fælles med Kant at de anser vores opfattelse af virkeligheden som betinget, eller determineret, af et bestemt begrebsapparat. Det holdbare i Kants position er ideen om at der er visse minimumsbetingelser der må være opfyldt for at vi kan forbinde noget med en beskrivelse eller en forestilling om virkeligheden. [...] Men disse betingelser muliggør erfaring, de bestemmer intet om erfaringens indhold. Det er derimod kendetegnende for de kvasi-kantianske teorier at de betragter virkelighedens beskaffenhed, eller indholdet af erfaringen, som bestemt af begrebsapparatet." (ibid.:23-4). Som Madsen nævner, beskæftigede Kant sig indgående med rummet gennem hele sit forfatterskab. Madsen henviser til "Kritik der Reinen Vernunft" (Kant 1956 [1782]), ibid.:26n4), som det sted, der almindeligvis tages afsæt i, når kantiansk rumopfattelse diskuteres. Det lyder som følger: "Rummet forestilles som en uendelig given størrelse. Ethvert begreb må opfattes som en forestilling der indeholder uendelig mange forskellige forestillinger i sig. det er ikke desto mindre således at rummet opfattes (thi der findes uendelig mange rumafsnit). Den oprindelige forestilling om rummet er følgelig en a priori anskuelse og ikke et begreb". (Kant 1966a[1782]:86).

overhovedet at kunne forstå noget ved begrebet virkelighed. Den første betydning af rum er på mange måder langt den mest interessante, fordi den fortæller en masse om hvem vi er og hvordan vi opfatter virkeligheden i den brede betydning. Den anden, den 'kantianske', er mindre oplysende, men en forudsætning for at vi overhovedet kan have en opfattelse af virkeligheden, og dermed, af og til, kan have forskellige meninger om hvordan den er beskaffen. Det vi må forudsætte som fælles udgør det absolutte minimum for overhovedet at kunne tale sammen, for uden det ville vi ikke have noget at tale om (ibid.:25).

Her opereres med to niveauer: rummet som betingelse for omverdensforståelse er det overordnede niveau, der i vor kontekst blot udstikker rammen, og den sociokulturelle rumopfattelse er det indlejrede niveau, som det hele handler om her. Det empiriske rum kan af beboerne opfattes som tabuiseret, intensiveret, privatiseret, offentligt eller repræsentativt, og analytisk kan det udpeges som foldet, stribet, adskilt, filtret, krøllet. Den ydre ramme er "kold" i den forstand, at den angår rum uden agens. Den indre forståelse er "varm" i den forstand, at den inkluderer et selv, et opfattende subjekt, nemlig beboerne. Med den ydre ramme som forudsætning angår dette projekt „alle de forskellige måder rummet har betydning for os“, som Madsen formulerer det (ibid.), hvilket også vil sige de måder, de empiriske landskaber, bydele, huse og virtuelle rum præger og præges af vore opfattelser og brug af dem; det vil igen sige forholdet mellem fysisk og sociokulturelt rum, og det vil også sige inklusive et opfattende selv.

Til forståelse af de antropologisk relevante rum, informerede i en stadig sociokulturel proces vil der som nævnt blive gjort brug af begreberne sammenfiltring og adskillelse. De sociokulturelle opdelinger og materialiteter forstås som ikke på forhånd givne, mens det er givet, at der på forhånd er rumopdelinger, at rummet er foldet på særlige måder.²⁶ Forsøget er at samtænke en overordnet strukturel og en relationel systemisk tilgang; de vil her blive forstået som hinanden betingede former. Denne tilgang forekommer nødvendig i antropologisk sammenhæng, idet den hjælper til at forstå de betingetheder, der findes empirisk imellem menneskers forestilling og praksis.

En måde at nærme sig feltet spatialitet og socialitet er ved at inddrage den franske antropolog Philippe Descola. Da han bliver en bærende figur i arbejdet, vil hans hypotese blive grundigt præsenteret herunder. Descola argumenterer i artiklen "Societies of Nature and the Nature of Society" (Descola 1992) for oprettelsen af *generaliserede skemata*, der udtrykkes i den måde, mennesker forstår deres omverden (i hans eksempler især naturen), og som infor-

²⁶ Deleuzes idé om folden (som vil blive berørt senere i afhandlingen) (Deleuze 1993) kan opfattes som en kritik af Kants idé om de euklidiske rum, idet folden er en ikke-euklidisk geometrisk form. Samtidig er de to positioner ikke per definition hinanden udelukkende, idet folden jo netop kan oprettes, når vi er enige om, at der kan tales om rum, som så kan være foldet, stribet, ternet eller filtret.

merer andre sfærer af det sociokulturelle liv, som politik, religion, sociale relationer osv. Descola mener, at principperne for hvorledes virkeligheden konstrueres, skal tages op til overvejelse, og hans hypotese er, at sådanne ordensprincipper kan forstås som fæstet i overlejrende skemata, hvorigennem hver kultur organiserer sin praksis (ibid.:108).²⁷ Praksisskemata kan ikke ekvivaleres med fx institutioner, værdisæt, kosmologier eller sociale relationer. De udgør snarere det operativsystem, der gør, at disse får deres specifikke form. Skemata kan ikke observeres direkte, men må rekonstrueres gennem en analytisk anstrengelse.²⁸ Skemataet er altså af analytisk orden, dets produkter empiriske.²⁹ Det er begrebet for et operativsystem, der informerer diverse registre i samfundet, og dets måde at fungere på kan ses af forholdet til det omgivende miljø, det bestemmes ikke af dette miljø. Descola kalder det *korrespondenser*.³⁰

²⁷ Descola mener, der er et problem ved antropologisk forståelse af samfund som fasttømrede helheder med en kulturel logik, der med den rette nøgle i hænde kan afkode, hvad etnografen observerer dag efter dag. Medlemmerne af samfundet har sjældent denne overordnede forestilling om deres kultur som en systematisk helhed. Dette mismatch bringer Descola til at mene, at to spørgsmål af epistemologisk karakter bør rejses: For det første bliver etnografens status som fortolker individualiseret, alt kommer an på, om etnografen er en troværdig fortolker af observationer. For det andet bliver antropologiens status som videnskab vanskeliggjort af at være afhængig af disse heterogene fortolkninger. Disse vanskeligheder er det Descolas ærinde at overvinde uden at gentage en simpel relativisme, og på den ene side uden blot induktivt at sammenligne empiriske fund, på den anden uden at opløse ideen om samfund overhovedet (Descola 1992:107-8).

²⁸ Denne figur har, noterer Descola, en hel del til fælles med Lévi-Strauss' term struktur. Gennem denne konstruktion af virkeligheden bliver det forståeligt, hvorfor observeret og observatør ikke ser det samme. Endvidere kan antropologien undfly etnografiens empiriske subjektivism og ydermere undgå på den ene side at forstå samfund som essens, på den anden at være nødt til at opløse ideen om samfund. Det komparative element i antropologi kommer desuden til at angå principper, ikke empiriske fund. Gennem disse overordnede epistemologiske overvejelser søger Descola at undgå både modernismens essentialistiske, totaliserende modeller af samfundet som en frit svævende figur, der ikke kan forbindes med empiriske observationer, og postmodernismens dekonstruktion af samfund, kultur og andre analytiske begreber. Descola har indoptaget såvel ratio og abstraktion som fortolkning og tilpasning i sin tilgang. Det sker på flere måder: Gennem opløsning af et monolitisk begreb om "samfund" og "kultur" uden også at opløse ideen om samfund og kultur, idet han hæver ideen om samfund ud af den empiriske kontekst og ind i en analytisk ved at etablere "samfund" som det synlige produkt af et underliggende operativsystem (altså en bevægelse, der har forholdt sit til diskussionerne af totalitet/fragmentering og empiri/analyse). Gennem en forståelse af samfund som systemer af interrelationer snarere end entiteter (ibid.:124) (en bevægelse, der angår relation/objekt). Og gennem sin medtænkning af forholdet mellem observeret og observatør (en bevægelse, der angår indefra/udefra). Modellen etablerer en forestilling om noget underliggende og noget observerbart, men ikke om den traditionelle strukturalistiske overflade/dybde-dichotomi; der er nemlig ikke nogen kausalitetsrelationer, intet sted hvorfra der i sidste instans produceres samfund. Ydermere bliver der taget udgangspunkt i praksisformer, ikke i mentale strukturer, i denne konceptualisering af samfundet (en bevægelse, der angår diskussionen af praksis/mentalitet).

²⁹ Hertil må føjes, at kultur som analytisk implikation eller begreb, som vi har set det formuleret af Knudsen (op.cit.) og Hastrup (op.cit.), er analysantens implikative om, hvad det er for forestillinger, der kan begribes som kultur for de og de informanter. Der er således en dobbelthed af kultur som analytisk implikation (fremført af analysanten om informanten) og de analytiske skemata (analysantens meta-begreb, der kan forklare alle de empiriske forekomster). Således er den dobbelthermeneutiske bevægelse også til stede i det analytiske: der er en analytisk implikation såvel i analysantens forklaring på informantens omverdensforestillinger (kultur) som i hans forklaring på egne forklaringer (skemata).

³⁰ Descola påpeger, at der ikke er tale om en jagt på universalismer, som hos Lévi-Strauss, men på invarianter (op.cit.:123) (at disse invarianter antal menes at være finit, vil der her blive set henover; det spørgsmål er dette

Descola tager udgangspunkt i forskellige samfunds behandling af naturen, fordi han kan se en korrespondens mellem behandlingen af naturen og af "den anden" i forskellige samfund. Forholdet til natur og forholdet til socialitet spejler således hinanden. Netop gennem denne greb medtænkes praksisaspektet: "Thus between a structuralist nature that is good to think and a Marxist nature that is good to exploit there is perhaps room for a nature that is merely good to socialize" (ibid.:112). Denne udpegning af en natur, der er god at etablere det sociale gennem, er samtidig en udpegning af det vigtige felt, der deles af "structuralists, Marxists, ethnoscientists, and cultural ecologists" (ibid.:109), og endvidere er det et basalt startpunkt for antropologien, hvor processer, der finder sted mellem det naturlige og det sociale domæne, spiller en stor rolle: "'Savage mind' imposes a continuity between the social and natural domains by means of two processes" (ibid.:114). Den første proces er den totemistiske klassifikation, den anden animistisk praksis.

Totemistisk klassifikation bruger empirisk observerbare forskelle mellem naturens arter til at organisere sociale enheder, som metaforiske termer for interne forskelle i den sociale orden. *Animisme* betegner den tro, at naturlige væsner har deres egne spirituelle principper, hvorfor det er muligt for mennesker at etablere personlige forhold til dem, som fx beskyttelse, forførelse, fjendskab, alliance eller udveksling af ydelser. Her er altså tale om en social objektgørelse af naturen, der kan være metonymisk, og som er et eksempel på *et totalt socialt faktum* og altså et eksempel på et praksisskemata. Animistiske systemer er *en symmetrisk inversion* af totemistisk klassifikation. I sidstnævnte forstås det sociale gennem det naturlige, i førstnævnte det naturlige gennem det sociale (ibid.:113-5).

De to systemer angår kategorierne identitet og forskel, og der er utallige måder, hvorpå de virker. Descola gennemgår tre eksempler fra Amazonas, hvor der er enorme variationer, hvad angår de naturlige omgivelser, men hvor de indfødte folks brug af naturen er ret ens. Der er også ret store ligheder, hvad angår social morfologi (ibid.:115), men samtidig er der stor spredning, hvad angår de skemata, Descola udpeger som regulerende behandlingen af naturen og de andre (ibid.:116). Gennem de tre eksempler præsenteres endnu et element i forståelsen af naturen: Universet forstås som et gigantisk lukket system, hvor følgelig ressourcerne er begrænsede. I tre lokaliserede etnografiske undersøgelser har Descola fundet tre "formulæ": ud-

arbejde ikke til sinds at besvare). Descola mener således, at der ikke er nogen forudsigelig korrespondens mellem specifikke økosystemer og specifikke praksisskemata (ibid.:111), altså en hævvelse af en arbitraritetsrelation mellem de involverede sfærer (ligesom før ham Saussure og Lévi-Strauss).

veksling, rov og dualisme.³¹ De spejler sig i såvel det naturlige som det sociale register, det er dog aldrig eksplicit empirisk, kun forståeligt gennem analyse. Sådanne formulæ danner eksempler på det antropologiske program, Descola foreslår:

[T]hese formula express underlying schemes that inform the rules by which social practice is constructed, organizing at once political conceptions and representations of social relations, structures of exchange and ideological productions. Their effect is to generate a configuration of cultural traits specific to a society from the point of view of an outside observer and experienced as normative by the people under study (ibid.:122-3).

Skemata er altså tomt, en analytisk konstruktion, og kan informeres med forskelligt indhold, fx udveksling, rov, dualisme. Endvidere er dette indhold ikke i sidste instans generator set indefra, men det, der kan aflæses udefra gennem analyse. I nærværende arbejde vil denne overordnede figur være gennemgående. Descola og hans skemata vil blive brugt til at tænke forskelle og ligheder med gennem det århusianske materiale, idet vi tillader os at forstå hans begreb om "natur" og "omgivelse" som by og huse såvel som landskab. Der er jo tale om et samfund, der er betinget ikke på amazonasregnskov, men på senmoderne urbane formationer. Desuden vil hans idé om lukkede systemer blive stillet overfor ideen om åbne systemer, idet det lader til, at denne modstilling er relevant i vor empiri. Ydermere vil relationer af totemistisk og animistisk orden også blive overført på andre relationer end netop biologiske; fx

³¹ *Desana*, en tukanostamme, der lever i Nordvestamazonas, forstår universet som et enormt lukket system, hvor mængden af energi, produceret af fader sol, er finit. Ved dødsfald og ved jagt er der fare for energitab, entropisk tab, som undgås gennem shamanens forhandlinger: hvert jagtdyr kompenseres med sjælen fra et afdødt menneske. Således opretholdes ekvilibrium gennem udveksling. Samme principper af gensidig afhængighed gør sig gældende i den sociale organisering, i udvekslingen af kvinder og distributionen af rituelle funktioner mellem de exogame, patrilineære stammer (der taler forskellige sprog, hvorfor mand og kone også taler forskellige sprog). Her er tale om et stort metasystem, hvor hver del er afhængig af symbolsk og materiel kontinuitet i den regulerede udveksling med de andre dele af helheden (ibid.:118). *Jivaro* fra øvre Amazonas forstår også universet som en cirkulation af energier, men kun menneskelige identiteter eller substanser cirkulerer her. Derfor skal menneskers dødsfald kompenseres gennem recycling-processer i den menneskelige sfære, der involverer kannibalisme og hovedjagt. Herigennem søges hævn neutraliseret, og herved bortføres en ny identitet, der kan videreføre gerningsmandens egen stamme uden at behøve at indgå i ægteskabsalliancernes reciprocitetforpligtelser. Med andre ord betyder hovedjægeri akkumulation, og det ekskluderer udveksling. Og hovedjægeriet betyder hævnaktioner, for hvad der søges neutraliseret, dukker op senere, og den identitet, der blev bortført, udløser uendelige kæder af hævmord. Her er altså tale om en negation af reciprocitet, af fredelig udveksling. I jagten er der paralleller, idet jagtdyrene omgærdes med ordvalg, der indikerer, at de metaforisk er svogre til jægerne. Det er de bare ikke, så under jagten snydes de gennem de kærlige svogerbesværgelser til at komme, hvorefter de bliver dræbt og ædt. Her er ingen kompensation eller cirkulation, men derimod rov udført af morderiske "svogre" (ibid.:119-20). *Desana* såvel som *jivaro* baserer deres kosmologi på ideen om et lukket metasystem, men hvor *desana* udveksler, røver *jivaro*. Både i det sociale og det naturlige register. Begge systemer er animistiske. *Arawak* bor ved foden af den peruanske del af Andesbjergene. De er blevet søgt erobret af forskellige folkeslag siden længe før inkaerne, det er først lykkedes i det forgangne århundrede. De baserer deres kosmologi på en antagonistisk dualisme. Der er det positive domæne, der inkluderer *arawak*, nogle nabostammer, nogle guddomme og mange af jagtdyrene, og der er det negative domæne, hvor de radikalt andre befinder sig, fx andre indianere og de hvide og de onde ånder. Mellem disse to domæner pågår der en kamp mellem det gode og det onde. Der er ingen udveksling, intet rov, ingen overførsel af energier (ibid.:121).

kan forholdet mellem brands (som del af den århusianske omverden) og socialitet opfattes som et forhold af totemistisk karakter, ligesom sider af omgangen med de århusianske landskaber kan læses gennem animistisk optik. Ideen om totemistisk klassifikation og animisme vil blive brugt i sjældne og konkrete tilfælde, mens ideen om begrænsede versus ubegrænsede ressourcer bliver brugt gennemgående, generelt og syntetiserende til at forstå diverse rumopfattelser i forhold til de forestillinger, de omgærdes med, såvel som de praksisformer, der knytter sig til dem.

Begrebet om infinitte og finitte ressourcer vil blive kædet sammen med begrebet om entropi: hvor ressourcerne er finitte, foregår der en anti-entropisk bevægelse. Endvidere vil dette kompleks blive forstået gennem en skelnen mellem produktive og rekreative rum. Diverse teoretiske redskaber søges altså samtænkt med dette overordnede greb.

Tekstens forløb igen: Analyse og syntese

ekstens næste stop, Del 1, kapitel 3, præsenterer feltarbejdet og kvartererne. Del 2 belyser kvartererne indirekte gennem analyse af Landskab, Centrum og Hus. Del 3 inddrager virtuelle rum som syntetiserende perspektiv. De udvalgte rum afspejler beboernes fokus, men nødvendigvis i vekselvirkning med mine egne forståelser. Det søges afspejlet i teksten, at netop disse rum er relevante for beboerne: De udgør hvert sit kapitel i Del 2, hvor det empiriske korpus analyseres.

Kapitlerne i Del 2 er opbygget ens, men med visse forskelle. Den ens opbygning har følgende løb: Kapitlets fokus og forløb. Om pågældende rums beboerinformerede afgrænsning. Om de forestillinger og handlinger, der er typiske for dette rum, og de modstillinger mellem forestillingsunivers og handlingsunivers, der set udefra skruer sig op mod hinanden. Om tidsopfattelser, bl.a. to faktorer tradition og kitsch, til yderligere belysning af inkongruenserne. Afsluttende overvejelser.

Kapitlernes forskelle er betinget af de empiriske forskelligheder, som de pågældende rum fremviser i almindelighed og i forhold til kvarteret.³² *Landskabskapitlet* er præget af, at kvarter og landskab hænger sammen. Landskabet er for begge kvarterers vedkommende det væsentligste element i kvarterets identitetstilskrivning og desuden den vigtigste grund til stedets herlighedskvaliteter. Det afspejles i kapitlet, idet det angår landskab og kvarter som på en gang adskilte og sammenflydte. *Centrumskapitlet* er præget af, at kvarter og centrum er to adskilte områder. Alt er enten del af kvarteret eller del af centrum, og dog er både centrum og kvarterer del af samme by. Det afspejles i kapitlet, idet det angår del overfor helhed og dele, der både hænger sammen og er isolerede øer i det urbane hav. *Huskapitlet* er præget af, at der er en skarp grænse mellem huset og kvarter. Samtidig udgøres kvarteret (når bortses fra infrastrukturen) af hus og haves private matrikler. Det afspejles i kapitlet, idet det angår de måder de to rumtyper både afgrænses og foldes ind i hinanden.

De tre rum-kapitler gør brug af forskellige teoretiske redskaber, men belyser en gennemgående ens figur gennem begrebsparret afgrænsning/sammenfiltrering, der forstås som komplementært snarere end dichotomisk. Denne dobbelthed kan genfindes om end på forskellig måde i parrene repetitive/varierede rum i *Landskab*, kompartment/byvæv³³ i *Centrum* og adskillelse/foldethed i *Hus*. Desuden knytter de an til såvel begreberne produktion og rekreative rum som til de to kosmologiske principper begrænsede og ubegrænsede ressourcer, der knytter sig til henholdsvis en entropisk og en ikke-entropisk verdensforståelse. Den forskellige empiri, der kan findes i de tre forskellige rum, giver således anledning til forskellige analytiske redskaber, men overordnet set angår det gennemgående analyseapparat den samme komplementaritet af både adskilt og sammenfiltret.

Begrebsparrene privat – offentlig og intim/privat – repræsentativ snor sig gennem afhandlingen. Den vender og drejer sig undervejs, idet *Landskab* og *Centrum* i højere grad angår privat – offentlig-aksen, mens *Hus* omhandler intim/privat – repræsentativ-aksen. Desuden

³² Også skriveprocessens rækkefølge og betingelser har spillet ind i denne kapitlernes uenshed. Bl.a. har det været nødvendigt at skrive artikler, give papers og holde forelæsninger om flere af emnerne, længe før afhandlingen tog form. Det betyder, at afhandlingens forløb i nogen grad er blevet formet af disses fokus og forløb og desuden, at flere af de herværende delanalyser allerede er publiceret (eller in press) andetsteds (Raahauge in pressa; in pressb; 2006; 2005a; 2005b; 2004a; 2004b; 2003).

³³ Begreberne kompartment og byvæv har jeg brugt i forbindelse med tidligere byundersøgelser, i mangel af bedre begreber. I en undersøgelse af Taastrup introducerede jeg ”byvæv” om den forståelse og brug af det omgivende urbane felt, der ikke har et centrum eller en afgrænsning som klassiske byer, men snarere flere og subjektive centre bundet sammen af effektiv infrastruktur (Raahauge 2001b in Hansen/Raahauge 2000). I en parallel undersøgelse af Lyngby anvendte jeg neologismen ”kompartiment” for at beskrive de bymæssige intensiteter, der opstår i sådanne byvæv, og som af de derboende opfattes som afgrænsede områder af monofunktionel karakter (Raahauge 2001a in Hansen/Raahauge 2001).

gennemløbes teksten af temaerne kontrol – overgivelse, synlighed – usynlighed, bevægelse – stasis, foruden idealitet – formålstjenlighed. De paradokser, der består mellem forestilling og praksis, inkluderer på forskellig vis de ovennævnte par. *Landskab* angår blandt andet forestillingerne om kvartererne som særegne på grund af det smukke, åndsberigende landskab og samme landskab brugt som sundt, krops- og motionsorienteret. *Centrum* angår blandt andet beboernes forestillinger om Midtbyen som spejl for Århus og deres brug af den som shoppingzone. *Hus* angår blandt andet beboernes forestillinger om deres hus som privatrum og deres brug af det som både privat og repræsentativt rum. *Kvarteret* er formet af disse elementer og bliver udsat for indirekte belysning gennem analysen af de andre rum.

I syntesen, Del 3, vil virtuelle rum blive inddraget for derigennem at løfte afhandlingens overvejelser ind i en ny og konkluderende sammenhæng, generelt og i forhold til kvarteret. En grænse mellem virtuelle og konkrete rum kan være svær at skelne, og de to spejler og mimer da også hinanden på forskellig vis. Der vil blive taget udgangspunkt i David Humes overvejelser over tid, rum og afstand, og de virtuelle rum, der bliver behandlet er af både tidligere og senere dato, fra spejl til computerskærm. *Landskabets* guldalderetaleuer, *Centrums* autenticitetstableauer og *Husets* iscenesættelser vil blive inddraget og forbundet til tid. Desuden vil nyere artefakter som computere, tv-apparater, radioer, billboards, reklamer, mobiltelefoner og så videre blive medtaget. Til slut vil arbejdets overvejelser, gjort gennem den på en gang adskillende og sammenfiltrende analytiske optik, blive syntetiseret. Herved vil på den ene side kvarteret blive belyst, på den anden side vil mere generelle forståelser blive udkrystalliseret, hvad angår interaktionen mellem kultur, samfund og rum.

Felten

ette kapitel vil forme sig som en præsentation af empirien. Først vil feltarbejdet og dets metoder blive præsenteret, dernæst vil forskellige aspekter af de tre kvarterer blive beskrevet. Der er ikke tale om objektive beskrivelser af, hvordan der egentlig ser ud, eller hvordan et faktisk forløbet døgn har formet sig. Det er derimod et forsøg på her, bagefter, i lænestolen at indfange et billede af felten, som jeg erfarede den. Det er et forsøg på at foretage en fortolkende "thick description" (Geertz 1993b[1973]), snarere end en objektiv datafremlæggelse. "Thick description" som metodisk greb er nødvendiggjort af de øvrige analytiske og teoretiske perspektiver. Antropologen Clifford Geertz, der har indført "thick description" i det antropologiske vokabular, forklarer om tynd og tyk beskrivelse, at førstnævnte indeholder rene data, sidstnævnte kulturelle fortolkninger. Han skriver blandt andet:

Ethnography is thick description. What the ethnographer is in fact faced with – except when (as of course, he must do) he is pursuing the more automatized routines of data collection – is a multiplicity of complex conceptual structures, many of them superimposed upon or knotted into one another, which are at once strange, irregular, and inexplicit, and which he must contrive somehow first to grasp and then to render. [...] doing ethnography is like trying to read (in the sense of "construct a reading of") a manuscript – foreign, faded, full of ellipses, incoherencies, suspicious emendations, and tendentious commentaries, but written not in conventionalized graphs of sound but in transient examples of shaped behaviour (ibid.:9-10).

Selve studieobjektets usammenhængende og stærkt sammenvævede karakter fordrer således en "thick description", i forståelsen en læsning, eller en konstruktion af en læsning af sig, der er fortolkende. "Tyk beskrivelse" brugt denne sammenhæng angår tekstens analyserende greb. Tyk beskrivelse bruges ofte også om et andet greb, nemlig de mange samtidige fortolk-

ningslag, som Geertz benytter sig af. Denne hermeneutiske implikation, er det ikke intentionen at gentage her, hvor fortolkning snarere angår forsøget på at forstå paradokser og korrespondenser i relationen mellem det rumlige og det sociokulturelle.³⁴

Den friske felt er tørret en smule ind nu, hvor tiden er gået; nogle af indtrykkene er ikke så stærke, som de var, flere er det umuligt klart at genkalde sig. Afstanden i tid og rum giver ikke desto mindre mulighed for at gribe nogle aspekter af felten, der ikke var så tydelige in media res. Hvor hukommelsen svigter, styrkes erindringen. Derfor vil jeg trods afstande og idiosynkrasier og også ved hjælp af dem dykke ned i såvel feltarbejdet som den felt, det foregik i, og prøve at gengive en lille del af det, jeg erfarede. Det er hensigten at tage et par snapshots af felten og give et indblik i, hvordan den blev erfaret af min person og med mine redskaber, gennem deltagerobservation som i beboernes formulering. Først kommer metodepræsentationen, dernæst en etnografisk præsentation af kvartererne.

Feltarbejde i Århus: Den empiriske omverden og etnografisk metode

Under feltarbejdet i Skåde Bakker genlæste jeg Conan Doyles "Baskervilles hund" (Doyle 1944[1902]). Den kom til at stå som eksemplarisk for rationel metode, et lærestykke i at komme fra A til B ved hjælp af analyse.³⁵ På Fedet læste jeg Lawrence Sternes "The Life and Opinions of Tristram Shandy" (1985[1759-67]), en roman som indfanger den modsatte metodik, digressionernes

³⁴ "Deep Play. Notes on the Balinese Cockfight" (Geertz 1993a[1973]) er et klassisk eksempel på den hermeneutiske, antropologiske tykke beskrivelse. I sin analyse af en balinesisk hanekamp fremskriver Geertz enormt mange fortolkningslag, idet den simple hanekamp, der er tekstens empiriske udgangspunkt, viser hen til forståelser af Bali, kønsrelationer, sociale relationer, konkurrence, prestige osv. Desuden vil de antropologiske anekdoter vide, at der samtidig er vesterlandske referencer i nogle af tekstens overskrifter. "Deep Play" skulle således henvise både til de "dybe" eller "tykke" fortolkningslag og til den på det tidspunkt meget omtalte amerikanske pornofilm "Deep Throat".

³⁵ Umberto Eco & Thomas A Sebeok har redigeret en antologi om Peirce, Holmes og Dupin, alle sporhunde, metodiske og rationalister (1988[1983]).

veje og vildveje. Begge tilgange, erfarede jeg undervejs, er på en gang nødvendige og farlige for antropologisk metode.³⁶

Da dette projekt er baseret på traditionelt feltarbejde; boede jeg i felten i længerevarende perioder.³⁷ Her forsøgte jeg at *deltage* i dagligdagen, samtidig med at jeg *observerede* den. At feltarbejderne foregik i to boligkvarterer, giver mulighed for at foretage komparative studier. *Feltarbejde, deltagerobservation, åbne kvalitative interviews og komparation*, disse traditionelle, antropologiske redskaber benyttede jeg mig af.

Feltarbejdet fandt sted over sammenlagt otte måneder. Under feltarbejdet indsamlede jeg forskellige former for materiale om kvartererne, foruden interviews, dagbog og andre noter fra deltagerobservation også fotografier og diverse genstande. I løbet af interviewene bad jeg som regel de tilstedeværende om at indtegne grænser for deres kvarter på medbragte fotokopierede kort, som nu indgår i mine feltsamlinger. Nogle interviews opstod spontant: ”Jeg er stifinderen!”, var fx det første, der blev råbt til mig under første pilotbesøg, hvilket affødte et spontan-interview med en farende svend på gågaden i Århus. Ved hver given lejlighed forsøgte jeg at etablere uformelle interviews eller samtaler, det være sig med taxichaufføren, damen ved busstoppestedet, købmanden eller ekspedienten i skobutikken. De fleste interviews var dog aftalt på forhånd og foregik med båndoptager, kort og papirer ved hånden somme tider ude på ture i kvarter og landskab eller centrum men som oftest hjemme hos beboerne selv. Det var forskelligt hvor mange mennesker, der deltog i interviewet, somme tider kom og gik nogle, andre gange blev der aftalt nye interviews mellem beboere, der først var blevet interviewet hver for sig, og som enten henviste til hinanden eller viste sig at være venner eller på anden måde have tilknytning til hinanden. Også nye interviews med de samme mennesker blev aftalt, enten i den samme omgivelse eller under en gåtur, cykeltur, biltur, hjemme hos en veninde, på golfbanen, på en bar, til fester, under shopping, i skov eller på strand.

Fx aftalte jeg at gå tur med to beboere fra hver sin husstand i Stationsgadekvarteret. Vi havde til hensigt at prøve om det gav nye og mere fysisk-konkrete emner at tale om, når vi *gik udenfor* i det område, der var omdrejningspunktet for mange af vore samtaler, i stedet for

³⁶ Under affattelsen af afhandlingen har jeg genlæst Thomas Manns Trolddomsbjerg (Mann (1989[1924])), som gennem sit tidsfokus perspektiverer rum-tematikken. Det giver mening at læse store kvanta skønlitteratur under feltarbejde som skrivi; de tre nævnte bøger var blandt dem, der havde en direkte virkning på arbejdet.

³⁷ Bronislaw Malinowski spiller en rolle for formgivningen af antropologiens feltarbejde, idet han var den første, der boede i længere tid (26 måneder) hos de mennesker, han havde sat sig for at beskrive, trobrianderne (på Trobrianderne, en ørække nordøst for Ny Guinea) (Hatch 1973:273ff). Herved lagde han grunden til etnograferes foretrukne indsamlingsmetode: længerevarende feltarbejde og deltagerobservation med interviews. Dette første længerevarende feltarbejde står for mange antropologer som deltagerobservationens fødsel.

at *sidde stille indendørs* i hjemmet (eller i haven), som det oftest var tilfældet med de formaliserede interviews. Denne ”vi befinder os nu gående midt ude i kvarter og landskab”-tilgang åbner også for mere fænomenologiske tilgange, foruden for (i al fald i princippet) mere fænomenologisk betingede udsagn fra beboerne.³⁸ Dog er der et mellemværende mellem sansning og videreformidling af det sansede: Vi går talende, allerede her i talens strukturering er den første afstand, senere lytter etnografen til båndoptagerens gengivelse og skriver om det til computerens syntetiske lysflade, siddende langt væk fra de friske sansegivere, og dernæst læses teksten måske af et menneske, der ikke har disse stedsspecifikke erfaringer, og som måske har andre erfaringer, der interfererer med de skrevne: Der er i sagens natur mange fortolkningsfiltre og lag af afstand indbygget; en direkte sanset udgave af de to kvarterer er det heller ikke intentionen at formidle (”tyk beskrivelse” i den tynde betydning).

Interviewenes karakter var ad hoc: bevidst præget af den sammenhæng, de indgik i. Ad hoc var også ”etnografens sti”, der førte til de involverede beboere. Hjemmefra medbragte jeg nogle få navne på mennesker i de to områder (danskere kender ofte danskere i andre byer), de blev bedt om at pege på mennesker, der kunne tænkes at være oplagte og villige interviewkandidater og så videre: der er tale om en sneboldeffekt, hvor etnografen lader snebolden rulle, og følger efter. Det er ikke nogen stringent, videnskabelig metode i positivistisk forstand; den kan ikke eftergøres og vil ikke kunne gentages. Det er snarere en tilfældighedernes metode; det tilfældige bliver netop ikke afsværget, men derimod inddraget som metodisk redskab. Derigennem kan man håbe på at nå vidt omkring i den empiriske felt og især at erfare noget, man ikke selv ville have fantasi til at overveje som del af denne felt, og dermed ikke ville have arbejdet mere stringent på at komme hen til. Denne tagen digressionerne alvorligt betyder på den ene side, at tilfældet tages alvorligt som et aktiv, der kan modvirke tautologier, og på den anden side, at man må være yderst stringent med sin tilfældighedsomgang, man må vide, at det er det, man gør, og metodisk overveje, hvilke veje, det bringer en: forholde sig deltagerobservatorisk til tilfældighedselementet. I ”Afterword: A Way of Walking” (1982) skriver antropologen Michael Gilson om måder at gå gennem byen.³⁹ Hvor antropologen selv går målrettet fremad uden at se til siderne, går hans venner i Libanon anderledes, de pauserer i skyggen, taler med dem, de passerer, går langsomt og, ser det ud til, uden mål og

³⁸ 1990ernes fænomenologiske vending har antropologen Tim Ingold været en stor drivkraft for (Ingold 2000).

³⁹ Tak til antropolog Hans Christian Korsholm Nielsen for denne henvisning, som han gav mig i forbindelse med en diskussion af ”random choice” under feltarbejdets mange veje og vildveje, især hvorledes informanter finder vej til een i ”random choice”-form, og den dermed forbundne nødvendighed af tilfældighed, tvivl og tvetydigheder.

med. Det er naturligvis den rigtige måde at bevæge sig gennem byen, som en benjaminsk flaneur (ibid.:271-272). Som guiden kan man opdage noget, overse andet. Afmagt, tøven, mangel på sammenhæng, tvivl må man lære sig at blive mindre forlegen ved:

Perhaps this will bring you to disagreement and questioning too? Why there and not here? Why not down that road, toward that crowd, those buildings? And my answer would have to be, 'I'm not too sure. They are certainly, possibly, interesting. But for the moment this particular guide has traced out, no, found out as he went and even in the act of writing these few pages discovers, the only route he turns out to know' (ibid.:272-273).

Sneboldenes tilfældige rullen betyder, at stierne mellem menneskene hurtigt forgrener sig, idet hver ny henvisning danner en ny forgrening på stisystemet. En gang imellem kunne man være heldig at støde på en beboer på vejen, fx ved postkassen, som var villig til at involvere sig uden forudgående introduktion. De fleste accepterede uden forudgående kendskab til antropologens person at mødes og mange gav velvilligt navne på venner og bekendte, med og uden smileys, som kunne tænkes at ville interviewes.

Der er tale om åbne, etnografiske interviews, stilmæssigt snarere samtaler, og jeg havde på forhånd bestemt mig for at spørge konkret. Både den almindelige fagtradition og mine egne erfaringer peger på, at det er langt mere frugtbart end at starte abstrakt. Antropologen James P Spradley skriver: "If we ask for meaning, we will only discover the explicit meanings, the ones people can talk about. If we ask for use, we will tap that great reservoir of tacit meanings which exist in every culture" (Spradley 1979:156). Dette store reservoir af betydning er det forsøgt at tappe af med den hensigt at indkredse, hvorledes de omgivende rum bruges og forestilles. Rum som fokus for samtalen var givet på forhånd, skønt samtalen også bestod af digressioner. Dette er et bevidst metodisk greb, idet digressionerne er del af det store reservoir af betydning, der kan informere rum-forståelserne. Jeg søgte at spørge konkret om fx daglig færden eller vigtige steder i byen, men den form, interviewet tog, var bestemt af beboeren eller beboerne, der deltog. Det var de emner, der trængte sig på, som kom til at bestemme, hvilke forgreninger, samtalen tog.

En nok så vigtig informationskilde var deltagerobservation. Hele feltarbejdet er deltagerobservation, uden ophør. Interviews er del af deltagerobservationen, som antropologen Cecilie Rubow også har gjort opmærksom på i sin artikel "Samtalen" (Rubow 2003). Går man i svømmehallen, fx Spanien i Midtbyen, for at tage fri i et defineret rum over et defineret stykke tid, lykkes det ikke: man finder fx sig selv i spabadet i diskussion med en administrativ leder af Århus Sporveje, om hvorfor bussernes indgang og udgang ligger som de ligger.

Går man i biografen, er det kun for at se film anbefalet af beboere. Indkøb foretages hvor beboerne omkring én køber ind, og når man færdes udenfor sin feltstation, er det i områder, beboerne også færdes i. Fester og andre begivenheder såvel som fx sportsdeltagelse er arrangeret eller udpeget af beboere etc.

Gennem deltagelse erfares aspekter af dagliglivet, som forekommer så naturlige, at de bliver usynlige, og hverken etnograf eller beboer tænker over dem. I retrospekt, når felten er forladt, kan man af og til se en ellers usynlig sammenhæng. Gennem deltagelsen kommer man i kontakt med tavsheder og mellemrum, med det, der netop ikke findes i talens løb. Eller som den talende ikke ved, at han siger.⁴⁰ I denne sammenhæng er det ekstra relevant i og med, at felten er betinget af diskretion og underdrivelse.

Tonkin pointerer, at begrebet deltagerobservation er paradoksalt (Tonkin 1984:216).⁴¹ Begrebet er udtryk for antropologens forladen sig på oplevelse (ibid.:218), og det kan indebære uhensigtsmæssige empiricistiske tilgange:

[B]ut so far there has not been much effort to separate the proper study of empirical understanding from empiricist presuppositions and to advance from the innocent pragmatism, which Leach discerned in Malinowski, that 'culture consists in what the fieldworker himself observes' (and makes intelligible) (Leach 1957:120) (ibid.:218).

⁴⁰ Hastrup og Knudsen har vist potentialerne ved den implicite viden, feltarbejdet kan bidrage med: tavsheden (Hastrup) og det, man ikke ved, at man ved (Knudsen). Hastrup skriver i "Kultur som analytisk begreb" (Hastrup 1989) om en tur med en islandsk fiskekutter, hvor mandskabet ignorerede hende, som kvinde kunne hun være ødelæggende for fiskelykken, men der er også andet på spil: "Jeg lærte blandt andet, at den verbale kommunikation var langt mindre vigtig end selve erfaringen", skriver Hastrup (ibid.:19). "Der var ingen rolle, jeg som kvinde kunne passes ind i. Min usynlighed var resultatet. // Tavshed er en vital del af den kulturspecifikke erfaring" (ibid.: 20). Knudsen skriver i artiklen "Når verden er anderledes" (Knudsen 1989b) om sit feltarbejde på Korsika, at korsikanerne, når hun forsøgte at få dem til at fortælle om deres verden, fortalte om det, de troede, hun kunne være interesseret i, fx historiske steder eller kirkelige optog (ibid.:173-4). Hun opdagede, at det hang sammen med "et teoretisk problem i kulturanalysen, og ikke bare et praktisk problem i feltarbejdssituationen. Dét, jeg gerne ville vide noget om, var nemlig på en måde noget, korsikanerne ikke selv vidste, at de vidste. Derfor var det umuligt at formulere de rigtige spørgsmål og umuligt at få de rigtige svar, den rigtige type svar." (ibid.:174). At de mest almindelige ting og tankefigurer ofte er tavse, og at de samtidig netop er de vigtigste, er ikke kun en feltarbejdsteknisk udfordring. Det er også en udfordring for historikere og kildefortolkning, hvilket mentalitetshistorikeren Fernand Braudel har påpeget. Forholdet hænger sammen med, at mennesker netop *ikke* taler og skriver om det hverdagsagtige. 80ernes mentalitetshistoriske vending i dansk/københavnsk antropologi (repræsenteret ved blandt andre Anne Knudsen (1989a), Kirsten Hastrup (1990) og Michael Harbsmeier (1994)) pointerede da også dette forhold. Historiske kilder blev forstået gennem antropologisk optik, ligesom der var en revival i undervisning og forskning i mentalitetshistorie og mentalitetshistorikere (som Fernand Braudel, Emmanuel Le Roy Ladurie og Philippe Ariès). Min konferensafhandling tager afsæt i denne historisk antropologiske strømning (Raahauge 1993 upubl.).

⁴¹ Ifølge Tonkin brugte sociologerne begrebet deltagerobservation om masseobservation i 1930'erne og 1940'erne, før antropologerne havde annammet begrebet. Nu er begrebet blevet overtaget af antropologerne, og vi har svært ved at tro, at vi ikke selv har fundet på det. (Tonkin: 1984:216-7). Har hun ret, er noten om Malinowski del af myten; har Hatch ret, er det Tonkin, der kolporterer myter.

Uskyldighedsfælden ved deltagerobservation accentueres af, at det udføres af et menneske, hvis alder, køn og personlighed er med til at forme dets udkomme (ibid.:221-2). Det er en fare, man skal være sig bevidst, og man har en vifte af metoder at benytte sig af under feltarbejdet.⁴²

Maps, diagrams, photographs, surveys, reportage all form first-hand documents which will have a historical importance besides affording objective evidence or systematic analysis. [...] one can have a diversity of social relationships ranging from 'total participant' to 'schedule filler' by way of 'just hanging round', 'buying food', 'going to football matches', 'initiating group discussion' or 'conducting formal in-depth interviews' and so on. Findings about social organization and action, symbolism and praxis, can be inferred from elements as diverse as choice of clothes, order of seating, formal genealogies, market prices, recipes, law cases, others' surprise at one's remarks or comments on one's figure – the list is endless (ibid.:222).

Der er et stort element af personbårethed i feltarbejdet, men der er også en stor grad af redundans i felten, som gør, at man kan oparbejde et mønster, dvs. at det, man "oplever", ikke blot kan fremstilles som ens subjektive erfaring, men også er udtryk for almene observationer.

Desuden indebærer samarbejdet med stedets beboere, at man bekræftes i sine observationer og erfaringer, de bliver simpelthen diskuteret undervejs. Også på andre måder end gennem sproget kan man finde mønstre og katalysere betydning. Antropologen Judith Okeley gør i artiklen "Vicarious and sensory knowledge of chronology and change" (Okeley 1994) opmærksom på en af måderne. Hun mener, at antropologen gennem feltarbejdet finder mere og andet end det, der formidles i samtaler: "The project of construction the world of others in ways which go beyond or indeed belie the subjects' statements about their world. Anthropological fieldwork is a total bodily experience, not one merely dependent on verbal accounts" (ibid.:61). Okeley understreger, at sproget ikke er underordnet de andre videnskilder, de er blot den vigtige kontekst, sproget får mening gennem (op.cit.:62).

Der er mangfoldige måder, hvorpå det etnografiske empiriske feltmateriale indgår i den analytiske proces. Deltagerobservation giver indblik i det gjorte, interviews i det sagte, og det er sammenhængen mellem disse to, der etablerer et etnografisk materiale. Det er nemlig ikke interviews alene, snarere vekselvirkningen mellem de to metodiske greb og det, der kan fortolkes af denne sammenhæng, som udgør det etnografiske materiale. Meget kan ikke siges eksplicit, så en del af denne fortolkning består i at læse mellem linierne, at udlede fra mange og brede spektrerede samtaler, også om andet end de eksplicitte emner, og at forstå sammenhænge mellem udsagn og observationer, snarere end at referere enkeltudsagn. Selv om det er in-

⁴² Denne fare er Descola også opmærksom på. Han har blot angrebet problemet teoretisk snarere end indsamlingsmetodisk.

tentionen at gøre rede for så mange mellemregninger som muligt, eksisterer der et fortolkningsmellemrum, hvor det der siges og gøres (eller netop ikke siges og gøres), ikke skrives in extenso ind i teksten. Det forhold, at det etnografiske materiale består af sammenhængen mellem det sagte og det gjorte, og de mellemrum, det afføder, afspejler sig også i afhandlingen, idet der ikke er mange citater.

Antropologiens immanente problem, hvorledes gøre rede for mellemregningerne, hvordan fremvise empirien og dog anerkende et fortolkningssvæv, kan søges løst gennem citater, men dermed reificeres enkeltudsagn og gøres til bevis for en større sammenhæng. Man kan i stedet fremlæse en generel stemning fra felten, men så mister man kontakt med de enkelte mennesker, man var sammen med og talte med. Man kan også fremdrage nogle få cases, som er typiske for det mønster, man mener at have fundet, men så må læseren tro på, at det faktisk er typiske cases. Dette troværdighedsproblem slipper man ikke udenom uden at vedlægge alle data i (et enormt) bilag, og det er per se umuligt alligevel, eftersom store dele kun er skrevet ind i kroppen, jf. Okeley, og alle medvirkende er blevet lovet anonymitet. Her vil to tilgange blive valgt i mådelige doseringer: Nogle få citater i teksten og en generel fremskrivning af felten. Desuden udvælges de teoretiske tilgange efter, hvilket materiale, der fremkommer under feltarbejdet. Nok er der en analytisk, teoretisk ramme med i bagagen til Århus, men den transformerer sig, alt som Århus gør indtryk.

Enhver tekst er et konstrukt. Denne omstændighed er især påtrængende for antropologer, der arbejder mellem empiri (verden derude findes faktisk, og vi har været *der*, talt med *dem*, observeret *dette*, deltaget i *hint*) og hermeneutik (under feltarbejdet som under affattelsen af teksten fortolkes denne verden; processerne, hvorunder det forløber er uendelige). Sherlock Holmes' semiotiske metode er korrekt, for så vidt det empiriske behandles, og Tristram Shandys uendelige digressioner påviser rigtigheden af, at der er mange måder at nå fra A til B (eller C, D & E). Under 1980ernes repræsentationsdebat blev tekstens status tematiseret. Således var James Cliffords artikel "On Ethnographic Authority" banebrydende (Clifford 1988a), ligesom Geertz' "Works and Lives: the Anthropologist as Author" (Geertz 1988). Teksten blev anskuet som ikke blot formidling af indhold, men del af den antropologiske arbejde. "Det litterære" og dets betydning for antropologien var således Geertz' eksplicite anliggende (ibid.:vi). Der pågik en meta-antropologi, der antropologiserede på antropologien selv, som dekonstruerede den. Konstruktion og dekonstruktion er to sider af samme sag, og denne kritik var da heller ikke ny, det var snarere vægten, der lagdes på "de" frem for "kon-

struktion". Gennem kritikken blev positioner i det antropologiske landskab forflyttet, og der blev spurgt til de traditionelle metoders status, kontekst, modtagere.⁴³ Den videnskabelige produktion blev overvejet som fiktion og som litterært produkt, teksten blev afsløret som en manipulator, som en løgner og som en elegantier – den dekonstruktive selvkritik fremdrog væsentlige sider ved antropologien, som efterhånden er blevet del af faget. Et eksempel er antropologen Vincent Crapanzanos "Tuhami" (1980), en monografi, der med udgangspunkt i det subjektive forhold mellem antropologen og blot een informant forholder sig analytisk-kritisk til kategorier som feltarbejde, informanter, antropolog og litterært værk. Erfaringen fra repræsentationsdebatten var, at enhver repræsentation (og altså også teksten) indgår i et net af fortolkninger, men på hvilke måder? Et hjemligt eksempel er Inger Sjørøsløvs "Gudernes Rum" (1995), der iblander teksten om gudernes rum metatekst om fortolkerens rum. Som et bevidst metodisk greb er her forskellige kilder og stilarter sammenblandet: dagbogcitater, overvejelser i essayistisk stil, feltobservationer og teoretiske refleksioner. Som læser er man på det rene med, at dagbogen ikke er ensbetydende med et indblik i etnografens dybeste, hemmelige gemmer, og man opdager, at de mere essayistiske dele er ofte dem, der fremskriver de mest analytiske pointer.

I teksten "On Ethnographic Validity" overvejer antropologen Roger Sanjek etnografisk metode (Sanjek 1990) og mener, at den "if not fully a science [...] certainly is a practice" (ibid.:410). Sanjek udpeger og diskuterer tre kanoner, etnografi bør bygge på: teoretisk klarhed, etnografens sti og feltarbejdsvidnesbyrd. Forholdet mellem feltarbejde og tekst kan tage mange udtryk, blot bør sammenhængen mellem de to være eksplicit, mener han. Traditionelt har etnografier hverken indeholdt feltnoter eller kommentarer om dette valg. Efter tekstdebatten, der kritiserede dette forhold, ses feltnoterne tiere i teksten – ofte af narrative og retoriske grunde (ibid.:403). Afslutningsvis formaner Sanjek etnografen om at være som en kunstner, for det Miles Davis indskærpede sit band, gælder også ham: "'You need to know your horn, know the chords, know all the tunes. Then you forget about all that, and just play'" (op.cit.:411). Tekstdebatten formåede at pege på problemet, ikke at løse det: feltnoter inkluderes i (eller ekskluderes fra) teksten primært af litterære hensyn, ikke som validitetsanker.

⁴³ De dekonstruktive og repræsentative diskussioner angik fx feltarbejdet (dets validitet; os vs. dem; magtaspektet), museumssamlingerne (der peger på det museale som fænomen, ikke blot på dette eller hint folk; der peger på en specifik måde på sin felt), de analytiske begreber (som "kultur" og "samfund") og teksten (der ikke kan videreformidle feltens mangfoldighed; der altid er en fortolkning). (Angående dekonstruktion og samlinger, se også Raahauge 2001b).

Det er etnografiens vilkår, og også dens styrke, at etnografen kan betjene sig af flere metoder til tilvejebringelse som formidling af etnografien.

Den litterære vending er præmissen for den topografiske vending. Forsøget i nærværende tekst vil være at skrive uden eksplicit meta-tekst, men med implicit viden om meta-niveauet. Min konferensafhandling om Inkaernes rumopfattelse ("Det binæres undergang" Raahauge 1993, upubl.) blev affattet på traditionel vis med kilder på den ene side, andres fortolkning af disse kilder på den anden og min egen fortolkning af disse niveauer på den tredje. Senere har jeg søgt at skrive essayistisk-formidlende (bl.a. "Boligdrøm: Hjemme hos 90'ernes 25-35-årige" Raahauge 1996), og endnu senere meget kildenært, med et væld af citater, der bar teksten frem (især "Et døgn på Rådhuspladsen" Kvaale/Raahauge 2000). Denne tekst er et nyt forsøg: at arbejde syntetiserende med det empiriske materiale snarere end skridtvis fremvisende. Den fremherskende antropologiske genre i disse år applicerer almindeligvis analysen synligt på det empiriske materiale. Den syntetiserende skrivestil begrundes sig også i, at mit etnografiske materiale er så omfangsrigt, at det ville være umuligt at repræsentere det, så alle implicerede fik stemme, så fyldigheden af både deltagerobservation og interviews kunne gives synlighed. Under feltarbejde som tekstproduktion er jeg gang på gang stødt på en modstand i materiale, der efterhånden måtte antage en konceptuel karakter: når jeg søgte at adskille, flød kategorierne sammen, og når jeg søgte at forstå som sammenfiltret, skilte noget sig ud. Denne proces afspejler sig i, hvorledes jeg opfatter empirien, hvilke teoretiske redskaber jeg har brugt, og altså også i skriveprocessens syntetiserende tilgang: det angår modsatrettede bevægelser af adskillelse og sammenflydning.

Efter repræsentationsdebatten er teksten som konstrukt en refleksion, der problematiserer såvel meget tydeligt empirifremvisende som mere syntetiserende arbejder. Dette er et forsøg på at skrive ind i denne efter-tid. Muligvis spiller også konteksten en rolle: den tværfaglige kontekst har betydet, at jeg har søgt at undgå for megen fagjargon, og i den bevægelse også indarbejdet en anderledes skrivestil, og den danske kontekst har betydet, at læserens (ligesom antropologens) implicitte viden om felten er stor, hvorfor jeg har forsøgt at undgå den redundans, der kan fremkomme ved for mange "vidnesbyrd" i form af citater.

Fagets selvrefleksion, empiriens medvirken, den konkrete dobbelthed af ude-arbejde (i tværfaglighed) og hjemme-arbejde (i Danmark), foruden min hidtidige tekstproduktion – og min person har altså peget i samme retning: mod en syntetiserende tekst.

Der er foretaget 150 interviews, hvoraf de 123 er enten elektronisk optaget eller optaget på kassettebånd, mens 28 er foretaget med skriftlige noter enten imens eller direkte bagefter (sidstnævnte, når jeg fx talte med en taxichauffør eller en dame ved bussen). 20 af de bandede interviews er foretaget undervejs – i bil, til fods, i kvarteret, centrum, skov eller ved strand. Næsten alle interviews varer over 2 timer, nogle er meget længere. De 150 interviews repræsenterer langt flere mennesker, idet de fleste interviews var med to personer, nogle med tre eller flere. Dertil kan lægges fester, kvartersvandring og lignende, hvor jeg mødte mange mennesker. Hver dag førte jeg dagbog, i starten suppleret af ugerapporter, hvilket jeg dog hurtigt holdt op med, det var et unødvendigt dobbeltarbejde på den ene side, og fjernede mig fra vigtige detaljer på den anden. Dertil kan lægges feltnotesbøger, lister over, hvilke stier, der førte fra den ene informant til den anden, og fra den ene bog til den anden, og desuden den hovedfesttale, jeg blev inviteret til at holde i 2003 til Stationsgadekvarterets gennemritualiserede vejfest. Den havde karakter af en svartale til den hovedfesttale, der blev holdt året før om en antropolog, der var kommet til stedet. Yderligere indsamlede jeg etnografika, og har en inventarliste på 67 numre. Jeg har løbende taget fotografier, og har også indsamlet fotografier fra børn, ligesom jeg indsamlede kort med beboernes kvartersafgrænsninger under interviewene. Jeg har også samlet på litteraturhenvisninger, avisudklip, breve, noter, e-mails m.v. fra beboerne; fra århusianere udenfor kvarteret har jeg desuden indsamlet citater lagt på Rådhuspladsen efter 9.11.01.⁴⁴ En del af den litteratur, jeg læste under feltarbejdet, kom mig i hænde pga. feltarbejdet, gennem henvisninger fra beboere, lån fra andre århusianere, felterelaterede gaver fra venner og familie etc.⁴⁵

Under feltarbejdet indsamlede jeg altså genstande, atter ud fra et tilfældighedsprincip: Gaver fra de mennesker, jeg lærte at kende, kort over områderne, busbilletter og andre tids- og stedbundne effekter, alt fra blomster over salatolieforstøver og brød til giftigt vand, havde hobet sig op og udgjorde pludselig en samling med overskriften ”Århusrum” (om forholdet mellem samling og ophobning m.v., se også Raahauge 2001b). Denne samling blev udstillet på Albertslund Rådhus i 2002-2003.

⁴⁴ Efter 9.11.01 blev der lagt breve, blomster, lys, diverse genstande (amerikanske hatte, flag, tegninger etc.) på Rådhuspladsen i Århus. Da jeg mente, her var et væsentligt materiale til belysning af Århus i en globaliseret tid, og det endog gennem reaktionen på en begivenhed, der åbnede et nyt årtusind, spurgte jeg Århus Kommune, om nogle af genstandene kunne blive indsamlet. Arkitekt Thorkild Green, stadsarkitektens kontor, som jeg henvendte mig til, kunne straks se relevansen og foranledigede en indsamling og opmagasinering af diverse. Der ligger derfor flere genstande fra den begivenhed på Bymuseet.

⁴⁵ For nylig har jeg erfaret, at antropologens personlige feltlitteratur pt. er genstand for en antropologisk analyse ved Adam Reed fra Oxford University (antropolog Morten Axel Pedersen (personlig kommunikation)).

Kvartererne

u skal Skåde Bakker og Fedet præsenteres, foruden Stationsgade-kvarteret i det omfang det skiller sig ud. Præsentationen vil gennemløbe et fysisk, et sociokulturelt og et historiske afsnit, for at ende med en skitse af et typisk døgn, som det forløber syd og nord for Århus. Kvartererne er særegne. Landskabeligt er de særegent smukke og behagelige, Skåde Bakker med sit kuperede terræn og de gamle træer, Fedet med nærheden til havet. Særegenheten kommer af det landskabelige, og det er da også det, der forstærkes i plejen af de to kvarterer: skraldespande, parkeringsbåse eller andre kommunale effekter er der ikke mange af, hvad skraldespandenes tilsyneladende fravær angår, er det på trods af den store "recycling"-indsats, der gøres i Århus. Omvendt er den skovvej, der bliver til et hjulspor i Skåde Bakker, og de stikveje, der sander til, når de når "diget" på Fedet, blandt kvarterernes absolut fineste zoner. Det er her, der er mest landskabeligt, mindst kommunalt. Mens det landskabelige således overdrives, det kommunale underdrives, trækker de mange skilte i området den modsatte vej: "privat fællesvej", "pas på, børn!" (på Fedet), piktogrammer angående hesteridning (i Skåde Bakker), "Nabohjælp Et værn mod kriminalitet" (på husene), hundeluftning, cykelkørsel etc. eller ej står mange steder at læse. Det landskabeligt attraktive bliver desuden forstyrret ved, at så mange er flyttet til de to kvarterer, de stadigt flere huse kan fortælle det overordnede billede af henholdsvis skovagtighed og havside. Desuden er Skåde Bakkers træer vokset, hvorfor havet kun kan ses fra få villaer og sigtepunkter i kvarteret. At træerne er så høje, betyder endvidere, at man ikke kan se skoven for bare træer. Og hvor haverne i Skåde Bakker er del af deres landskab, ligger de på Fedet med havet foran i et eget mønster af celler, rektangler og koteletter, der ikke indgår i nogen større helhed.⁴⁶

Set fra centrum er de to kvarterer også særegne, de opfattes af århusianerne som de to fine nabolag, man bor i, hvis man har råd, og hvor mange århusianere går søndagstur som del af deres vandring i skov og langs strand og hav. De landskabelige herligheder kombineret med nærheden til centrum er det, der giver denne særligheds-effekt. Skov og strand findes der mange steder, men ikke med fem minutter til bymidten. Sådan giver centrum kvalitet til de to

⁴⁶ (Om haverne i de to kvarterer, se også Raahauge 2005b).

kvarterer, men samtidig suger det renoverede centrum kraft fra resten af Århus, hvilket også har at gøre med, at Århus er vokset sig stor nok til at have forstæder. De omgivende kvarterer, også (om end ikke i så høj grad som de andre) Skåde Bakker og Fedet, bliver lidt mindre særlige, lidt mere del af et neutralt forstadsland, når centrum tillægges større betydning.

Husene medvirker også til etableringen af de to kvarterers særegenhed. Her er både gamle patriciervillaer, store nye huse og arkitekttegnede huse. Dog er husenes stadigt større antal samtidig med til at ensføre det særegne, stadigt flere parcelhuse er kommet til på stadigt mindre areal, efterhånden som de to kvarterer er blevet stadigt mere populære. Stadigt flere af de gamle store grundstykker udparcelleres og baghavestykker frasælges som koteletgrunde.

I følge såvel dem selv som de omkringboende århusianere bor ”byens spidser” i de to kvarterer, hvilket gør dem særegne udadtil, men homogene indadtil; ensheden og diskretionen er det, der kan fremhæves som ekstraordinært. Status, penge og uddannelse følges for manges vedkommende af diskretion. Samtidig findes dog den modsatte bevægelse: fremvisning af status gennem ejendom. Mestersymbolet herpå er de glaserede sorte tegltage, der vinder frem, og de er da også for mange af de mere diskrete naboer en torn i øjet. Synlighed og usynlighed, fremvisning og diskretion findes side om side.

De to kvarterer giver mulighed for at leve et liv, der er nogenlunde til at kontrollere. ”Her er ingen brændende biler på gaden, når man kigger ud af vinduet om aftenen, og heldigvis for det”, som en kvinde fra Skåde Bakker udbrød. På den anden side må det være ”svært at være neger i Skåde Bakker”, som en anden kvinde fra kvarteret sagde, ”vi er nemlig alle sammen ens og har få problemer”, forklarede hun. Fx var hendes handicappede datter, da hun var barn, så vidt de vidste det eneste barn i kvarteret med et handicap. Pigen skilte sig altså ud, mere end hun ville have gjort så mange andre steder.

Beboerne af Skåde Bakker og Fedet har mange venner i hinandens kvarter, en del har også boet begge steder, så selv om der er drilleri de to kvarterer imellem, accentuerer det venskaberne. De kommer i begge kvarterer og i centrum, mens der kun er få, der har deres gang i Vestårhus, på steder som Bazar Vest, en stor fabrikshal omdannet til storcenter for forretninger drevet af indvandrere, eller i det nærliggende Gjellerupplanen, et boligkvarter med ry som socialt belastet. Nogle har aldrig været der.

Det særegne ved kvarterer er medvirkende til, at de to kvarterer bliver stadigt mindre særlige. Det særlige forvitrer, efterhånden som de populære kvarterer får flere beboere: entropien vokser.

Kvartersgrænser: Tæthed og segmentering

å bykort er kvarterernes grænser ikke afbilledet. Der er ingen linie omkring kvartererne, og det er ikke altid, de tre navne står på diverse kort. Skåde Bakker kan stå opført som ”Højbjerg” (postadressen), Fedet og Stationsgadekvarteret som ”Vejlby Fed” (mens postadressen er ”Risskov”, der indbefatter et større område); disse navne står forskelligt placeret på diverse kort.

Ved at bede beboerne indtegne grænser på Krak- og Mostrup-kort og diverse kort hentet på Internettet fandt jeg ud af, at den forskel mellem Skåde og Skåde Bakker, der lå implicit i ejendomsmæglernes udpegelse af Skåde Bakker, fandtes som en nærværende grænse for de derboende; det opfattes som to distinkte kvarterer. Det var også sådan, jeg opdagede, at Stationsgadekvarteret på ingen måde er Fedet. Strandvænget hedder den inderste del af Fedet, altså set fra Fedet. For bor man i Strandvænget, er det ikke sikkert, man synes, det er en del af Fedet, set herfra forstås det typisk som et selvstændigt kvarter i kvarteret. Beboernes grænser er ikke entydige, ligesom der er mange begrundelser for grænsedragningen. I de lokalhistoriske foreninger er der flere argumenter for afgrænsningerne: topografi, geologi, historie og sognegrænser. Disse forhold tager beboerne ofte også udgangspunkt i, de fleste har hørt foredrag eller læst artikler af lokalhistorikere, men de inddrager også erfaringer fra deres daglige praksis, forhold, der angår socialgruppe, livsstil, bevægelsesmønstre, venners bomønstre, postnumre eller andet. Grænserne har en vis elasticitet, især varierer grænserne i forhold til beboerens egen placering, således, at man næsten altid inkluderer sig selv i området (Skåde / Skåde Bakker og Fedet / Strandvænget / Stationsgadekvarteret). Det vil sige, at de, der bor på grænsen, ofte forstår sig som inkluderet i området, mens de, der bor i de mere intense områder, tit mener, at disse grænseområder ikke er del af kvarteret. For flere var det nødvendigt at tegne to sæt grænser, stærke (helt sikkert kvarteret) og svage (et mere usikkert territorium). Inden for kvartersgrænsen er det desuden muligt at udpege, hvor kvarteret er mest semantisk tæt,⁴⁷ aldrig af topocentriske grunde, men fordi husene

⁴⁷ Semantisk tæthed er et begreb, den britiske antropolog Edwin Ardener bruger om fænomener, der i særlig intens grad beskriver en større sammenhæng, de er en del af. I ”A Passage to Anthropology” nævner Kirsten

her er ældst, området finest, eller menneskene, der bor her, rigest eller mest berømte, og dermed symboliserer kvarteret. Således er Kronhjortvej, vejen langs engdraget, der falder mod Århus Bugt, for mange den mest Skåde Bakkerske vej, skønt yderst i kvarteret. Flere, især dem, der hverken bor finest eller mindst fint, men ikke dem fra disse to yderpoler, talte da også om ”bånd” i kvarteret, af forskellig finhedsgrad. På Fedet er beboerne enige med ejendomsæglerne, der er mest Fedetagtigt ind mod Århus, og denne egenskab aftager efterhånden som man fjerner sig fra Århus. På den anden led, mod vandet, er der mest Fedetagtigt i første række, husene langs vandet, og faktisk er det slet ikke Fedet længere, når man kommer over på den anden side af Nordre Strandvej, i al fald set fra den rigtige side: vandsiden. På den forkerte side, synes de derimod som oftest, at de bor på Fedet. På denne måde er der grænser inden for grænserne, når man skalerer ned.

I en opskalering er det lokale kvarter del af en større sammenhæng, der også, og ud fra andre kriterier, kan gå for at være kvarteret. I Skåde Bakker nævnede flere, at selv om de godt selv vidste, at kvarteret, de boede i rettelig var Skåde Bakker, sagde de altid ”Højbjerg” fordi det er, hvad andre kalder det, og det er deres postnummerbetegnelse, desuden gjorde de det for ikke at virke snobbede. På Fedet kan man vælge postnummerbetegnelsen ”Risskov” af samme årsager. Skaleres der ned, kan man finde en lignende logik, idet dem fra Strandvænget kan vælge at kalde sig ”Fedet”, selv om de i samme åndedrag kan påpege, at de bor i Strandvænget. Mellem Stationsgadekvarteret og Fedet er det anderledes: skønt slået sammen på diverse kort som Vejlbj Fed, og under fælles postnummer Risskov, er det fra beboerperspektiv to decideret forskellige kvarterer.⁴⁸ Der er forskellige segmenteringslogikker i de to kvarterer: Skåde Bakker har pletter af segmentære opdelinger; et fint og et mindre fint bånd kan ligge

Hastrup begrebet: ”In anthropology, a striking and independent parallel to the notion of prototype [som har været overvejet ovenfor] is Ardener’s concept of ’semantic density’ (Ardener 1982, 1989b:169). Density is related to frequency, a frequency of association and interaction with reality” (Hastrup 1995:30). Det skotske højland er semantisk tæt for Skotland, Midtbyen for Århus. Der er tale om metonymie relationer mellem det semantisk tætte fænomen og det større fænomen, det er både konkret del af og betydningsmæssigt kondensat af. Gennem semantisk tætte fænomener installeres et image (en identitet, der vender udad mod verden, som antropologen Kirsten Ramløv formulerer det i sin artikel ”Nogle tanker omkring flytning” (Ramløv 2001)); semantisk tætte fænomener kan herigennem virke stabiliserende, som Midtbyen for Århus, eller destabiliserende, hvis de konkurrerer med andre semantisk tætte fænomener, som hvis Gjellerupparken bliver mere typisk Århus end Midtbyen. Det kan ske med mediernes tendens til at dække begivenheder, især konflikter, frem for hændelser (se Raahauge 2000b i Hansen & Raahauge 2000). Forstået som overordnet turistiskalt image eller ”brand” er semantisk tætte fænomener det, Rem Koolhaas kritiserer (men betegner med det begreb identitet, der, i al fald på antropologisk, betyder noget andet) i sin tekst ”The Generic City” (Koolhaas 1995b).

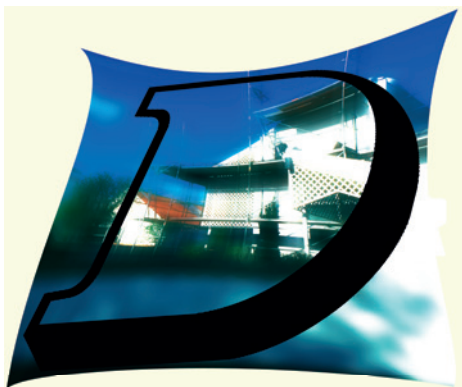
⁴⁸ (Se Raahauge 2004b for uddybning af kvartersafgrænsningsdiskussionen, bl.a. ved brug af Evans-Pritchards begreb om segmentær stammeorganisation hos nuerne (Evans-Pritchard 1940)).

tæt. På Fedet ligger de segmentære opdelinger i bånd, indefra og ud. Og Stationsgadekvarteret søger at undgå opdelinger.

Den norske antropolog Frederik Barth har arbejdet med grænsebegrebet i forbindelse med afghanske grupper i bogen "Ethnic Groups and Boundaries" (Barth 1969). Han advokerer for, at fokus må være på "the ethnic *boundary* that defines the group not the cultural stuff that it encloses" (ibid.:15) [Barths egen kursivering]. Gennem de sociale grænser kanaliseres socialt liv, således at identifikation af en fra samme etniske gruppe straks betyder, at man "spiller det samme spil". "On the other hand, a dichotomization of others as strangers, as members of another ethnic group, implies a recognition of limitations on shared understandings [...] a restriction of interaction" (ibid.:15). Grænsen betyder altså både identifikation indadtil og dichotomisering udadtil.

Der var en del ironiske kommentarer forbundet til grænseindtegningerne. "Det, der her blev tegnet, ville helt sikkert blive omstødt af xx", sagde en og grinede, en anden nævnte, at dette slet ikke var autoritativt, og at han gerne frafaldt, når de korrekte grænser blev forevist, mens en tredje sagde, at Skåde Bakker, det er jo her, de rige bor. Denne afvæbnende måde skulle dels punktere enhver formodning om, at vedkommende anså sig selv for at være autoritet på området, dels afværge, at kvartersssnakken skulle kunne opfattes som pral. For det er jo her, de rige bor; det er ikke pinligt at være rig, men det er pinligt at prale med det.

Kvarterstopografi og -infrastruktur: Slyngninger og lige veje

De to kvarterer er underlagt forskellige rumlige organiseringer. Hvor Skåde Bakker er bifurkativ og labyrintisk, er Fedet seriel og parallelt ordnet. Disse forskelle i vejenes løb har at gøre med de topografiske omstændigheder. Bakkerne har været medvirkende til labyrinten, ligesom strandengen og havets nærhed har bidraget til grid'et.

I Skåde Bakker er der uoverskueligt og herlighedsværdien beror på en klassisk romantisk naturskønhed, hvor man som betragter aldrig har et privilegeret punkt at se området fra, men overalt befinder sig mellem huse, og biler, træer og beplantning, bakker og veje. Infrastrukturen er slynget. Denne midt-i-det-hele-effekt forstærkes af de mange nye parceller. Vejenes forgrenede løb og topografiens bakkethed betyder, at de måder, hvorpå ens hus kan komme til at ligge i kvarteret, er ret forskellige. Desuden er man her usynlig, når man har rundet et sving eller er kommet om på den anden side af en bakke. Dette usynligheds- og krogetheds-forhold har samme virkning som de mange nye parceller, nemlig fornemmelsen af altid at være midt i, men også på vej ud af kvarteret, da man tit er nødt til at vende om.

Fedet er et ret blandet kvarter, ikke hvad udstykningernes størrelse eller vejenes løb angår, men hvad angår husene. Tættest ved Århus, især i Strandvænget, er de fleste huse omkring 100 år gamle, men ellers er mange af nyere dato, dog af og til bygget i gammel stil som palæer. Husene, der ligger i "første række" mod havet, er de største, og dem, der har et stort panoramavindue. Der findes såvel gamle som nyere, såvel store som små huse. Mange er løbende under ombygning og udvidelse eller endog nedrivning og nybygning, efterhånden som priserne stiger.

Når undtages havet, har Fedet hverken stor landskabelig herlighedsværdi eller rumlig dybde, dertil er det flade område for bebygget. Når bortset fra de lige veje, der giver en bane for blikket, bliver blikket ustandselig stoppet af hække og mure, af huse og biler, i stedet for et være punkter på en linie, som tilfældet er, når terrænet er kuperet, og hver enkelt genstand er et stoppunkt. Her er intet centrum, men overskueligt fra oven, og når man færdes i kvarteret, gør de mange parallelle veje, at man altid er midt i det og altid decentralt placeret, på en vej, der er en af en række ret ens veje. Befinder man sig på den ene af Fedets veje, kan man

ikke se, hvad der foregår på de andre veje, da de ligger parallelt og (for næsten alle vejes vedkommende) uden direkte forbindelse til hinanden. På stranden kan man derimod se alle, og her er der altid mennesker (ved sjældne lejligheder så mange, at den enkelte bliver en del af massen, som på varme sommerdage eller Skt. Hans Aften, hvor der, set fra førstesalens store strandvendte altan i et af husene på første række, er sort af røg og mennesker). I Fedets antenestruktur, betinget af havet, fører vejene fra en noget trafikeret, gennemgående vej, der løber parallelt med vandet, ned til havet, hvor de ender blindt. Her er man synlig fra vejens ene ende til den anden, så snart man er drejet om det retvinklede hjørne og har forladt den gennemgående vej.

Stationsgadekvarteret, der ligger med havet mod øst, mellem Ris Skov i syd og vest og en græsplæne mod nord, har strandengens fladhed på østsiden af Stationsgade, og morænebak- kens stejlhed på vestsiden. Desuden betyder kvarterets forskellige afgrænsninger, at her både kan være præget af skov og hav. Fra villaerne i højderne er der udsyn over Århus Bugt, der er der også fra rækken langs havet, men i en noget lavere vinkel. Den lige gade definerer kvarte- ret og fra den går blinde men buede stikveje hen til husene.

I Skåde Bakker er der mange muligheder, når man skal vælge hus: højt og lavt, yderst og inderst, ved et sving, for enden af en blindgyde, omkring en vendeplads, ved et skovbryn eller nær en indfaldsvej, med mere landskab eller mere byagtighed osv. Området kan beskrives som heterogent (de mange muligheder) og analogt (der overlapper og glider ind i hinanden). På Fedet er der to muligheder: ved vandet eller længere oppe ad vejen. Området kan beskri- ves som homogent (een mulighed, og så de få ved vandet) og digitalt (der er tale om et enten eller). Stationsgadekvarteret udgør et område for sig; med strandeng til den ene side, skrænt til den anden blandes de to modeller: homo- og heterogent, analogt og digitalt.

Kvarterskendetegn: Sociale organiseringer og kulturelle værdier

Beboerne selv peger tit på forskellen i vejstruktur, når de fortæller om deres kvarters sociale organisering: I Skåde Bakker hjælper den krogede vejføring til privathed, og respekt for privatlivets grænser sættes højt; en god nabo forbliver netop i rollen som nabo. Rollen overskrides af og til, nogle naboer bliver venner, men det er ikke reglen. Venner vælger man selv, de er ikke givet af kvarteret. Mange kender ikke de mennesker, der bor længere nede ad vejen, for de ser dem kun i bil, bag tonede ruder, det er nemlig besværligt at færdes til fods eller på cykel i bakkerne. I øvrigt ender en del af vejene blindt i vendepladser, ofte omkranset af fire grunde, et passende antal for en lille social gruppe, der så virker ekskluderende på de næste huse, som en af beboerne af en sådan lille husgruppe påpegede. En sådan lille gruppe er tit gode naboer, nogle kan også blive venner. Beboeren inddelte kvarteret i tre klasser af arealer: klasse et, hvor alle kan færdes (offentligt), klasse to, som er vendepladser (semi-offentligt), og klasse tre, der danner en bremse, nemlig matrikler (privat). Vendepladserne i kvarteret er formelt set private, ligesom vejene er ”private fælles-veje”, skønt de i praksis kan bruges af alle. Disse forhold, mente han, gav Skåde Bakker en semiprivatkarakter. En privat julekomsammen, som nogle af kvarterets beboere var inviteret til, er eneste tilbagevendende nabosamvær, der blev talt om. Der er dog generalforsamling i vejforeningerne en gang om året, da mødes man med resten af vejens beboere. Kun nogle veje har en vejforening, da det er frivilligt for beboerne af de veje, som er gamle nok til at være blevet etableret før vejforeninger blev lovpligtigt, om de vil oprette en vejforening. Som et par var enige om efter en generalforsamling: ”Det er sjovt, fordi vi alle sammen vil være høvdinge. Det er vi jo vant til”.

På Fedet er naboskabet af mere inkluderende karakter, og vejene giver mulighed for, at man kender de andre på vejen og mødes til mere eller mindre formelle sammenkomster, fra fælles vejfest til en privat kop kaffe. Antallet af beboere på vejene og vejenes længde og overskuelighed giver gode muligheder for at blive en del af nabolagets fællesskab. Foruden de mere uformelle sociale relationer er der også enkelte årlige traditioner, som oftest møde i vejforeningen, vejfest og Skt. Hans fest.

Hvor naboen er synlig, er der derimod selektiv blindhed⁴⁹ overfor mennesker udefra, der bruger Fedets lige veje som passagerum mod stranden. Der er så mange, der kommer til og fra hav og strand. I Skåde Bakker er det omvendt; som enlig vandrer mod enden af en blind vej føler man sig synlig. Vender vi blikkets retning, er det tydeligt, at de passerende, der ikke er særligt synlige for de bofaste på Fedet, selv har god udsigt til den del af husene, som ikke er helt skjult for blikkene bag høje mirabellehække og mure. De synlige huse bliver flittigt kommenteret, såvel tagenes og murenes nye sorte glaserede tegl som husenes størrelse. I Skåde Bakker lever beboerne mere i skjul. Deres huse er ofte skjult bag hække, som atter camouflerer sig ved at være skovagtige, så man som forbipasserende kun aner et spir eller lader blikket vandre mod et stort træ i haven. Andre huse kan ses i hel figur, men ofte er de tilbagetrukket. Her er der mere plads og flere højdeforskelle, og det gør blikket fra vej til hus mindre direkte.

Disse former for offentlighed og privathed er altså betinget af synlighed. Det krummes privathed og det liges offentlighed, blikkenes retning, muligheden for afsløring af hemmelig adfærd eller skjulte sociale relationer, og muligheden for at eksponere normalt skjult adfærd, har at gøre med kvarterets rumlige egenskaber og hvorledes disse indgår i beboernes sociale relationer.

De sociale former er præget af kontinuitet. Denne træghed bliver endda forstærket med tiden, idet tilflyttere som oftest enten tilpasser sig kvarteret eller flytter igen. Dog er der en latent konflikt på Fedet: De gamle Fedet-boere ser "Fedet-ånden" truet af nye, nyrige typer med deres fine boligsmag og anderledes livsværdier. De nye beboere, derimod, er charmeret af kvarterets uformelle stemning, og mener, at her må der være plads til alle. Samtidig afsondrer deres boliger sig somme tider rumligt fra resten af kvarteret ved at være større, nyere, med mur eller flisebelægning i store dele af haven, og ved at fremhæve det dyre eller store element, hvilket gør, at de omkringboende tager afstand.

I Stationsgadekvarteret er der et intensivt fællesskab, der understøttes af de mange traditioner, beboerne opfandt i begyndelsen af 1980'erne. Det er de samme mennesker, der stadig holder traditionerne i hævd og i øvrigt mødes tidlig og silde med deres nabolag. Badebroen er, som Stationsgade, socialt samlende, og opslagstavlen bliver læst. Opslagstavlen er op-hængt på et hjørne midtvejs på Stationsgade, hvor der stod en postkasse, da jeg kom til felten. Som led i almindelige besparelser indenfor postvæsenet blev den fjernet, det skete, mens jeg

⁴⁹ Om selektiv blindhed mere uddybende, se Raahauge 2000b in Hansen & Raahauge 2000, hvor begrebet introduceres i forbindelse med en undersøgelse af Taastrup Hovedgade og omegn.

stadig boede der. Den hændelse blev ofte nævnt som symbol på, at den slags hverdagens små materielle forskydninger gør en forskel for fællesskabet. Postkassens nedtagning blev altså beklaget af sociale, ikke logistiske hensyn.

Sociale relationer i Skåde Bakker, på Fedet og i Stationsgadekvarteret er altså forskelligt organiseret: i Skåde Bakker er princippet dyadisk, venskaber knyttes bilateralt, de enkelte beboere kender hinanden parvis, og først lærer man en, siden en anden at kende, ofte gennem forskellige kanaler. På Fedet er vejen det organiserende princip, venskaber er multilaterale, de enkelte beboere lærer hinanden at kende gennem vejens fællesskab, hvorefter venskaberne udvikler sig. I Stationsgadekvarteret er hele nabolaget, på nær et par stykker, ét fællesskab. Disse henholdsvis dyadiske og fællesskabsorienterede netværk af relationer blev eksemplificeret i løbet af feltarbejdet, idet ”etnografens sti” lejrede sig efter netværk af kontakter mellem kvarterets beboere, der blev synlige for mig gennem deres henvisninger til hinanden. Der blev krydshenvist mellem kvartererne uden tydelige systematik, desuden blev der i Skåde Bakker henvist på kryds og tværs af vejene, fra veninde til veninde, fra familiemedlem til familiemedlem. Desuden kunne der henvises til de andre omkring en vendeplads, det var dog også sandsynligt, at der i stedet blev henvist til andre i kvarteret. På Fedet var det som oftest mennesker fra en vej, der henviste til naboer og andre på den samme vej. Derfor var det ofte klumper langs en vej, der blev interviewet. Tit blev det accentueret, at alle vejene på Fedet havde et fællesskab, men at denne vej i særdeleshed var en god vej, hvor man kendte hinanden. Det var heller ikke sjældent, at beboerne fortalte om fester og nabovenskaber i gamle dage, da de var yngre. Det er, som om de unge ikke er interesserede i det. De har for travlt med familie og arbejde, mente flere af dem, der havde boet på deres vej længe og havde set kvarteret forandres. De yngre tilflyttere fortalte typisk, at de var glade for deres vej, fordi der var så godt et socialt samvær.

I Skåde Bakker lægger de fleste vægt på, at det er individuelle og valgte relationer, der findes mellem de forskellige beboere. Man kender ikke per definition naboen, men sandsynligvis andre i kvarteret; tilfælde og valg spiller en rolle for bekendtskaberne, det gør den rumlige placering indenfor kvarteret kun i ringe grad. Den sociale organisering i valgte, dyadiske relationer betyder, at kvarteret som enhed i Skåde Bakker kommer til at betyde mere som overordnet referenceramme. Kvarteret består socialt set af dyadiske relationer, der ikke har synlige sammenklumpninger som mellemniveau. På Fedet, derimod, er relationerne mellem beboerne bestemt af den vej, de bor på, der er vejfællesskaber med fælles fester og private

sammenkomster, og på de fleste veje er der nære relationer mellem naboerne. Her betyder altså den rumlige placering noget for, om man lærer hinanden at kende. Skønt den enkelte vej er afgørende for beboernes sociale relationer, er der en del, der taler om Fedet som et kvarter, der hænger sammen, ”Fedetånden” høres påkaldt (og også afsværget) som kvartersgarant.

På Fedet taler mange om ”Fedet” som i praksis og forestillingen sammenhængende, mens de fleste i praksis er indflettet i ”vejen” som fællesskab. I Skåde Bakker taler mange om ”Skåde Bakker” som forestillet, men ikke i praksis sammenhængende kvarter, mens de i praksis lever ”kvarteret” som sammenhængende, idet det bruges aktivt i etableringen og vedligeholdelsen af dyadiske relationer og desuden virker som garant for, at man har noget til fælles, mens ”vejen” irrelevant. Stationsgadekvarterets nære fællesskab er både levet og forestillet.

I Stationsgadekvarteret findes en sådan modsætning på en anden måde; rigtig mange af informanterne talte om, at det, der karakteriserer området generelt, er tolerance, åbenhed og evnen til at inkludere alle i selskabet. I andre mere specifikke sammenhænge blev der tit nævnt steder kvarteret ikke ville inkludere i fællesskabet: dem, der boede i det nye ”hacienda-byggeri”, et hvidt, enetages langstrakt byggeri af huse i områdets udkant, og et par, der havde købt en grund ved havet og opført et nyt hus i gammel stil her, som det havde taget alt for lang tid at bygge, og som kunne ses fra badebroen, og som faktisk lå på en fællesgrund, som man havde prøvet at købe sammen i kvarteret. Også badebroen er symbol på tolerance og grænser: ”Badebroen ville det være fint at dele med hele Århus, men det er jo ikke muligt”, som en kvinde fra kvarteret sagde, idet hun undskyldte, at man skal have nøgle, for at komme retmæssigt og nemt ud på broen. Sådanne udpegninger blev tit gjort på vegne af hele det forestillede fællesskab, og skønt det var en beboer af gangen, der udpegede stederne, var de forbløffende enige om både den kategorisk åbenhed, og detaillukkethederne.

Ofte, når vi talte om det kvarter, vedkommende boede i, indkredsede pågældende beboer området på forskellig vis, bl.a. ved at udpege værdier, han mente var væsentlige for såvel ham selv som kvarterets beboere og som derigennem kunne vise noget, som var særegent ved kvarteret. Det var ganske hyppigt de samme værdier, beboerne således eksplicit udpegede som typiske. I alle kvarterer findes der altså forestillinger om kvarterets særkende, og både i det kvarter, man bebor, og det kvarter, man ikke bor i, kan man tildele karakteristika, der er samlende for kvarteret.

Kvarterernes sociale relationer og de forestillinger om sammenhæng, fællesskab eller enighed om netop ikke at være fælles, kvartererne var omgivet af, er altså udpeget af beboerne. De forestiller sig et kvarter, som havende visse karakteristika, også af sociokulturel art, som de er enige om. Dette begreb om det forestillede fællesskab behandler Benedict Anderson i forhold til nationer i bogen "Imagined communities" (Anderson 1985[1983]). Og som han slår fast, er opfindelse ikke et spørgsmål om digt eller uvederhæftighed, men snarere om forestilling eller skabelse.⁵⁰ Her er tale om en analog situation, i al fald i forhold til spørgsmålet om det forestillede fællesskab. Kvartererne er (som nationerne) forestillede, fordi "the members of even the smallest nation will never know most of their fellow-members, meet them, or even hear of them, yet in the minds of each lives the image of their communion" (ibid.:15). Det er umuligt at påvise, at alle på Fedet er enige, eller at Skåde Bakkers ikke-fællesskab findes i alles hove-der og efterstræbes gennem alle beboernes handlinger (det er nemmere med konkrete fællesskaber, da sammenkomster finder sted empirisk). Men det er heller ikke pointen. Pointen er snarere, at kvartersidentiteten består, fordi mange deler opfattelse, der angår både måder at opføre sig og egenskaber ved netop ens kvarter. Der er altså en retningsbestemthed, ikke en empirisk konkrethed, over de forskellige beboeres opfattelse af deres kvarter. Det er dette luftige materiale, der giver kvarteret særegenhed, fordi beboerne, og andre, taler om kvarteret på en speciel måde og opfører sig derefter, når de er der. Det er i referencen til den abstrakte kategori "kvarter", at beboerne handler og forestiller sig kvarteret på netop den måde.

Valg og frihed er to begreber, hvis vigtighed ofte bliver pointeret i Skåde Bakker. På Fedet bliver ordet fællesskab tit fremhævet. Det er ikke sådan, at man i det ene kvarter har en blind plet for fordelene ved andre værdier; det er værdier, der betinger det kvarter, man er flyttet ind i, og som de fleste befinder sig godt med. Man kan også tale om et implicit fravalg af andre værdier. Det er især tydeligt, hvor der er tale om mennesker, der har boet i begge kvarterer, og altså er flyttet fra det ene kvarter og værdisæt til det andet. En mand fra Stationsgadekvarteret sagde: "Først flytter man ind og bemærker alle herlighedsværdierne, skov, strand, frisk luft...så går der et par uger, og derefter og i al tiden fremover er man allermest optaget af de mennesker, der bor omkring een". Denne erfaring er han bestemt ikke ene om at have; om de har boet i et eller to af kvartererne, eller flere steder i samme kvarter, eller slet ikke er flyttet rundt, er der mange, der fortæller noget lignende. At blive optaget af de mennesker, der omgiver en, betyder, at man etablerer relationer til enkeltindividerne, men også, at

⁵⁰ Der er også mange forskelle på de to former for forestillede fællesskab, en nation og et kvarter udgør. Således påpeger Anderson, at nationer fx benytter sig af medierne til at opbygge det forestillede fællesskab (ibid.).

man forholder sig til værdier og begreber, der betinger kvarteret mere generelt; Skåde Bakker er relativt mere betinget af valg og individ, Fedet af fællesskab. I Stationsgadekvarteret træder fællesskabet endnu mere frem som værdi end på Fedet. Hvad det angår, er Stationsgadekvarteret ”Fedet extreme”.

Disse værdier er kollektive i den forstand, at mange individer er enige om dem, men ikke sådan forstået, at de er *blevet* enige om dem. Værdierne er på ingen måde aktivt en del af beboernes daglige omgang med kvarter og omverden; de findes passivt, som latente ressourcer, der kan påkaldes, når det er nødvendigt. De bliver fx manifesterede, når det gælder boligvalg og fravalg, og når man skal forklare om kvarter og bolig til en antropolog.

Kulturelle værdier, social praksis og de rumlige omgivelser, de finder sted i, kan naturalisere og forskyde hinanden. De kulturelle værdier kan kædes sammen med de førnævnte forskellige hierarkiske struktureringer af bosætning. Skåde Bakkers analogt heterogene hierarki er et vilkår, der accentuerer kategorierne frihed og valg, idet det er meget forskellig beliggenhed, man kan vælge og fravælge. Det er desuden meget forskelligt, hvilke kvaliteter en beliggenhed kan tillægges. Fedets digitalt homogene hierarki er derimod et vilkår, der lægger tryk på den vej, alle husene deler, og det fællesskab, den lægger op til. Det store hierarkiske skel er sat mellem de ”perler”, der ligger langs stranden, og resten, og det gør, at resten er egalitært organiseret. Stationsgadekvarteret er samlet om vejen, og her er der mange muligheder, som i Skåde Bakker, men et overskueligt antal matrikler, som på en af Fedets veje (bare større), hvilket giver forskellige kriterier for husene og virker socialt samlende på kvarteret.

Centrum udgør et fælles fikspunkt, som det giver prestige at bo tæt på. Nærheden til Midtbyen er især attraktiv sammenlignet med andre (og mere perifere) kvarterer. Internt i kvarteret er der ikke megen forskel på at bo tættere på eller længere fra Midtbyen, når det er Skåde Bakker, det angår, men på Fedet er der en klar forskel: det indre Fedet, nærmest Midtbyen, er finere end det ydre Fedet. Set fra de inderste veje er de yderste veje faktisk slet ikke Fedet, men nybyggeri, der breder sig mod næste destination: Egå.⁵¹ I en større skala, nemlig det hele kvarters, er der også i forhold til Midtbyen et tydeligere defineret fællesskab om overskriften ”Skåde Bakker” (der er noget ganske andet end det fra Midtbyen fjernere beliggende ”Skåde”), end der er om overskriften ”Fedet”. I denne større skala indgår valg og

⁵¹ I *Anthropologie de l'espace*, en samling eksempler på af antropologier om rum, bliver der givet flere eksempler på, hvorledes visse attraktorer, der er vigtige i pågældende samfund, indvirker på husplaceringer. Religiøse, slægtsmæssige og andre attraktorer kan således virke ind på husets placering spatialt som i det symbolske og magtmæssige hierarki pågældende sted (Paul-Lévy & Marion Segaud 1983).

frihed i helt andre forbindelser, idet beboerne af begge kvarterer som oftest giver udtryk for, at det var tilfældet, der gjorde, at de bor, hvor de bor, tit endda et fantastisk tilfælde, det var altså ikke produktet af et bevidst valg og en eksplicit frihedsytring eller fællesskabstrang. At de bliver boende, derimod, er ikke tilfældigt, men et produkt af valg og fravalg.

De to værdisæt angår også, hvorledes husene indgår i kvarteret. I Skåde Bakker kan man se husene som celler, der kan indgå i dyadiske relationer med andre huse. På Fedet kan man betragte de enkelte huse som celler, der indgår i de større fællesskaber, hver vej udgør. Det betyder et netværk af enkeltstående venskaber og bekendtskaber på kryds og tværs af Skåde Bakker, foruden naboskaberne, mens det på Fedet betyder større fællesskaber, hvor man som oftest er venner med naboen og flere andre på sin vej. I Stationsgadekvarteret er de dyadiske som de fælles sociale relationer både elaborerede og talrige.

Kvarteret fungerer således som den helhed, hvor indenfor forskellige former for netværk udfolder sig. De fleste føler sig som del af et forestillet fællesskab centreret om kvarteret, om det så er af mennesker, der er enige om individuelle relationer eller kollektive fællesskaber.

Kvarteret virker samlende for forestillingen men i praksis samler og spreder de andre netværk, gaden og dyaden, også.

Kvartershistorie: Fra sommer til hverdag

beboerne ved meget om deres kvarters historie, og det følgende er da, som også det ovenstående, baseret på beboernes udsagn. Jeg har interviewet mennesker fra lokalhistoriske foreninger, været med på kvartersvandring (i Stationsgadekvarteret), foruden mine øvrige deltagerobservatoriske og interviewmæssige erfaringer. Desuden har jeg læst udgivelser fra bl.a. de lokalhisto-

riske foreninger om emnet. Nærværende rids er en syntese af denne etnografiske viden.⁵²

I Skåde Bakker er det de store, gamle patriciervillaer, der er semantisk tætte for kvarteret, skønt der er langt flere parcelhuse i kvarteret blandt andet bygget på udstykningerne fra patriciervillaernes parker. På Fedet ligger der også gamle patriciervillaer, og også her er de fleste af husene yngre og mere knopskudte. Her er flest parcelhuse, men de store villaer langs vandet, som enhver århusianer i følge ejendomsmægleren kender fra weekendens gåture, er væsentlige for de betydninger, kvarteret tilskrives. Desuden beskrives kvarteret i højere grad som blandet. Strandvænget unddrager sig resten af Fedet med større og ældre huse og haver. Stationsgadekvarteret er også i den forstand et kvarter for sig, at de allerfleste villaer er gamle og store, bygget omkring 1900 for den velhavende del af århusianerne.

Skåde Bakker opstod som kvarter i de første år af 1900-tallet, med store, herskabelige patriciervillaer til århusianske velhavere, der ville bo udenfor byen i sommerperioden. Snart blev sommerresidenserne med deres panoramavindue mod Århus Bugt og deres kønne beliggenhed i morænelandskabet dog til helårshuse,⁵³ og nogle af husene blev udbygget ved den lejlighed. En del af husene er arkitekttegnede. Særligt nævnes arkitekterne Friis & Moltkes 50er-60er-huse i to planer bygget ind i det kuperede terræn. Store parcelhuse er der dog allerflest af. Sammen med de høje, gamle træer lægger altså de store patriciervillaer en stemning i kvarteret og er det, der som oftest bliver talt om i forbindelse med Skåde Bakker. Mange fortalte om Gustav Wieds bror, at han var en af ”byens spidser”, og var blandt dem, som var at finde i de første store, gamle huse. Der var også mange, der henviste til udvalgte villaer, som Villa Arnak, der har givet navn til Arnakvej, en af de længste veje her, og nok også den med flest parceller, flere udstykket fra villaens park. Som en af kvarterets beboere fortalte, blev

⁵² For fotografier fra perioden og mere eksakte historiske informationer, se www.lokalhistorieiaarhus.dk.

⁵³ I følge etnologen Peter Dragsbo var det en ret almindelig udvikling (Dragsbo 1996).

kvarteret for alvor populært i 1960'erne, da flyttede han også selv hertil, fordi bilen blev mere almindelig som privat transportmiddel og bakkerne dermed mulige at komme til og fra på kort tid. Da blev Skåde Bakker reorganiseret. Bevægelsen gik fra få store villaer med store parker omkring til udstykninger i mange nye, mindre parceller med store parcelhuse, ofte i haver, der er forholdsvis små i forhold til huset. Jorden blev udstykket fra nærliggende gartnerier, teglværker, marker, en golfbane, og især de store parker om de gamle huse. ”Hvor vej X møder vej Y, var der en virkelig god tee i gamle dage⁵⁴”, udrød en af kvarterets beboere, der i sin fritid spillede golf. Han havde, som de fleste, boet i kvarteret i mange år. En mand, der flyttede til kvarteret i 1990'erne, mente, at hans og konens hus lå ca., hvor vinkælderen i Villa Arnaks park måtte have ligget. Denne udstykning er fortsat, men i langsommere tempo, og de fleste anser da også kvarteret for at være færdigdannet. Trods bilen, mindre parceller og flere mennesker, har Skåde Bakker stadig en *landlord feeling*. Det omtales som gammelt og elegant, og kan fremvise klassiske tableauer. Denne måde at forstå kvarteret smitter af på den daglige praksis, og kvarteret er en udmærket ramme for privatliv og stilhed, hvilket yderligere muliggøres af kvarterets slyngede veje og labyrintiske blindgyder.

Fedet var oprindelig kolonihaveområde, hvortil århusianerne før i tiden tog ud og boede om sommeren. Enkelte velhavere men flere med lavere indkomster tilbragte deres sommer her, ca. fra århundredeskiftet (1900), nogle af dem i helårshuse, især i Strandvænget, de fleste i kolonihavehuse, i sommerhuse for de mere velhavendes vedkommende. Mange af husene er knopskudt med tilbygninger og flere bygninger på grunden og mange af sommerhusene og kolonihavehusene, foruden nogle af de gamle huse er blevet og bliver stadig revet ned for at give plads til nye huse, der ofte er større. Skønt det er de gamle patriciervillaer, der er semantisk tætte for det indre Fedet, og de knopskudte huse lidt længere ude, er de fleste huse efterhånden store parcelhuse. Denne udvikling fra sommerhus- og kolonihaveområde til velhaverkvarter startede for ca. 50 år siden. De fleste gamle patriciervillaer ligger tæt på Århus, og jo længere udad, kvarteret strækker sig, des nyere er husene og des flere store parcelhuse er der. Fedet er altså forskellig, alt efter om man befinder sig inderst eller yderst. Hele Fedet er under forandring i disse år, det er dog en proces, der næsten er afsluttet. Der er stadig få kolonihaver at erhverve, de udpeges ofte, forsynes med kælenavne som ”verdens dyreste kartoffelmark”, eller der fortælles detaljer om dem, som fx, at den og den have tilhører en

⁵⁴ Dette interview blev ødelagt under forsøget på at overføre det fra båndoptager til computer. Jeg kan derfor ikke bekræfte vejnavnene, kun rekonstruere sætningen nogenlunde. Jeg mener, det var t-krydset ved Ny Moesgårdvej og Emiliedalsvej, der blev talt om.

gammel dame, der er datter af en arkitekt, og den dag hun dør, vil den grund også blive solgt og et stort hus blive bygget, hvor nu et af de sidste kolonihavehuse står. Den slags rester fra fortidens Fedet fungerer som de steder i kvarteret, der er semantisk tætte for området, og de forlener det med autenticitet og historie. Og der er stadig gamle knopskudte huse at bygge videre på eller rive ned til fordel for et finere af slagsen. Selv om der snart ikke er flere grunde at købe, endsige mange huse at bygge om, omtales kvarteret stadig som ”Klondyke”, og der er på Fedet en fornemmelse af et entreprenant, vitalt, ungt kvarter under transformation, af at ombygningerne og nedrivningerne og nybygningerne aldrig stopper. ”Fedetstemningen” har at gøre med fællesskab og at være nede på jorden. Transformationen fra kolonihaveområde og ferieparadis for Århus’ almindelige befolkning til et boligkvarter, mestendels for velhavere, finder stadig sted. Især findes fornemmelsen af transformation og mangel på fine fornemmelser stadig.

Stationsgadekvarteret begyndte som et lille område af patriciervillaer fra århundredeskiftet. Fra starten boede de mere velhavende århusianere her. I 1970erne ændrede det sig. Da flyttede der kollektiver ind i nogle af de store huse. Kollektiv-beboerne flyttede efterhånden ud i de omgivende huse, og sådan blev flere tidligere husfæller naboer. De fleste er veluddannede. Kollektivfortiden er med til at skabe den stemning af fællesskab, der nu præger området. ”Når man hører lyden af en prop, der bliver trukket ud af en flaske, kommer man straks forbi”, som en kvinde fra kvarteret bemærkede. Ældre beboere fra såvel Stationsgadekvarteret som Fedet mener dog, adspurgt om sagen, at det altid har været sådan. En dame i 90erne fra Fedet mente således, at Stationsgade altid var blevet kaldt „Sladregyden“.

Historien runger stadig i kvartererne, således er Skåde Bakkers landlord feeling, Fedets vitale fornemmelse og Stationsgadekvarterets fællesskab nøje forbundet til de måder, kvartererne er opstået og har udviklet sig.

Kvartertid: Et døgn i Skåde Bakker og på Fedet

ør et døgn i de to kvarterer beskrives, skal det pointeres, at feltarbejdet som nævnt fandt sted i efterår-vinterhalvåret i Skåde Bakker, og i forår-sommer-halvåret på Fedet. Et typisk døgn i hvert kvarter vil blive fulgt med den hensigt at vise tidsbundne rytmer i kvartererne, men afsnittet vil også blive brugt til at gennemgå generelle træk ved kvartererne, for således at færdigskitsere felten. Tidsgennemgangen baserer sig på såvel egne erfaringer som beboeres forklaringer, og den er, som resten af

denne tekst, syntetiserende og desuden skrevet et godt stykke tid efter feltarbejdet.

I Skåde Bakker er der mange, der står tidligt op. Dyrene er vågnet tidligere end menneskene, så man kan se et rådyr i tasmørket eller høre de første fugle kvitre, når man vågner. En morgen om ugen kommer renovationsvognen og henter det affald fra hver matrikels skraldespand, som alle Århus' indbyggere er blevet bedt om at sortere i sorte og grønne plasticposer af genbrugshensyn. Mange klager over, at systemet overhovedet ikke virker: poserne kan ikke sorteres ordentligt, så hvad der sorteres i husene, bliver atter samlet og (imod hensigten) destrueret sammen på forbrændingsanstalterne. Mellem seks og syv om morgenen er der lys i mange villaers vinduer, og de fleste kører i bil på arbejde mellem syv og ni. Ingen eller meget, meget få cykler til og fra arbejde. Direkte adspurgt om, hvorfor de ikke cykler, i betragtning af den megen motionstræning de ellers udøver, svarer de fleste, at det er ubehageligt med "eftersveden", når man som fx læge eller advokat skal møde pæn og repræsentativ op på arbejdet. Syv til ni er derfor bilernes tid, og det er morgenens rush hour. I skovene kondiløbes der; det sker i sommerhalvåret fra klokken seks om morgenen, ligeledes bades og vinterbades der fra kl. 6. Fra ni til fire er der stille på vejene. Nogle enkelte mennesker, især kvinder, i den erhvervsaktive alder er hjemme, enten fordi de, som et fåtal, ikke er udearbejdende, eller fordi de har forskudt arbejdstid eller hjemmearbejdsplads. Man ser da også af og til en "konebil", typisk en Ford Ka, der ikke er lige så stor som den normalt ret store, men diskrete bil, der er blevet brugt som transportmiddel til arbejdspladsen, køre ud ad en af de mange dobbeltgarager. Under feltperioden var flere i færd med at opsætte elektronisk styresystem til garagedørene, så de kunne åbnes fra bilen. Der er mange midaldrende og gamle mennesker, og flere kalder deres kvarter "et sølvbryllupskvarter". De få børn, der bor her, er i skole, for de flestes vedkommende Skåde Skole, og senere samme steds på fritidshjem. Skolen ligger højere oppe

i bakkerne, udenfor kvarteret, men vejen derhen går gennem Skåde Bakker og Skåde og er trafiksikker. Unge er der ikke mange af. Den eneste teenager, jeg traf under feltarbejdet, fortalte, at hun så godt som ingen jævnaldrende kendte i kvarteret. De få, der er, går i gymnasiet inde i Århus. Pensionister er her en del af, når de færdes på vejene, er det som oftest i bil. En af dem pointerede, at et stort ønske for ham var et kulturhus eller andet, hvor man som pensionist kunne komme i dagtimerne, simpelthen for at møde andre mennesker. Han fortalte, at det nærmeste, de kommer et kulturhus i kvarteret, er biblioteket på Oddervej, han brugte også andre biblioteker. På bibliotekerne traf jeg beboere, også pensionister, jeg kendte, blandt andre den mand, der havde fortalt om bibliotekernes rolle. Manglen på samlingssteder også for pensionerede mennesker betyder, at nogle er henvist til relativ ensomhed, i al fald hvad kvarterets liv angår, al den stund kvarteret ikke er bygget op om fællesskaber. De fleste har venner, tidligere kolleger og familie spredt over kloden, og er således ikke ensomme i egentlig numerisk forstand, kun alene i løbet af dagen. Der er nogle diskrete virksomheder i kvarteret. Især blev en fertilitetsklinik og et gigtsanatorium udpeget. Fertilitetsklinikken (der nu er flyttet) lå i et hus tidligt på vejen ind til kvarteret, i en stor ældre bygning, der havde huset mange forskellige institutioner og mennesker, som der gik flere historier om. Der er ingen forretninger i kvarteret. ”Her ligger ikke engang en kiosk. Hvor skal man købe sikringen, hvis proppen springer om aftenen?”, spurgte en mand retorisk: ”Det er jeg faktisk slet ikke ked af, for det er så nemt at tage bilen hen til tankstationen på Oddervej. Det tager fem minutter.” Endog postkassen og busstoppestedet ligger lige udenfor kvarteret, på Hørhavevej. Postbuddet er ret ny på ruten. Det gamle postbud var der mange, der talte om. Han kendte og snakkede med mange af kvarterets hjemmegående kvinder og nogle stykker havde arrangeret en fejring af ham, da han holdt op. Ude på vejene i kvarteret kan en meget sjælden gang (jeg er ikke sikker på, jeg overhovedet selv så det) en cyklist ses. Af og til dukker der også et menneske op på vejen, vedkommende er sandsynligvis på vej til eller fra busstoppestedet på Hørhavevej, hvor bus nummer seks stopper hvert 20. minut på sin bane mellem Moesgaard nogle kilometer syd for Skåde og Skåde Bakker og Åkrogen, yderst på Fedet. Busstoppestedet her er nylig udskiftet til en model af firmaet AFA J C Decaux, det er transparent og med reklamer og lys, så det står som en lysende glaskasse mod den mørke skov om aftenen. Går der et menneske gennem kvarteret, måske mod bus nummer seks, da kigger de mennesker, der befolker kvarteret i dagtimerne: håndværkere og gartnere. Når beboerne rykker ud, rykker nemlig mange andre mennesker ind, der vedligeholder villaer og haver. Mellem 16 og 19 er der atter rush hour for bi-

lerne. Enkelte hunde bliver også luftet. Ved den tid kommer der atter lys i villaernes vinduer, og en fornemmelse af, at der er nogen hjemme over alt. Om aftenen er mange hjemme, men der dyrkes også selskabelighed, gås til gymnastik (i andre kvarterer) m.v. I weekenderne er der mange, der går tur gennem kvarteret. Beboerne lufter hunde og hinanden, og århusianere i al almindelighed kan finde på at slå et smut gennem kvarteret på vej ind og ud af skovene. Heller ikke på weekendaftener er her megen virak. Den unge gymnasiast i bakkerne svarede, adspurg om, hvorfor man ikke kunne høre bassen fra fars stereoanlæg en gang i mellem, når forældrene var ude, og ungdomsfesterne kunne finde sted i hjemmene, at det havde hun aldrig været med til, og hun troede slet ikke, det fandtes, for her var jo ikke mange andre unge end hende selv. Hendes far var også atypisk, idet han, der var læge ved et sygehus i en anden by, tog med bus og tog på arbejde, som den eneste af dem, jeg talte med.

På Fedet er der ingen rådyr, og fuglene høres heller ikke så tydeligt. I stedet er der lyden og lugten af havet, som synes tydeligere i de stille morgentimer. For beboerne starter dagen lige så tidligt som sydpå med lys i villaernes vinduer og derefter rush hour, også fra ca. syv til ni. Inden da har renovationsvognen været der på sin ugentlige tur. Også her motionerer flere af beboerne før de tager på arbejde, typisk løber de en tur langs stranden. Her er der også mange store biler, en hel del Lexus (en luksusmodel fra Toyota) som en beboer af det nærliggende Stationsgadekvarteret syrligt bemærkede i sin vejfesttale, men faktisk også rigtig mange cyklister. Det flade land, Fedet og også noget af Stationsgadekvarteret ligger på, og den cykelsti, der mere direkte end bilvejen fører til Århus, gør det nemt, hurtigt og behageligt at cykle til arbejde for dem, der arbejder i Århus. Fra ni til fire er der ret stille. Man kan møde formiddagens postbud, en enkelt hundelufter, eller mere sandsynligt: en kat på vejen. Der er af og til fodgængere at se på vej til eller fra stranden. Mange af dem, der færdes her på dette tidspunkt, er ikke beboere, men fra resten af Århus. Det hændte dog ikke så sjældent, når jeg gik eller cyklede enten ad en af kvarterets veje eller ad den gennemgående Nordre Strandvej, at jeg traf en af de enlige, pensionerede kvinder, jeg kendte. I bil. Kvarteret er i disse timer befolket af århusianere, der er på vej til stranden, og håndværkere, foruden pensionister, hjemmegående kvinder og mennesker med flekstid eller hjemmekontor. Børn og unge er i skole og på gymnasium. På Fedet er der både børnefamilier, midaldrende og gamle. De mange børn og unge har ofte et stramt program efter skole og gymnasium med diverse ting at ”gå til”, ofte sport, men også andre skemalagte fritidsforhold. Flere fra kvarteret bruger stranden eller ”diget” som smutvej fra vej til vej. Gartnere er her ingen af, strandens sand-

jord giver mere ydmyge vilkår for væksterne end bakkernes fede lerjord. Men håndværkerne rykker ind, når beboerne er taget på arbejde og i skole, og der hamres og bankes, renoveres og nybygges. Håndværkerne kan ikke se så langt her, som de kan i Skåde Bakker. De ser kun dem, der befinder sig på den samme vej. Mellem 16 og 19 er dagens anden rush hour. Biler og cykler kører hurtigt på Nordre Strandvej, og efterhånden som man når længere og længere bort fra Århus, er der færre og færre biler og cykler. I den sene eftermiddag og den tidlige aften er der atter en fornemmelse af, at kvarteret er befolket. Lyset i hjemmenes vinduer og lydene fra haverne fortæller om hjemvendte beboere, det gør også den pludseligt opståede summen af liv omkring sportshallen, foruden i pizzeriaet. Pizzascooteren ser man kun sjældent, de fleste henter vel deres pizza selv i den italiensk-brandede pizzarestaurant på Nordre Strandvej. Bager, Brugs og blomsterhandler ligger blandt alle de andre butikker her på Nordre Strandvej, de er samlet nær sportshallen, hvor der bl.a. kan spilles tennis og badminton. Her ligger også flere postkasser og busstoppesteder. Busserne nr. 6, 12 og 16 kører her. De fleste gamle ”champignonformede” busskure er skiftet ud til fordel for nye transparente stoppesteder, hvis vægge har plads til belyste reklamer, der kan ses langvejs fra i mørket. Ved 20-tiden, somme tider om sommeren først når mørket falder på eller endnu senere på hede sommeraftner, falder der ro over kvarteret og stranden. Går man en tur i kvarteret i weekenden, kan man få fornemmelsen af selskabelighed fra flere haver og huse. Også på stranden er der ofte mennesker og bål af og til akkompagneret af på weekendaftner. De fleste beboere rejser en del, på ferie, men også i arbejds medfør. De fleste veje har vejlaug, der som oftest har årlige fester knyttet til sig, desuden er der mere uformelle sammenkomster mellem beboerne på vejen. Det betyder da også, at man kan se mennesker på vejene i de tidlige aften timer enten på vej hen til hinanden eller sammen i haven, hvis der var tale om beboere, jeg kendte, vinkende, måske med et glas vin. Hele dagen kan man møde motionister til eller fra eller på stranden. Toget kører også gennem området hele dagen, på sin bane fra Århus til Grenå t/r med trinbræt lidt længere inde i Risskov.

På Fedet er således nabosammenkomster hyppigere og også tydeligere end i Skåde Bakker. Desuden er motionister mere synlige her, da man skal op og ned ad en vej for at komme hen til stranden at løbe, svømme, ro eller andet. Kvarterernes rytmer, som de blev præsenteret i denne døgn-gennemgang, bliver nu afløst af de tre rum landskab, centrum og hus, for herigennem at give yderligere indsigt i kvartersopfattelserne.

TRE RUM

Denne del af afhandlingen zoomer ind på de tre rumtyper, der fra hver deres vinkel belyser kvarteret: Landskab, centrum og hus. Hele vejen vil der især blive fokuseret på relationen mellem handling og forestilling på den ene side, det konkrete rum på den anden side. Denne overordnede figur bruges til at forstå måder, rum forestilles og bruges, og hvordan disse registre interagerer i indbyrdes modsatrettede registre og dog ganske naturlige konstellationer.

Handlingsrammer og forestillede tableauer vil formelt blive forstået i en dobbelthed mellem adskillelse og sammenflydning; indholdsmæssigt vil flere begrebspar spille en rolle, på et mere generaliseret niveau vil Descolas finitte og infinitte ressourcer blive anvendt og koblet til ideen om rekreative og produktive rumtyper. Endvidere vil disse dele blive koblet til entropi og forskelgørelse på den ene side, forhold mellem offentlige – private – repræsentative rum på den anden.

Landskab

Det første rum af de tre har fået benævnelsen *landskab*. Landskabet er del af byskabet, men en speciel del, der indeholder „natur“;⁵⁵ det vil derfor blive behandlet som på én gang del af og forskelligt fra byen.⁵⁶ Her vil landskabet blive behandlet gennem forskellige indfaldsvinkler, overordnet spiller ideen om de repetitive og de varierede landskaber (produktive og

⁵⁵ Natur : kultur er ikke den bærende modstilling her. Snarere vil by (og byskab) blive sat over for og vævet sammen med landskab. ”Natur” bruges kun sjældent i disse år; med dekonstruktionen var det netop analytiske begreber som dette og hele natur : kultur – dichotomien, der blev kritiseret. Dog vil begrebet blive brugt i det følgende, idet det ser ud til, at det empirisk set er ”natur”, der er overskridende (dysforisk, farlig eller euforisk, helsebringende), mens ”landskab” er tæmmet. Udgrænsningen af natur : kultur er forudsætningen for det kulturelle register, samtidig er natur del af dette kulturelle register, fænomenet findes ikke rent, men er altid på forhånd forestillet.

⁵⁶ Både ”byskab” og ”by” bliver brugt i det følgende. Byskab angår det urbanes visuelle aspekt, by et mere generelt sociokulturelle aspekt. De to begreber indgår i hver sin semantiske modstilling byskab : landskab og by : land. Byskab beskriver det urbane som forstået med et landskabeligt blik, som et landskab af bebyggethed. By beskriver det urbane som generelt fænomen, altså i en overordnet sociokulturel optik. Suffixet ”-skab” indikerer portræt. ”Townscape” og ”cityscape” kommer således fra billedkunsten (ligesom landskab, landskab). Det skriver kunsthistorikeren Kjeld Folsach om i artiklen ”Maleren og Byen” idet han søger at bestemme det danske ord for genren malerier af byer: ”Englænderne opererer blandt andet med to kategorier inden for malerkunsten, landscape painting og townscape painting. Det første begreb bruger vi helt tilsvarende på dansk – landskabsmaleri –, men vi taler ikke om byskabsmaleri og må normalt anvende det mere tvetydige: bybillede, som også kan sættes i forbindelse med byen selv” (Folsach 1982:6). ”By” som overordnet socialt fænomen og ”byskab” som specifikt visuelt fænomen vil altså være gennemgående. Som indikator for billede eller portræt, er ”-skab” også i familie med tableauet.

rekreative) en rolle, men emnet vil også blive forstået gennem begreber som skovensomhed, strandliv og idræt, syntetiske landskaber og friluftsgudstjeneste, grænse, lydskab og nationalromantik, helbredelse og ejendomspriser.

Rammer

I det følgende vil først diverse begreber og optikker blive præsenteret, dernæst vil de to kvarterer blive forstået i forhold til deres landskaber.

Landskab, natur og andre begreber

”Introduction. Landscape Between Place and Place” (Hirsch 1995) gennemgår antropologen Eric Hirsch flere forhold angående landskab, der kan indkredse begrebet antropologisk.

I antropologiens faghistorie er landskabet underlagt forskellige fortolkninger. Således har landskabet i den monografiske tradition en vigtig plads som konventionel indramning af det folk, der skal beskrives. Hirsch citerer Dresch for at bemærke, at

især den britiske skole af socialantropologien har opbygget denne tradition: ”[t]errain is woven into book after book” (Dresch 1988:50 i op.cit.:1). Geografi, historie, økonomi, politik, social organisering, kosmologi og religion, den klassiske monografi har omtrent denne konvention for sin opbygning, og der lægges typisk ud med det landskab, de beskrevne mennesker bebor.⁵⁷ Dette landskab, der tit fremstilles under overskriften ”Geografi”, er et objektivt landskab, typisk kommer der senere i monografien andre versioner af det samme landskab, nemlig som subjektivt (ibid.:1), fortolket af sine beboere, og beskrevet af etnografen i

⁵⁷ Malinowski spiller en rolle for denne udformning af monografitraditionen, idet hans og andre af fagets pionerers udgivelser har virket som eksempel. Denne prægning af monografitraditionen har også at gøre med dens brug af landskabet eller geografien. Af stor betydning er Malinowskis berømte åbningssætning fra hans monografi om trobrianderne, ”Argonauts of the Western Pacific” (Malinowski 1984[1922]). Denne sætning citeres ofte, og Hirsch (op.cit.) citerer den da også, da den er vigtig for den etnografiske forståelse af landskabet, Hirsch er i færd med at gennemgå: ”Imagine yourself suddenly set down surrounded by all your gear, alone on a tropical beach close to a native village, while the launch or dinghy which has brought you sails away out of sight” (Malinowski 1984[1922]):4; Hirsch 1995:4).

kapitler som ”kosmologi” eller ”religion”. Hirsch pointerer, at denne opdeling i de senere år er afløst af en mere refleksiv attitude: vesterlandske ideer om landskabet bruges ofte som produktivt udgangspunkt for at forstå lokale ideer, der dernæst anvendes refleksivt til at spørge til de vestlige begreber, hvilket er en måde, hvorpå den antropologiske ambition om at være komparativ lykkes (ibid.:2).

Det etnografiske blik har endnu en specifikation af landskabet, som Hirsch nævner: *Landskaber er altid kulturelt formede, de er altid kulturlandskaber* (ibid.:9).⁵⁸ Det betyder, at de konkrete landskaber aldrig lader sig finde som ren natur eller uberørte landskaber. Et landskab kan kun tænkes i sin kontekst.⁵⁹ Og det betyder, at landskab som analytisk begreb altid må forstås som et på forhånd fortolket rum. *Landskabet er altså formet af kultur, omvendt afspejler landskabet også kulturen*.⁶⁰ Hirsch vil blive brugt konkret og Descola vil blive brugt til gennem idéen om skemata at hæve diskussionen ind i en mere generel ramme. Hvorledes opfatter beboerne landskabet, hvad ser de i deres landskaber i Skåde Bakker og på Fedet? Dette spørgsmål skal det nu dreje sig om.

⁵⁸ Hirsch (ibid.) referer den amerikanske geograf Sauer (1963) for at have pointeret dette i sit opgør med samfund-miljø-diskussionen (der angår et påstået determinansforhold mellem miljø og samfund) (op.cit.:9).

⁵⁹ Efter samme devise som tilfældet er med ”natur”.

⁶⁰ Denne forståelse er antropologien naturligvis ikke ene om. Fx skriver nordisk filolog Peer E Sørensen i artiklen ”Det Nationale Landskab” (Sørensen 1996) om et konkret forhold af kulturaliserende karakter: ”Begge sange [i.e. H.C. Andersens ”I Danmark er jeg født” og Otto Gelsteds ”Her har hjertet hjemme”] er prægtige eksempler på, at landskabet er en human kategori: ikke uberørt eller oprindelig natur, men naturen tilegnet i en civilisatorisk proces ...” (ibid.:39), og etnologen Erik Kalsgaard Poulsen skriver mere alment i artiklen ”Landbohaven ca. 1860-1890” (Poulsen 1996): ”De danske kulturlandskaber vi kender i dag er ikke uforanderlige – de er skabt gennem kulturprocesserne” (ibid.:55). Arkitekten Claus Bech-Danielsen giver i artiklen ”Byøkologiens Æstetik” (Bech-Danielsen 1996) et eksempel på et specifikt natursyn (og dermed et landskab formet af og reflekterende kultur): ”Det funktionalistiske natursyn skildres i litteraturen som et distanceret forhold til naturen. Opdelingen mellem kultur og natur er klar, og menneskets naturrelationer beskrives som nøgternt og videnskabeligt. Naturen er ikke længere Guds skaberværk. Ånden i naturen, sådan som den var til stede i det romantiske natursyn, er væk, og naturen rummer ikke længere en værdi i sig selv. Den er blevet til brugsværdi, der anvendes i form af føde, råstof, udsigt og rekreation” (ibid.:118-9), og senere: ”Boligen er bomaskinen, vejnettet transportbåndet og naturen rummet for rekreation” (ibid.:120). De tre her citerede artikler er udkommet i SBI-udgivelsen ”Har de en æstetik? De kulturelle bevægelser brug og formning af byens og landskabets rum” (Algreen-Ussing, Bek & Hansen (red.) 1996).

Kvartererne landskabeligt set

kåde Bakker og Fedet berømmes for deres landskabelige kvaliteter. Kombineret med den korte afstand til Midtbyen er det netop landskabet, der får priserne til at stige og gør områderne attraktive for mange århusianere. Det er også landskabet, foruden de flotte villaer, der gør, at mange århusianere går tur her. Måske er de ikke derboende århusianere faktisk allermest fortryllede af de flotte villaer, der ligger i

begge kvarterer. Som flere århusianere fortæller om fx ture langs Fedets strand, er det intentionen at gå langs havet, at se på havet og vegetere over havet, men hovedet drejer sig næsten af sig selv den anden vej, mod de store, flotte, exceptionelle villaer i den yderste strandkant.

Skåde Bakkers kuperede terræn, dets skovagtighed og nærhed til Århus Bugt, beliggende dybt nede, hvor de bratte moræneskråninger ender, de sigtelinier og tableauer, det giver for øjet, og de krogede veje og hemmelighedsfulde stille steder, det betyder for hus og vej, definerer i høj grad området og er blandt de fortrin, der prises højest af bakkernes beboere. Fedets beliggenhed på den flade strandeng, dets placering ved den højtliggende Ris Skov og dets umiddelbare nærhed til havet giver ligeledes skønne scenerier, og desuden den fordel at bo så nær havet, at vandet spiller en stor rolle i dagligdagen, så også dette område prises allerhøjest for sine landskabelige kvaliteter.

Faktisk opfatter beboerne netop landskabet som det, der definerer begge kvarterer, og det er da også landskabet, der er grunden til de to kvarterers opkomst, ligesom det i dag bliver stadig mere populært og dyrt at bo i de landskabelige omgivelser.

Landskabelige zoner

beboernes såvel som andre århusianeres optik, tag blot ejendomsmæglerne, adskiller Skåde Bakker og Fedet sig markant fra Århus' øvrige boligkvarterer, især gennem landskabet. Det, der ved første øjekast træder tydeligst frem, er en negativdefinition: Skåde Bakker og Fedet er kvarterer, som hverken beboere, ejendomsmæglere eller andre århusianere forbinder med ordet forstad.

Det kan forekomme bagvendt at starte med, hvad der *ikke* bliver sagt.

Når det alligevel bliver forsøgt at indlede med denne ramme, er det fordi der viste sig at være forskel på, hvad jeg troede at se i disse opmærksomhedsunddragende kvarterer, nemlig attraktive forstadskvarterer, og hvad jeg blev præsenteret for, nemlig skov- og strand-henvisninger. Jeg troede at se attraktive forstadskvarterer, fordi områderne kunne dele karakteristika med nogle af de områder, der beskrives gennem dette begreb. De to områder kunne gå som gamle forstæder med navne, der indikerer, at de hører til den ældre del af byens udliggerområder. Det er mestendels boligområde, byens mange funktioner befinder sig ikke her, men i de centrale dele af byen; områderne er afhængige af høj mobilitet, siden 60erne i form af privatbilsme, men også cykler og kollektiv trafik. Disse karakteristika peger humangeografistuderende Mads Bech Paluszewski på i en rapport om forstaden (Paluszewski 2004). Det afsondrede, det homogene og det trafikafhængige, der tilskrives forstaden, kan også genfindes i de to kvarterer. Historisk har kvartererne endvidere undergået en udvikling, der ofte beskrives som forstadens. Den amerikanske historiker Robert Fishman forklarer i et interview (Henriette Madsen i Weekendavisen 2003), at forstadens opkomst har at gøre med byen. Blandt andet på grund af sundhedsfarer ved bylivet og for at skabe en ramme om den familie, der opstod som ideal, ”begyndte den velhavende del af middelklassen at flytte til storbyens udkant, hvor der stadig var smukke uspolerede naturområder. Forstaden var netop karakteriseret ved en slags ægteskab mellem landet og byen”. Det skete allerede i det 18. århundrede i USA, men også i England. I Århus skete det noget senere. Forstaden har udviklet sig og fået flere udformninger og mindre positive betydninger med tiden. I artiklen ”Den diffuse forstad” (2000) påpe-

ger Pløger, at nogle af de boligområder, der forbindes med forstaden ”er blevet symbolsk stigmatiseret” (ibid.:19-20), og han spørger ”Findes forstaden?” (ibid.:20).⁶¹

Arkitekturhistorikeren Robert Bruegmann skriver i online-artiklen ”How Sprawl Got a Bad Name” (Bruegmann 2006),⁶² at sprawl er, hvor de andre bor, det er sjældent, man synes, man selv bor i eller bidrager til sprawl. Han påpeger desuden, at mange af de muligheder, der kun var velhavende familier beskåret ved århundredeskiftet, i dag er noget ”even the most humble middle-class family enjoys [...] The privacy, mobility, and freedom that once were available only to the wealthiest and most powerful members of society are now widespread” (ibid.). Sprawl, der ofte forstås som en af de negative sider ved forstaden, er altså samtidig ønskeopfyldelse for menigmand, mener Bruegmann, og det på en måde, hvor ”middelklassefamilien” efterligner ”velhavende familier”. Dette efterligningsaspekt er relevant i vor sammenhæng, ligesom det er relevant at undersøge, hvad det er, der gør disse områder til noget andet end forstad.

Beboerne fra de to kvarterer beskriver altså områdernes positive kvaliteter, mens forstaden er den almindelige figur for mere neutrale monofunktionelle boligkvarterer. Ideen om forstaden kan derfor bruges til at bestemme, hvorfor de to kvarterer ikke er forstæder, og herigennem hvad de så er. Gennem negativ definition søges billedets positive fremtræden fremkaldt: de kvaliteter, der gør Skåde Bakker og Fedet til anderledes og attraktive kvarterer for de fleste århusianere.⁶³

Gennem negativ-identifikation kan mennesker vælge noget fra, som de *nødigt vil tilskrives*, i dette tilfælde at være et almindeligt boligområde, forstad. Samtidig vælger de noget, nemlig en identitet de *gerne vil tilskrives*, fx af landskabelighed, som kan være

⁶¹ Denne dekonstruktion af begrebet forstad forekommer relevant, idet forstaden er defineret negativt. Der er ikke nogen deskriptive fællestræk. Ovenfor nævnte forsøg på at indfange forstaden definatorisk gennem afsondrethed, homogenitet og trafikafhængighed er således relative til noget andet (afsondret fra byen, homogen i forhold til byen, og afhængig af trafikale forbindelser til byen). Som Pløger skriver som begyndelse på sit svar på ovenstående spørgsmål: ”Begrebet forstaden henviser ikke til nogen form for ensartet fysisk struktur eller socio-rumlig afgrænsning. Forstaden er det som ligger før byen, men hvor den grænse kan trækkes er historisk bestemt. Som socio-rumlig kontekst dækker begrebet forstad over forskellige skalaer, boligformer og livsformer” (op.cit.:20). Om forstaden og forskellige aspekter af diskussionen af det urbane se i øvrigt ”Introduction” og ”Visions of Suburbia” (Silverstone 1997 & Silverstone (ed.) 1997), ”Authenticity and the Suburban” (Chaney 1996), ”Reinventing the Suburbs” (Bourne 1996) m.fl. Disse tekster, de ovenfor citerede og et væld af andre tekster om forstaden kommer fra konferencekompendiet ”Forstaden i Forstaden – Forstaden i Byen”, som John Pløger var en stor drivkraft bag. Konference som kompendium (og antologi in press) fra Center for Bystudier, RUC, Oktober 2004. Tak til John Pløger. Se også Architectural Design: Architecture & Anthropology (Melhuish 1996a; Melhuish 1996b; Melhuish (red.) 1996).

⁶² Tak til Anders Raahauge for denne henvisning.

⁶³ Denne vej gennem forstaden fortæller måske nok en del om min forståelse af forstaden (fx at forstaden også kan være attraktiv) og beboernes (den er ikke attraktiv), men især er den altså beregnet på at forstå kvartererne.

forskellig fra, hvad de *bliver tilskrevet*, der kunne være postnummersnobberi. Der er altså en identitetsopbyggende mekanisme på færde i Skåde Bakker og på Fedet, idet mange af de to kvarterers beboere (og mange århusianere) fremmaner et identitetsintensiverende kvarter (gennem udpegning af forskelle og æstetiske kvaliteter), og herigennem bortmanes et muligt forstadspræg. Denne kvartersspecificerende bevægelse er både ekskluderende (kvarteret skiller sig ud udadtil) og inkluderende (kvarteret samler sig om en identitet indadtil).

Skåde Bakker og Fedet kunne altså godt ligne mere attraktive forstadsområder, i al fald ud fra nogle kriterier, som fx at der er tale om næsten rene boligkvarterer af en vis størrelse og homogenitet, at de i høj grad bliver forladt i dagtimerne til fordel for arbejdspladser rundt om i omegnen, at der på sin vis hersker en stillestående tidsfornemmelse og at områderne ikke er integreret i byen, og desuden ligger med en vis afstand til centrum. Men de forstår sig *ikke* som forstæder. De er anderledes. De bliver omtalt som ”skov” eller ”fed”, de bliver specificeret og det gennem henvisninger til landskab, ikke til kvarter. Beboernes relative velstand gør dem i stand til at bo et sted, der er anderledes, og at bevare nogle af de specificiteter, de ønsker at bevare, og transformere noget af det, de ønsker transformeret.

Dette er dog en påstand med modifikationer: netop kvarterernes popularitet og høje priser betyder også, at der udstykkes og bebygges så meget, at beboerne ser deres kvarter forringet: Kvarteret glider nærmere en tilstand af forskelsløshed og en lighed med forstaden for hver ny parcel, der udstykkes. Bevægelsen mod forstaden er på denne vis en kamp mod den generelle transformation af boligkvarterer, mange mener at se, nemlig hen imod større forskelsløshed.⁶⁴ Dette paradoks åbner mod en diskussion af identitet og rumlig organisering: Attraktion og bevægelse mod entropi.

Landskabernes indvirkning på de to kvarterer vil i det følgende blive behandlet, idet kvarteret bidrager til de to områders identifikation: den rumlige organisering styrker forestillingen om og er en performativ ramme om tilbagetrukket særegenhed og i denne forbindelse spiller landskabet en stor rolle. De to kvarterer kunne kaldes *forstadsfrie zoner*, men de er især *zoner af landskabelige æstetiske settings*, som et *vilkår* (det er kønt derude, er de fleste enige om, på grund af havet, som jo ligger der, og skoven, som jo er gammel), men også som følge af beboernes aktive *valg*. I det følgende vil dette blive uddybet og de forskellige måder, det omkringliggende landskab bliver brugt og opfattet i de to områder vil blive undersøgt. Grænsen mellem by og landskab, forestillingernes tableau og deres handlingsrammer, foruden brugs-

⁶⁴ Det samme sker for mange bynære områder.

landskaber vil blive beskrevet. Og herigennem vil spørgsmål om identitetstilskrivninger gennem rum blive undersøgt, altså hvilke sociale processer og kulturelle betydningsdannelser, der gør, at rum opfattes på særlige måder, og hvordan rummet indvirker på disse bevægelser.

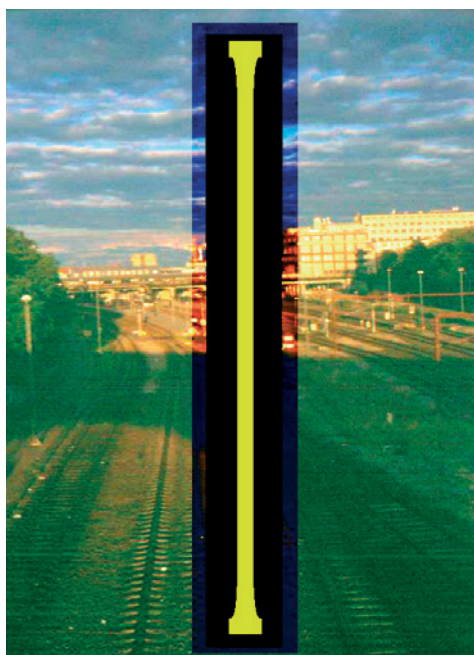
Grænser til landskaberne

er er ingen grænse mellem kvarter og landskab i Skåde Bakker, men på Fedet er grænsen skarptrukket. Groft sagt. Disse forskelle har måske nok at gøre med konkrete rumlige forhold ved de to kvarterer og hvordan de lader sig opfatte i forhold til kategorierne "landskab" og "kvarter", men så nemt lader forskellen på de to kvarterers egenafgrænsning sig ikke forklare.

Her skal behandles tre sæt grænser. Disse grænser er funderet empirisk, de er draget i forhold til, hvad beboerne sagde og gjorde, men de bliver fremskrevet gennem forskellige analytiske begreber om grænser. Således vil der blive gjort brug af filosofien Hans Finks overvejelser over grænsers relative og/eller ontologiske status i forbindelse med første sæt grænser: *Grænsen mellem landskab og kvarter, som den forstås overordnet og generelt*. Hirschs udpegning af vild og indhegnet natur bruges til at indfange andet sæt grænser: *Grænsen mellem natur og kultur som af og til overskrides af naturen, hvilket er ubehageligt*. Og antropologen Alfred Gells understregning af det auditives forrang hos umeda i Ny Guinea fører videre til det tredje sæt grænser: *Grænsen mellem landskab og kvarter som den sættes, overskrides og opfattes som en uddybning af det første sæt grænser*.

Indfoldet eller foran

artiklen ”Om grænsers måde at være Grænser på” (Fink 1992) overvejer filosoffen Hans Fink grænsers væsen og status, især i relation til diskussionen ”mellem former for relativisme og former for fundamentalisme” (ibid.:11). I sin bestemmelse af grænsers ontologi skriver han blandt andet:

Jeg mener, at det gælder for alle grænser [...], at grænser er *særligt fremtrædende forskelle*. Alle grænser er forskelle, og alle forskelle kan i givet fald være eller gøres til grænser. Det er dog ikke enhver forskel, der uden videre er en grænse. Grænser er forskelle, der træder frem som forskelle og påkalder sig opmærksomhed ved at medføre *afbrydelser eller andre drastiske skift i bestemte aktiviteter eller processer* (ibid.:24-5) [kursiv i org.].

I følge Fink er grænser forskelle, der gør en forskel, men der er to slags grænser: Grænser, der gør sig gældende, og grænser, der gøres gældende, med andre ord: grænser, der definerer, hvad der faktisk er muligt, og grænser, der definerer, hvad der bør være tilfældet. ”Det er virkeligheden, der bestemmer, hvor grænser af første type går, mens det er mennesker, der bestemmer, hvor grænser af anden type skal gå” (ibid.:27).

Skovene omkring Skåde Bakker breder sig ind i kvarteret, de gamle, høje træer står i have såvel som skov, det er et forhold, der ofte bliver understreget. Det betyder, at den forskel, der kunne gøre en forskel, nemlig mellem kategorierne ”have” (og medfølgende villa) og ”skov”, ingen forskel gør i de fleste beboeres opfattelse. Det hele er en del af skoven.⁶⁵ Jeg kom ofte til at nævne det forhold, at de her bor *ved* skoven, men blev næsten lige så tit korrekset af min samtalepartner: her bor de *i* skoven. Omvendt på Fedet. Belært af erfaringen fra Skåde Bakker spurgte jeg af og til, hvorledes det forholdt sig med grænsen imellem landskab og kvarter, og hvorvidt der overhovedet var en sådan grænse. Næsten altid var svaret, at der var en skarp

⁶⁵ I Skåde Bakker er haverne nok private og typisk afgrænsede af hække, men både de store træer og topografien trækker haverne ind i området, der oftest betragtes som landskab snarere end byskab. På Fedet er haverne udstykket i rektangler og koteletter, flade, afgrænsede celler, der ikke udgør noget sammenhængende hele, og her betragtes området nærmere som en mosaik af haver, der tilsammen danner kvarteret, men som afgrænser sig fra både hav og skov. (Om haverne, landskaberne og kvartererne se Raahauge 2005b:301-2).

grænse med hav eller skov på den ene side og beboelse på den anden side (dog med visse sansebetingede aber dæbt, hvad der snart bliver vendt tilbage til). Her bor de *foran* skov og hav.

Som uerfaren med området kom jeg altså med jævne mellemrum til at trække en grænse i Skåde Bakker, nemlig mellem haven, der kunne bestemmes som hørende til kvarteret, og skoven, der kunne bestemmes som tilhørende landskabet. Denne type grænse er i den Fink'ske klassifikation af den anden orden: det er mennesker, der bestemmer, hvor den skal gå. Beboerne i Skåde Bakker bestemte, at den ikke findes. Således foldes skoven ind i kvarteret, eller snarere omvendt, kvarteret foldes ud i skoven, så husene ligger i skov, omgivet af hver sit skovagtige jordlod. I min iver efter ikke at gentage den fejltrukne grænse, da jeg kom til Fedet, spurgte jeg til mulighederne for grænser mellem landskabelighed og kvarter, og med henvisning til havet blev grænsen med lethed etableret. Her har vi at gøre med to elementer, vand og jord, der udelukker hinanden, her findes en grænse af den første orden, sat af virkeligheden. Hvor Skåde Bakkers vejssystem ligner skovens stier, og således er med til at filtrere landskabet ind i kvarteret, er Fedets abrupte grænse kun brudt af badebroerne, som omvendt stikker sonder fra kvarteret ud i vandet. I begge kvarterer, dog især på Fedet, er vejen fra husenes intime og private rum til byens offentlige rum kort. Her som over alt er der regler, som skal følges, og da kodex er informelt, er det ekstra-vigtigt ikke at overskride det. Det er igen den kodede opførsel, man kan se, at individet har løst adgangsbillet til området.

Repetitive landskaber og varierede landskaber

En skelnen mellem repetitive og varierede landskaber vil nu blive inddraget for at belyse nogle mere generelle sider ved de attraktive landskaber. Den vil blive anvendt som analytisk redskab til forståelse af en forskel, der bliver oprettet i de to århusianske kvarterer, nemlig det andet sæt af grænser: mellem natur og kultur. Hirsch nævner en sådan skelnen i forbindelse med sin gennemgang af antropologen Caroline Humphreys (1995) beskrivelse af høvdinge- og shamanlandskaber i Mongoliet (op.cit.), og gør

rede for, hvordan den også findes i vesten.⁶⁶ I følge Hirsch (der citerer Harvey) er der i vesten tale om en *bevægelse mod at transcendere de homogeniserende og affersonaliserende relationer*, som er typiske for kapitalistiske samfund. Der opereres altså med modsatrettede bevægelser, *den dominerende og den transcenderende*. Allerede i det 18. århundredes England kan der findes et eksempel på denne transcenderende modbevægelse, fortæller Hirsch, beskrevet af Keith Thomas: "How, he asks, can one 'preserve wild nature and yet keep it out of the kitchen garden?'" (ibid.:15; Thomas 1984). Forsøget på at bevare den vilde natur og dog holde den udenfor haven er netop det, der er på spil i Skåde Bakker, fx når rådyr vandrer om i haverne og spiser af pryds- såvel som køkkenhavens urter, eller på Fedet, når havet går over sine bredder og forårsager oversvømmelse af strandengens beboeres jordlodder, af pryds- såvel som køkkenhaver, og skyller vinflaskerne ud af reolerne og etiketterne af flaskerne med vinøs random choice til følge (se også Raahauge 2003). I såvel Skåde Bakkers integrerende landskabsopfattelse som Fedets afgrænsende er forsøget at bevare og leve med naturen, men holde den ude, når dens vildskab involverer det kulturaliserede register. Det er også pointen hos Descola: mange kosmologiske og praktiske gøremål angår kulturalisering af naturen, og brug af naturen som kulturaliserende element.

Den kulturelle deling af natur og kultur i de to kvarterer optræder altså, når naturen bliver uregerlig, eller med andre ord kaldes det, der klassificeres som udenfor rækkevidde, for "natur". Natur findes i overskridelsen (det utæmmede, eller som vi skal se det, det helsebringende), mens det, der forstås som muligt at beherske heroverfor kaldes kultur. Landskab hedder derimod den del af det naturliges kulturalisering, der er overskuelig.

⁶⁶ Humphrey inddeler de mongolske landskaber i *høvdingelandskaber*, fokuseret på *vertikale elementer, bevægelse og repetition*, og *shamanistiske landskaber*, centreret om *horisontalitet og variation*. Mennesker læser landskaber blandt andet ved at oprette forskelle mellem dem, således er forestillingen om de shamanistiske landskaber, som er de specificerede landskaber, afhængig af forestillingen om høvdingelandskaberne, som er de sig gentagende landskaber, og vice versa. De mongolske høvdingelandskaber, der også angår slægt, arv og status, har, fortæller Humphrey, tendens til at ophæve de enkelte steds specificitet gennem deres fokus på repetitiv spatial bevægelse. Hvor nogle rum tenderer mod repetition og effektivt tidsforbrug, kan der ses reminiscenser af en modsat bevægelse, nemlig en tendens til diversitet. Der sker en diversitetsfokusering i de shamanistiske landskaber med deres marginaliserede protagonister og intensivering af steds specificitet fx gennem shamanens ånderejser. I kapitalistiske samfund får denne modsatte landskabsopfattelse selvfølgelig en anden konkret udformning. Mongoliets befolkning er nomader, hvorfor bevægelse gennem landskabet er vigtigste rumlige faktor, ikke bofasthed og byer som her, ganske forsimplet kunne dichotomien ejendom, akkumulation (her) vs. transit, passage (der) opstilles. Argumentet angående de to rumformer er opstået i en sammenhæng, der angår kapitalismens rum. Humphreys etnografi minder Hirsch om en af Marx' grundsætninger for kapitalismens logik: "'The annihilation of space by time' (cited in Cronon 1991:92)" (ibid.:15). De store kausalkæder, som Hirsch peger på, der måtte følge af kapitalismens depersonaliserende og homogeniserende vareudvekslingslogik, er af en så generaliserende karakter, at de må sættes i note i denne sammenhæng.

Her findes det andet sæt af grænser, også fra det kulturaliserede register, men omhandlende opfattelserne af natur. Disse grænser er mere usynlige, de involverer forholdet mellem natur og kultur som de forstås af beboerne. Naturen optræder, idet dens effekter fra tid til anden kan manifestere sig på negativ vis, nemlig i overskridelsen. Rådyr, oversvømmelser og andre grænseoverskridelser medfører altså problemer, der angår naturens overskridelse af sit gebet, den blev for vild, men disse overskridelser angår også spørgsmålet om privat ejendom, der helst ikke skal ødelægges. Hævd over ejendom er en vigtig del af den sociale organisering. Det territorium, der er underlagt privat ejendomsret kan, som det fremgik ovenfor, uproblematisk indgå som en del af landskabet til daglig. I overskridelsessituationer, derimod, er det ikke områdets landskabelighed, der fremhæves, men dets naturlige plads i det kulturelle register, det skal indhegnes mod naturens luner. Det element af landskabet, der ofte kaldes natur, fascinerer, fordi det indeholder dette vilde element, især fordi det næsten lader sig tæmme. Det dominerende landskab af indhegnet natur og det transcendentale landskab af vild natur veksler således alt afhængigt af de aktiviteter eller processer, de indgår i.

Sanser, overskridelser og sammenflydninger

t tredje sæt af grænser angår også overskridelser, men i en mere fredelig forstand: nemlig de grænser, der udviskes, fordi landskabet som det høres, ses og opfattes gennem andre sanser ikke nødvendigvis har samme grænser. Alfred Gells (1995) feltarbejde hos umeda-folket i Ny Guinea, der omtales i Hirschs introduktion (op.cit.:20f), kan belyse problemstillingen. Umeda er et skovfolk. Skovens tæthed betyder, at de, når de orienterer sig, er omgivet af det hørte snarere end det sete landskab. Den tætte skov medfører nemlig, at der ikke er noget panoptisk udsyn, og omvendt er skjulthed et spørgsmål om ikke at kunne høres snarere end om ikke at kunne ses. Gell betegner landskabet som konstrueret gennem interface mellem to slags oplevelse, nemlig af et omgivende lydskab (soundscape) og af en lydproducerende krop (body [...] productive of sound) (ibid:21). Umeda er et ekstremt eksempel på det auditives primære rang over det visuelle; her gælder den almindelige à priori antagelse om synets forrang for de andre sanser ikke.

Synet har forrang i Skåde Bakker og på Fedet, men det er et tydeligt og gennemgående træk, at der også bliver henvist til de andre sanser. Stilhed er en vigtig kvalitet, men også fx havets brusen eller træernes susen. Således brugt giver de andre sanser typisk mulighed for at dekonstruere de almindeligt antagne grænser (det første sæt af grænser). En mand bosat i Skåde fortalte således, at han netop *ikke* bor i Skåde Bakker, de ligger nemlig lavere end Skåde, hvor han og hans kone bor på bakkens top så at sige. Det har mange implikationer, først og mest uddybet fortalte han om temperaturforskellene, der er fx tidligere frost i det højtliggende Skåde, og rimtåge er der mere af længere nede i bakkerne.

Under en spadseretur foretaget i Stationsgadekvarteret ved Fedet blev dette sanseperceptoriske argument ligeledes tydeligt. En af mine to følgesvende fortalte, at hun lagde meget vægt på fuglene, især deres sang. Hun fortalte endvidere, at hun havde boet tre steder i kvarteret: højt, lavt og midt imellem. I den højtliggende villa, der var første bolig, fik hun installeret tagvindue, så hun kunne se stjernerne fra sin seng, og i den lavtliggende villa, hun bor i nu, er havet nærmeste nabo, men i den midterste villa var det fuglene, der var det væsentlige element. Villaen lå, så haven grænsede mod Ris Skov, havens fugle var følgelig skovens fugle. Nu, hvor hun bor ved stranden og dens anderledes fugleliv, savner hun skovfuglene.

Fuglene, påpegede hun, overskred de skarpe grænser, synet ville sætte for, hvad der var skov og hvad der var boligkvarter, for skønt det er nemt at udpege skov og kvarter som forskellige størrelser i dette område, er det kun den halve sandhed: fuglene og deres sang opbløder grænsen og gør denne del af kvarteret til en del af skoven, den strandliggende del af kvarteret til en del af stranden. Samme effekt har blandt andet lyset og lugtene fra skov, strand og kvarter.

Temperaturforskelle mellem Skåde og Skåde Bakker danner landskabeligt begrundede kvartersgrænser, sat af følesansen og synssansen, og fuglene i Stationsgadekvarteret udviser grænser mellem landskab og kvarter primært gennem høresansen. Der er utallige eksempler på denne art sansebegrundede grænsesætninger og -ophævelser: ramsløgene i Ris Skov, der rådner i juni, indhyller Stationsgadekvarteret i en stank, der gør skovagtigheden påtrængende, smagen af salt efter morgenbadet, lugten af havvand og lyden af havet under blæsevejr ved Fedet gør dette hav tilstedeværende i hele kvarteret, helt ind i soveværelser og kælderkamre. Skovens lugte har samme effekt i Skåde Bakker, ligesom lyden af de store, susende træer, når det blæser. Her er synsskaber, lydskeber, lugtskaber, føleskaber, smagsskaber, der definerer forskellige grænser og lægger vægt på forskellige elementer ved landskab og kvarter.

De her omtalte grænser, overskridelser og sammenflydninger implicerer forskellige opfattelser og brugsformer, hvad angår landskabet. Det er disse opfattelser af og bevægelser i kvarter og landskab, der skal beskrives herunder.

Landskaber handlet og forestillet

e landskaber, der folder sig sammen med og om de to kvarterer, opfattes af mange som (foruden attråværdige) naturlige og ligetil, det er rum for simpel tilstedeværelse og kontemplation. Det betyder ikke, at kvarterernes beboere har en forsimplet eller banal idé om de landskaber, der omgiver dem. De fleste gav udtryk for yderst komplekse og reflekterede anskuelser over landskaberne, en af dem angik kategorien det umiddelbare landskab.

Denne simplicitetsorienterede forståelse har i sig en mere kompliceret inkongruens: de landskaber, der forestilles, har ganske andre egenskaber end landskaberne som handlerammer for dagligdagens praksis. De egenskaber, der tilskrives to landskabeligheder er endog i nogen grad modsatrettede. Indlejret i det umiddelbare, der tilskrives landskabet er en forvirrende kompleksitet af modsatrettede egenskaber. De to former for landskaber, der her opereres med, kaldes forestillede og handlede landskaber.

Landskaberne af de to ordener er ikke sammenfaldende, de er interrelaterede. I den århusianske sammenhæng har landskabsrelaterede forestillinger at gøre med tableauer af ro og skønhed, sigtelinier og udsyn, stille, skønt og ensomt, mens handlingernes landskaber er ramme om mere energikrævende og sociale aktiviteter, i mange tilfælde af målrettet karakter, som legemsøvelser eller sociale møder. Der findes altså to landskabs-registre i vore kvarterer.

Inddrages også byskabet, udvides paradokset: Hvor landskaberne tænkes på som stille, men bruges energisk, forholder det sig omvendt i byskabet: her er forestillingen typisk, at gade og vej, foruden haverne, der omgiver hvert sit hus, er del af byen og dermed også en del af byens tummel (skønt i meget mindre grad end fx i centrum eller ved udfaldsveje, og netop det er endnu en charmerende side ved de to kvarterer). Her er forestillingernes by befolket og

aktivitetsbetonet. Handlingernes by, derimod, er præget af få mennesker, stilhed og mennesketomme udsigter. Mange har forladt kvarteret om morgenen for først at vende hjem om aftenen (i de to "rush hours" er der faktisk aktivitet). I mellemtiden er der ikke mange på gade og vej. Haverne lægger heller ikke plæne til megen aktivitet, de ligger stille hen i løbet af dagen. Her, i byskabet, finder man derfor rådyr og andre sky væsner, der ikke kan leve i skovens tummel (Raahauge 2003). På den ene led er der altså etableret en forskel mellem praksis og forestilling, på den anden led en forskel mellem landskaberne og byskaberne.⁶⁷ Ydermere giver de indbyrdes forskelle mellem de to kvarterer, hvad alt dette angår, nok en dimension til de inkongruente landskaber.

Denne figur bliver undersøgt nedenfor, først forestillingernes landskaber, dernæst handlingslandskaberne. Forestillingernes landskaber er bundet op på en figur af kunst- og sociohistorisk karakter, hvorfor afsnittet om tableau-landskaber først vil forsøge at etablere denne figur, for dernæst at forholde den til de århusianske landskabstableauer. Handlingernes landskab, derimod, er det intentionen at beskrive gennem eksempler på sider af beboernes liv, der foregår med dette landskab som ramme for derigennem at henvise til en overordnet figur, disse udsagn og gøremål relaterer sig til, nemlig den trænende krop. Bevægelsen går altså fra almen figur (guldaldertableauet) til dagligliv, og gennem dagligliv til almen figur (den trænende krop).

⁶⁷ Denne forskel er ikke sammenfaldende med beboernes grænsedragninger, og herværende argument er da også, at beboernes grænsedragninger etableres på grund af de immanente paradokser mellem handling og forestilling.

Det forestillede register: Tableaulandskaber

er er en overordnet forskel på forestillingernes landskaber i Skåde Bakker og på Fedet, eller sagt på en anden måde, der er en forskel på, hvorledes forestillingernes landskaber bruges til at konstituere det særlige kvarter. Skåde Bakker *landskabeliggøres* (idet det byggede spiller en væsentlig rolle), hvor Fedet *bygges* (idet landskabet spiller en væsentlig rolle). Disse forskellige former for æstetiske settings, semantisk tætte for de to kvarterer, vil nu blive behandlet. I begge tilfælde er forholdet mellem landskab og byskab et væsentligt element i etableringen af kvarteret. Ydermere er der, hvad forestillingernes landskaber angår, tale om to former for *tableauiseret landskab*.

Kunstige landskaber fra Europa

en konstruktion af landskabet, der her bliver kaldt det tableauiserede landskab, har sin oprindelse i kunstens landskaber. Det er forskelligt, hvilken kunstart, digtning eller malerkunst, der bliver peget på som udslaggivende, og som den første til at etablere dette nye blik. Kunsthistorikeren Chris Fitters bog ”Poetry, Space, Landscape. Toward a new Theory” (Fitter 1995) omhandler forholdet mellem kunst og landskabsforståelser, -amnesi og -erindring i Europa gennem tiden, og daterer den landskabsopfattelse, der er af interesse her, til det 17. århundredes England.⁶⁸ Det nye landskabssyn er afhængigt af *fysisk afstand* til fænomenet og opkomsten af et fænomen, der *sociokulturelt adskiller sig* fra landet, nemlig metropolen: Blikket, der fortolker landskabet, er lokaliseret i distancerede London. Fitters første eksempel er digteren Milton: ”Straigh mine eye hath caught new

⁶⁸ Fitter præsenterer et overblik over feltet. Han anvender digterkunst og malerkunst som empirisk startpunkt, teoretisk ønsker han at plædere for fem rum og fire perceptionsmatricer (hvilket kan virke noget akavet at operere med). Han gennemgår rum- og landskabsfremstillinger i de to kunstarter fra de gamle grækere til nutiden, og hævder, at grækerne i den klassiske oldtid, Flandern i 1600-tallet og Italien i samme periode opererede med ideen om ”landskab” (ibid.:2-3), i de mellemliggende perioder har der været landskabsamnesi.

pleasures / While the landscape round it measures”, skriver han og digter dermed om ”the rural world” fra metropolen London uden, som det ellers var sædvanligt på den tid, at omgærde det med farer og arbejde, i stedet fremmaner han en idyllisk ”countryside” (ibid.:14, se også pp233-316).⁶⁹

Kunsthistorikeren Jakob Wamberg peger ligeledes på interdependens mellem de forskellige registre i sin doktordisputats ”Landskabet som verdensbillede” (2005). Wamberg skriver fx om ”modernitetens tidlige landskabsbilleder efter paradigmeskiftet 1420”, dvs. om andre landskaber, men lignende afhængigheder, og har vendt rækkefølgen om, magtforhold er bestemmende for motivvalg.⁷⁰

Har jeg først udvidet min optik med paradigmerne og deres tilhørende felters linser og erkender, at der ikke gives noget sådant som et ’rent’, umedieret billedsyn, kan jeg altså vitterligt tillade mig en vis form for realistisk og mimetisk billedlæsning: de førmoderne billeders klipper er middelhavsregionens; deres moderne efterfølgeres marker er Nordeuropas. I en tidsmæssigt meget vidtfavnende forstand fungerer Europas håndgribelige terræn dermed som del af en makrohistorisk attraktor, en struktur af kræfter, der styrer den vestlige, kulturelle evolution; og landskabsbilledets paradigmer kan opfattes som en fæstnelse, et aftryk af denne attraktor” (ibid.:409-10).

Den tese, at digtning og malerkunst i det 17. århundrede formår at definere blikket og derved indvirke på opfattelsen af virkelighedens landskaber, er generelt antaget, det er også forbindelsen til de sociohistoriske forandringer, der samtidig blandt andet betyder etableringen af en ny (metropolisk) bykultur. Hirsch (op.cit.) mener således, disse landskaber har deres oprindelse i det sene 17. århundredes malerkunst, vi betragter landskaberne som malerkunsten har lært os det, og, som Thomas refereres for: ”’it was ’picturesque’ because it looked like a picture’ (Thomas 1984:265).” (ibid.:2). Videre refereres Nicholas Green, der har skrevet om fænomenet i tidlig og midt 19. århundredes Paris, for at mene, at naturopfattelse og social oplevelse hænger sammen (ibid.:6-7; Green 1995). Paris med de nye arkader betød en ændring af opfattelsen af landskabet på grund af opkomsten af bymæssige ”sights” (landskab opfattes herefter i lighed hermed som sight), på grund af byens visuelle tæthed (landskabet opfattes

⁶⁹ I forbindelse med opkomsten af en bykultur i det 17. århundrede, forklarer altså Fitter, opstår et nyt idylliserende blik på landskabet, altså en ny konstruktion af ”landskab”. Fitter argumenterer desuden for, at den nye æstetik i digterisk form og *malemåde* (af *naturalistisk landskap* [i.e. modsat ”landscape” et populært begreb i det 17. århundrede, der indikerer kunstnerisk ”concern with external nature as a carefully composed naturalistic ’view’” (Fitter 1995:25)]), den nye *tænkemåde* (på *idyllisk landscape*) og de nye *sociohistoriske betingelser* (*kommerciel civilisation*) er forbundne: ”the aesthetic values which nurture landskap derive from an engagement of the natural world distinctive to an advanced commercial civilization” (ibid.:25ff).

⁷⁰ Ligesom det for antropologen er interessant at se kunsten som indvirkende på sociokulturelle processer, ser det ud til at være interessant for kunsthistorikeren at overveje ”makrohistoriske attraktorer” for kunsten. Der skal således ikke plæderes nogen kausalitet; blot at de forskellige aspekter er relaterede.

herefter til forskel herfra som panorama) og på grund af byens fysiske tæthed (landskabet opfattes herefter i modsætning hertil som forbundet med helse). Blikket på landet er altså struktureret af byen,⁷¹ mener Green fra Paris, ligesom Fitter fra London.

Fra by til land: Fremsyngninger af det danske landskab

g hvad med Århus? Her er det også en sammenhæng mellem opfattelser af byskab og landskab, der gør sig gældende. De mange historisk interesserede beboere kan fortælle om kvarterets opståen som grundet i den interesse, byens førstemænd viste for at bo udenfor byen, i landskabelige omgivelser, først i Skåde Bakker, siden på Fedet.

Før den århusianske case bliver uddybet må vi kort fortsætte i det generelle spor og indfange en specielt dansk version af dette landskab, og en sådan er der mange, der giver eksempler på findes. ”Vi har en godt tohundredårig malertradition knyttet specielt til det danske landskab”, skriver kunsthistorikeren Villads Villadsen i artiklen ”Billeder af et Landskab” (Villadsen 1978:7). Villadsen gennemgår inspirationen fra udlandet og de danske landskabsmalere (Jens Juel, Erik Pauelsen, C.A. Lorentzen, C.W. Eckersberg, I.P. Møller, norske I.C. Dahl, J.L. Lund, Lundbye, Dreyer, Skovgaard, Frøhlich, Kyhn, Købke, listen fortsætter) og skriver:

Det var især bjerglandskabet man lod sig betage af og tillagde højere etiske kvaliteter end slettelandet. [...] det er karakteristisk, at landskaberne blev topografiske, men man søgte bevidst det effektfulde, enten det dramatiske eller den store vedute [...] Forgrunden er tydeligt betonet og indbyder til betrædelse. Staffagegrupperne i siderne med det letbehandlede løvværk, ”Baumschlag”, er en enkel og gammelkendt metode til at fastholde kompositionen og understrege dybden, der fortøner sig i let dis. (ibid.:10, se også Raahauge 2001a; 2005b).

Det danske landskab kan specificeres yderligere, vi befinder os nu i 1800-tallet. Teologen Carsten Bach-Nielsen demonstrerer i artiklen ”Paradishave eller Jammerdal? Vækkelsesbevægelserne og deres eftervirkninger” (Bach-Nielsen 1996) tilstedeværelsen af religiøse landskaber i Danmark. Grundtvigianisme og Indremission etablerer således konkurrerende landskaber (højskolens livsappetit og nærhed til nation, land osv. og Indremissionens askese og

⁷¹ Green pointerer desuden, at denne nye landskabstype sætter nye relationer mellem menneske og landskab: de etableres som betragtede subjekt og attrået objekt.

fremmedhed i landskabet og verden, jf. artiklens titel), og citerer desuden Søren Kaspersen for at påpege, at ”[d]et er næppe nogen tilfældighed, at den danske natur finder sig selv – i malerkunsten – i samme periode som samfundsborgeren” (ibid.:28). Der pågår altså en samtidig bevægelse fysisk-æstetisk og samfundsmæssigt, og den angår også bymæssige og nationale forhold.

Hvad byen angår, kan denne bevægelse også ses i Århus, fysisk-æstetisk, samfundsmæssigt og ganske konkret, man bevæger sig fra by til land: Omkring 1900 blev det populært blandt ”byens spidser” at flytte fra ”by” til ”land” sommeren over og senere permanent. Selvom der ikke er langt fra by til land i tilfældet Skåde Bakker, har det dog syntes langt før privatbilen blev almindelig. Det kuperede terræn og vejenes elendige beskaffenhed vanskeliggjorde færdsel mellem de skovklædte bakker og Århus før brolægning og asfaltering, efter sigende kunne der endda være overfaldsmænd posteret langs den mudrede vej, især ved ”Skiden Pyt” som flere historisk interesserede beboere kan fortælle.⁷² Det betød, at man målt i rejsetid (og -besvær) var på landet få kilometer fra byen. *Den fysiske afstand* til byen spiller altså en rolle her, som også Fitter var inde på ovenfor. At det sker så sent har etnologen Peter Dragsbo en forklaring på. Bevægelsen fra by til land var også almindelig andre steder end i Århus. Det skete (ofte tidligere end i Århus) i mange større vestlige byer, og var del af en mere generel anti-urban bølge. Dragsbo skriver overordnet om fænomenet i artiklen ”De nye boligbevægelser 1900-1920 – Politik og æstetik” (Dragsbo 1996):

Fra klassicisme til romantik var der i løbet af 17- og 1800-tallet med brug af antikke forbilleder skabt en solid anti-urban tradition inden for kunst og digtning. At ”landet” og ”naturen” stod for det oprindelige og sunde, mens ”byen” stod for det kunstige og fordærvede, blev en næsten uafrystelig del af vesterlandsk ideologitradition. Denne anti-urbanisme kunne imidlertid først omsættes i fysisk praksis, da industrialiseringens sociale mekanismer begyndte at skille bolig og arbejde. Omkring 1800 kunne kun det højeste borgerskab flygte ud til deres nye ”landsteder” i korte stunder ad gangen, men fra o.1850 danner den intellektuelle elite sammen med det opvoksende liberale og embedsborgerskab kernen i de første organiserede villakvarterer i Skandinavien: Rosenvænget og Frederiksberg ved København, ”Villastaden” ved Stockholm og ”Homansbyen” ved Oslo. // I slutningen af 1800-tallet bliver ”villaen” også ideal for det aktive erhvervsborgerskab – men i en meget repræsentativ og bymæssig form: Rigeligt med tårne, karnapper og spir! (ibid.:87).

Den anti-urbane og pro-landskabelige strømning bliver udslagsgivende, da der skal planlægges nye boligkvarterer for ”den hastigt voksende arbejderklasse” (ibid.:87) i takt med de

⁷² I dag krydset Oddervej – Grumstolsvej, der fører ind i Skåde Bakker. Historien om Skiden Pyt var også en af de første, jeg fik at høre i Århus, før det egentlige feltarbejde. Jeg var ude at se på hussalg i området, og i en bus faldt jeg i snak med en kvinde, der fortalte om dengang det fine Højbjerg var det mindre fine Skiden Pyt.

europæiske storbyers vækst.⁷³ Hvad nationen angår,⁷⁴ skriver Peer E. Sørensen (1996) i sin artikel om det nationale landskab:

Der er næppe tvivl om, at 'konstruktionen' af det specifikt danske landskab er intimt forbundet med Danmarks vanskelige situation i 1800-tallet: tabet af flåden, truslen fra stormagterne, især Tyskland, nederlagene i 1864, de revanchistiske drømme, nationalismens udvikling o.m.m. (ibid.:40).

Desuden peger også han på byens rolle som modsætning til landskabet: "Landskabet er kun interessant for den, der hører til i byens og by-kulturens regioner. Landskabet er altså det, man bevæger sig ud i for at slippe for byens larm og for at blive forløst fra de kulturelle og civilisatoriske elendigheder" (ibid.:42). Som et tidligt eksempel på det nye blik på det danske landskab refererer han til Ewalds digt "Rungstedts Lyksaligheder. En ode" fra 1773. "Det er [...] Vergil og Ewald (og andre: forfattere og malere), der har lært os at opleve et stykke 'natur' som skønt og lyksaligt. Hyrdedigtningen er en af de kunstneriske traditioner, der har formet vores oplevelse af 'natur' som landskab" (ibid.:41). Sørensen uddyber dette, landskabsdigtningen refererer til sig selv, til det ideale billede af landskabet, der præsenteres i digtningen, den er kun i begrænset omfang et spejl af den danske natur:

Den er strukturelt og topologisk præget af de foregående århundreders æstetiske udarbejdelse af naturen som landskab: det ideale landskab. 1800-tallets nationale landskabsdigtning forudsætter hyrdedigtningens landskaber, som den genskriver og varierer (ibid.:42).

Der er altså tale om et refleksiivt tekstuel argument. Men det nye landskab etableres også udenfor digte og malerier. Det tilegnes syngende, især fra Højskolesangbogen.⁷⁵ Det besung-

⁷³ Dette har også at gøre med den hygiejniske bevægelse, der bannerførte lys, luft & renlighed, og med det mere negative bysyn, der opstod som følge af pest og kolera, brande, høj børnedødelighed og andre af byens svøber. Det store eksempel på landskabets rolle for byplanlægning i disse år er den britiske arkitekt Ebenezer Howards "Garden Cities", hvor landskabet er altafgørende. Før Howard i 1903 når at bygge en version af den by, han skrev om i "Garden Cities of To-Morrow" (Howard 1898), er ideen allerede slået an i Tyskland, og senere, omkring 1910, bliver der bygget danske panderter (op.cit.:91 ff). Om havebyer, Milton Keynes og andre New Towns, Ebenezer Howard og andre New Town-arkitekter og deres overvejelser over og planer til integration af byskab og landskab – og hvorledes disse planer og nye byer blev udført og udviklede sig (somme tider anderledes end intentionen), se Architectural Design 1994, med bidrag af blandt andre Steen Eiler Rasmussen (om Milton Keynes) (Walker (red.) 1994). Og om Garden Cities i forhold til generel vesterlandsk byudvikling og pladsens historie, se byplanlægger og arkitekt Jens Kvorning's artikel "Pladsen som byens organiserende element" (Kvorning 1994:74).

⁷⁴ Nationalromantikens sammenkædning af nation og landskab i billedkunsten er kunsthistorikeren Hans Edvard Nørregård-Nielsen også inde på i "Undervejs med J.Th. Lundbye" om billedkunstneren Lundbye som skaber af de danske, nationale landskaber gennem sin kunst (Nørregård-Nielsen 2005). Også sociologen Henrik Dahl har behandlet temaet (og henvist til Nørregård-Nielsen) i radioudsendelsen Dahls Duel (DR, p1, d.5.1.2005) om den historiske konstruktion af landskabet og dette landskabs overlevelse i nutiden som konservativt element (både i ordets politiske og konserverende betydning), en erindringscontainer (der paradoksalt nok patenteres af venstrefløjen).

ne land er ”et lille land, men frodigt og mangfoldigt i sin egen ret overfor de store naboer. Det er grønt, uden bjerge naturligtvis, men med bølgende landskabslinjer, harmonisk og omkranset af vand” (ibid.:47). Som Århus.

Idyllisk, nationalromantisk, antiurbant, ja, endog grundvigiansk: Maleri og digtning har formet det blik, hvormed vi ser på landskabet. Og landskabet er desuden sine steder blevet formet, så det ligner det, vi gerne vil se. Det er blevet et tableaulandskab. Disse forståelser implicerer også et processuelt element: Tableauet fastfryser landskabet, men på en måde, så landskaberne opfattes som flydende, påvirkelige, fortolkelige, og det er en vigtig attraktion ved netop denne art tableauer. Desuden er det friheden, åbenheden og utvungenheden ved landskaberne, der forstås som attraktivt, skønt de er stramt men uformelt kodet.

Mellem skov og hav: Århusianske landskaber

orskellen i landskabstype mellem Skåde Bakker og Fedet og de divergerende fortolkninger, landskaberne har været udsat for gennem tiden, virker ind på de forskelle, der etableres mellem de to landskabsopfattelser blandt beboerne i Århus. Skåde Bakker repræsenterer det traditionstunge landskab, som vi har set, at digter- og malerkunsten udpegede som idealt, mens Fedet ikke har de egenskaber, der skal til.⁷⁵ Til gengæld har Fedet havet. Disse divergerende landskabelige fortrin kan genfindes i beboernes landskabs- og kvartersopfattelser. De to landskabstyper er tydeligt skelnelige derude, og bliver implicit en del af den måde landskabet iscenesættes og omtales.

⁷⁵ Fra etnografien kan der hentes et paralleleksempel: hos foi i Papua Ny Guinea synges landskabet også frem. Antropologen James F Weiner skriver om, hvad det betyder for fois landskabsopfattelse i monografien ”The Empty Place. Poetry, Space, and Being among the Foi of Papua New Guinea” (1991). Hans hovedanliggende er at vise, hvorledes kvindernes digtning og mændenes performance af sange angår bevægelse, årstider, spatiotemporalitet, her fortolkes territoriet gennem årstiderne og omvendt. Desuden understreger fremsyngningen den grundlæggende eksistensbetingelse, at man er tilstede med sin krop i rummet, og dermed per definition er i bevægelse i rummet. Et udgangspunkt i begrebet bevægelse, ”movement”, er afgørende for at forstå landskabet hos foi, og fænomenologien bliver Weiners vigtigste teoretiske redskab (gennem Heidegger, Merleau-Ponty, Cassirer, Bachelard m.fl.).

⁷⁶ Villadsen refererer Jens Baggesen for at udtrykke modstillingen mellem det kuperede og det flade land således: ”De magreste bjergegn er mig kærere end den fedeste flade” (op.cit.:10).

Det blik, der blev installeret med det nationalromantiske landskab, er medfortolkende i forestillingernes landskab: Etnografens konkrete landskab såvel som beboernes konkrete landskab, som de fortæller om det og som det kontinuert bliver formet. Forståelsen af disse landskaber hænger sammen med en udvikling af det analytiske begreb om landskabet. Dette metalandskab kan tage mange udformninger. Her er det specificeret ved at være et kulturlandskab, modelleret af det blik, der blev installeret i det 17. århundrede, og samtidig under stadig forandring. Det er altså en rumlig organisering, der er kulturelt defineret, og gennem stadige korrektioner i sin kulturelle definition underlagt forandringer.⁷⁷

Skåde Bakker er morænebakker, svære at transportere sig i, men nemme at modellere som tableaulandskab. Topografien muliggør væren-i-landskabet og samtidig panoramiske udsyn på andre dele af landskabet; topografien muliggør iscenesættelse. Området opfattes som nævnt af de fleste som skov med huse i, men husene og havernes tilstedeværelse ændrer skoven: de mange matrikler betyder, at det kan føles, som om man er i en stor rydning (eller mange små rydninger) i skoven. Det har den fordel, at man kan *se* skoven i tableauform. I skov uden rydning ser man ikke skoven men i stedet træer.⁷⁸ Her, fra skovrydningens udsigtspunkt, får man skoven nok på afstand til at kunne se den. Det er præmissen for tableauet. Gennem tiden er dette skovlandskab blevet iscenesat som tableau især i de store parker, der omgav de få patriciervillaer og andre rigmandsvillaer, kvarteret husede fra slutningen af 1800-tallet og frem. Iscenesættelsernes midler er og var simple: store træer og panoramiske perspektiver for blikket ud i landskabet. Efterhånden som der blev stykket ud og bygget flere villaer, er landskabet blevet underlagt en ny formning, der går i modsat retning: de mindre udstykningers mindre huse, mindre haver og mindre træer og buske har medført en forvitring af det store tableau. Mere eksotiske vækster af mindre størrelse som abetræ, stengærdeplanter og rhododendronbuske danner nye intensiteter i kvarteret, der ellers er betinget af de store bøgetræer. Beboerne handler altså på måder, der skaber modstridende landskaber: nogle sø-

⁷⁷ I artiklen "Havekunstens Oprindelse" skitserer den danske havearkitekt C. Th. Sørensen diverse stilarter i haveanlæg gennem tiden og på forskellige steder. Han skriver: "Haven – hortus – er grostedet, begrebets simple urform, det hegnede sted, som ordet betyder på alle sprog. // Den spanske have ses som et stiliseret vandingsanlæg, den er ofte samtidig en hortus. // Den italienske have opfattes som en stiliseret bjergbæk, en udviklet form af vandingsanlægget. // Den franske have kan karakteriseres som stiliseret flodlandskab, måske den rigeste form med parterrer, busketter og alleer. // Den engelske have er stiliseret bakkelandskab, den er naturligt udviklet af de andre former og forekommer mig ikke – som almindeligt antaget – væsensforskellig fra disse" (Sørensen 1977[1963]:39). Det guldalder tableau, der her er blevet foreslået, er nærmest den engelske have. Foruden denne specifikation må den pointe fremdrages fra C. Th. Sørensens forståelse af haven, at det er det hegnede, det udviklede, altså det kulturaliserede, der under forskellige former definerer haven, ligeledes landskabet ovenfor: det er resultatet af en kulturaliseringsproces, og indvirker desuden på måden, livet leves her.

⁷⁸ Den modsatte bevægelse findes som nævnt også: træer så store, at man ikke kan se landskabet for bare træer.

ger at bevare de gamle landskabstræk ved at bevare de gamle træer og undgå at udstykke fra deres haver. Andre (der som regel ikke er uenige i den første strategi) sælger udstykninger fra deres grund (eller omvendt) køber disse mindre udstykninger, bygger nye boliger, og planter i deres haver vækster, der passer til den mindre parcel, men ikke til de forestillinger, kvarteret forstås igennem, nemlig som den store skovhave. Og dog. Det er bemærkelsesværdigt, at langt de fleste nyere haver har store stræk af græsplæne, af og til endog uden megen hæk. Store vinduer og små eller ingen hække giver sværere kår for afsondring. Desuden betyder det, at skønt planlagt med den lille private have for øje kommer disse haver til at indgå som rydninger i den større landskabshave. Herigennem gives nemlig mulighed for, at øjet kan finde perspektiver og panoramaer, der nok ikke er så planlagt i de overordnede strøg, som de store, gamle parker gav mulighed for, men som stykvis og ad hoc giver panoramamuligheder.

Disse modsatrettede interesser (nemlig i den store plan, kvarteret som skov, og den lille, selv at få et lod i skoven), hvis resultat ses i kvarterets fysiske formforandringer, genspejles i de måder, mange beboere taler om kvarteret. Kvarteret er, som gennemgået, skønt på grund af sin skovagtighed, især de gamle træer og de smukke udsigter prises. En beboer fra det højere-liggende Skåde ramte noget af det, der for andre er en charme, da hun fortalte, hvorfor hun ikke ville bo i Skåde Bakker: her er *mosgroet*, for gammelt, for frønnet, for indelukket i skoven. Og fra den del af kvarteret, der nærmer sig Højbjerg, vi befinder os på den anden side af Hørhavevej, som mange på den rigtige side af vejen betragter som grænse for Skåde Bakker, er det også tydeligt. En mand, der bor på ”verdens tag”, som han selv kalder denne bolig på et af de højeste punkter i området, betragter bakkerne fra et af sine vinduer og fortæller, at da han sammen med sin kone flyttede ind i sit hjem for ca. 50 år siden, var udsigten smukkere, man kunne se mere, for da var *træerne ikke så høje* endnu. Om vinteren er det ikke så slemt, men om sommeren tager træerne udsigten til såvel dele af Skåde Bakker (som han i parentes bemærket ikke selv mener, han bor i) som Århus Bugt. De gamle træer er således til fare for det princip, de er med til at oprette: romantiske tableauer af nære Baumschlag og fjerne sigtepunkter forsvinder i lutter Bäume, som årene går. Dette er dog ikke et problem over alt. Mange af de gamle villaer på Kronhjortvej, der grænser mod skoven og engdraget (eller set fra beboerperspektiv: den del af skoven, der er ubeboet), har både bakker, bugt og bøgetræer som udsigt fra deres panoramavindue.

Landskabets (og følgelig kvarterets) skovagtighed prises for sine exceptionelle kvaliteter, og selv om de fleste gerne vil beholde dette præg, sker der altså forandringer af modsatrettede

årsager: de nye matrikler forårsager forvitring og entropi, og de gamle træer gør, at man ikke ser tableauer, der var synlige for bare 50 år siden. Denne synlighed-usynlighed er typisk for Skåde Bakker. Det bakkede, varierede landskab gør i forvejen, at vejene bugter sig, og boligerne gemmes imellem bakke og grønt; der er altid nye kringelkroge, som forsvinder ved næste bakkedrag.

Der er forskel på skønt og uskønt udsyn for beboerne, og med få meters mellemrum kan de se meget forskellige udsnit. Det skønne udsyn er altid landskabeligt, det uskønne altid socialt, dvs. med udsyn til privaten. Det er attraktivt at kunne se skov, bakke og vand; det er det bestemt ikke at kunne se for meget vej og især ikke at kunne se ind til naboen. Dette kvalificerende blik har meget uens vilkår i kvarteret. Afhængigt af, om man bor langs (den ubeboede del af) skoven eller midt i (den beboede del af) kvarteret, er der sandsynlighed for at kunne betragte enten landskabspanorama eller dele af naboens hverdag. Ligeledes betyder højdeforskellene meget; de, der bor højt, kigger ned, det betyder, at de, såfremt de har nabo-udsigt, kan se ind i naboens stuer, mens de, der bor lavere, kun sjældent kan kigge igen. Udsigt til landskab er altså mest sandsynligt, hvis man bor højt og i skovbryn, til naboskab, hvis man bor midt i kvarteret, og bor man desuden lavt, kan man risikere at blive kigget på. Jo højere og jo nærmere skov man bor, desto større er også muligheden for panoramavirkning og rumlig dybde, når man nyder udsigten fra sin matrikel. Denne topografiske differentiering af udsigten har også at gøre med de mange nye matrikler, der er kommet til med tiden. Forskellene i udsyn er analoge og graduerbare og er måske den største faktor, hvad angår hierarkiet mellem boligerne, og ejendomspriserne.

På Fedet er det de samme kvaliteter, hvad angår udsyn, der er ønskværdige: landskabs-udsyn er at foretrække for blikket på naboen. Men landskabets fladhed betyder, at man enten bor på første række, og altså med fuld udsigt til hav og strand, eller også gør man ikke, hvorfor man har udsigt til de andre boliger, hække, mure, hegn, og eventuelt vej. Kan den ene se ind til den anden, kan den anden ofte også se ind til den ene, eftersom hele kvarteret jo er fladt. Da den yderste række af villaer, dem med udsigt, ofte er enorme, er det sjældent, der er udsigt fra matriklerne bag dem. Med havet som genbo er det desuden sjældent, de andre naboer kan se ind til én, men det kan så til gengæld de vandrende på stranden.

I den yderste revle går blikkene begge veje, beboerne har havudsigt og de, der besøger strand og hav, har villaudsigt. En af dem, der bor lidt oppe ad en af vejene, hvor udsigten er mindre formidabel, ville lære at surfe. Vejret var blæsende og stranden nærmest menneske-

tom, så han mente, det var den perfekte dag at øve sig. Da der ikke var mennesker i sigte, øvede han sig længe, trods sin begynderklodsethed. Nu, år efter den dag, hører han stadig for sine manglende evner på brættet, for selvfølgelig sad de også den dag på første parket og nød havudsigten.

”De bor som på en præsenterbakke”, var en sætning, man med jævne mellemrum kunne høre om dem på Fedet. Det er da også noget, de fleste derboende erfarer i forbindelse med århusianernes spadsereture langs vandet; rigtig mange af dem, der går tur på stranden for at betragte havet, kommer, som det allerede er fremgået, til at kigge på villaer i stedet. De dobbeltrettede blikke her i den yderste strandkant søger altså fra villaerne ud på hav og medfølgende strandgæster, og fra stranden ind på villaerne langs vandet. Dette dobbeltblik bliver de bagvedliggende matrikler beskyttet mod til gengæld for det manglende havblik.

Stationsgadekvarterets flade strand til den ene side og den stejle bakke og skovnærheden til den anden gør, at her både er synlighed og usynlighed, alt efter hvilken side af gaden man befinder sig på. Med gaden som det samlende element, foruden om sommeren badebroen, og skønt flere bor ret gemt, er der almindelig enighed om, at der ikke er så meget, der behøver at blive skjult; de fleste kender hinanden ganske godt, både pga. kollektiv-fortiden og pga. såvel traditioner som daglig omgang. Det er beboerne enige om er en stor kvalitet ved kvarteret, og konebytte-historier bruges som en selvironisk måde at forklare kvarterets tætte bånd. Den uformelle omgang kunne også gå for vidt: Der verserer en historie om en mand, der boede i huset overfor et enormt hus, der var kollektiv dengang. Her trak de aldrig gardinerne for de store termovinduer. En dag et lesbisk par lod hånt om synlighed og usynlighed, kiggede manden tilfældigvis ud af sit vindue og kom til at se lige ind gennem naboens rude; det skulle han aldrig have gjort, for han faldt død om.

Fedets flade strandeng gør det nemt at transportere sig men svært at skabe andre tableauer end det til havet. Her er der en anden art iscenesættelse på færde end den klassiske fra Skåde Bakker: langs havet, og altså foran kvarteret, er landskabstableauet så at sige færdigiscenesat. Her kan ikke gøres fra eller til med træer eller bygninger, veje eller pladser. Fra stranden og villaerne på første parket er der havudsigt. Det er der også fra badebroerne. På broen står man endda ekstraprivilegeret: hævet over havet og i Stationsgadekvarterets badebros omklædningsrum med ramme omkring sig og indramning af havudsigten. Inde i kvarteret er det en ganske anden art tableau, der iscenesættes, nemlig byggeriets dynamiske tableau. Fedet er under forandring, og mange steder ser man da også nye villaer skyde op, foruden ombygninger

og tilbygninger under opførelse. Det vidner om på den ene side energi og ”Klondykestemning”, som mange kalder det, på den anden om nærheden til det attraktive hav. Det er en positiv og dynamisk stemning, der knytter sig til byggeriet. For det vidner om ”Fedetånden”, som flere omtalte, og som har at gøre med det ”ikke at være alt for fin på den”, men i stedet at indgå i fællesskabet på vejen. Der var dog flere, der var kritiske overfor idéen om en ”Fedetånd”. ”Den er fjollet”, som én sagde. Hun kom fra Esbjerg, og det var der flere andre beboere i kvarteret, der også gjorde, vidste hun, og de var jo ikke blevet opdraget eller kulturelt påvirkede til at føle en ”Fedetånd”, var hendes argument. Til gengæld er vejens fællesskab en selvfølge for hende som for mange andre. Hun hjælper fx de ældre beboere, når hun kan, hvilket jeg ikke erfarede fra hende selv, men fra en dame, hvis familie (en gammel Fedet-fisker-slægt) hun hjalp. Fedet er præget af at have været kolonihaveområde indtil for nylig: uformelt, socialt og med en stemning af ferie, som ”Fedetånden” tilsiger, og under ombygning og ekspansion i ”Klondykeånden”.

Fjerner man sig fra det egentlige Fedet, det vil sige de veje, der går fra Nordre Strandvej direkte til havet, er der dog tale om andre og mindre digitale udhævninger af forskellige områder. Således betyder jernbanen mellem Grenå og Århus og dens trinbræt et hyggeligt og praktisk indslag i kvarteret, som mange pointerer deres fornøjelse ved, og Egå, der har udløb ved Egå Marina, løber gennem kvarteret, så mange af de haver, der ligger længere inde på strandengen ligger ud til åen med ænder, åkander og måske redehuse og kano. Der er også et lille bitte kvarter i kvarteret, som i lokalområdet kaldes ”Mamrelunden”. Hvorfor vidste ingen, men denne lille samling huse blev af flere betragtet som ekstra hyggelig. Under feltarbejdet blev jeg inviteret på biltur gennem kvarteret af en kvinde, der nu bor i Vejlbjby, men som er vokset op på Fedet (hende med den gamle Fedet-fisker-slægt). Hun kørte mig en tur gennem barndommens land, der for hende var fuld af forskelle: småkvarterer som Mamrelunden, huse, hvis beboere havde været specielt flinke eller besynderlige, områder, hvor børnene havde hemmelige huler, steder og stræk, hvor hun selv havde færdedes eller oplevet noget. Dette personlige livshistorieaspekt gjorde området mangfoldigt, som det bliver det for alle, der bor her.⁷⁹ Der er også andet på færde end den personlige erindring, mener kvinden fra

⁷⁹ ”The life history method has been claimed by many of those who use it to be ’autobiographical’” skriver Boulay & Williams i en tekst om indsamling af livshistorier, hvorefter de polemiserer mod automatmeninger om autobiografi, ikke mod denne sammenkædning. (Boulay & Williams 1984:247). Livshistorieindsamlingen har det enkelte menneskes liv i fokus, og det var sådan, mine samvær med kvinden fra Vejlbjby formede sig: vi kørte rundt i hendes bil i hendes barndomsland, mødtes og snakkede videre hjemme hos hende og på det lokale bibliotek, og det, hun fortalte mig, var hendes historie om en barndom på Fedet, som vel ligger 50-60 år tilbage,

Vejlby: Området er blevet mindre mangfoldigt efterhånden som de mennesker, der er flyttet ind over de sidste måske ti år, har vist sig mindre forskellige, en udvikling, der hænger sammen med, at priserne stiger og området bebygges mere. Dette ens og alt for rige kvarter har hun ikke råd til at flytte tilbage til, hun vil heller ikke, det har ændret sig for drastisk og forkert.

Da forestillingerne om kvarteret angår transformation, dynamik og energi, og samtidig en vis uformel åbenhed, giver det uvægerlig anledning til en modsatrettet bevægelse: jo mere, der bygges, desto mere vil kvarteret blive etableret i en færdig form. Som byggeriet giver dynamik, giver de færdige, ofte store, bygninger det modsatte resultat, nemlig stasis. Så Fedets åbne og energiske kvalitet står i fare for at lukke sig. Der er mange nye, der ikke forstår den gamle måde at være sammen på, altså "Fedetånden", mener flere af de gamle beboere. De nyere beboere er tiltrukket af stemningen og selvfølgelig havet, og kan ikke se problemet i at bygge nyt i kvarteret. De enorme og høje huse i strandkanten lukker for udsigten såvel som ad hoc sociale relationer, foruden de mange ombygninger er altså ved at ændre dette kvarter fra det, der tilskrives det som egenidentitet, nemlig "Fedetånd" og "Klondykeånd" gennem netop klondyke-aktiviteten til et færdigbygget og statisk kvarter.

Analoge og digitale landskaber i byskabet

Skåde Bakker har det ideale landskab, Fedet har havet. Som det er fremgået, fornemmes bakkerens landskabstableauer desuden som integreret i kvarteret, havet ved Fedet som demarkeret anderledes.

Det tableauiserede landskab er i Skåde Bakker fysisk integreret i kvarteret og forestillingsmæssigt

et prototypisk eksempel på traditionen for idyllisk tableaulandskab. På Fedet er det tableauiserede landskab fysisk adskilt fra kvarteret og forestillingsmæssigt velkendt, men ikke

om huse, hvori der boede mærkelige, søde, sjove eller ekstraordinære mennesker; flettet sammen med det personlige var dog også et kritisk element; dette barndommens land står i skærende kontrast til nutidens mindre charmerende kvarter.

prototypisk, topografien er ikke blevet besunget, gennemdigtet eller malet. Baggesen har endda skudt det fra sig. Her er det havet foran, der trækker, og det er mere egnet for scenerier som især ”solopgang”, idet man netop står foran tableauet. Der er altså tale om *to former for landskabstableau*: Det ene er *det analoge integrerende landskabstableau i Skåde Bakker*, her er flere privilegerede udsigtpunkter, *både* fra bakke *og* fra vejsving etc., dette tableau integrerer også krop, øje og landskab,⁸⁰ kroppen er i landskabet, når den er i kvarteret, og øjet ser fra et punkt i bakkerne ud på andre bakker. Det andet er *det digitale adskilte landskabstableau på Fedet*, her er der ét privilegeret udsigtpunkt, nemlig langs strandens linie, dette tableau ligger adskilt fra kvarteret, så *enten* er kroppen i tableauet (langs stranden, i havet) *eller* udenfor, når den bevæger sig i kvarteret, ligesom øjet *enten* ser landskabssceneriet *eller* kvarteret. At flere af villaerne i Stationsgadekvarteret har det privilegium at ligge op ad en bakke, gør, at der også er udsigt ud over kvarter, skov og strand herfra. Det er måske en af grundene til, at de ikke opfatter sig som del af Fedet (og omvendt): Stationsgadekvarteret samler sig om gaden. Til den ene side af gaden ligger strandvendte villaer (foran havet), til den anden bakkebeliggende villaer (semi-integrerede i landskabet gennem udsigt over både kvarter og landskab og fugle, lys, lugte m.v.). Fedet, derimod, samler sig om havet, landskabeligt set, om hver sin vej, socialt set (og det er mange veje, der går ned til strand og hav). Således udgør hver vej et lille kvarter i kvarteret. Efterhånden som den blev tydelig, fremlagde jeg denne organisering af kvarteret for nogle af beboerne fra Fedet og Stationsgadekvarteret. En af de nærtboende byplanlæggere oversatte det straks til ”perfekt communitystørrelse”.

Denne forskel på skovkvarteret / kvarterssskoven og kvarteret med de mange små kvarterrer ved havet viser sig igen, når det skal forsøges at udpege de udprægede og positive egenskaber, beboerne opfatter som signifikante for kvartererne, og som derfor kan virke aktivt i skabelsen og opretholdelsen af æstetiske settings. Skåde Bakkers *landskabeliggørende tableaux* af udsigter og kropslig væren-i-landskabet gør, at landskabet opfattes som generator af æstetiske settings; lyden, lugten, synet af skoven tales der meget om. Villaerne er en del af denne setting, for så vidt de ligger skønt og er ”perler”, en betegnelse, der hyppigt bruges om særligt fremragende gamle villaer. Især de gamle villaer bliver en del af den æstetiske setting, men også de af de nyere villaer, der er tegnet af særligt fremragende arkitekter, dvs. Friis og Moltke. På Fedet er det snarere *kvarterets egenskaber*, i form af byggeri af villaer, der virker kvartersprægende og altså som generator for æstetiske settings, idet det ofte bliver understre-

⁸⁰ Dette er parallelt til Weiner, der hos foi taler om flows, hvor kroppen bevæger sig i territoriet. Weiner skriver om *embodiment* og væren i verden, i territoriet, i landskabet, og om bevægelse og fremsyngning (op.cit.).

get, at man stadig bygger til, om og nyt her. Det stationære baggrundstableau, som der ikke kan ændres meget ved, skønt opfattelsen af det jo også er kulturelt konstrueret og desuden vedligeholdet af Århus Kommune, nemlig havet og stranden, er en vigtig ingrediens, det er nemlig nærheden til vandet, der er årsag til virketrangen.

Denne forskel i udgangspunktet for etableringen af kvarterstypisk æstetik er tænkt *gennem det tableauiserede landskab ind i kvarteret*. Tænker vi figuren fra den anden side, *med udgangspunkt i kvarteret og derfra ind i landskabet*, bliver endnu en forskel tydelig: Skåde Bakker er som kvarter betragtet færdigdannet. Her betyder hver ny matrikeludstyknings et tab for kvarteret som helhed.⁸¹ Faktisk var det flere beboere imod at udstykke fra deres store parkagtige haver, ikke så meget for deres egen matrikels skyld, det kan være en belastning med en stor have, hvis man har nået en høj alder og ikke længere har kræfter til at passe eller planlægge for andre at passe. De ville nemlig udstykke af hensyn til kvarteret. De haveejere, der havde udstykket den nederste del af haven til nye matrikler, var kilde til både irritation og frustration hos andre af kvarterets beboere, fordi for mange nye matrikler og huse stod i fare for at ødelægge helheden, kvarterets skovpræg og sigtelinier. Den effekt, udstykningerne måtte have, er som før nævnt, entropisk: forskelsudjævnende. Hvad der er skidt for det ene kvarter, har vist sig at være godt for det andet: På Fedet er netop til- og nybyggeriet charmen, et tegn på aktivitet, liv og virketrang. Mange talte dog om, at det måske er ærgerligt, at grunde- ne er så relativt små og tætliggende. Ofte er der tale om koteletgrunde, der har andre grunde til alle sider, dvs. ikke berører fælles vej mod nogen af sine sider, men kun ligger op ad naboer. Nærheden til naboer opfattes dog for det meste som en gevinst, og vil man gerne have en uforstyrret have, kan man vælge et hegn til naboen og således skabe sig sin egen plet på jorden, eller (som det oftest er tilfældet) netop vælge naboen og fællesskabet og samtidig have hegn (ofte med hul i hækken, hvis der er børn). Også her virker dog entropiens lov: de mange nybyggerier betyder en bevægelse hen imod et færdigbygget, statisk kvarter, altså en udjævning af den mest markante forskel til de andre kvarterer: dynamik og virketrang.

Set gennem landskab på kvarter eller set gennem kvarter på landskab viser sig de to former for tableauisering: Skåde Bakkers idylliske tableauer med Baumschlag og sigtelinier, tidløshed og forsøg på bevaring af det værende, med de flotteste af villaerne som del af tableauet, og Fedets byggende tableau med virketrang og transformation, i et forsøg på at bevare Fedet som undervejs frem for færdigt kvarter, og med vandet som nabo.

⁸¹ Men en gevinst for tilflytteren.

Her er altså tale om landskaber, der er kulturelt konstruerede, historisk betingede, etableret af kunsten og hvis opkomst kan dateres. Opkomsten af storbyen er betingelsen for det tableauiserede landskab, idet det definerer sig i modsætning til byen og vurderes som bedre end byen. Desuden er der nationalromantiske, religiøse og andre temaer, der klinger med i etableringen af dette landskab, temaer, der måske stadig klinger med, når landskabet opfattes i dag. Stationgadekvarterets beboere synger meget, blandt andet Christmas Carolls for de forbipasserende cyklister i decembers vintermørke ude på Stationsgade. Her og nu i Århus er det kunsthistoriske og historiske landskab at finde i Skåde Bakker, hvor bymennesker bor midt i det, og hvor de opfatter det på måder, der minder om dem, der overordnet har hæftet sig til det siden deres opkomst. Dette landskab eksisterer ikke på Fedet, her bor byboerne ved landskabet og her er der en anden opfattelse af såvel landskab som dets forhold til kvarter og menneske.

Dette tableaulandskab er som beskrevet afhængigt af, at det er set fra byen, der skulle skabes både en rumlig afstand og en afstand, hvad angår livsbetingelser. Sådan var det i London og Paris i det 17. århundrede, men sådan er det *ikke mere*: Opfattelsen af landskabet som tableaulandskab er *stadig* afhængigt af sin betragters livsbetingelser, han skal være bybo eller del af en urbaniseret kultur for at kunne se tableauet (må man stadig formode), men opfattelsen af landskabet som tableaulandskab er *ikke længere* afhængigt af afstand. Der er ca. ti minutters transporttid på cykel fra Skåde Bakker til centrum⁸² og ca. fem fra Fedet til centrum. Her er by, biler, centrum, nabolag, indkøbsmuligheder, fornøjelsestilbud, infrastruktur, sne-rydning, varme i gågaden, renovation og elektrisk oplysning. Alt fungerer i denne by, og alt fungerer bymæssigt i denne by. Alligevel er vi midt i tableaulandskabet det ene sted, og langs havets tableaulandskab det andet.⁸³ Naturens rolle som farlig eller fuld af genvordigheder er med få modifikationer ikke repræsenteret ved landskaberne;⁸⁴ forestillingernes landskaber er stadig ideale, de repræsenterer skønhed, stilhed og kontemplation.

⁸² Det tager selvfølgelig *meget* længere tid at cykle den modsatte vej, da det går opad.

⁸³ Brueggemann mener, at overflodssamfundet har gjort, at vi har fået mere sentimentale målestokke for land- og byskab: "This trend, while much accelerated by affluence, has been going on for a long time. Among the best documented inhabitants of exurbia are a number of early American prophets of what we now know as environmentalism. Think of Henry David Thoreau in his shack at Walden Pond just beyond suburban Boston, John Muir in a house across the Berkeley Hills from San Francisco, Aldo Leopold at his weekend retreat near Madison, Wisconsin. These were all exurbanites, individuals who loved what they considered a rural life but who also wanted ready access to the city" (op.cit.) Denne hægen om både landskab og by er ikke nødvendig i Århus: her er man i landskabet i byen.

⁸⁴ En ganske anden diskussion er så, om denne naturens farlige side viser sig inden i, i stedet for uden om os: i emner som genteknologi og forurening, der involverer det varme emne "risiko" kan vel den nye version af farlig natur ses repræsenteret, den version, der er del af, ikke adskillelig fra os, kultur eller andre kategorier. Et sted

Den forskelgørelse, landskabstableauerne sørger for, angår ikke så meget de derboendes forsøg på erobring af området, etablering af sikkerhed eller andre småtaktiske manøvrer (som de ofte bliver fortolket gennem). Tableauernes væsentlighed har at gøre med det, Descola kalder en kosmologi, der har finitte ressourcer: landskaberne er særegne, netop fordi de repræsenterer den rumtype, der er varieret, rekreativ og sjælden. Denne rumtype bevares gennem etablering af forskelle, herigennem også modvirkes energitab, entropi, og balancen bevares i det lukkede system. Denne meget generaliserende descolaske pointe uddybes i syntesen.

Det handlede register: kondilandskaber

andskaberne set fra et handlingsperspektiv har ganske andre interesser knyttet til sig end forestillingernes stille tableauandskaber. Her er forskellen mellem de to kvarterers to landskabstyper heller ikke så udslagsgivende, der er nemlig en overordnet fælles-nævner: krop og helse.

Dertil må føjes et andet vigtigt element: socialt samvær.

Som det vil vise sig herunder, er der dog visse forskelle på de to kvarterers forestillingers landskaber, de angår blandt andet skjulthed og synlighed. Hvad forestillingernes landskaber er for ånd og sjæl, er handlingernes landskaber for kroppen. I sagens natur er kroppens bevægelse gennem landskabet og de sansede perceptioner i fokus, når vi bevæger os ind i handlingernes landskab (jf. Basso & Feld 1996; Ingold (2000); Weiner (ibid.)), men det er ikke kun det, der er på færde: måden at bevæge kroppen gennem dette landskab kan specificeres. Den er som regel fokuseret, energisk og endog ofte effektiv: det sker med et mål for øje, nemlig at opnå helsen.

Den krop, der bevæger sig i landskabet, er altså sjældent den stille, kontemplative skøn-ånd, der sagte glider gennem skovens nationalromantiske motiver eller bevæget stopper op ved solopgangen langs stranden. Det er den effektive, målrettede, kontrollerede krop, der bibringer sig selv sundhed hvad mange af aktiviteterne angår, året rundt ved regelmæssig

(jeg har IKKE kunnet finde det trods ihærdig søgen) skriver Baudrillard om de tre farer, der har truet byen gennem tiden (og parafraserer udviklingen gennem de tre måder, forholdet mellem subjekt og ydre (truende) omverden er blevet opfattet): først var farerne uden for byen: bymuren skærmede den civiliserede by fra det vilde land. Dernæst kom rotterne ind i byen og blev del af den. Og til sidst kom det virale angreb: virus er inde ikke blot i byen, men i kroppene, det farlige er blevet del af det, der søges beskyttet.

løbetur, sommer- og vinterbad, mountainbiking, kajakroning, svømning, dykning og solbadning. Som i alle aktivitetsorienterede kropsrum er der fare for, at kroppen kan komme til skade. Dette banale problem ses især under kondiløb, således er det ikke ualmindeligt at møde et humpende, forpint menneske i konditøj på en sti på vej ud ad skovene i og om Skåde Bakker.

Skovagtighed: Intens aktivitet og daglig motion

fte er motionen skemasat og daglig. Der kan fx være en halv time sat af til motionsløbetur hver morgen inden arbejdstiden. Motionstiden kan dog også henlægges til andre steder end landskaberne, fx er der flere, der tager sig tid til en halv times svømning i en af byens svømmehaller, før arbejdsdagen begynder. Det almindelige er dog at bruge de omkringliggende landskaber til motion, og det hændte da også jævnligt, at jeg mødte et løbende, cyklende eller svømmende menneske, jeg kendte fra indendørs samtaler, når jeg befandt mig i landskabelige omgivelser. De havde jo fortalt om den daglige løbetur, cykeltur eller det daglige havbad, så det var der ikke noget overraskende i.⁸⁵ Hvad der kunne forekomme overraskende er de forskellige registre, landskabet lægger rum til som henholdsvis forestillingernes tableaulandskab og handlingernes kondilandskab.

En mand fra Skåde Bakker, der ellers lever et travlt og udadvendt forretnings- og repræsentationsliv, fortalte om sin tætte forbindelse til skoven, her kan han slappe af, lade op og simpelthen nyde skønheden. Skovens potentiale som rekreativt reservoir bliver aktiveret ved at se skoven omkring sit hjem og under gåture, men især i forbindelse med morgensomme kondiløb. Her kan han erfare, hvordan skoven ændrer sig fra dag til dag, træer springer ud, blade visner og farver forandrer sig umærkeligt hele tiden. Så selv om den er den samme, er skoven altid i forandring og derfor et fænomen, han aldrig ville blive træt af at være i berøring med. Denne løbetur i skønne scenerier er en af de få situationer, som kombinerer de

⁸⁵ Da jeg var kommet hjem fra feltarbejdet, opdagede jeg, at jeg havde overset en vigtig deltagerobservatorisk niche: jeg vinterbadede, gik ture, luftede hunde, sommerbadede, cyklede, forsøgte at spille golf...men jeg glemte at løbe ture med de mennesker, jeg vidste løb. Det kan have influeret på denne forglemmelse, at disse løbeture forekom vigtige som personlige, ensomme handlinger, hvorfor jeg havde større trang til at deltage i mere sociale former for kondi, såsom badning og gåture.

to registre: i samme bevægelse, kropsligt som mentalt, erfares skoven som skønhedstableau og som kondisti. Denne erfaring er vor hjemmelsmand nok ikke ene om; de to figurer er også forenelige, og der er mange, der gør det.

En stor del af beboerne i Skåde Bakker og på Fedet dyrker konditræning i de nærliggende landskaber, samtidig fortalte flere om problemer, der kan knytte sig til den intense omgang med landskaberne. I Skåde Bakker blev der jævnligt peget på det problematiske i, at der efterhånden er mange, der mountainbiker op og ned ad de dramatiske morænebakker. De fleste mente, det var mennesker fra andre dele af Århus, der skov-mountainbikede, og jeg mødte da heller ingen lokale, der fortalte, at de gjorde det. Mange fremførte, at det sikkert er både sjovt og sundt, men det ødelægger skovbunden og de unikke topografiske forskelle med traktose og jordskred. Sammen med kondiløberne øver mountainbikerne desuden skade på både flora og fauna; træernes rødder blottægges, andre vækster knækkes og trampes under fode, og de mere sky dyr bliver skræmt væk fra skoven af det energiske Leben på stierne.

Ved siden af den intense aktivitet, der udfolder sig over alt i skov og ved strand, eksisterer en parallelversion i lavere tempo: der går ture alene, med hundene og med hinanden, sådanne ture deltog jeg af og til i, og jeg mødte da også en gang i mellem beboere, jeg kendte, undervejs gennem landskab og kvarter.

En beboer fra Stationsgadekvarteret, der ikke selv dyrker kondiløb, men som dagligt går tur med hundene i den nærliggende Ris Skov, pegede på en vanskelighed ved kropskulturens udfoldelse i landskabet. Da vi en dag gik tur i skoven med hundene, og som sædvanlig, når man færdes i skoven, passerede (og blev passeret af) mange kondiløbere, af og til ved hurtigt at trække godt væk fra skovstien og trække gravhundene til os, forklarede hun, at det var en helt normal omstændighed ved at færdes i skoven, og at det kunne være ubehageligt at gå sin tur gennem den grønne skov, for kondiløberne var tit aggressive i deres løben selvbevidst lige ud efter næsen. Hun fortalte, at hun havde hørt tesen, at denne adfærd havde at gøre med testosteronlignende stoffer, der sammen med endorfiner bliver udskilt i hjernen, når kroppen anstrenger sig. Ved deres beslutsomme adfærd markerede mange af kondiløberne, at det ikke var dem, der veg fra den smalle skovsti. På den måde og ved deres store antal erobrer kondi-orienterede mennesker territorium i landskabet, i skov som ved strand. De markerer også, at konditræning og urbane høflighedskoder ikke altid er forenelige. Hvad hundeluftere betød for kondiløbere, fandt jeg aldrig ud af.

Ved havet: Krop, vand og strand

gså i et andet af kropskulturens udfoldelsesrum er der urbane høflighedskoder på spil. Det er ikke et spørgsmål om aggressivitet, snarere om sexualitet. Ved Fedets strand om sommeren i dagtimerne betyder kroppens nøgenhed eller tæt-på-nøgenhed, at der oprettes andre konventioner for, hvad der er tilladeligt, end i de omkringliggende rum. En gruppe teenagepiger i små bikinier og store solbriller tiltrak sig opmærksomhed fra forbi-passerende og vidste da også, at de var ude på en modig tur, da de en varm sommerdag gik ad Fedets hovedfærdselsåre, Nordre Strandvej, mod Brugsen. På stranden var lignende pige-grupper en del af scenariet, og de blikke, der måtte strejfe dem, var ikke forargede. Afklædte, yngre kroppe er mere almindeligt ved stranden i dagtimerne om sommeren end påklædte, ældre kroppe er det. De sidstnævnte kommer der flere af ved stranden senere på dagen, når solen ikke skinner så heftigt og der er blevet plads til, at man kan gå tur. Nøgenbadning og nøgensolbadning er ikke tilladeligt ved stranden, mens så godt som afklædthed er. Der er lige så fint-maskede koder for optræden ved stranden som andre steder, blot med andre regler. Dette regelsæt for grader af afklædthed og karakter af blikke har at gøre med forholdet af intim-offentlig, og angår forholdet mellem krop og rum. Dette felt berører hele kondisiden, hvor den trænende qua sin kropsorienterede aktivitet er i en intim situation. Det er dog især badningen, hvor afklædning, påklædning og nøgenhed er involveret, som tydeliggør de subtile regler for korrekt opførsel i dette felt af intimitet i offentligt regi.

Beboerne i Stationsgadekvarteret deler en badebro. Den bliver sat op hvert år til april og taget ned igen i eftersommeren, så den ikke bliver ødelagt i efteråret og vinterens rå vejr. Hver husstand har en eller flere nøgler til badebroen, for det er nødvendigt at låse sig ind ad en dør, der er påmonteret broen, for at komme ud til omklædningsrummene for enden af broen. Jeg ved det, for mine værtsfolk lånte mig nøgle. Egentlig kunne man godt vade gennem vandet forbi døren og den pindsvinagtige formation af træpinde, der er påhæftet i en strålekrans omkring den, for derefter at hoppe op på broen, men skarpe muslingeskaller og højden op til badebroen gør det besværligt. Broen står ulåst, hvis der er kommet andre før en selv; sidste mand låser. Er man kommet gennem døren, ud ad broen og hen til omklædningsrum-

mene på rampen for enden, skal man vælge døren til venstre, hvis man er kvinde, til højre som mand. Det skal man vide på forhånd, da intet markerer forskellen. Manglen på skilte har at gøre med badebrolaugets overskuelighed og fasttømrethed: kun kvarterets beboere har adgang til badebroen, og de kender hinanden, da kvarteret jo er stærkt præget af fællesskab. Denne badebro er, som det humoristisk blev sagt til den besøgende antropolog, ”Stationsgadekvarterets negerbrønd”. Det er her, det sociale liv folder sig ud med størst intensitet og flest deltagere sommeren igennem. Kommer kvarterets berømte skønhed, Renée, ud for at tage sig et bad, går der et sus igennem badegæsterne. Bagefter lyder det: ”Det var Renée!”, ”På badebroen!”, ”Hun er en flot pige!”

Somme tider opstår der uenigheder om, hvordan omklædningsrummene skal bruges. Ikke at man skændes om det, det er bare emne for diskrete bemærkninger: nogle par går i samme omklædningsrum, når de er alene på broen. Da det ofte hænder, at der kommer flere på broen inden de har forladt den, kan det sætte andre i forlegenhed, for hvor skal en kvinde klæde om, hvis et ægtepar, som det typisk er tilfældet, klæder om i kvindeomklædningsrummet? I mandsomklædningsrummet kommer der vel en mand eller flere, inden man har forladt det, og måske endda efter at ægteparret har forladt kvindesiden, og så er det først for alvor pinligt.

Denne nøgen-og-pinlig-situation står i nogen kontrast til den overordnede uskrevne regel: her bader man gerne nøgen. Nogle bruger badetøj, andre går påklædte eller i badepestil til omklædningsrummet, tager tøjet af og kaster sig nøgne i vandet. Da omklædningsrummene består af en dør ud til broen og vægge til siderne, men er åbne mod havet, betyder det, at de, der sidder i omklædningsrummene, kan se de svømmende, og de svømmende kan kigge igen på omklædningsrummenes gæster, mens de klæder sig af og på. Desuden kan andre badende, snorklende eller roende motionister i farvandet se badebroens aktiviteter. Der opstår hermed en blanding af frigjorthed (de nøgne kroppe) og regler herfor (de kønsopdelte omklædningsrum), understreget af de mange retninger, blikkene kan komme fra. Situationen bliver da også omsat til bemærkninger om, hvor godt man kender naboens kone etc. Bader man nøgen, når man er alene, men ikke, når der er mange på broen, kan man også blive fanget i en penibel situation. Det hændte blandt andet, da en beboer sammen med mig gik i vandet, hun havde for en gang skyld besluttet sig for et nøgenbad. Straks vi var kommet ud i bølgerne, kom kvarterets teenagedrenge for at bade, og hendes badedragt blev hurtigt hentet ned under vandet og under besvær taget på der.

Konstruktion af de to omklædningsrum danner en ramme om en overordentlig fantastisk udsigt. Bag ved og til siderne for betragteren er der væg, så man fristes ikke til at vende hovedet efter de store, gamle og forskelligartede villaer bagved. Stående i trækassen, hævet over vandet, med ramme omkring sig, kan man se et indrammet sceneri: den store havflade og himlen, foruden Mols Bjerger. Det er da også et sted, de fleste beboere benytter til stille at sidde og kigge ud over havet, alene eller i selskab, somme tider med et glas vin eller en øl. Dette skønne sceneri, synligt fra et sted, hvor der foregår meget af social karakter, gør badebroen til et af de få konkrete steder, hvor praksis-tummel og forestillingernes tableau blandes.

Intimitet og fællesskab, kropslig nøgenhed og socialt samvær, og til en vis grad desuden tableau-landskabet, er sammenvævede i et andet badeområde, beliggende få meter fra badebroen. "Den Permanente" er en udendørs badeanstalt uden kønsopdeling med en stor u-formet bro og mange åbne omklædningsrum, foruden to store saunaer, hver med et vindue med udsigt ud over Århus Bugt. Man skal gennem en aflåst dør, videre over en art stor gårdsplads i sandet indkranset af en træbygning, hvorefter man går gennem den bageste længe og kommer ud på badebrosanlægget. Man skal være betalende medlem for at kunne komme ind, og ventelisten er lang.⁸⁶ Her er mange medlemmer, og stedet bliver omtalt som et, hvor alle slags mennesker melder sig ind. Man klæder sig af i de åbne båse og går derefter ad stige ned i vandet, typisk svømmer man så nøgen fra den ene side af u-formen til den anden og måske tilbage igen. Herefter går man i sauna, og så kan man gentage proceduren. Man svømmer alene i isvandet, i rush hour, efter arbejde, svømmer man også i mørke, da det jo er vintersæson. Derefter sidder man sammen i den varme sauna. Her går snakken, selv om man ikke kender hinanden, og skønt det er en intim situation, nøgen blandt nøgne, er det især en social situation med konversation mellem mennesker, som var det ved et middagsbord.

Uden at kunne verificere min påstand, så vidt jeg ved, mødte jeg aldrig de samme mennesker igen i påklædt tilstand, mener jeg at kunne se tegn på status og andre sociale skel i saunaen. Kroppens trimmethed, dens holdning og bevægelser er vigtige indikatorer, foruden naturligvis sproget. Kroppen som kulturaliseret og etableringen af små, stabile, men afgørende forskelle gennem gestik som gestalt hele dette felt af forskelsetablerende kroppe, tale og

⁸⁶ Tak til antropologen Maria Louw, som tog mig med ind i Den Permanente som gæst, og desuden sørgede for, at der blev talt om Århusrelaterede emner i saunaen, når vi var der. Dette sidste var ikke til den feltarbejdende etnografs udelte fornøjelse: intim-offentligssituationens ubekvemhed rammer alle, og da er feltarbejdets observationsside mere behagelig end deltagersiden, især hvis man som deltagende i saunaen må bekende, at man er tilstede som antropolog. Sammen besøgte vi tre vinterbade-etablissementer ved Århus.

handlinger virker sandsynligvis på saunaens gæster: Også nøgenhed er en vigtig betydningsbærer, der kan forvaltes rigtigt.⁸⁷

I saunaen findes fællesskab-og-nøgenhed, intim offentlighed. I denne fællesskabsvendte situation af nøgne kroppe er blikkene ikke nær så direkte som ved stranden. Omvendt i isvandet, hvor man svømmer alene, her, i denne kropsvendte situation af flere mennesker sammen, må der gerne kigges. Dette fænomen er endnu mere tydeligt ved to andre vinterbadesteder: Lige syd for Marinaen i Århus ligger et vinterbadested, der kun er åbent fra seks til ni om morgenen. Her må man efter endt afklædning, dog gerne med fodtøj på, da sandet er meget koldt, løbe gennem sand og sne mod badebroen og ud over dens brædder, hvorfra man kan gå ad en stige ned i vandet. Imens er der almindeligt udhæng på stranden af dem, der har været og dem, der skal i vandet, man ser på de således løbende og badende og kommer med opmuntrende bemærkninger. Derefter kan man gå i sauna, den er tændt til klokken ni. Her skulle angiveligt klientellet mestendels bestå af travle erhvervsfolk og andre, der kun har brug for den korte morgenåbningstid til badningen, resten af dagen er besat af andre gøremål. Et andet vinterbadested, der ligger ca. ud for Skåde Bakker, har åbent døgnet rundt, når bare man har nogle, dvs. er medlem. Her er fodtøj som eneste påklædning endnu mere påkrævet, idet man skal fra hytten over stranden og derefter gennem vandet før man kan vinterbade. Der er nemlig ingen badebro. Her er heller ingen sauna, så bagefter sidder de tilstedeværende atter påklædt omkring den på forhånd tændte brændeovn i hytten. Kun medlemmerne selv kommer jo i hytten, så princippet er, at første mand tænder op i ovnen. Her er der klub-stemning, kommer man her, kender man hinanden og deler af og til en snaps efter badet. Dette sted har ry for at huse en del pensionister. Også her står ikke-badende medlemmer af klubben og opmuntrer de badende.

⁸⁷ Kroppen som kulturel kapital kunne være en nøgle til at forstå dette (Bourdieu 1997[1972], 1995[1979]).

Det syntetiske kondilandskab

n helt anden art kondilandskab findes i det høje Skåde, og også andre steder omkring Århus: Golfbanen, der trods de kostbare accessories og den dyre medlemspris er enormt populær. Blandt velhavere, men også blandt andre. Denne tidligere rigmandssport er nu blevet demokratiseret. Her er såvel skrevne som uskrevne regler for opførsel. Dresskoden er således skrevet ned, en tegning af en korrekt påklædt golfspiller og medfølgende tekst er printet ud til opslagstavlen. Den lange, snoede vej mellem rhododendronbuske, der fører til området, virker som en uudsagt henvisning til, at her kommer man til et fint og dyrt sted. Efter at have parkeret sit transportmiddel kan man gå med sine accessories til det store klubhus med golfshop, restaurant og stor terrasse, hvorfra man kan se golfbanen, sprinkleranlæggene, der arbejder, og dem, der øver slag, eller man kan begive sig videre ud i landskabet for at spille.

Udsigten fra terrassen ud over det faldende, kuperede terræn med den store saftigtgrønne plæne og de gamle høje træer er storslået (se fx www.golf.dk eller www.aarhusgolf.dk for virtuelle præsentationer af området). Her er sigtelinier og Baumschlag, men ikke i nationalromantisk ånd, snarere i kropsdyrkningens ånd, og derfor, skønt golfbanen repræsenterer en gammel tradition for de mere velstillede, er der tale om en moderne version af landskabet. Det er én stor rydning, og banen er derfor præget af sine udsigter. Golfspillet foregår i institutionaliserede og skønne omgivelser og med urbane koder. Her er et af de steder, hvor kondi og høflighedskoder ikke er i karambolage med hinanden, og desuden det sted, hvor rammen om handlingernes kondilandskab og forestillingernes tableaulandskab er iscenesat til at findes samtidig. Iscenesættelsen af dette landskab er foregået på anderledes betingelser end resten af landskaberne i området: landskabet forstås ikke som "naturligt", ej heller blot formålsrettet; det er med største selvfølgelighed fremstillet som syntetisk tableau, ikke et efterstræbt naturligt tableau, og det er lige så selvfølgeligt et kondirum i det grønne. Det er ikke, som de omgivende landskaber, et landskab, der blandt andet kan bruges i motionsøjemed, det er landskabet konverteret til kondirum. Dette institutionaliserede plænelandskab og den manglende stræben efter landskabelig autenticitet lader til at give dette landskab sin heldige blanding af handling, forestilling og kommerciel succes.

Korrekt landskabelig optræden

orskellige kryds mellem kondilandskabernes brugere og deres forventninger til urbane høflighedskoder er flere steder blevet nævnt. Dette tema har flere implikationer end blot de tilfældige møder og deres eventuelle mobilisering af irritation over forskellige brugsstrategier. De urbane koder forstået ikke blot som høflighed, men som byopførsel er nemlig forventelige i skov og på strand, fordi disse landskaber er en del af det urbane område. Vi befinder os i landskaber i byen og vi befinder os i et område i opblomstring som offentligt rum. Ad Fedets strand går man tur som ad et strøg. Anderledes i Skåde Bakker. Her kan man, som en beboer formulerede det, gå en tur i skoven og tro sig alene, men på stien ganske nær ved går ens nabo lige så alene. Skovens byadfærd ligner det, man gør, når man smutter ind ad en gyde og videre gennem den næste lille sidegade. Der eksisterer altså et forhold af synlighed på Fedet og skjulthed i Skåde Bakker, i de landskabelige områder såvel som i kvarteret. Skåde Bakker er skoven for sine beboere, men skoven er også byskab, hvis man ser på de sociale og rekreative måder, området bruges. Fedets beboere forstår stranden som ved siden af kvarteret, men samtidig er stranden en del af byen med sin invitation til flaneurisme og tilfældige møder.

Der er ikke, som i de fleste andre rekreative dele af byen, konsum knyttet til disse områder, denne del af byskabet er i stedet knyttet til krop og motion og socialt liv.

Den høje status, der forbindes til landskaberne (især til det lille badehus i Stationsgadekvarteret) hænger sammen med afstand i rum. Her er meget kort afstand mellem by og landskab, og også mellem offentlige rum som skoven eller i nogen grad kvarteret, og private og intime rum som huset eller badebroen. Den fornemmelse af grænseløshed, eller i al fald vide muligheder, det giver, er et sjældent gode. At der blot sættes nye regler for, hvordan man gebærder sig her, er en anden sag.

Landskaberne i byen som det nye velbesøgte og attråede offentlige rum kan ses af disse sociale former: flaneurisme, tilfældige møder m.v. Men det kan også ses af usagte koder for korrekt bevægelse gennem landskaber, og forbud mod territorialerobring.

Som det er blevet eksemplificeret, er der forskel på, hvilken adfærd der er korrekt i de forskellige zoner. I skoven er korrekt adfærd knyttet til adstadighed, agtpågivenhed overfor

andre og den omgivende natur og fremvisning af fornemmelse for roen, der omgiver en, her er man sjældent mange sammen. Der er altså tale om lavt gearede kvaliteter, hvor stranden giver rum for større grad af højrøstethed, aktivitet og fællesskab. De forskellige måder at opføre sig på er især tydelige på Fedet, fordi det flade område er overskueligt. Langs stranden er der sine steder arealer af plæne, før husrækken begynder. Der løber nemlig et lavt dige langs stranden, som af og til udvider sig til et græsareal. Her er det populært blandt Århus' forskellige indvandrerbefolkningsgrupper at slå sig ned med grill og picnic på varme sommerdage. Det er ikke populært blandt gammelårhusianerne. Grillselskaberne erobrer nemlig territoriet i timevis, foruden over et stort areal og med højlydt tale og lugten af mad og grill. Det forlyder, at samme tendens kan findes på stranden ved Moesgaard. For de unge mennesker, der ofte tager til stranden på varme sommernætter og aftner, sker det samme. De erobrer også territoriet, og de kan også høres med deres guitarstil og høje tale. Der er dog en mere alvorlig indsigelse mod de unge mennesker, der af og til befolker stranden aften og nat: i en snæver vending tager de havelåger og havemøbler af træ i de nærmeste villaer og bruger dem til bål. Det har ført til, at mange er gået over til plasticmøbler og metallåger og desuden at have brænde liggende tilgængeligt i haverne, så de unge tager det i stedet for at forgribe sig på værdifuldt indbo af træ. Både indvandreres grillsammenkomster og unges bålsammenkomster er alternative rum i rummet. Når man går forbi, hænder det også ofte, at man ikke ser efter, for at finde ud af hvem der sidder der og griller eller spiller, der er en almindelig brug af selektiv social blindhed til opretholdelse af de forskellige rum i rummet. Generelt for de forskellige landskaber gælder det, at når bortses fra solbadning, der er accepteret territorialerobring, er *den korrekte optræden at bevæge sig gennem landskabet*, ikke at blive samme sted og derved erobre det. Desuden skal man bevæge sig som de usagte koreografiske regler tilsiger det: *kontrolleret og roligt*.

Især Fedets boulevard, den sociale strand, men også Skåde Bakkers labyrinter, hvor man ikke møder sin nabo, er i praksis hektiske landskaber, der synes endnu mere hektiske, fordi de omgivende haver og veje ligger så stille hen. Forståelser af, hvad korrekt opførsel er, er da heller ikke nær så brændende et emne, når man begiver sig ind i disse områder.

Den bølge af kondi og sport, der kan bevidnes i de århusianske landskaber, betyder altså en formålsrettet brug af disse landskaber. Dette formål er blevet udpeget som kroppens helse. At krop, kondi og helse hænger sammen er et tema, der er voldsomt eksponeret generelt også i det danske samfund i dag, mindre eksponeret er forbindelsen til landskabet. Landskabet er

blot en delmængde af en temakreds, der angår ”natur” i en vid betydning.⁸⁸ Forbindelsen mellem sundhed og natur som den udspiller sig i landskabet er relateret til opkomsten af de stadigt større og mere industrialiserede byer i det 19. århundrede.⁸⁹

Atter ses byen som en vigtig generator for, hvad der tilskrives landskabet, og igen kan dette forbindes til Descolas idé om generelle skemata, der får deres udtryk i den måde vi opfatter vore omgivelser. Det kompartmentaliserende aspekt, det flydende, det anti-entropiske kan sekunderes af afstanden: byen betyder fjernelse fra natur og sætter derigennem landskabet som attråværdigt (fremmedgørelse og længsel, det har mange navne i forskellige traditioner). Denne dobbeltbevægelse giver sig udtryk som tableauiseret landskab: landskab, der med vilje iscenesættes som naturligt. Den kulturaliserede kultur, der på landet er ”landbrugsland”, er i byområder snarere ”tableau, der beskriver naturen”. At også landskaberne udenfor byen i stadigt stigende grad ophører med at være landbrugsland, og bliver til tableauer er endnu en forstærkning af denne byens effekt på opfattelsen af omgivelserne. Spillet mellem afstand og nærhed angår forholdet mellem original og kopi, autenticitet og simulering. Men hvor landskab og natur kulturaliseres som original, autentisk og oprindelig (førsteheden), og by indtager positionen som fjernelsen fra denne førstehed (andethed), opfattes de kulturaliserede landskab i byerne som lykkelige smålommer af natur (førsteheden), skønt de egentlig kunne forstås som eksempler på endnu en bevægelse bort fra oprindelig natur (tredjehed), en simulering af landskabet gennem byskabet. De er genvundne lommer af, hvad der ellers ville gå tabt (entropi). Risskov Kirkes friluftsgudstjenester kan forstås som udslag af denne umistelighedsdimension, landskaberne forstås gennem. I det følgende vil en sådan gudstjeneste blive beskrevet.

⁸⁸ Naturen forstået som den store helsebringer kan fx ses i brugen af naturmedicin.

⁸⁹ Forbindelsen mellem sundhed og natur som den udspiller sig i landskabet er importeret fra blandt andet Tyskland. Thomas Manns ”Troldfjeldet” eller ”Trolddomsbjerg” (1989 [1924]) er et eksempel på en poetisk-ironisk beskrivelse af dyrkelsen af dette felt, da romanen jo foregår i et univers af sygdom, sundhed, natur og landskab. Kolonihaver (på tysk Schräbergärten efter lægen, der opfandt modellen) og deres opståen i og omkring tyske byer er en mere prosaisk følge af ideen om helsebringende natur. Også i engelske Garden Cities er denne kobling aktiv.

Friluftsgudstjeneste

ogle få fortalte om en mere institutionaliseret søgen efter forbindelse med naturens kræfter som også indebærer en bestemt landskabelig optræden, nemlig gennem pilgrimsture til såvel Santiago de Compostella som Mols Bjerge, der bliver arrangeret af en lokal præst på Fedet. Foruden de årlige arrangementer af ”pilgrimsvandring i Mols Bjerge” er der i Risskov sogn tilbud om flere slags friluftsgudstjenester, nemlig pilgrimgudstjenester, skovgudstjenester og strandgudstjenester (se også www.risskovkirke.dk), dvs. gudstjenester, der foregår i skov eller ved strand og omhandler denne naturomgivelse gennem dans, sang og prædiken.

Den friluftsgudstjeneste, jeg deltog i, var en strandgudstjeneste. Kl. 19 mødtes kirkegængere og arrangører som adviseret ”ved Gallos bådhus”, som er det psykiatriske hospitals bådhus på den store plæne, der deler Stationsgadekvarteret og Fedet. ”Medbring gerne madkurv og tæppe til at sidde på”, lød desuden invitationen, og det gjorde de fleste. Det var en lun og solrig junaften, gudstjenesten løb af staben. Kirkegængerne satte sig på plænen med front mod havet, der var i al fald 50-60 mennesker, og gudstjenesten fandt sted på grønsværen, med havet, himlen og stranden som baggrundstapet. Strandgudstjenesten fulgte i nogen grad den almindelige højmesses rituelle opbygning. Der var ikke nadver. Og ingen barnedåb. Men der var tekstlæsning, prædiken og velsignelse. De to præster, der forrettede gudstjenesten, havde deres sorte præstedragt og hvide pibekrave på. Ind imellem præsternes læsninger, prædiken og regibemærkninger var der trommespil og dans. Præsterne introducerede indslagene, trommer og dansers navne og hvilket naturelement, dans og trommespil omhandlede. ”Vand” var et af de temaer, der blev fremtrommet af en mand, og fremdanset af en kvinde med en stor, lang, folderig, blå kjole, hun brugte som paraferalia: Hun dansede og slog kjolen op og ned, så man kunne se de bebuksede ben danse, mens skørtet slog blå ud i luften. Der var flere lange sekvenser med tromme-danse indslag i gudstjenestens løb. Efter gudstjenesten pakkede de fremmødte madpakkerne ud, drak vin og spiste aftensmad i grupper med venner og naboer. Flere havde børn med. Præsterne gik rundt og snakkede og satte sig også selv og spiste i det grønne. Efterhånden gik nogle hjem, andre sad og snakkede, og strand-

gudstjenesten var lige så stille blevet til endnu et af de selskaber, der kunne ses langs stranden, af og til på plænen, en varm sommeraften.

Gudstjenestens institutionaliserede kontakt med naturens beåndethed er ikke den eneste måde, natur-menneske-relationen kan findes. Naturen opfattes af mange som helsebringende og positiv i en mere generaliseret forstand. Der har været mere passive måder at få del i naturens helsebringende egenskaber, som for eksempel at besøge kurbade ved den danske vestkyst, hvor man siddende i liggestol kunne indtage havluft, sol og fornemmelsen af saltvand.⁹⁰ Denne model findes stadig, den er måske endog ved at få en renaissance. Flere århusianere fortæller således, at de besøgte Badehotellet i Svinkløv, ofte begejstret, og tit år efter år. De går dog ture ved havet, snarere end at ligge i liggestol ved det. Parret med mere energiske ideer, fx om maratonløb, er denne vending mod naturen i landskabet blevet i stadig højere grad aktivitetsorienteret. Forholdet mellem krop, natur og helse er blevet intenst og energisk. Der er også noget andet på spil, som man ikke kan fremprovokere: Naturen italesættes som helsebringende; den har noget som virker på én. Denne euforiske del af naturens overskridende karakter vil blive undersøgt i det følgende gennem begrebet *mana*.⁹¹

⁹⁰ Strandhoteller som i Vejrs Strandhotel nord for Esbjerg og sommerferiebyer som Lakolk på Rømø, der daterer sig tilbage til slutningen af 1800-tallet og som en tysk præst var primus motor bag, som led i en tyskificering af Sønderjylland, vidner om denne mere passive måde at hente sundhed fra naturen (se også bogen "Lakolk – et Badested gennem 100 år (H.E. Sørensen 1998)).

⁹¹ Hermed ikke være sagt, at "natur" er ligegyldigt eller ikke virker som sundhedsfremmende faktor. Der er sikkert meget af det, der går under betegnelsen natur, som har helbredende virkning. Ærindet er snarere at vise, at der ofte bliver peget på "naturen" og dens på forskellig vis "sunde" virkninger, når det skal forklares, hvorfor man bor i skov eller ved hav. Denne udpegning har fundet sted så ofte, at det giver anledning til overvejelse over, om der her er et mønster af interesse for vort emne: opfattelsen af landskabet.

Det ekstra-naturlige register: Mana

erden er affortryllet, det blev den allerede ved forrige århundredeskifte (altså omkring år 1900), ved vi fra Walter Benjamin og Georg Simmel⁹², og naturen er ikke længere magisk. De landskaber, der hidtil er blevet beskrevet, har da også primært været passive, rekreative, scener for oplevelser, såvel handlingernes landskaber, scene for beboernes målrettede idræt, som forestillingernes landskaber, tableau af skønhed for beboerne. Derfor har det også medført nogen undren,⁹³ når landskaberne igen og igen blev omtalt som noget, der gør noget ved én, bag om ryggen, så at sige, og aktivt, uden manipulation fra mennesker. Det er ydermere ”naturen” i landskabet, ikke landskabet selv, der virker. Det er både i Skåde Bakker og på Fedet, beboerne peger på den beroligende, afstressende og glædelige virkning, naturen omkring dem har. Der har ikke vist sig nogen overordnet forskel i havets og skovens virkning. Efterhånden som denne tankefigur blev ved med at vise sig, blev det oplagt at overveje, om feltet kan forstås gennem et begreb fra magiens univers, der angår kraft: *mana*.

Ro i sindet

agiske landskaber er ikke et emne blandt beboerne i Skåde Bakker eller på Fedet, der er heller ikke blevet spurgt til landskabet gennem magi-termer. Ingen har fx sagt: ”naturen er magisk”, men mange har fx sagt: ”naturen helbreder” på forskellig måde – og det er det, der har givet anledning til nedenstående fortolkninger.⁹⁴

⁹² Begge udkommet i udvalg, ved Peter Madsen (Benjamin 1998; Madsen 1998) og Nils Gunder Hansen (Hansen 1998; Simmel 1998).

⁹³ Eller snarere ”kulturel forbløffelse”, jf. Kirsten Hastrup’s ”Det antropologiske projekt. Om forbløffelse” (Hastrup 1992), hvor denne term indkredser den erfaring, der har givet anledning til etableringen af faget antropologi (ibid.:7).

⁹⁴ Både magi og mana kan man, som det i øvrigt er tilfældet med de fleste af feltarbejdes temakredse, dårligt spørge direkte til. Hos mennesker med konkrete magiske forestillinger er emnet specielt vanskeligt, fordi magi netop er udenfor, hemmeligt, ikke-kanoniseret. I Århus er vanskeligheden, at det ville bringe mange misforståelser at spørge til dette emne, al den stund det, der eftersøges, er en abstrakt og overordnet magisk tanke, ikke en konkret magisk relation. Antropologen E.E. Evans-Pritchard skrev i 1937 monografien ”Witchcraft, Oracles and Magic among the Azande” (Evans-Pritchard 1976 (1937)) om Azande, hvis territorium

Mange af beboerne i Skåde Bakker og på Fedet talte om den beroligende virkning, skov og hav har på dem. En stående vending er, at man "får ro i sinde". Blot at høre træernes susen eller se havets flade gør sin virkning. Som en mand fra Fedet sagde, havde han ofte en stressende dag på arbejde, men når han kom kørende hjem i sin bil, og så havet for enden af vejen, som han havde gjort det hver eneste dag i årevis, blev han altid rolig og glad. Det gjorde noget ved ham, han ikke kunne forklare, men som virkede. Hver gang. Det samme sker dagligt for mange af de to kvarterers beboere. Det er et af de emner, der bliver talt mest om, når der bliver talt om, hvorfor det netop var dette område, der blev bopælen.

Der var også mange, der talte om den helsebringende virkning, det har at opholde sig i naturen, at gå langs havet eller i skoven, og også at svømme, vinterbade og opholde sig på andre måder i landskabet. Fx har det stor effekt for manden fra Skåde Bakker, der under sit daglige kondiløb at lade sig berolige af skoven. Efter en tur ved stranden eller i skoven giver de fleste udtryk for at have fået klaret tanker, og desuden at have det langt bedre end før, det har at gøre med motionen, men den samme virkning ville man slet ikke få i et motionscenter, hvor i øvrigt meget få tager hen. Denne virkning har nemlig især at gøre med, at opholdet finder sted i naturen. Landskaberne indeholder altså noget eftertragtellesværdigt, der kaldes natur. Denne naturens virkning er uforklarlig, kun er det sådan, at det er naturen, der virker på mennesket, ikke omvendt.⁹⁵

Landskabet opfattes ikke som magisk reservoir, det opfattes dog som reservoir for noget, der ikke kan forklares, men som virker. Naturen gør noget ved én, og det er noget godt, som mange kunne berette. Det er en positiv effekt eller kraft, der virker, når man eksponerer sig for den. Det er ikke til at forklare hvad eller hvordan, men effekten er tydelig: flere fortalte, at

lå, hvor nu Sudan, Zaire og den Centralafrikanske Republik mødes (ibid.:vii). Azandefolket bruger magi og hekseri som forklaring på mange af livets tilfældigheder. Alligevel spurgte Evans-Pritchard ikke direkte til emnet under sit feltarbejde: "It is no use saying to a Zande 'Now tell me what you Azande think about witchcraft' because the subject is too general and indeterminate, both too vague and too immense, to be described concisely. But it is possible to extract the principles of their thought from dozens of situations in which witchcraft is called upon to explain happenings and from dozens of other situations in which failure is attributed to some other cause. Their philosophy is explicit, but is not formally stated as a doctrine. A Zande would not say 'I believe in natural causation but I do not think that that fully explains coincidences, and it seems to me that the theory of witchcraft offers a satisfactory explanation of them', but he expresses his thought in terms of actual and particular situations" (ibid.:23).

⁹⁵ Erik Kalsgaard Poulsen forklarer i sin artikel om landbohaven 1860-1890 om "bøndernes civilisering". Naturens tab af magi til fordel for et nationalromantisk natursyn spiller en rolle: "Også forholdet til naturen ændres. På den ene side forkastes dens magiske kræfter til fordel for en rationel forholden sig til den, og på den anden side tillægges den skønhedsmæssige og moralsk/etiske værdier, især nationalromantiske" (1996:60). Han giver også eksempler på forskellige magiske urter (som St. Hansurt (som man kan tage varsler af) eller hyldebusken (som besidder overnaturlige kræfter)). Dette eksempel fra før nationalromantikken angår tabet af konkret magisk natur-tænkning. Hvad der skal introduceres her, er af mere abstrakt karakter.

de fik det godt af omgang med natur, og den direkte vej hertil er gennem landskaberne. Det virker, mener mange, bare at se havets flade, lugte skovens mycelie-og-blad-lugt, høre det suse i trækronerne – ved gennem sanserne at føle naturens nærhed. Det virker også ved at man begiver sig ud i naturen. Det virker altså både på trods af (lille) afstand til naturen og ved væren-i-naturen.

Århusiansk naturomgang

det følgende vil der blive taget udgangspunkt i en klassisk magi-teori, der vil fungere som redskab til at forstå det fænomen, der her behandles. Marcel Mauss har i ”A General Theory of Magic” forsøgt at indkredse fænomenet magi (Mauss 2001(1902)). Han forsøger at forstå magi i sin sociale kontekst, sit miljø, snarere end at observere riternes mekanismer (ibid.:12). Han pointerer endvidere, at magi kun er en institution i den mest svage betydning, dårligt defineret, dårligt organiseret også af dem, der udfører og tror på det (ibid.:13). Magi er et diffust felt.

Den magiske handling er ”en manipulation af verden ved hjælp af symboler”, som Sjørlev formulerer det i monografien ”Gudernes Rum” (1995:290), det er altså mennesker (magikere i maussiansk vokabular), der manipulerer med verden. I det århusianske tilfælde er det verden, der manipulerer med menneskene, ”naturen” spiller rollen som både objektet, der indgår i magien og den magiudøvende. Især denne forskel på, hvem (eller hvad), der er agens (mageren), er en væsentlig forskel fra ”klassisk magi” til beboernes naturomgang. Ingen gør selv noget her. Hvor magi virker mellem mennesker, er mana et forhold mellem mennesker og deres omverden, her naturen. Hvor magi er en teknik til aktivering af en kraft, er mana en flydende kraft, man ikke kan aktivere.

Den naturomgang, der kan iagttages i Århus, kan identificeres ved hjælp af det melanesiske begreb *mana*, som er afgørende i Mauss’ magi-redegørelse. Mana-begrebet kan bruges som en løftestang, et analytisk redskab. Mana er både en kvalitet, en aktivitet og en substans (Mauss 2001:133), og mana er kraft. Det er det, der får nettet til at fange en god fisk (ibid.:137). På en forgiftet pil er substansen, der dræber, fx repræsenteret af et knoglestykke

fra en død mand, indlagt i skafet. Den forgiftede pil er en magisk præpareret pil, pilen med mana. Når den ramte mener sig forgiftet, er det ikke af den konkrete pil, men af dens mana (ibid.:137). Pilespidsen *er* altså ikke mana, den *har* mana. Mauss skriver blandt andet om fænomenet:

Mana is, therefore, seen to be something both mysterious and separate. In sum, *mana* is first of all an action of a certain kind, that is, a spiritual action that works at a distance and between sympathetic beings. It is also a kind of ether, imponderable, communicable, which spreads of its own accord. *Mana* is also a milieu, or more exactly functions as a milieu, which in itself is *mana*. It is a kind of internal, special world where everything happens as if *mana* alone were involved. It is the *mana* of the magician which works through the *mana* of the rite on the *mana* of the *tindalo* [tindalos are active spirits – the souls of dead chiefs, for the most part family heads, and more particularly those in whom *mana* has manifested itself either during their lifetime or through the performance of miracles after their death. (ibid.:135)], and which sets other *manas* in motion and so forth and so on. In its actions and reactions there are no other forces involved apart from *mana*. It is produced in a closed circuit, in which everything is *mana* and which is itself *mana*, if we may so express it (ibid.:138).

Flere af disse mana-egenskaber har forklaringspotentialer også for de kræfter, der tillægges naturen i landskaberne omkring Århus. Denne æter, der spreder sig som den selv vil, kan i vor vestlige sammenhæng lyde som langhåret appropriation af den feel-good-attitude, vi har tendens til at tilskrive de varme lande. Det er det ikke. På et empirisk, beboerinformeret niveau er der ikke tale om en villet tilegnelse af en luftig kvalitet, men om mange menneskers personlige, eksistentielle fornemmelse af, at der er noget virksomt, selvberørende og tiltrækkende til stede i det miljø, der findes i landskaberne. På et analytisk forklaringsniveau er der heller ikke tale om mana i Skåde Bakker eller orenda (en lignende kraft, irokeserne opererede med)⁹⁶ på Fedet, men om generelle, strukturelle ligheder mellem fænomenerne mana, orenda og ”natur”. Som afgrænset fænomen har naturbesjælingen ligheder med det, Descola kalder *animisme*, idet naturen har egne spirituelle principper, der gør det muligt for mennesker at etablere personlige forhold til den af hjælp, beskyttelse og ro (en social objektgørelse af naturen). Her er en forbindelse til de tidligere beskrevne tableau-landskaber, der netop vinder meget af deres intensitet, fordi de fornemmes som besjælede og modstilling til kondilandskaberne, hvor det jo netop er mennesket selv, der løber rundt og gør for at opnå helsen. Mere generelt er den lukkede cirkel, som mana produceres i i Mauss’ definition (se citatet ovenfor), parallel til vor empiris forståelse af natur som en iboende kraft, en autonom boble i landskaber-

⁹⁶ Mauss skriver, at der er kræfter som mana flere steder i verden. Fx blandt irokeserne, der kalder det orenda: ”The Idea is too general and too vague, too concrete, covering so many things and so many obscure qualities that it is only with difficulty that we can begin to understand it. *Orenda* is power, mystical power. There is nothing in nature, particularly anything endowed with life, which is without *orenda*. Gods, spirits, men, animals are all endowed with *orenda*. Natural phenomena, such as storms, are produced by the *orenda* of the spirits of these phenomena” (Mauss 2001[1902]:138). (Om orenda, se i øvrigt Mauss 2001[1902]:138-43).

ne. Descola kan i denne forbindelse bidrage til en yderligere forståelse af fænomenet. Natur forstået som afgrænset (defineret af en vild både dysforisk og euforisk kraft) er formet som Descolas lukkede system af finitte ressourcer: her er en kraft, der hverken bliver tilført eller forsvinder, så længe de spatiale reservater for den ikke nedlægges, så længe landskaberne bevares. Dette vilkår, der tilskrives landskaberne meget generelt (finitte ressourcer kosmologi), har at gøre med deres status som særegne og truede, og det er også derfor, mana-egenskaberne betyder mere for beboerne end den mere besværlige side af naturens vildskab.

Mana defineres af Mauss som en kraft, der virker gennem følelser, ikke gennem intellektet. Det er et forkættet begreb: opstået af følelser, mente Mauss, universelt virkende, mente Lévi-Strauss,⁹⁷ ikke desto mindre har det forklaringspotentiale i forhold til relationen mellem natur og menneske i nærværende materiale. Den forklarende analogi findes i ideen om, at der er en kraft, der påvirker én, som virker på afstand, og som etablerer en egen, speciel verden. I nærværende sammenhæng findes denne verden kun i kompartmenter, der kan udpeges som ”natur”, altså landskaberne. Her er ”naturen” til gengæld en ubetvivlet kraft og som mana-container almægtig, som del af tableau- og kondilandskab manipulerbar. Naturen er ikke magisk, den tilskrives mana-lignende egenskaber.

⁹⁷ Mauss mener, mana som magi har grund i følelser. Denne teori tog Lévi-Strauss, der ellers bejubler Mauss’ magiværk, skarpt afstand fra. David F. Pocock, der har skrevet forord til udgivelsen 2001, citerer fra Lévi-Strauss’ introduktion til Mauss’ oeuvre fra 1950: ”This pursuit is, to our mind, the reason why an enquiry in itself so rich and penetrating, so full of illuminations, falls short and ends deceptively. In the final account *mana* is but ‘the expression of social sentiments which have been formed, sometimes fatefully and universally. Sometimes fortuitously in relation to certain things, chosen for the greater part in an arbitrary manner. ...’ But notions of sentiment, fatality, fortuity and arbitrary are not scientific notions. They do not throw light upon the phenomena which they claim to explain, they participate in them.” (Lévi-Strauss 1950:xlvi; Pocock 2001:7). Lévi-Strauss skriver om det overordentligt anvendelige ved manabegrebet jorden rundt, her i citat fra introduktionen til Mauss’ oeuvre: ”Conceptions of the *mana* type are so frequent and so widespread that we should ask ourselves if we are not confronted with a permanent and universal form of thought which ... being a function of a certain situation of the mind in the face of things, must appear each time that this situation is given” (op.cit.:xlii-xliii;op.cit:4;). Om det universelle (eller muligvis endog kognitivt begrundede) ved fænomenet vil der her ikke blive argumenteret for eller imod (de generaliserende tendenser er mindre interessante end sådanne begrebers mulige lokaliseringer). I al fald kan et fænomen, der ligner mana, findes i Århus. Descola har formuleret Lévi-Strauss’ argument mere tidssvarende, idet han argumenterer for, at der er visse betingelser ved omverdenen, der medfører visse skemata, som igen danner baggrunden for den måde, andre sociokulturelle registre formuleres og informeres. Med dette analytiske greb undgår Descola at udtale sig om empirisk universalisme. Lévi-Strauss bliver senere i Pococks forord (op.cit.:xliv;op.cit.:5) citeret for at mene, at begreber af mana-typen repræsenterer en betydning med ubestemt værdi, der selv er tom for betydning og derfor kan indoptage enhver betydning. Den er altså stand in, når der er afstand mellem signifiant og signifié. Denne indfaldsvinkel, der ikke kerer sig om empirisk universalisme, har som analytisk generalisering forklaringspotentiale, der parallelt med Descolas er bredt nok til at forstå legio mønstre og forbindelser mellem dem.

Bølgelængder

det følgende vil der blive gjort brug af værktøjer hentet i antropologen Sjørsløvs "Gudernes rum" (1995), idet det understreges, at hvor Sjørsløvs empiri angår magi, angår vor case mana.

Sjørsløv skriver om candomblé, som denne religion praktiseres i Bahia og Sao Paulo i Brasilien. Her er magiske tankesystemer en vigtig del af forestillingsverdenen, og magi praktiseres som del af det daglige liv. Sjørsløv peger på et vigtigt træk ved

magiske systemer. Hun henviser til Evans-Pritchards studier af zandefolket; her klargør han, at azande ikke forstod alt som led i et magisk univers; de vidste godt, at magiske forklaringer ikke altid holdt stik (ibid.:55-6). Sjørsløv skriver videre:

Forskellen mellem deres [i.e. zandefolkets] tænkning og en videnskabelig tænkning er, at de i stedet for at lade de steder, hvor systemet viser sine fejl føre til at hele systemet fornægtes, bortforklarer fejlene ved at henvise til nogle andre grunde, såsom at det magiske ritual er udført forkert, eller at der har været noget andet i vejen, der har gjort at systemet ikke har virket. Der sættes imidlertid ikke spørgsmålstegn ved hele det magiske systems sandhedsværdi. De magiske kræfter som sådan betvivles ikke, og zandefolkets tænkning ville således blive henregnet til de lukkede tankesystemer i det popperske verdensbillede. [...] I dag vil de fleste antropologer og filosoffer, der beskæftiger sig med spørgsmål om magi og videnskab, tilslutte sig dét synspunkt, at der ikke er nogen skarpe skel. Det forholder sig ikke sådan, at magien træder ind dér, hvor videnskaben holder op, eller at videnskaben har afløst den magiske tænkning på et eller andet tidspunkt i den menneskelige kulturs udvikling. Det er snarere sådan, at de to størrelser er usammenlignelige. Magi og videnskab befinder sig på forskellige bølgelængder, de angår forskellige områder af tanke- og handlingslivet. (ibid.:56-7).

Sjørsløvs bølgelængder har også forklaringspotentialer i Århus: Når skoven eller havet virker på et menneske, skifter dette menneske frekvens. Fra arbejdslivets (og alle mulige andre dele af det offentlige og officielle livs) frekvens, der for mange af beboernes vedkommende faktisk er betinget af videnskabelige og rationelle parametre i poppersk forstand (professorer, direktører, advokater, overlæger og revisorer, som mange af dem er), til naturens (og alle mulige andre dele af det private og intime livs) frekvens, der typisk ikke er styret af det i poppersk forstand rationelle, men af forskellige andre tankesystemer. Hvad "naturen" i landskaberne angår, kan disse tankesystemer bedst forklares som forbundne til en idé om en virkende kraft. Derfor er de blevet relegeret ind under mana-begrebet. Landskaberne tilskrives desuden værdier, som forholder sig til de ikke-landskabelige områder, der omgiver dem.

Landskaberne i Skåde Bakker og ved Fedet er indtil videre blevet forstået som rum for rekreation (såvel i forestillingens som i handlingernes orden). Det er der, man går hen for at

restituere sig, eller det er det rum, man tænker på som restituerende. I den form er landskabet konstrueret som del af modstillingen rationel, men stressende (by- og arbejdslivet) versus ikke rationel, men restituerende (fritiden i fri luft). Denne akse er Hirsch også inde på i sit forord. Han beskriver det som en modstilling af realia og ønsker, af forgrund og baggrund (op.cit.:2-3). Denne opstilling kan genfindes i de tidligere omtalte engelske havebyer, her blev det forsøgt at inkorporere det restituerende landskab i byskabet; nok skulle man tage væk fra området for at arbejde, men man kunne leve de andre dele af sit liv i havebyen, i både by- og landskabet. Som i nærværende to by-landskaber.

Hirsch opstiller i sit forord en for ham at se generel dichotomi mellem hvilke egenskaber, aktiviteter og fænomener, der tilskrives landskabet på den ene side, resten af omverdenen på den anden. Hvad den almindelige omverden angår, peger han på: *by, konsum, arbejde, tid som kategori, her-og-nu, sted (specificeret rum), ureflekteret hverdag, realitet*, og sætter det overfor: *landskab, tidløshed, rekreation, rum som kategori, horisont, rum (generaliseret sted), hinsides hverdag, potentialitet og tomhed*. Denne dichotomisering lader sig da også i nogen grad opstille analytisk i Skåde Bakker og på Fedet, dog med en lille modifikation: konverteres *modstillingen* af realia versus mulighed etc. til et *komplementært* forhold, fx gennem Sjørøvs radiometamorfi, giver mange af de århusianske forestillinger mening: her findes muligheden for at skifte mellem to bølgelængder, realiteternes og mulighedernes, de er blot iscenesat i konkrete rum: resten af byskabet og landskabet. Disse rum er ikke væsensforskellige, de er gensidige. Bølgelængderne kræver forskellige tankesystemer, men der kan skiftes kanal.

Afmagt

andskabet forstås altså af sine brugere som en del af naturens register, også selv om det samme landskab anerkendes som et produkt af kultur, endog som produkt af bykultur. Disse to sider, natur og kultur, findes for brugerne i samme landskab uden problemer. *Hvor kultursiden angår oplevelser, der bevidst eftersøges af landskabernes brugere, angår natursiden påvirkninger, der så at sige kommer bag på landskabernes brugere*. Det er noget, naturen gør ved én. Naturen er agens, men man skal befinde sig nær den eller i den, for at den kan virke

på én. Det, naturen kan, er at helbrede. Modsat ovenfor, i kondilandskabet, hvor mennesket var agens i en natur, der virker som passiv ramme, har vi her at gøre med en virkende natur. Det er det, der søges indfanget med mana-begrebet.

I Skåde Bakker og på Fedet er der analytisk set tale om adskillelse: mana-områderne er fysisk afsondrede, de er kompartmenter for sig, ligesom de fungerer på en anden bølgelængde end positivistisk-logiske forklaringssystemer, og ligesom de angår dele af menneskelivet adskilt fra de rationelle-arbejds-mæssige. Det er ganske almindeligt, og netop derfor så sjældent omtalt. Det er ofte de dagligdags ideer, man knap ænser, for de er naturaliseret som vaner og skikke, som man ikke behøver at tænke over endsige spørge til.

Naturen og de landskaber, den bliver fundet i, er det, der overfører egenskaber og indflydelse, som nævnt hænger det sammen med landskabernes rolle som rekreative rum, men der flere mulige samtidige analytiske forklaringer på, at landskaberne forstået som natur tillægges så kraftige og gode virkninger.

Som det er blevet gennemgået, forstås landskabet blandt andet i forhold til grænsedragningen mellem natur og kultur (den anden grænse). Her optræder natur som det vilde element, der næsten lader sig tæmme. Naturen skal være vild, men den skal ikke flyde over grænsen, ind i haven. Netop denne *vildskab*, der næsten lader sig tæmme, er altså attråværdig, og det bærer i sig en anden side: naturen som vild er både til fare og til hjælp, den er blind, og man er underlagt dens lune. Ikke desto mindre har den indvirkning på én, og den samme kraft, der slynger havet ind i haven, giver også ro og helse, gennem det, at man er underlagt en anden og uforståelig orden. Den tager ansvar, valg og beslutninger fra en, den er der bare.

Endnu en overordnet kvalitet kan tillægges naturen i denne generelle redegørelse for de potentialer, der kan fremanalyses: Naturen tillægges noget, kulturen ikke har, nemlig *renhed*. Som det er blevet gennemgået, er det nye landskabssyns opståen afhængigt af opkomsten af en bykultur. Det, at blikket var fra fx London og Paris, var bestemmende for, hvad man så, og er det stadig. Nu er blot landskabet flyttet tættere på. I Århus ligger det få minutter fra centrum, og er samtidig en del af byskabet. Det indvirker på de to kvarterer, at de er anlagt i sådanne områder: rigmandsskoven og kolonihavestranden. Det rekreative og helsebringende runger måske endnu stærkere i dag end dengang. Byens betydning for landskabsopfattelsen var også Dragsbo inde på. En af de akser, der blev etableret, er byen som usund, i modsæt-

ning til landskabet som helsebringende.⁹⁸ Hvor kultur forurener, er natur i sund balance. Det er en modstilling, der står i modsætning til den anerkendte idé om, at det, vi færdes i, er landskaber skabt af kulturen, skove og strand, der jo bliver vedligeholdt af Århus Kommune. Det er også en modstilling, der har grund i nogle aldeles prosaiske problemer, som fx ”Marensrøvhul”, den lokale betegnelse for en kloakudledning ved Skåde Bakker, som ligger foruroligende nær både vinter- og sommerbadeområder, eller katamaranfærgen mellem Århus og Odden, tidligere Cat-Link, der forårsager voldsomme bølger og derigennem flytter rundt på sand og sten langs kysten til stor gene for blandt andre de badende. Og øldåser i skoven. Og ispapir. Og larm. Og bilos. Og så videre. Som der er blevet gjort rede for, bliver naturen tableauiseret og mister de fleste af sine farlige potentialer med storbyens opkomst. Efterhånden som forurening bliver et problem, bliver det også en del af modstillingen mellem kultur og natur: naturen, blandt andet i form af rumlige tableauer, altså landskaber, bliver forurennet. Her var før ubesmittet, ren natur, nu er her beskidt, og derved tabes de helsebringende potentialer. Som uberørt, er naturen ”naturlig”, og dermed såvel sundhedsfremmende som farlig.

Den tæmmede natur, og de landskaber, denne tæmning har medført, repræsenterer ikke længere fare eller arbejde, men i stedet tableau, kondi eller andre oplevelsesorienterede fænomener. Når naturen tilskrives effekt, tilskrives den den magt, det *udgrænsede* kan have. Ofte er det faktisk det, der er udenfor den normale verden, som spiller en rolle i forbindelse med mana. Mauss skriver:

The quality of *mana* – and of the sacred – appertains to things which are given a very definite position in society, often to the extent of their being considered to exist outside the normal world and normal practices. These things play a very considerable role in magic; they provide, in fact, its living forces (Mauss 2001:147).

Han refererer videre til døde og kvinder som eksempler på udgrænsede, der forbindes med magi, og forklarer, at magi altid er et spørgsmål om de respektive værdier, mennesker eller ting tilskrives af samfundet, dvs. en generaliseret status og rang (ibid.:148). Den magiske magt er således et *socialt faktum* (ibid.:148).⁹⁹ Mana bliver altså tilskrevet ting, pga. disses relative position i samfundet, desuden er mana også ideen om disse relative værdier (ibid.:149). Det marginale i Århussammenhængen kunne efter samme logik genfindes i

⁹⁸ Der eksisterer også andre opfattelser af natur og kultur, landskab og by. Således blev byen af mange funktionalistiske arkitekter i 1930'erne betragtet som god og sund. Der skulle bare bygges bedre boliger og sørges for sanitære forhold, vand osv. Det mente fx Le Corbusier. Mort de la rue!, som han citeres for at proklamere i sin stræben efter lys, luft og lighed.

⁹⁹ Efter samme logik som de tidligere nævnte shamanistiske landskaber udskiller sig af høvdingelandskaberne.

naturen, der næsten er blevet indhegnet og tæmmet. Det er det udgrænsede, magtesløse rum, der tilskrives kraft. Eller, som Descola vil det, det er vor opfattelse af ”natur” og anden omverden, der udtrykker de skemata, som også informerer politiske, religiøse, sociale og andre sfærer, heriblandt de magiske. De kausale bånd mellem fortolkning af det omgivende rum og andre sociokulturelle registre er af mindre betydning i denne sammenhæng, blot skal der peges på, at de forskellige sociokulturelle sfærer er interrelaterede.

Til allersidst i sin analyse skriver Mauss, at det magiske nok er baseret på kollektive repræsentationer, men det er siden blevet basis for individuelle forståelser (ibid.:178). I Århus virker de to ind på hinanden; der er en samtidighed af kollektive repræsentationer og individuelle forståelser. Der er tale om *kollektive repræsentationer* i den forstand, at mange er enige om denne repræsentation af natur, og også i den forstand, at den er relateret til en mere generel fraskrivning af høj ”generaliseret status og rang” for naturdomæners vedkommende, og der er tale om *individuelle forståelser* i den forstand, at det kun er som solitære forbindelser mellem det enkelte menneske og naturen, at fænomenet opstår. I begge ikklædninger kan det oversættes til en descolask formula, investeret i denne del af omverdenen: fraskrivning af generaliseret status, tilskrivning af diffus kraft. Denne formula spejles i naturforståelse som socialitet i denne type omgivelse: her er ikke effektivt, produktivt, statusorienteret liv, men i stedet ineffektivt, rekreativt og diffust, og det er netop det, der giver landskaberne deres nye store værdi.

Følelser er ikke, som Mauss mente, grunden til mana, altså en analytisk forklaring, men følelser er, som nævnt, empirisk set nært forbundet med den måde, kraften i naturen opfattes; det er her, den følelsesmæssige indsats skal gøres: i hvad mennesker fortæller, de erfarer personligt; det kan ikke overføres uformidlet til en ydre analyse. Ved at tilføje en ekstra dimension på et eksistentielt niveau kan mana aktivere et ellers tomt potentiale, den efterladte ”natur”, det landskab, der ikke arbejdes i, selv om der jo konditrænes og tableauxeres.¹⁰⁰

¹⁰⁰ Mauss skriver om, hvad der sker ved magi generelt, at (1) der sker en ændring af tilstand, (2) ting kommer og går, og (3) der er en speciel relation mellem personer og ting. I denne sammenhæng skriver han: ”Elsewhere, the effects of the rite are expressed in ethical images: peace, love, seduction, fear, justice, ownership” (op.cit.:75-7). Denne operation, hvis udkomme kan udtrykkes i ”etiske billeder” er måske også aktiv i Århus, når naturen genfortrylles som helsebringende og skaber af følelser af balance, fred og ro. Måske mana endog kan genfortrylle naturen med moralske potentialer ved at tilføje en ekstradimension på det eksistentielle niveau.

Tid og faktor

det følgende vil tid være emnet. Først vil der blive gjort nogle generelle overvejelser over, hvorledes landskabets tid fornemmes, dernæst vil to tidsrelaterede emner blive gennemgået: kitsch og tradition, der begge angår måder, hvorpå fortid og fremtid blander sig med nutiden. Kitsch er fremadvendt, men ofte gennem henvisninger til fortiden, mens traditioner er bagudvendt, samtidig kan de anvendes til at integrere ganske nye vaner og skikke. Disse to specifikationer er samlet under overskriften faktor. Faktor er den udregning, malere bruger til at bestemme prisen på deres værker (fx koster et faktor 20-værk på $1/2 \times 1$ m 100.000 kr. ($20 \times 50 \times 100$)). Kitsch og tradition er væsentlige faktorer til forståelse af forholdet mellem tid og i dette tilfælde landskab. Senere vil også centrum og hus blive gennemgået i forhold til faktor og tid. Forestillinger om tid, og måder, hvorpå de knytter sig til kvarter og landskaber vil blive behandlet i den følgende gennemgang af, hvorledes tid kommer til udtryk i rummet, og hvordan rummet indvirker på tidsforståelse.

Tid

idsfornemmelsen, der knytter sig til de to kvarterer, er relateret til de landskaber, kvartererne forbinder sig med. Tidsfornemmelsens karakter accentuerer de kvaliteter, der gør Skåde Bakker og Fedet specielle. Det er forskellige tidsfornemmelser, der knytter sig til de to kvarterer og deres landskaber. Som det er blevet beskrevet i de foregående landskabsafsnit, er der adskillige registre, hvor indenfor forbindelsen mellem landskab og kvarter er ens i større skala, men forskelligt på petitniveau for Skåde Bakker og Fedet. Det gør sig også gældende,

hvad angår tidsfornemmelserne. Som Hirsch er blevet refereret for at mene, er der i landskaber tale om rekreation; det er også det, der er på færde i Skåde Bakker og på Fedet. De to forstås både som boligkvarterer og som landskaber, og det smitter af på hvilke tidsfornemmelser, der klæber til kvarteret. Tidsfornemmelsen kan beskrives som rekreationsbetinget og landskabspræget. Denne figur er ikke i modsætning til, men snarere indvævet i sin komplementære figur: de andre områders produktionsorienterede og bymæssige tid. Det repetitive, cykliske er vævet ind i det lineære.

I afsnittet Tableaulandskaber blev det beskrevet, hvorledes mange i Skåde Bakker søger at bevare kvarterets karakteristika, det vil sige det eksisterende landskab, de gamle bøgetræer, sigtelinier og slyngninger. Denne bevægelse mod stasis og formopretholdelse giver kvarteret et klassisk præg af tidløshed.¹⁰¹ I Skåde Bakker har landskabsmaleriets tidløshed så at sige smittet af på skovkvarteret, der også løbende iscenesættes under hensyntagen til tidløshed. Kvarterets over 100-årige alder giver en fornemmelse, som om det altid har været der. Det ligner sig selv fra år til år med små ændringer. Kvarteret er *ligesom* skoven: *Kvarterets tid ligner skovens tid, her er en fornemmelse af cyklisk tid*. De gamle, høje, træer, der også føles, som de altid har været der, integrerer desuden kvarter og skov. Kvarteret *er* skoven: *Kvarterets rum er lig med skovens rum, her er en fornemmelse af at være i skoven*. Denne rumlige skovfornemmelse er medvirkende til tidsfornemmelsen, skoven smitter af. Kvarteret landskabeliggøres, som det er blevet vist, og tidløshed er den tidsfornemmelse, der nemt forbinder sig til kvarteret.

Hvor kvarteret tidsligt set kan opfattes som værende *ligesom* skoven, nemlig cyklisk og tidløs, er der tale om en *metaforisk relation* mellem kvarter og skov. Rumligt set opfattes kvarteret ofte som en del af skoven, da de gamle træer inkorporerer byskab i landskab. Hvor nabolaget rumligt set kan opfattes som *lig* skoven, er der tale om enten en *identifikation* med eller en *metonymisk relation* mellem kvarter og skov.¹⁰²

¹⁰¹ Under workshoppen "Differences over Time" ved Inger Sjørsløv og Poul Pedersen, under "megaseminar II Questions of Difference", januar 2005, blev det klart, at det, der blandt unge i krigshærgede Bissau, hvor antropologen Henrik Vigh har været på feltarbejde, føles som *stilstand*, er det samme, som det, der i Skåde Bakker føles som *tidløshed*. Det er to ord for ikke-forandring, men i meget forskellige former: I Bissau er stilstanden uudholdelig, mens tidløsheden i Skåde Bakker er eftertragtellesværdig og behagelig. Også andre eksempler på stilstand kan hentes fra etnografien. Således er australsk dreamtime et klassisk eksempel. Tak til Kirsten Winther Jørgensen for denne henvisning.

¹⁰² I antologien "Animal Myths and Metaphors in South America" (1985 red. Gary Urton) behandles metaforiske og metonymiske relationer ligesom her, blot med dyr, ikke spatialitet som metafor- og metonym-container, der fungerer som en art sociokulturelt fortolkningsapparat. Der er da også klare paralleller mellem de diskussioner, der fremskrives i flere af artiklerne og i denne tekst. Således har antropologen Billie Jean Isbells

På Fedet spiller landskabet, som det er blevet vist, en helt anden rolle. Flere mener, at kvarterets store attraktion er havet, det ligger ved, og i tilgift den stadige dynamik i kvarterets byggede område. Den stadige ny-, om-, og udbygning af huse er altså karaktergivende, og denne aktivitet transformerer kvarteret til et mere statisk område. Samtidig gør den, at kvarteret opfattes som i stadig og ung transformation. På Fedet smitter havet ikke direkte af på kvarterets tidsfornemmelse; havets rolle er at gøre kvarteret attraktivt. Det, der smitter af på tidsfornemmelsen, er den hamren og banken, man har kunnet høre i kvarteret gennem tiden: bebyggelseshistorien. Før var området et kolonihavekvarter, nu er det fancificeret. Der er jo også ældre villaer, skønt mange, store, dyre, exceptionelle, *nye* villaer bliver bygget. Det er måske en af grundene til, at beboerne af det lille kvarter Strandvænget, der ligger mellem Stationsgadekvarteret (som jo har afsondret sig fra Fedet, og som Fedet har afsondret fra sig) og Fedet, ikke forstår sig som del af Fedet: Strandvænget har mange gamle villaer, og godt nok er der også en del byggeaktivitet på disse veje, men de er i højere grad præget af de store *gamle* villaer, modsat på Fedet (især længere ude), hvor det er de *nye* villaer, der præger. Kvarteret låner desuden stemning af ferie og afslapning fra havet, og således en art ferietid, men byggeriet er vigtigere for den tidsopfattelse, der forbindes med kvarteret: der bygges op, rives ned, bygges om og så videre, det forlener kvarteret med en dynamisk tidsopfattelse, som hjælpes på vej af den feriestemning, havet kan lægge over området. Den tidsfornemmelse, der præger kvarteret, har altså relation til byggeaktiviteten, den er dynamisk og transformerende. Desuden betyder havet noget, ikke i egenskab af hav (som sceneri), mere i egenskab af ferierekvisit. Havets mindre betydning giver altså rum for byskabets større betydning. Tidsopfattelsen er præget af byggeri og fornemmelse af transformation. Havet er den ekstra gevinst, der betyder god stemning, godt tableau og godt kondirum.

Hvor Skåde Bakker er landskabsbårent, også hvad angår fornemmelsen af elegant ælde og cyklisk tidløshed, er Fedet ikke direkte betinget af havet, men er derimod byskabsbårent, hvad angår fornemmelsen af entreprenant nyhed, aktivitet og forandring. Således kan Skåde Bakker opfattes som et landskabsrum, der også tidsligt er betinget af landskabstid (hvor dog, som gennemgået, man opfører sig som i byen: de sociale koder er byskabets), medens Fedet kan opfattes som et byskabsrum, der også tidsligt er betinget af byskabstid (og har sociale koder som i byskabet). Denne forskel mellem de to kvarterer er relateret til, hvorledes landskabernes placering i forhold til kvarterne bliver opfattet. Forskelle i fortolk-

"The Metaphoric Process: From Culture to Nature and Back Again" (Isbell 1985) dannet baggrund for flere af de forståelser, der er kommet til udtryk i nærværende tekst.

ninger af forholdet mellem landskab og byskab har betydning for tids- og rumopfattelser og giver de to kvarterer hver deres specificitet.

Disse forskellige former kan, som det blev nævnt i kapitlets begyndelse, fortolkes som egenskaber ved kvartererne, der kan bruges til at skabe forskel. Det er samme bevægelse, der sker på forskellig måde med forskellige kvaliteter i hænde. Kvarterne lader sig udhæve af beboere såvel som mennesker fra resten af Århus som specifikke. Og det danner ramme om opfattelser af andre forhold. Der er nemlig forskellig margin for, hvad de to kvarterer kan stå model til i følge deres beboere.

Faktor

At noget kan tillægges større eller mindre betydning eller værdi, kunne forklares gennem begrebet *faktor*. Som en billedkunstner normalt regner prisen ud på sit maleri ved at gange størrelsen med en fastsat faktor, kan begrebet faktor indikere graden af følsomhed overfor et fænomen. Her skal kort blive peget på de to fænomener kitsch- og traditionsfaktor. De bliver fortolket forskelligt i de to kvarterer, hvis tid-og-rum-fornemmelser er så ens (med store, dyre villaer og landskabelige kvaliteter) og dog forskellige (landskabs- og kvartersbårne).

Kitschfaktoren. I Skåde Bakker betyder kvarterets præg af skov og ælde, dets stil og elegance, at der blandt beboerne er små marginer for, hvad der anses for smukt og godt i forbindelse med byggeri. Udstykninger fra store haver bliver, som nævnt, registreret med beklagelse, og nye villaer bygget i gammel stil, som fx colonial style, bliver kommenteret ironisk og kritisk. Det er eksempler på kitsch, kunstighed og pengefremvisning, fx har en af disse villaer fået øgenavnet ”æventyrhuset”. Med Veblens (1970[1889]) ord bliver den slags bygninger betragtet som typiske eksempler på *conspicuous consumption*, og det er ikke attraktivt. På Fedet giver nybyggerstemningen, energien og vitaliteten større marginer for, hvad det er tilladt at bygge og ombygge. Samme art villaer bliver godt nok vist frem, af og til med undren, å la: ”og tænk, de har også et orangeri, det fylder hele den fløj der”, men virketrangen og eksotismen ved den slags excentricismer gør indtryk, som var det et eksempel fra Guinness’ Rekordbog: det er *Stort!, Dyrt! Ekstraordinært!* Muligvis betragter andre beboere ejeren af en

sådan villa som afstandsskabende gennem hans (for det er som regel en mand) store byggerier, men sjældent som kitschskabende. Det modsatte er tilfældet i Skåde Bakker. Den forskellige måde at etablere sit kvarter som anderledes, betyder en forskellig kitschfaktor og forskellig forståelse af, hvornår man skaber afstand.

Traditionsfaktoren. Skåde Bakkers landlord feeling, elegance og stasis virker som ramme om privathed. Naboskab opretholdes, de fleste har et godt forhold til naboen, og det betyder netop, at venskaber ikke er en tvungen følge af naboskaber. Af og til bliver naboer venner, men relationen er bilateral: bare fordi man er venner med naboen til den ene side, behøver man ikke at være venner med dem til den anden, de kan hende at være gode naboer. De dyadiske relationer, ven- og naboskaber former sig gennem, udvider sig ikke til større fællesskaber, og der er da heller ikke fremvisning af nogen fællesarrangementer, der er ingen eller få og private traditioner i kvarteret. Hverdagslivet, derimod, er præget af regelmæssighed og gentagelser. Fedets vitale og dynamiske stemning danner ramme om mange fællesskaber, typisk er naboerne også venner, og mange veje danner fællesskaber, som ovenfor nævnt med årlige ritualer, fester osv., beboerne er sammen om.

I Stationsgadekvarteret er der mange traditioner, hvorfor dette kvarter vil blive behandlet mere udførligt: Beboerne indførte i begyndelsen af 1980'erne og i årene derefter flere traditioner: vejfester, sangkor, Skt. Hans fest, fastelavnsoptog, gløgg og Christmas Caroll-afsyngning for de forbipasserende cyklister i december, badebrofest, badebrolaugsgeneralforsamling, vejlaugsgeneralforsamling, kvartersvandring med mere. Disse traditioner bliver opfattet som del af kvarterets særlige historie og identitet, samtidig med, at beboerne taler om, hvordan de selv opfandt dem for 20-25 år siden. Beboerne kalder gerne deres kvarter for "Krattet", idet det var det gamle navn for dette terræn mellem skov og strand. Den mandlige del af sangholdet hedder da også "Kratluskerne". Mænd og damer er i øvrigt strikt adskilt under sangøveaftnerne. De synger kun sammen, når de optræder og så til en eller to generalprøver inden da. Denne syntetiske konservatisme er på en gang fornyende og bevarende. Opfundne traditioner er et fænomen, der kan genfindes i bl.a. historikerne Eric Hobsbawm og Terence Rangers antologi "Invention of Tradition" (1984), som betød meget for 80er-antropologien. Emnet er, hvorledes mange af de traditioner, vi anser for gamle eller naturlige, er opfundet for relativt nylig, således er fx flere af det britiske kongehus' officielle ceremonier opfundet i begyndelsen af det 20. århundrede. Bogen udkom ca. samtidig med, at Stationsgadekvarterbeboerne opfandt deres traditioner. 1980ernes accent på, at traditioner ikke per defi-

nition er naturligt groede og gamle er blevet suppleret af andre indsigter. Således har antropologen John D Dorst på baggrund af sit feltarbejde i den amerikanske "elite forstad"

"Chadds Ford" beskrevet, hvorledes traditionerne her er opfundne, men ikke nok med det: I dette nabolag er de desuden tekstualiseret. Der produceres enorme mængder af tekst og billeder om området, fra turistreklamer til billeder af husindretning. Herigennem bedriver beboerne "auto-etnografi", mener Dorst (Dorst 1989).

I Stationsgadekvarteret skriver de ikke om deres traditioner, men de taler om, at de opfandt dem, og at det har betydet meget for deres tæt knyttede fællesskab. Mange af opfinderne bor i kvarteret og fejrer ritualerne, der på én gang opleves som autentiske og opfundne. Her taler man meget om tradition, ritual, samvær og opfindelsen af dem.

De landskabelige kvarterer

andskabet definerer begge kvarterer, i så høj grad, at det kunne beskrives som *et landskab, der landskaber*. Altså et landskab, der er så intenst og nærværende, at det på en og samme gang er det konkrete landskab med dets fugle, træer, hav og blæst, set, som beskrevet, gennem en bestemt optik, og ideen om landskabet.

Denne ramme med metaramme, det landskabiserende landskabs ramme, betyder, at de indholdsmæssige fænomener, der befinder

sig indenfor denne ramme bliver meget tydelige hvad enten de er underlagt demarkerede grænser mellem byskab og landskab eller sammenfoldede bylandskaber: nationalromantiske tableauer, kondilandskaber, mana-kraft, naturen som tæmmet-men-vild osv. Desuden bliver metarammen prægende for de sociale relationer og kodex. De fleste er enige om disse rums kodex for naboer eller venner, hastig eller langsom gangart, blikkenes karakter og værdi mv. På et generelt niveau er forståelserne ens for de to kvarterer, men der er indbyrdes forskelle. Præsten i Vejlbj (et nabosogn til Riisskov, beliggende højt hævet på en bakke over den flade strandeng) fortæller, at lige siden han var barn i Århus, har Fedet forekommet ham at være paradys, dernede i solen, ved havet og stranden. Der har de det åbne landskab, i Skåde Bakker lukker skoven sig om sine beboere med andre herlighedsværdier til følge.

Alt det, beboerne ser, når de ser deres kvarter, overlapper ikke fuldstændig det, der her er fremstillet, det skal det heller ikke. Trods dobbelthermeneutiske processers pipelines mellem de derboende og deres gæst, vil gæsten altid overse væsentlige aspekter, fx nogle af de helt almindelige vaner og skikke. Gæsten kigger desuden også efter noget andet: vindøjet er forsøget at se med beboernes øjne, men også at hæve sig over det og se dette beboerlandskab gennem et analytisk filter.

I disse landskabelige kvarterer er der noget andet på spil end det blev antydnet gennem den negativ-logik, kapitlet åbnede med. Her er ikke bare forstadsfri zone, ikke blot kapitalakkumulerende boligområde eller nabolag med herlighedskvaliteter. Hvad beboerne ser, når de ser deres landskab, er af langt mere grundlæggende karakter: de ser et landskab, der har herlighedsværdi, og som de sætter stor pris på at bo i eller ved, fordi det er skønt, men også, kunne man med Descola hævde, fordi det indtager rollen som grundlæggende strukturerende faktor for større dele af deres liv. I følge den descolaske logik findes der korrespondenser mellem omgangen med landskabet og andre sfærer af det sociokulturelle liv.

I nærværende landskab udfolder det repetitive, rekreative sig. Det, der forstås som landskab, er forskelligt fra den øvrige omgivelse ved (som i tilfældet mana) i princippet at være område for animisme, altså en social objektgørelse af naturen, det naturlige forstås gennem det sociale, landskabet investeres med betydninger, kræfter etc. Områder forstået som bydele huser snarere i princippet totemisme, de er altså områder, hvor det sociale forstås gennem det naturlige register (som når kvarterer bliver ”totems” for bestemte grupper af mennesker).

Det generaliserede skemata angår således kompartmentalisering af rekreative og produktive registre. Denne kompartmentalisering er komplementær snarere end dichotomisk og kan genfindes i både omgang med fysiske rum og sociale relationer. Endvidere kan de to af Descolas formulæ genfindes i noget anden form, udvekslingsdelen i landskabssfæren og rovdelen i bysfæren, stadig komplementært og stadig såvel fysisk som socialt, og stadig som et forhold af repetition, rekreation og akkumulation, produktion. Og endelig kan de to kosmologiske forestillinger (om infinit eller finit ressource) genfindes i de to kompartmenter, stadig komplementært og stadig såvel fysisk som socialt, og stadig som et forhold af repetition, rekreation, cyklisk forståelse, forskelsoprettende (finitte ressourcer i rekreative zoner som landskaberne) og akkumulation, produktion, entropisk forståelse, forskelsudjævrende (infinite ressourcer i produktive zoner, som vi senere skal se inkluderer det konsumzoner).

Landskabet lægger rum til det rekreative princip: udveksling, repetition og cyklisk tilgang, og landskabet tillægges særegenhed i den forstand, at det udpeges som decideret forskelligt fra resten af omgivelsen. Dertil kommer, at landskabet opfattes som en ressource der er finit og dermed såvel knap som attråværdig. Derfor er landskabet så vigtigt.

Adskillelse og sammenflydning

I den for det område, der opfattes som landskab, er der endnu en komplementær figur. I tableauets orden er landskabet forlenet med repetitive, rekreative og cykliske tilskrivninger. Som ramme for praksis er det scene for formålsrettet adfærd, og i den forstand del af det produktive, kumulative register. Denne sammenvævning og adskillelse, der angår tableau og praksis, genfindes i ideen om naturens kræfter (cyklisk, repetitivt, uforudsigeligt) overfor udnyttelsen af landskabet som ressource især til sportsudøvelse (produktivt, kumulativt, planlagt).

Gennem Descola kan konditionerne for, hvorledes de århusianske landskaber folder sig ud for deres beboere, altså nu konkluderende og opsamlende sættes i en overordnet analytisk forståelsesramme. For beboerne er der ikke kun tale om et kompartmentaliseret, funktionalistisk natursyn, hvor denne zone forstås som rekreativ, i modsætning til fx arbejdszoner, konsumzoner og andre zoner. Denne zone, landskabet, bliver ganske rigtigt, som også Hirsch foreslog, forstået som rekreativ, men det er snarere præmissen end resultatet: den kompartmentalisering af byskabet i blandt andet landskabskompartnenter, der med Descola kan forstås som det fysiske udtryk for overordnede, strukturerende skemata, viser på den ene side hen til disse skemata, der er af en adskillende karakter, men som også implicerer en sammenflydning af det således adskilte, på den anden side viser de hen til det sociale liv, der lader sig strukturere efter de samme adskillelses- og sammenflydningsmekanismer. Gennem den nærmere undersøgelse af landskabet (og resten af den fysiske omgivelse) kan man nærme sig en forståelse af stederne hvor og måderne hvorpå adskillelse og sammenflydning finder sted.

I de århusianske landskaber er der, som det er blevet beskrevet, forskellige paradoksale bevægelser til stede. De forestillede landskaber er stille, kontemplative og nationalromantiske, de repræsenterer uspecificerede muligheder og udgør et utopisk rum. Handlingernes

landskaber, derimod, bruges aktivt og energisk til kropslig udfoldelse, især i form af kondi og helsebibringelse, de repræsenterer specifikke muligheder for sundhed og udgør et pragmatisk rum. Begge disse aspekter af landskaberne er rekreative, men på højst forskellig måde. Den bebyggede del af de to kvarterer er i praksis, og altså i handlingernes perspektiv, stille, hvad beboer-praksis angår (for mens beboerne jo er væk, er her mindre stille håndværkere i dagtimerne). På Fedet forstås denne del som aktiv og energisk (pga. samme håndværkeraktiviteter, bare flere). Det gør den også i Skåde Bakker, dog ikke i samme heftige, identitetsgivende grad. Landskaberne bruges altså mere byagtigt end byen og omvendt.

Som del af disse grundlæggende, strukturerende elementer, der gør landskabet så vigtigt, er der en korrespondens, der angår åbningsspørgsmålet om identitet og forskel: godt nok vil de nødtigt betegnes forstadskvarterer i Skåde Bakker og på Fedet, men samtidig med, at landskabet hjælper med at etablere forskel i denne henseende, etablerer det også identitet. Det er i høj grad definerende for, hvad kvarteret er for beboerne, nemlig skovkvarter henholdsvis havsidekvarter, og hvad det gerne vil være, nemlig defineret gennem landskab, ikke allehånde sociale koder som postnummer, status, klasse, økonomi etc. Således er landskabet vigtigt, det er den overordnede figur for organisering af rummet og af det sociale.

Desuden forstås landskaberne som ekstraordinært værdifulde, gennem de manalignende forestillinger, men også gennem ejendomspriserne og landskabernes funktion som tableau og performativ ramme for kondi. Denne opfattelse har at gøre med landskabernes rolle i samfundet: de er ikke værdifulde som økonomisk subsistensgrundlag, og bliver som udgrænset rum tilskrevet en ny status: de har højstatus netop af ikke-økonomiske, rekreative grunde, hvilket igen giver højere ejendomspriser.

Ganske overordnet kan der udpeges rekreative og produktive områder, hvor landskaberne er de rekreative. Den sociale omgang og omgangen med landskaberne korresponderer: repetitivt, rekreativt, udvekslingsorienteret foregår det i og med landskaberne. Denne kvalitet, der tillægges landskaberne, er også deres store attraktion. Det er en kvalitet, der med skemataets operativsystem kan opstilles som et forhold af kompartmenter: de repetitive overfor de produktive. Og det er en kvalitet, der genfindes i andre registre, som omgangen med den anden. De sociale relationer, der finder sted i landskabet, er anderledes end dem, der finder sted så mange andre steder.

Disse generaliserede rumlige og sociokulturelle organiseringer har indvirkning på bl.a. forholdet mellem privat og offentlig. Landskaberne spiller en stor rolle, sandsynligvis langt

større end for bare få år siden. Det kan aflæses i huspriserne, bl.a. i takt med at landskaberne og de kvaliteter som repetitivt, rekreativt og socialt felt, de tillægges, får større betydning, bliver de også det nye offentlige rum. Og det indvirker igen på måder, sociale relationer udspiller sig i disse zoner.

De begrænsede energier, der tilskrives landskaberne og dermed Skåde Bakker og Fedet, gør, at disse kvarterer bliver forstået som både på forhånd forskellige zoner og i en stadig proces forskelgørende zoner. Landskaberne ligger der på forhånd som et vilkår, desuden italesættes og udpeges de løbende af ejendomsmæglere, beboere og almindelige århusianere. Med andre ord bliver disse landskaber etableret som rekreative landskaber, der bliver skabt i en fortløbende udpegning, der adskiller dem fra de produktive landskaber. Denne distinktion kan tænkes videre ind i Descolas skemata, der kan fungere som et overordnet generaliserende greb for disse forskellige læsninger af landskaberne og deres oprettelser af forskelle mellem diverse lokale landskaber.

De fleste landskaber og byskaber i vor århusianske kontekst kategoriseres almindeligvis med fokus på *vertikale elementer* (som grundpriser og brugsegenskaber), *bevægelse* (som infrastrukturelle egenskaber og logistisk beliggenhed) og *repetition* (mange kompartmenter forstås som anvendelige til kun en form for funktioner, men til gengæld til rådighed for gentagelse af netop denne funktion).¹⁰³ Samtidig, og endog af den grund, kategoriseres landskaberne i og omkring Skåde Bakker og Fedet anderledes, nemlig med accent på deres *horisontale kvaliteter* (fx deres rekreative potentialer (som tableaulandskab og rum for kropskultur)) og *deres variation* (landskabernes specificitet gør kvarterets særlige karakter i modsætning til (og måske endog modstand imod) produktionslandskabernes ensshed (forstæder, industrikvarterer, områder, hvor storcentre fyger sammen (kompartmenter), områder med mere ens eller effektive zoner)). Dette, foruden forestillingen om et begrænset reservoir af energier, præger opfattelsen af landskaberne. Dette i modsætning til produktionslandskaberne omkring dem, de er netop anlagt med henblik på produktion af overskud og (med en antikvet term) merværdi, hvilket er relateret til ideen om ubegrænsede ressourcer.

Den væsentligste adskillelse er altså mellem rekreativt og produktivt rum.¹⁰⁴ Der viser sig også en adskillelse af landskabelige versus bymæssige zoner, der, hvad aktivitetsniveauet an-

¹⁰³ Jf. Humprey, som blev inddraget under overskriften repetitive landskaber og varierede landskaber.

¹⁰⁴ Harvey og Hirsch kaldte det dominerende og transcenderende rum og påpegede, at sidstnævnte får status gennem en modsatrettet bevægelse og netop fordi de repræsenterer noget anderledes. Mauss er inde på noget lignende, i sin antagelse om, at magi tilskrives det, der er marginaliseret.

går, indbyrdes bytter plads alt afhængigt af, om de placeres i handlings- eller forestillingsordenen. Desuden flyder disse zoner sammen i Skåde Bakker, når grænser annihileres, og også i det hele taget, i de generelt accepterede sociale kodex for opførsel, blikke, bevægelser og hastigheder.

Fx i Århus Kommunes brochurer over naturvandringsmuligheder fremstår landskaberne som funktionsopdelte (til vandring, med hund, pga. fugle etc.), de samme landskaber bliver langt mere bredspektrede i beboernes optik. Blandt andet i dette forhold mellem den simple overordnede opdeling af rummet i Århus og den multifacetterede fortolkning af disse rum, hvis simple opdelinger nota bene anerkendes samtidig, findes adskillelser og sammenflydninger, der henviser til skemata (kategorierne rekreativt vs. produktivt felt – og sammenflydningerne af disse to kategorier) og også vil kunne genfindes i andre sociokulturelle sfærer.

Landskaberne er både informeret af et kompartmentaliseret natursyn, og fortolket ind i komplementære, lokale forståelser og brugsformer (mana, tableau, krop etc.) med flydende grænser. Descolas skemata hænger nøje sammen med ejendomsmæglerens vurdering, som de i disse områder typisk forbinder med ”herlighedsværdi” begrundet i fx ”havudsigt” eller ”nærhed til skov”. Forestillingen om særlige kvarterer hænger ligeledes sammen med de landskabelige kvaliteter. Her spiller landskabet den store rolle, netop i kraft af sin placering som et begrænset gode. Og det kan ses i ejendomsmæglernes ord og priser.

Hvad så de i landskaberne i Skåde Bakker og på Fedet? Godt nok så de landskabet, der landskaber, og det pga. et begrænset reservoir af energier, der netop derfor gør områderne attråværdige at bo i og ved, fordi man således kan få del i den sjældne natur, og blive indfældet i det skattede landskab, men hvor naturlig er naturen? Hvor meget kan landskabet landskabe uden at blive til noget andet? Sørensen (1996), der skriver om dansk landskabsdigtning, citerer blandt andet digteren Per Højholt, der i mange af sine digte lægger afstand til den rene natur, det ideale landskab. Landskabet er jo, som der også er blevet argumenteret for her, en human eller kulturaliseret kategori, og altså bestemt ikke naturligt. Århusianerne ser ikke deres onkel i landskabet, eller gør de? Sørensen skriver (ibid.:53), at Højholt, der jo er dansk, men ikke decideret århusiansk, snarere vestjysk, digter som følger:

”Du har bare set månen så tit at du tror den er din onkel
men du tager fejl Egon du er overhovedet ikke i familie
med universet...”

Centrum

et andet rum har fået benævnelsen *Centrum*. Hvor sidste kapitel præsenterede de to kvarterer gennem deres vigtigste specifikation, landskabet, vil dette kapitel præsentere et rum, der er anderledes og som samler beboerne af Skåde Bakker og

Fedet. Centrum er ikke en hvilken som helst del af byen: det er her, Århus for alvor er ”Århus”. Århusianerne kalder den ”Midtbyen”, og det er da også byens midte på mange måder, fysisk, historisk, symbolsk og praktisk. Herfra udgår alle de veje, der stråler ud ad byen mod tre verdenshjørner, her ligger de konkrete reminiscenser af byens historie, her er det symbolske centrum og det område, der inkarnerer Århus, og hertil tager man, hvis man vil møde andre århusianere, og hvis man vil shoppe eller gå bytur eller bare mærke stemningen af Århus. Alligevel er der noget i svang, der trækker en anden vej: måske er centrum ved at skifte karakter, og måske er hele byen ved at forandre sig. Spørgsmålet vil blive stillet, om Midtbyen er det absolutte centrum for Århus, eller om det er et af mange centre og intensiteter i en løsere bystruktur uden fast centrum, men med mange og internt afhængige småcentre og byer. Dette spørgsmål hænger sammen med Midtbyens nylige byløft, men også med spørgsmålet om, hvorvidt Århus opfattes som en lille storby eller en stor provinsby, og hvorvidt Århus er struktureret som en traditionel europæisk by, transformeret til et løsere byvæv¹⁰⁵ eller er under transformation i disse år.

¹⁰⁵ Byvæv er et begreb, jeg har anvendt i en analyse af Taastrup vest for København (Raahauge 2000a in Hansen/Raahauge 2000:46ff). Det beskriver det bylandskab, der ikke har noget centrum, og ikke nogen sammenhæng, men i stedet er et væv af byer og veje i samme by, polycentreret og med conduits mellem alle sine punkter: ”Infrastruktur, der fortættes i fixpunkter, og steder, der flyder ud i transitkanaler” (ibid.) Spørgsmålet her er altså, om Århus kan opfattes som by (med center og periferi) eller løsere byvæv (et net af

I dette kapitel vil Midtbyen blive beskrevet for derigennem at belyse kvartererne; ligheder, forskelle og relationer mellem centrum, kvarterer og by vil blive gennemgået. Midtbyen vil blive beskrevet som området for Århus' historiske genese, som centrum af krydsende stier, som koncentrisk centrum af symbolsk karakter, som labyrintisk centrum af praksisorienteret karakter og som centripetalt punkt, der samler byen, men som samtidig suger betydning fra resten af Århus, også Skåde Bakker og Fedet. Muligheden for oversugning og implosion (Midtbyens), forvitring og ekspansion (byens) vil også blive berørt.

centre, byer, fixpunkter, der hænger sammen infrastrukturelt, og som er af mere subjektiv karakter: centrum defineres i forhold til de enkelte menneskers brug af byvævet). Det er principielt samme organisering, der gør sig gældende i Carbone og Pedersens analyse af det centrale danske motorvejsnet som en "Hby"; her diskuteres entropi og identitet i et urbant perspektiv med udgangspunkt i de seneste tyve års udvikling af den danske infrastruktur (Carbone & Pedersen 2005). Også Bruegmanns byforståelse er relevant i denne sammenhæng: "I suggest we set aside the traditional distinctions between urban, suburban, and rural and think instead of settlements across a vast landscape as if they were celestial bodies, each exerting a force field, stronger or weaker according to their size and density, and changing in intensity across time (Bruegmann 2006).

Rammer

eboerne af Skåde Bakker og Fedet er enige, hvad angår både den hyppige og regelmæssige brug og den udtalte glæde ved Midtbyen. De følger også et stabilt korpus af bypraksisregler.

Denne enighed er det implicitte grundlag for den overordnede beskrivelse af Midtbyen og for den videre analyse, der vil udgøre hovedparten af kapitlet. Empirisk er der således tale om meget lille variation i såvel udsagn som brugsmønstre, og der er da

heller ikke nogen markante forskelle mellem de to kvarterer indbyrdes i dette spørgsmål. Det er som fysisk og i høj grad også sociokulturelt rum under forvandling, Midtbyen tiltrækker sig opmærksomhed for sine brugere såvel som for et antropologisk blik. Dog skal kun de egenskaber ved Midtbyen behandles, der har implikationer eller udgør vilkår for Skåde Bakker og Fedet.

Hvorfor bliver Midtbyen brugt og forestillet så ens? Muligvis ensretter restaurerede bykerner og handelsområder de besøgendes væremåde gennem påbuds- og forbudsskiltning men også via den gennemdesignede planlægning, hvor alle detaljer er gennemtænkt, hvad angår konkret brug (især konsum) såvel som de forestillinger, der knytter sig til dem (om fx ”gamle, autentiske Århus”).¹⁰⁶ Det kan også hænge sammen med feltarbejdets primære fokus på boligkvarterne. Dog er der et specielt forhold, der gør sig gældende for Midtbyen og som spiller en rolle også her: under feltarbejdet var Midtbyen under transformation fra moderne bykerne med asfalt, termoruder og forskellige erhverv til løftet bykerne med granit, chaussé-

¹⁰⁶ Det er dog en hypotese, der modsiges af tidligere arbejder med bykerner og konsumområder i forskellige byer, nemlig Rådhuspladsen i København (Kvaale & Raahauge 2000), Taastrup Hovedgade og omegn (Hansen & Raahauge 2000) og Lyngby Hovedgade og omegn (Hansen & Raahauge 2001). Disse undersøgelser viser netop en bred vifte af brugsformer og opfattelser i sådanne byrum.

sten og indkøbsstrøg.¹⁰⁷ I hele landet og også globalt er denne byomstændighed på færde. Der er tale om en æstetisering af bykerne med mange følger for såvel den fysiske omgivelse som for sociale og kulturelle mønstre. I tilfældet Århus er måske den uniforme brug af Midtbyen en følge af dens pågående restaurering. Midtbyen er under forandring hen imod en form, hvor Århus som gammel by (bestående af gamle, nyrestaurerede bygninger) smelter sammen med Århus som ny by (konsumområde) i et ny-gammelt løft.¹⁰⁸

Midtbyen er semantisk tæt for Århus; den er den 800 år gamle moderby (eller metropolis) i den forstand, at uden Midtbyen ville kvarterer som Skåde Bakker og Fedet slet ikke findes. De er børn af Midtbyen. Som relative til Midtbyen er de også betingede af og underlagt den. Bruegmann (2006) bruger også en slægtskabsmetafor til beskrivelse af forholdet mellem ”downtown” og ”suburbia”: „[M]any people have viewed suburbia as antithetical to the old downtowns. But it is probably more useful to think of the two locales as siblings, always reacting to one another“ (ibid.). Disse søskende er afhængige af hinanden, for som han skriver senere: „In very complex systems like a city, any intervention in one place is likely to cause changes, often unintended, throughout the entire mechanism“ (ibid.). Denne systemiske tilgang, der ser byen som et væv af interrelaterede zoner, er også præmissen her; de forskydninger, der skal beskrives for Midtbyen giver altså nye betingelser for vore to kvarterer.

Midtbybeskrivelse: Grænser, zoner og brandscapes

etegnelsen Midtby er symptomatisk for Århus' center-periferi-struktur; bydelen får da også sin betydning som del af Århus. Midtbyen forstået solitært skal alligevel skitseres gennem de områder, bygninger og former, beboerne af Skåde Bakker og Fedet har udpeget som betydningsfulde, idet denne beskrivelse danner grundlag for kapitlets videre analyse. Dette hastigt skitserede

¹⁰⁷ Rådhuspladsen i København var blevet renoveret få år før vores undersøgelse (op.cit.), hvilket katalyserede en mængde følelser og forestillinger, Taastrup stod foran en renovering (op.cit.) og Lyngby var blevet løftet flere år før undersøgelsen (op.cit.). Disse bykerne-eksempler er med få års forskydning underlagt samme betingelse: De undergår alle et byløft i disse år.

¹⁰⁸ Om nogle år, når århusianerne er blevet vant til deres ny Midtby, har billedet måske ændret sig, og en bredere vifte af forskellige tilgange til området vil blive klarere at se.

mentale landkort er en fastfrysning af et område i flux (og allerede delvis forældet). Med hver ny fysisk forandring af Midtbyen forrykker brikkernes position og valeur sig. De fysiske enkeltelementer som Store Torv, Banegården, Gågaden eller Rådhuset skifter værdi i takt med at bydelen overordnet skifter udseende, de bliver centrale eller decentrale, grænsemarkører eller typisk Midtby, dysforiske eller euforiske, elementer, der synes eller netop ikke synes intense eller betydningsfulde, eller som giver anledning til diskussioner og uenigheder.

Domkirken er Midtbyens centrum, mener de fleste. Det var historisk og rumligt kirken blev udpeget som det naturlige centrum, kun få ytrede sig om kirkens rolle som kosmologisk midtpunkt. Dens jubilæum ved feltarbejdets begyndelse kan have medvirket til udpegningen.

Midtbyen afgrænses af Havnen mod øst, veje i øvrigt. Nørregade og Nørre Allé danner den nordlige grænse, man bor dog i Midtbyen, hvis man bor lige nord for denne grænse, i ”Øgadekvarteret” med Sjællandsgade, Læsøgade, Samsøgade, Thunøgade osv., ældre etagebebyggelser og det boligkvarter, som ligger nærmest den egentlige Midtby. C. Th. Sørensens universitetspark ligger lige op ad kvarteret. Dette område nævnes kun sjældent, ligesom det tidligere Kunstmuseum, der også lå i parken, ikke var så populær en institution som fx Musikhuset (et eksempel på forældelseshastigheden af dette mentale kort er, at det forlyder, at kunstmuseet nu er blevet mere populært med den ny museumsbygning Aros, åbnet i 2004 og altså endnu kun projekteret under feltarbejdet). Vestpå ligger grænsen langs Vester Allé, fra Vesterport til Hovedbiblioteket, Rådhuset og det velbesøgte Musikhuset (og nu Aros på Aros Allé). Sydgrænsen er der mindre enighed om: Skåde Bakkers beboere regner Frederiksbjerg, et attraktivt boligkvarter af ældre etageejendomme omkring Skt. Pauls Plads for grænsen til Midtbyen, hvorved M P Bruunsgade og Jægergårdsgade (to populære handelsgader) bliver del af Midtbyen, mens beboerne fra Fedet typisk sætter en grænse ved Banegården, altså således, at disse kvarterer og gader ikke inkluderes i Midtbyen. Mange fra Skåde Bakker, kun få fra Fedet handler i M P Bruunsgade; den ligger også tættest på bakkerne. M P Bruunsgade omtales som Århus’ eksklusive handelsstrøg, her ligger der foruden Føtex en række specialiserede fødevarebutikker som fiskehandel, bager, delikatessbutik, og andre specialbutikker med sko, ting til hus og have, tøj og en gørtler.

Det absolutte yndlingsområde set fra kvartererne er ”Latinerkvarteret”, som byens ældste kvarter kaldes i folkemunde. Her er lifestylerde specialbutikker med sko, tøj, køkkengrej, antikviteter, eksklusivt bageri, kaffehus etc., foruden cafeer og restauranter. Også Gågaden er populær. Den gennemløber dele af Midtbyen, og forgrener sig. Gågaden spænder byen op mel-

lem to poler. Den nordlige pol munder ud i Latinerkvarteret, den sydlige i Banegården med DSB's bevingede neonskilt og Aarhus Stiftstidendes lysavis. Gågaden har fået ny og detaljebeskrivelse af brolægning fra væg til væg, varme i gulvet og diverse (interioriserende og således hjemliggørende) accessories (ornamenter i de metalriste, der er lagt ned omkring træerne, dæmpet belysning om aftenen, mønstre i belægningen m.m.). Her ligger flere kædebutikker, og gågaden har indkøbsstrøgets og også storcentrets egenskaber: praktisk, overskueligt og så pænt som var det inden døre. Her i det offentlige rum er der således mange æstetiske greb, der henviser til privatsfæren, netop gennem interiorisering. Århus Å, der før i tiden løb i en underjordisk pipeline, er bragt tilbage i dagslyset, hvor den venizianiserer caféerne i det område, der nu kaldes "Vadestedet", "Åen" eller "Abegrotten". Det omtales som det nye in-sted, hvor der er kommet byliv. Det er dog de færreste fra Skåde Bakker og Fedet, der benytter sig af det. Det er mest for yngre mennesker. Her er en del piktogrammer, reklamer og andre former for skiltning, fx skilte, der viser, at man ikke må drikke medbragt øl her (øl må man gerne drikke, men den skal være købt i områdets caféer og restauranter) eller fliser i belægningen, der viser, hvem der har sponseret renoveringen af "Åen".¹⁰⁹ Den rigelige skiltning har en overrepræsentation af meddelelser angående private anliggender som reklamer og påbud begrundet i forretningsanliggender, mens offentlige skilte vedrørende fx ensretning af trafik eller områdets navn er sjældnere. Den store mængde skriftlige informationer er et af de tegn, antropologen Marc Augé omremser som typiske for "non-places" (Augé 1995). På Augés non-places er individernes ensomme kontrakter bl.a. en følge heraf. Skiltene skriftlige meddelelser sørger for, skriver Augé, at de tilstedeværende ikke indgår i sociale relationer med andre individer, men i stedet refererer til den overordnede imaginære instans, skiltene repræsenterer. Augés analyse vækker kun ringe genklang på steder som "Åen", her leveres et intenst socialt liv blandt skilte m.v. Åen er eksempel på privatisering i det offentlige rum. Især merkantilt, butikkerne har erobret store territorier, men også individuelt, gennem mobiltelefon, og desuden via den gennemplanlagte kulisse. Her er rummet offentligt, men i nye kombinationer med det private.

Havnen, der er den oprindelige grund til Århus' beliggenhed, og som engang var en vigtig arbejdsplads, ligger delvis glemt. Mange diskuterer havnens betydning for byen som lokal arbejdsplads og som aktør i den globale havnebykonkurrence, og især på Fedet tales der en del om, hvorvidt den nye Maersk-pier kan være årsag til de forskydninger af sandbund og

¹⁰⁹ Den århusianske tegnestue Transform har undersøgt dette felt (Hemmersam, Jensen & Nielsen 2000).

stenbund, der sker langs kysten i disse år, og som virker ind på badelivet. Som del af Midtbyen eller byen i det hele taget er havnen ikke meget omtalt. Måske fordi den, som havet langs Fedet, opfattes som liggende foran, ikke i byen. Vejnettet leder desuden udenom havnen. En mand fra Fedet tog mig dog med på cykeltur i de nye havnearealer. Det indre havneareal er afløst af den nye, lange ”Maersk-pier” (Østhavnevej). Her er der ikke adgang for byens borgere, så snart man prøver at komme ind på et af de arealer, vejen fører til, bevogter vagter og bomme, men også selve vejen privatiseres, når man er kommet et stykke ud ad den. I Stationsgadekvarteret diskuterer de, om de enorme, utilgængelige, projektørbelyste Maersk-kraner, der lyser op om natten og spejler sig i havet, er del af byens lys og skønne moderne monumenter, eller om de ødelægger den gamle, autentiske Århusidyl, Midtbyen har og har fået indpustet.

Domkirken, Rådhuset, Musikhuset, Kunstmuseet, Hovedbiblioteket, varehusene Salling og Magasin, den nyrenoverede bygning Clemensborg, det gamle kloster, badeanstalten Spanien, Store Torv med avispolemikken om, hvilken billedhugger, der skulle levere skulpturen¹¹⁰, disse bygninger og områder udgør fixpunkter. Også andre bygninger og områder fornemmes dog som semantisk tætte. Udadtil er gamle vartegn som Rådhuset stadig virksomme, men indadtil er det andre bygninger, der tiltrækker sig opmærksomhed. Under feltarbejderne blev det store „citycenter“ Bruun’s Galleri påbegyndt bygget, og det var da også emne for diskussioner om, hvorvidt byen bliver mere livlig eller netop dør af at få et stort citycenter (se www.bruungalleri.dk). Det er ikke offentlige og officielle bygninger og funktioner, der markerer Midtbyen tydeligst på de mentale landkort, men private, konsumorienterede bygninger og strøg. Især Latinerkvarteret, set fra Skåde Bakker og Fedet¹¹¹ (se Raahauge 2005b, 2006).

Mange beskæftiger sig med sådanne konsumorienterede områder i disse år. De kunne med en lidt frisk neologisme kaldes *brandsapes*, hvorved praksissidens forhold af kommer-

¹¹⁰ Hein Heinsen, tidligere professor ved Det kongelige danske Kunstakademis billedkunstskoler, skulle oprindeligt have stået for værket, man da der blev argumenteret for, at han er for københavnsk, blev det i stedet hans elev, billedhuggeren Elisabeth Toubroe. Hein Heinsen er fra Mols. Københavnerpolemikken var i følge mange beboere medieskabt. Århusianerne, beboerne, var ligeglade, men medierne, de århusianske, troede ikke, de var ligeglade, og skabte derfor debatten. Dette mellemværende blev påpeget af flere beboere, men også den modsatte historie, at århusianernes utilfredshed kom til udtryk og ændrede sagens gang, er blevet fortalt. Polemikken er fortsat, efter at skulpturen er blevet opstillet, således fylder sagen en hel side i Berlingske Tidende efteråret 2005 (Berlingske Tidende 13.9.05.). Heinsen ville have etableret en flad skulptur, hvor grundplanen var tre ringe, der snoede sig ind i hinanden (personlig kommunikation 2003). Toubroe har udført en lang sig snoende vandkunst benævnt Vanddragen (ibid.).

¹¹¹ Sådanne fixpunkter er per definition altid forhandlelige. Udpegningen af Domkirken som fixpunkt har fx at gøre med den orientering mod historisk rekonstruktion, der kan erfares i Midtbyen. Århus repræsenteres her statisk og i en anden tidsalder, der er bestemt af vore blikke, altså en etablering af en udefinerbar fortid. Glæden ved Latinerkvarteret har også at gøre med ælde, blot koblet med konsum.

cialisering-privatgørelse af dele af det offentlige rum understreges og indskrives i en forestillingens meta-ramme: som et tableauiseret eller portrætteret rum.¹¹² Handel har altid været del af byen og er en betingelse for, at mennesker færdes her.¹¹³ Det nye er, at denne handel er løftet ind i hele det konsumorienterede områdes organisering. Det er ikke bare tilfældige lejemål i diverse bygninger, men meningen med området og del af et overordnet koncept, konkret til at se i byløftet (her som mange andre steder). Byløftet, der på den ene side mimer historiske Århus (konkret), på den anden de nye kommercielle vilkår, idet det portrætterer og *brander* byen som produkt og altså etablerer et helhedsorienteret brandscape for Århus såvel som for diverse forretninger. Begrebet brandscape er også indføjet for at vise hen til det ovenfor nævnte forhold mellem landskab og brandscape. Det er ikke længere en forskel mellem by og land, men mellem det gamle offentlige rum, hvor det private ikke længere blot er indlejret men overlejrende og et nyt offentligt rum i grønne omgivelser, m.a.o. brandscape og landskab.

¹¹² Sammen med „landskab“ (og ikke „byskab“), idet suffixet -scape/-skab som notevis nævnt indikerer portræt.

¹¹³ Det er det, der for tiden kaldes ”byliv”, hvormed menes alt fra hygge og sociale fællesskaber til mødet med andethed og anonyme flow af mennesker.

Spredt, samlet, sugende og imploderet rum

det følgende skal de to kvarterer og Midtbyen gennemgås med udgangspunkt i, hvilke kræfter disse rum har for handling såvel som forestilling, og hvordan de indvirker på hinanden. Spredende rum og samlende rum er afhængige af hinanden. Og nogle rum samler så meget, at de suger. Noget kunne tyde på, at rum som Midtbyen oversuger betydning, denne tendens åbner for endnu en ændring af Midtbyen: muligheden for implosion.¹¹⁴

Spredende rum

Skåde Bakker og Fedet er *centrumløse rum*, og i den forstand *spredende rum*. Hver lille vendeplads i Skåde Bakker samler de 4-6 matrikler, der ligger omkring den, og hver vej, der løber fra Nordre Strandvej, samler de noget flere matrikler, der ligger langs den. Det gør de, fordi de har størrelsen til at virke socialt samlende, men også fordi resten af kvarterets rumlige organisering virker spredende. Såvel bifurkation som grid er anti-kumulative organiseringer, der netop forhindrer, at mange stier krydses og danner centrum og også, at der dannes koncentrisk centrum (Hornborg 1990; Raahauge 1993, 1994). Her er ikke naturlige punkter, hvor alle kan mødes, og hvor kvarteret kan udpeges som mest intenst. I Skåde Bakker deler vejene sig igen og igen og på Fedet er mødes de lige, parallelle veje slet ikke.

¹¹⁴ Begrebet bruges i Baudrillardsk forstand (Baudrillard 1982; 1984).

Stationsgadekvarteret har sit centrum i den yderste periferi, ude i landskabet, på badebroen, foruden i den centrale Stationsgade.

Også i forhold til placering i byen er kvartererne del af en spredende bevægelse. De er blandt de boligkvarterer, der er blevet bygget om centrum, og dermed del af eller på vej ud mod periferien. Da kvartererne er privilegerede dele af denne periferiserende bevægelse, forstås de som oftest som satellitter, der danner deres egen intensitet, beliggende tæt på centrum, hvilket er en af de oftest nævnte begrundelser for deres høje status, husenes priser og landskabernes stor betydning. Som en beboer sagde: ”Al den natur, og så så tæt på Midtbyen!” Midtbyen fungerer som en magnet, der trækker kraften fra sine omgivelser, men landskabeligheden ved Skåde Bakker og Fedet magnetificerer også disse kvarterer, så de, der hverken er centrum eller periferi, bliver målt efter helt andre alen. Århus kan forstås som en sammenhængende helhed, altså en traditionel by, men også som en by under omdannelse til et fragmenteret byvæv af veje og conduits, der forbinder steder af større intensitet, altså en nyere urban form. Den sammenhængende by med center og periferi har middelalderbyen som idealt type, mens den fragmenterede by er kontemporær, nogle steder i sin vorden.

De to kvarterers rumlige organisering (spredende både internt og forhold til resten af byen) gør dem til del af en forskelsudjævrende bevægelse. Denne rumlige organisering spiller sammen med og er en del af sociokulturelle organiseringer, der foregår i urbane rum som Århus, og som forårsager stadigt større bymæssig entropi generelt set. Samtidig betyder den for kvartererne en mulighed for at leve i nogenlunde diskretion.

Samlende rum

Midtbyen er centrum for Århus på to måder, spatialt set: Den er *koncentrisk centrum* og centrum i den forstand, at mange veje mødes her, dvs. *centrum for krydsende stier*.

Midtbyen som det kollektive og koncentriske centrum for Århus er omgivet af mellemlag i stadigt nye ringe af ny periferi. Denne periferiens bevægelse udad i stadigt nye lag er i princippet infinit. Midtbyen påkalder sig opmærksomhed.

Det er hertil identiteter tilskrives, der angår Århus og det at være århusianer, samtidig er det herfra, Århus får sit image.¹¹⁵ Den er centrum for det forestillede fællesskab, der findes mellem alle århusianere. Alt dette er beboerne af de to kvarterer enige om.¹¹⁶

Midtbyen er også en art vejkrøds. Det er her, de stier mødes, der fører til og fra Århus.¹¹⁷ De krydsende stier er ikke den centrumskvalitet, der trækker dagligdagens spatiosociokulturelle erfaring.¹¹⁸ Det har dog sin virkning, at Århus Midtby er et centrum af krydsende stier. Herigennem understøttes den traditionelle byformation med ét knudepunkt, hvorfra vejene løber. Krydsende veje har en kumulativ effekt: selve det at veje krydses skaber centrum. Det er desuden en bevægelsesorienteret figur, hvor den koncentriske model i højere grad er konceptuelt orienteret. Der er altså tale om to figurer, der hælder mod henholdsvis (et udlevet) handlingsaspekt og (et virksomt) forestillingsaspekt.

¹¹⁵ Ramløvs skelnen mellem identitet (egenskaber) og image (virkning udadtil) kan igen bruges (op.cit.:20).

¹¹⁶ Beboerne af de to kvarterer er desuden enige om, at Århus i nogen grad er defineret af sit forhold til København. Om København investeres positivt eller negativt er der derimod delte meninger. Flere af beboerne kommer ikke fra selve Århus, men fra København, foruden Esbjerg, Herning, Grindsted osv., og de har forretningsforbindelser, venner o.m.a. i andre danske byer som globalt. Måske er det derfor, modstillingen Århus vs. København ikke er så udtalt i de to kvarterer som den kan være i andre dele af Århus. København-Århus-dichotomien optrådte under feltarbejdet typisk udenfor de to kvarterer. De var overraskende idet København-Jylland-dichotomien ikke har været tydelig andre steder, jeg har bevæget mig i Danmark. Stjernfelt bemærker i artiklen "Center og periferi. Grænsens fænomenologi, stedernes betydning. Haushofer, Lotman, Heidegger, Derrida, Poincaré" (Stjernfelt 1992) at århushistorien er et udtryk for "en gensidig (svag) væmmelse" (ibid.:45) mellem københavnere og jyder, altså læst som Jylland generelt, ikke Århus specifikt overfor København. Skarvrede, Københavnstrup, djævlø og andre øgenavne for hovedstaden er eksempler på århusiansk afstandstagen. I øvrigt hersker der i de to kvarterer overvejende globaliserende forståelser af verden, dvs. både fysisk en meget stor radius for bevægelse og forestilling, og qua globe netop en centrumløs forståelse af verden. Da mange beboere rejser meget og har forbindelser i hele verden, er der mange og til dels subjektive centre på deres verdenskort. For så vidt man kan tale om byer som dele af et totemistisk klassifikationssystem (jf. Descola), indgår globens mange byer i lige så mange og quasisubjektive totemistiske klassifikationer.

¹¹⁷ Se også Raahauge 1993; Raahauge 1994; Raahauge 2000a:56-64 om de to former for rumlig organisering af centrum i forbindelse med henholdsvis inkaernes storrige og Rådhuspladsen i København.

¹¹⁸ I artiklen "Sted, Gade, Plads – en naiv teori om byen" (Stjernfelt 1996) gør Stjernfelt en lignende iagttagelse blot angående pladser og deres historiske genese, der udgør et andet felt end Stjernfelts fænomenologiske analyse af den brug, subjektet gør af dem i den daglige færden (ibid.:28n4). Århus opstod omkring Åen (Aros betyder måske åmunding), og de veje, der mødes her, har været vigtige for Århus.

Sugende rum – imploderet rum?

ysisk set har Midtbyen centrifugale kræfter: lag på lag af by har slynget sig uden om denne kerne. Sociokulturelt set har Midtbyen derimod centripetale kræfter: her har de mange bylag et fælles centrum, der symbolsk som praktisk er ”Århus” og begrundelsen for resten af byen. Midtbyen har samlende kapaciteter, idet indbyggere fra alle de andre dele af byen refererer til den som centrum og identitetsgiver, og også sugende kapaciteter, idet alle

de andre dele af Århus mister centrumskapacitet og intensitet ved således at forholde sig til et absolut centrum. Midtbyen suger altså kraft fra de andre århusianske kvarterer, men gennem denne bevægelse af centrumforstærkende karakter kan den også miste centrumsegenskaber. Midtbyen kan implodere. Det er rumlige såvel som sociokulturelle organiseringer af Midtbyen, der sammen etablerer dette sugende byrum i Århus, som forøger sin intensitet og derved skaber forskel mellem byens zoner.

Den sugende, intensitets- og forskelsskabende bevægelse er accelereret. Byløftet, der tog sin begyndelse i slutningen af 1990'erne og som stadig er i svang, har accelereret den spænding mellem center og periferi, der altid har fandtes i Århus, som i mange andre europæiske byer. Accelerationen understøttes af festugen og Midtbyens behagelige blanding af konsum og kultur. Den accelererende spænding medvirker til, at den gamle bystruktur bevæger sig hen imod forvitring, periferi hen imod en flosset overgang og centrum hen imod implosion.

Periferiens opløsning og centrets kraftige sugeevne er altså en del af de igangværende ændringer af Århus. Spørgsmålet er, om der har fundet en *oversugning* sted; som tilfældet er med et sort hul kan denne betydningssugning betyde, at de stadigt flere tunge tilskrivninger forvitrer og bliver ulæselige. Betydningerne kan blive for kraftige og for sammenklumpede for Midtbyens relativt lille areal, hvorved den kan udmatte omgivelserne og endog selv implodere.

Nye centre, nye urbane formationer?

idtbyens ændringer sker i samme bevægelse som den, hvorunder den gamle urbane struktur ombrydes. I det følgende vil nogle af disse mange og komplekse forhold af spatio-sociokulturel karakter blive behandlet gennem en beskrivelse af Midtbyens nye centrumegenskaber på den

ene side, og byens mulige nye former på den anden.¹¹⁹

Byløft

idtbyen skifter karakter, alt efter om den optræder som rum for det bundt af kollektive forestillinger, den tillægges, eller som rum for den daglige færden. I den første betydning er Midtbyen rum for intense og positive følelser, der angår byen Århus. Århusianerne holder af deres by, og det at være århusianer er en

overskrift, der sætter indbyggerne i et forestillet fællesskab, som de sætter højt. I hverdagen er Midtbyen også rum for intense følelser, men af en ganske anden art. I den daglige rummel er Midtbyen shoppingzone, og huser dermed de følelser og forestillinger, som angår objekter,

¹¹⁹ Dele af det følgende er publiceret eller in press (Raahauge in pressa, in pressb, 2006, 2005b).

der kan købes for penge. Desuden er der plads til små ad hoc fællesskaber ansigt til ansigt, som de tilfældigt eller planlagt opstår i velbesøgte områder som Midtbyen. Disse paradoxalt modsatrettede investeringer i samme byrum har en overordnet fælles reference: både som symbolsk centrum for Århus og århusianere og som konkret konsum-og-mødested er Midtbyen scene for det gamle Århus rekonstrueret (se også Raahauge 2004b:38).

I Midtbyens labyrint færdes århusianerne i deres fritid, også dem fra Skåde Bakker og Fedet. Latinerkvarteret ligner deres eget kvarter: overskueligt men dog forgrenet og dertil velholdt og charmerende. Betegnelsen, der jo kan genfindes i Paris, understreger det gamle og autentiske ved kvarteret. Optikken er indstillet på uendelig – og endelig. Øjet kan vandre vidt i storbyjunglen, men dog møde et stoppunkt (en ven, eller Midtbyens afslutning) og undgå at fare vild. I denne den moderne bys plastiske visuelle organisering er man del af det omgivende rum, så øjet kan fliks-flakse mellem ting, bygninger, mennesker og rum, og menneskene flette sig ud og ind ad gader og torve, når de befinder sig her. Samtidig gør Midtbyens middelalderagtige kulisse, og dens overskuelige størrelse, at det er muligt at fornemme rummet som naturligt afgrænset.¹²⁰

I Midtbyens behageligt overskuelige uoverskuelighed er de gående synlige for hinanden. Her er de fleste huse gamle, sjældent fra middelalderen, men dog over 100 år, enkelte fra det sene 1700-tal, og gaderne er krogede og brolagte. Mange steder viser gadernes bugtning sig for én som på et billede eller et postkort. Dette sceneri ligner den rumopfattelsesmodel, middelalderens malerier og arkitektur betoner: fladt og med betragteren udenfor det betragtede

¹²⁰ I forbindelse med denne beskrivelse af rummets afgrænsninger og voluminers placering i rum kan det være relevant at referere en passage fra Henrik Oxvigs beskrivelse af Brinkmanns rumopfattelse, idet den kan virke uddybende for vor case. I antologien Rumanalyser (Oxvig 1997) introducerer Oxvig mange rumopfattelser, også Albert Erich Brinkmanns (1881-1958), der beskrives på blandt andet følgende måde: "For Brinkmann bør det naturligvis ikke være et spørgsmål om enten/eller, hvorfor han i sit senere værk taler om tre rumopfattelser: For det første er der den, der knytter sig til en fritstående skulpturel masse, omgivet af rum. For det andet rum, omgivet af masse. Og for det tredje kulminationen, eller tolkningen af de to første, som man kan opleve det i den organiske barok, der udfolder en gensidighed mellem rum og masse, der således indbyrdes afvekslende kan spille snart figurens, snart grundens rolle" (ibid:217). Oxvig forklarer endvidere, at "Brinkmann var med andre ord klar over, at rummet ikke gives som en ting, en genstand, men derimod som en form, knyttet til vores bevidsthed, sådan som allerede Kant havde begrebet det. Rum er som en tanke, der dog først får specificitet gennem stof og former, øjet kan opfatte, ganske som talen udtrykker tanker i stof som tegn, øret kan opfatte" (ibid.). Af specifik relevans for dette afsnits rumlige mellemværende, Latinerkvarteret, nævnes bl.a. Brinkmanns syn på den middelalderlige byform, som vi tillader os at parallelisere med det århusianske Latinerkvarter: "Hvor Kant taler om, at anskuelsesformens rum bæres som abstrakt, ubestemt, men nødvendig betingelse for, at vore tanker kan ordnes og derved udfolde dette rum konkret, partikulært, finder Brinckmann, at en epoke bæres abstrakt af en rumfornemmelse, der sætter grænser og muligheder for epokens konkrete udtryk. Og da gælder for såvel Riegl som for Brinkmann, at en epoke kan være mere eller mindre bevidst om disse vilkår og således ganske mangle fornemmelse for mulighederne ved at lade det abstrakte rum betinge arbejdet med det, der kan formes, hvorfor alt ubekymret fyldes ud, sådan som det er tilfældet i middelalderens krystallinske Paris" (op.cit.).

(Bek 1983:11-12). Det giver Midtbyen en vis middelalderstemning. Skønt større dele af dette kvarter for nylig er løftet til sit nuværende gammel-men-velholdt-udseende, eller ny-gammel æstetik, er det netop det autentiske, dets brugere holder af. Trods de nye materialer, der er taget i anvendelse, pointerer de kvarterets ælde. Denne autenticitetsfølelse understøttes af den middelalderhenvisende rumlige organisering.

Midtbyen er blevet rum for fritidsaktiviteter af kulturel og konsumorienteret art, og centrum er blevet reorganiseret, så den kan imødekomme disse nye aktiviteter og samtidig afspejle noget ganske andet, nemlig historie, identitet og autenticitet, synligt i den nye version af den gamle bykerne.¹²¹

Forretninger, fra varehuse som Magasin og Salling til specialbutikker for sko, brød, mobiltelefoner, tøj og andre objekter, der kan "lifestyles", isprængt gammeldags handlende fra isenkramforretninger til banker, foruden udskækningssteder som cafeer, restauranter og barer, ligger tæt i Midtbyens pittoreske gader. Her ligger også museer og gallerier, kirker, musikhuse og andre bygninger, der tilbyder oplevelser af kulturel og åndelig beskaffenhed. Området er af en sådan størrelse, at her både er småt og stort nok til at være overskueligt-uoverskueligt. Århusianere som flest kender de butikker og andre tilbud, der ligger her, de kender vejenes løb og kvarterernes navne, og mange påpeger det faktum, at man her kan finde "alle de butikker, du også kan finde i København, bare en af hver", så man farer ikke vild. Desuden påpeger mange, at går man tur i Midtbyen, vil man sandsynligvis møde nogen, man kender, men på turen vil man også se fremmede ansigter. Provinsbyens charmerende fællesskab isprængt storbyens inciterende fremmedhed findes samtidig i Midtbyen. Her kombineres varm provinsby og cool storby. Denne både-og-omstændighed gør Midtbyen til en symbolsk kampplads for Århus' identitet som lille-stor. Det angår såvel symbolske kvaliteter (det næres hygge overfor det stores Verfremdung) som brugskvaliteter (antal og mangfoldighed af mennesker, konsummuligheder, arbejdspladser etc.).

Ved overgangen til det 20. århundrede og altså i tiden for storbyens opkomst skriver sociologen Georg Simmel sin berømte tekst om "Storbyerne og det åndelige liv" (Simmel 1998b[1903]). Simmels argument er, at det kræver forskellige åndelige beredskaber at bo i

¹²¹ Bruegmann (2006), der kritiserer den grassatgående sprawlkritik, ser også, hvordan de forskellige dele af byen påvirker hinanden. Bycentre i USA "improve their competitive position by capitalizing on their historic heritage, restoring buildings, and installing traditional street furniture, and countered by creating new suburban "downtowns" meant to look and function like old city centers. This competition is healthy" (ibid.). Senere skriver han: "They [i.e. affluent exurban residents] ('the most zealous guardians of the status quo') demand the aesthetic experience of 'traditional' settlements without all of the inconveniences associated with that kind of landscape" (ibid.), ligesom i Århus: gammelagtigt look og højmoderne funktion.

den lille by og i storbyen. I den lille by er *følelsen* nødvendig for at kunne tilpasse sig stedets rytme, i storbyen er det *forstanden*, der reagerer på den intensivering af nervelivet, som udgår fra den raske og uafbrudte skiften af ydre og indre indtryk. I bogen "Warped Space" pointerer arkitekturteoretikeren Anthony Vidler (2000), at Simmel forstår rummet som både betingelse for og symbol på sociale relationer, disse to dimensioner er uadskillelige. Århus, som jo både er en storby og en mindre by forener de to modi, Simmel fremanalyserer. Her er begge åndelige beredskaber nødvendige, den lille bys rodfæstethed på den ene side, og storbyens effektivitet på den anden.

De mange tilbud, muligheder og identiteter findes i en afgrænset zone, et kompartment, der med reorganiseringen og dens indretning til rum for shopping-historie-og-kultur er blevet til en udendørs version af vor tids labyrint: mall'en. I denne store, udendørs shoppingmall foregår der handel og socialt samvær til daglig. I weekenden er det især populært at tage på bytur med cafébesøg (Raahauge 2003). Der foregår også mere spektakulære begivenheder, som fx da et pigeband besøgte Magasin, stående inde i varehuset, mens en stor forsamling pigebørn forsamledes og skreg på gaden udenfor, eller den vigtigste begivenhed, Århus Festuge.

Aktiviteterne i såvel som forestillingerne om Midtbyen er blevet langt mere intense, og mange betydninger er blevet forskubbet efter byløftet. Langt de fleste beboere af de to kvarterer er overordentligt glade for Midtbyen i dens nye udformning, især, fortæller de, fordi den er kulturel og historisk i sit tema. Provinsbyen og storbyen er tilført et tredje element: det transitære rum.

Det transitære rum

et, der her bliver benævnt transitært rum danner ramme om et fænomen, der kan genfindes i mange antropologiske beskrivelser: *liminalitet*. Overgangsriter, eller *rites de passage* (van Gennep 1977[1909]), kan deles ind i før, under og efter. I overgangen fra barn til voksen fx er neophyten (mennesket under overgang) kategoriseret barn før riten, voksen efter riten, men under riten, som typisk vil indebære performativt stærke, farlige, smertefulde eller skræmmende elementer, er han i limbo. Han er

i mellemrummet, hverken barn eller voksen, betwixt and between med antropologen Victor Turners ord (Turner 1967). Han er liminal. De sociale processer af liminalitet som foregår under overgangsriter, finder også sted i *transitære rum*. Forskellen er, at de transitære rum ikke ændrer deltagerens status, han bliver slynget hjem igen efter sit besøg her. De transitære rum er heller ikke farlige, blot liminale. Transitære rum kan forstås som en transformation af den antropologiske idé om liminalitet til en version, hvor vægten er lagt på et rumligt snarere end et tidsligt aspekt, og hvor det performative findes uden et farligt, statusændrende aspekt. I transitten fra A til B befinder man sig i en liminal sfære, hvor der er plads til performativ optræden. I denne liminalitetsorienterede definition af transitære rum er det således de sociale processer, der er afgørende, ikke hvorvidt rummet er planlagt til fysisk bevægelse fra A til B.

Her foregår der liminale processer, her finder performativ optræden sted. I den forstand er Midtbyen et transitært rum: fysisk er den ikke et rum designet til at nå fra A til B. Man er der en tid, fx i den fysiske bevægelse mellem hjemme og hjemme igen, men socialt er den et sted, hvor man opfører sig transitært. I dette sociale limbo er man udsat for byens påvirkninger af planlagte forløb såvel som tilfældige møder. Man er undervejs i et rum af hverken eller, som ikke desto mindre er et veldefineret, afgrænset og gennemplanlagt rum, hvorfor fornemmelsen af liminalitet samtidig er under kontrol. Denne transitære tilstand virker befordrende på det sociale liv.

Den rekonstruerede Midtby bliver brugt flittigt til denne art transitære formål. Midtbyen er det store handelsområde i byen. De fleste beboere foretager mestendels hverdagsindkøb i lokale supermarkeder, men de mere lifestyleorienterede specialindkøb gøres i Midtbyen. Det giver Midtbyen større eksklusivitet og højere shoppingstemning. Århusianerne slentrer gennem Midtbyen, mens de ser på butikkernes udstillede varer, billboards og andre reklameskiltte, den elegante, glatte arkitektur og rekonstruktionen af ælde, som var det en udendørs shoppingmall eller et transitområde i en lufthavn. Dette brandscape er overstrøet med piktogrammer af oplysende, beordrende og forførende karakter (især som nævnt ved „Åen“, men også i resten af Midtbyen).

Antropologen Ding-Tzann Lii (1998) påpeger, at der er sket en ændring i den sociale kollektivitet i takt med overgangen fra industrialisme til postmoderne samfund. Han mener at se et skift fra fællesskab, dvs. relationer mellem subjekter, til tingsfetishisme, dvs. individets relation til objekter. I det øgede forbrug af både ting og oplevelser ser han en ændring i vore sociale relationer hen imod tingsfetishisme (kaldet rekreativkonsum), og en social praksis

rettet mod ting frem for mennesker (kaldet magisk performance).¹²² I Århus betyder tingsrettetheden ikke fravær af relationer mellem individer; tværtimod intensiverer konsumrammen de sociale relationer.

Beboerne taler meget om Midtbyens nye kvaliteter og bruger den flittigt både som konsumområde, hvor de udstillede objekters fascinationskraft er det vigtigste, og hvor også det nyistandsatte rum konsumeres som en oplevelse af autenticitet, hygge, alder, byliv, og som et socialt felt, hvor det væsentlige er de mennesker, man møder undervejs. Splittelsen mellem storbyens kølige, anonyme, transitære, konsumorienterede stil og provinsbyens varme, nære hygge mangedobles af den transitære indramning. Den liminale optræden forbliver indenfor det transitære rums grænser, og således er Midtbyen scene for transitært liv. Det sociale udfolder sig med stor intensitet i Midtbyens merkantile, privatiserede, offentlige rum, og synlighed er vigtig for de mennesker, der færdes her. Især bliver det tydeligt i forhold til mobiltelefoni. Mange af de mobiltelefonerende mennesker fremviser gerne, at de er i færd med at snakke med nogen, at de indgår i en distant social relation, efterstræbt af ikke-tilstedeværende kontakter.

Det tematiserede rum

ed temaer som ”byliv”, ”idyl”, ”konsum” og ”gamle Århus” iscenesættes Midtbyen gennem byløftet. Her i brandscape som i landskaberne er tableaublikket kontekstuel, det forstærker det sete ved at indramme det i denne eller hin oplevelsesramme og følger således den pågående orientering mod kompartmentalisering eller opdeling af det omgivende rum i områder med forskellig narrativ kontekst, hvorimellem man rejser med hurtige transportmidler over nogen afstand gennem byvævet, og hvor man kan opleve langsomt fremdrevne guldalderlandskaber eller på forhånd designede tableauer som storcentre, temaparker eller brandscapes.

¹²² Det er en radikal diagnose, og spørgsmålet er, om det er en radikalt ændret verdenstilstand eller en epokaliserende diagnosetilstand, den afspejler. Eftersom diagnosen influerer på og er del af sin tid, er der naturligvis ikke tale om et skarpt enten – eller. Det er altså relevant at overveje, hvordan diagnosen influerer på sit objekt, men også om diagnosen overhovedet passer.

Midtbyen er ved at ændre karakter fra stedet, der mere end andre steder i byen er by, til tableaurum, der tematiserer by. Asfalten er blevet fjernet flere steder i Midtbyen, i stedet er der blevet lagt brosten, og „Ved Åen“ er endog Århus Å gravet frem fra sit rør under asfalten. En 100-årig bygning, Clemensborg, er blevet revet ned, så kun facaden står tilbage som indgang til en shopping mall. Funktionelle bygninger, brede gader, rationel byplanlægning og offentligt rum var idealet for modernistiske byplanlæggere, men med byløftet ændrede scenen sig til en kommerciel *fremvisning* af historie og autenticitet. Denne fremvisning har forstærker-effekt. Fremvisningen af genstande i historiehenvise og konsumorienterede omgivelser har på forskellig vis ændret Midtbyen: den gamle by uden selvhenvise potentialer er ved at blive erstattet af en ny Midtby, der bevidst peger på sine middelalderrodder foruden på sine kommercielle potentialer. Denne tableauxering æder det gamle rum. Tableaublikket æder middelalderblikket, og i stedet er der gjort plads for en hybrid: her er både hjemligt og transitagtigt, både middelalderligt og effektivt, både labyrintisk og overskueligt, både gammel-agtigt og højmoderne. I den gågade, der gennemløber midtbyen, er der varme i fortovet, så man ikke glider i sneen om vinteren.

Arkitekten Francesco Careri har i bogen ”Walkscapes – El andar como practica estética” (2002) skrevet om forskellige former for forbindelse mellem arkitektur, kunst og bevægelse. Han videregiver to berømte Walter Benjamin-citater om forholdet mellem storbyen og flanerier:

Byen er realiseringen af den gamle menneskelige drøm om labyrinten. Uden at vide det er flaneuren dedikeret til denne virkelighed [...] Landskab, det er, hvad byen bliver for flaneuren. Eller mere præcist: for ham bliver byen splittet ud i sine dialektiske poler. Den åbner sig for ham som et landskab og lukker sig om ham som et værelse. [Og:] Ikke at kunne finde vej i en by kan hælde at være uinteressant og banalt. Det kræver uvidenhed – intet andet. Men at fortabe sig i byen – som man fortaber sig i en skov – kræver en helt anden skoling. Da må skilte og gadenavne, forbipasserende, tage, kiosker eller barer tale til vandreren som en gren, der knækker under hans fod i skoven, som det overraskende kald fra en rørdum langt borte (2002:72).

Denne forestilling om byen er ikke normen i Midtbyen. Den forudsætter indlevelse på en måde, der ikke er orienteret omkring hverken transitær attitude eller fornemmelse for forstærker-virkning. Sandsynligvis er bykernen i Århus også for lille til at skabe en sådan labyrintisk naturerstatning for flaneuren. Midtbyen er velbesøgt, men svær at fare vild i. En mere væsentlig vanskelighed er ikke størrelsen, men arten af by i Midtbyen. I et tematiseret rum er det ikke nemt at indfange labyrintens dobbelthed på sin vandring. Flaneurens dage er sandsynligvis talte med det gennemdesignede brandscapes opkomst. At fortabe sig i byen, dette

romantiske ideal, var nok en sjælden hverdagserfaring også dengang byerne blev større og mere uoverskuelige. I dag er det endnu sværere at indløse. Vor tids Caspar David Friedrich'ske byvandrere er måske vandret ud i suburbia, mens han, der bliver i bymidten, ikke har til hensigt at fortabe sig der. Det er endnu mere umuligt at fortabe sig i brandscape-tableauet end i byen, fordi det er så gennemdesignet med henblik på en anden specifik form for oplevelse. Med andre ord, nemlig Benjamins egne, er selve det centrale byrum blevet en kæmpemæssig *fantasmagori*, et drømmebillede, som man ser dem i udstillingsvinduer (Benjamin 1978[1927]).¹²³ Flaneurens drøm om byfortabelse hænger sammen med forståelsen af byen som scene for *mødet* med den fremmede. Også denne drøm, der muligvis aldrig er blevet til virkelighed, er blevet endnu vanskeligere at indløse i de kontrollerede bycentre. En fremmed passerer man, man møder ham ikke.

I Midtbyen bliver den gamle by repræsenteret som et billede af sig selv, men med brug af signalforstærkende nye materialer. Midtbyen er blevet en temapark om sig selv, og samtidig er den et konsumområde og en fritidszone. De autentiske-og-kommercielle omgivelser har ændret byens kerne; det gamle Århus Midtby, en middelalderby, der ikke besad overlagt selvhenvisende egenskaber, er blevet udskiftet med et nyt Århus Midtby, der bevidst peger på sine middelalderrødder og samtidig giver plads for en simuleret udendørs mall. Midtbyen vender ind mod sig selv som en labyrint, snarere end at pege ud mod resten af byen, som dens gadenet gør det. Her i brandscape-tableauet kombineres transit og konsum, brugerne taler ikke om "transitære rum" eller "tableaurum", men de bruger og glæder sig over denne mangfoldighed af autentisk orienterede rum med kommercielle og transitære elementer. Bevægelse og konsum er således blevet sammenvævet gennem byplanlægning, og et handels- og passagerum er blevet etableret som det rum, hvor man kan se *rigtige Århus*. Brandscape, den nye rumtype er opstået, hvor byen selv er sat i tableau, og det er det sociale liv også.

¹²³ Walter Benjamin udpegede ved århundredskiftet stormagasinet *fantasmagorier*: opstillinger til ære for publikum, kunderne, af varer til salg med fantasibefordrende paraphernalia i montere (fx de nyeste modekollektioner sat i et tableau med sydhavsobjekter: sand, palme, muslingeskal) (Benjamin 1978[1927]; herom se også Raahauge 2001a in Hansen & Raahauge 2001:110).

Indeni? Udenpå?

idtbyen i sin nye skikkelse skulle egentlig give plads for det fremmede, men områdets og byens størrelse betyder, at de derboende faktisk møder mange bekendte i stedet. Århus' gamle image som "smilets by" lægger også op til, at det er den kendte, der vægtes, ikke den fremmede. Den store kontrol med det transitære rum, og den hyggelige iscenesættelse af tableaurummet peger i samme retning: radikal fremmedhed

har det svært i disse omgivelser. Den integrerende, fællesskabsorienterede form, Midtbyen således har fået, betinger sig på afgrænsning, dvs. en nyere urban form, hvor bydele fungerer som adskilte kompartmenter, selvstændige bobler, der hænger sammen via veje i et byvæv.

Omtrent samtidig med Midtbyens forandring er periferien også forandret. Århus rundt er randområdet nu flosset, der er ikke nogen skarp grænse mellem by og land. Land og by, industri kvarter og land og by, infrastruktur og land og by osv. er snarere foldet ind og ud af hinanden. Århus rundt, når bortses fra havsiden, er periferien flosset: Der er gået landskaber i byskabet og byskab i landskabet.

Den klassisk europæiske by er klar i sin afgrænsning. I middelalderen var den ofte omgivet af beskyttende mure, der lukkede naturen ude og byen inde.¹²⁴ I dag eksisterer de fleste byer ikke som en bymæssig enhed omgivet af natur, ej heller er de længere omgivet af

¹²⁴ I artiklen "Pladsen i historien" (1996) skriver litteraten Martin Zerlang om blandt andet bygrænser og udvikling af byer: "[D]en klassiske by [er] også defineret ved et skarp skel mellem ude og inde. Furetière definerede i sin *Dictionnaire* (1690) en by som 'et bosted som er tætbeboet og som regel omgivet af en mur'. Og små hundrede år senere, i 1776, skrev J.-F. Sobry i sin *De l'architecture*, at 'en by uden mur er ikke en by'. Byporten skulle give den ankommende tydelig og gerne triumferende besked om, at byen begyndte netop her. // Det insisterende tonefald i Sobrys definition antyder imidlertid, at den klassiske bys dage var talte. I det 19. århundrede faldt voldene omkring den ene større by efter den anden – Wien, København ... – og i 1887 formulerede statistikere på en international kongres en videnskabelig definition på den by, som var blevet for stor til sine traditionelle rammer: storbyen, die Grossstadt, la grande ville!" (ibid.:31) [flere noter er udeladt]. I artiklen "Gadens rum – byens grænse. Byens grænser" skriver semiotikeren Svend Erik Larsen (1992) om byens grænse og vækst med Trier som eksempel, at "klare fysiske grænsemarkeringer med centrum og periferi har, alene i kraft af deres entydighed og umiddelbare tilgængelighed for perceptionen, haft en klar symbolsk karakter med kollektiv institutionel konsekvens, som også har sat den enkelte byboer på blads i byrummet og bysamfundet. [...] Med udviklingen af den moderne metropol sker der noget nyt. Den første rigtige metropol efter Rom bliver imperiehovedstaden London, der hastigt får følgeskab af Paris, Wien, Berlin og amerikanske storbyer, hvorefter deres udviklingslinier bliver fællespræg for storbyer overhovedet. Storby som alment moderne kulturgrundlag. Det skyldes ikke kun at de er store og uoverskuelige, men primært at selve deres vækst og dermed deres grænseoverskridende dynamik på mange niveauer bliver et definitorisk grundtræk i selve deres eksistens. // Det fysiske afgrænsede rum mister sin stabilitet såvel på de ydre linier (mure, volde, grave, opland osv.) som på de indre linier (urbaniseringens konstante rekonstruktion af gadeforløb og beboelse og tilrettelæggning af kvarterer og derpå følgende funktionsændringer)" (ibid.125).

industrialismens randområder. Byen er fuld af og økonomisk betinget på grønne zoner, såvel som kontorlandskaber og andre områder, der før ofte var randfænomener. Det forandrer blandt andet forholdet mellem de landskabelige elementer og byen: Efterhånden som byen, også Århus, er vokset ud over sine kanter, bliver landskabet foldet ind i byen snarere end at omkranse den, i særdeleshed kan det mærkes i Skåde Bakker og på Fedet, der jo er på forhånd grønt disponeret. Det gør det omsonst at forsøge at definere byens grænse. Århus er (som mange andre byer) under udvikling hen imod at kunne indoptage enhver modsætning som sin egen vækstbetingelse. I stedet for en modstilling mellem natur og by, ude og inde, er der tale om en by fuld af grønne områder.¹²⁵ Det, der før var modsætningen, er nu opslugt af byen, og er endda blevet udslaggivende identitetsgivere (se også Raahauge 2003). Det er også derfor, man bevæger sig så urbant i de landskabelige zoner, der er indvævet i byen, og som er dens store attraktion og ny offentlige rum. Byen har slugt landskabet.

¹²⁵ Det går landet ligesom byen, det indoptager også sin modsætning, således er de landskabelige omgivelser i dag præget af motorveje, erhvervsliv, højspændingsmaster, foruden rekreative, designede områder osv.

Tid og faktor

Byløftet har katalyseret nogle bevægelser, der angår tid, og som er specifikke for rum som Midtbyen, de kan netop *ikke* genfindes i Skåde Bakker og på Fedet. Dette tema vil kort blive gennemgået i de to sammenhængende afsnit Tid og Faktor.

Tid

en tid, der repræsenteres i Midtbyen har indbygget en dobbelthed. Tableauet angår „gamle Århus“ og er altså tilbageskuende, mens det transitære og konsumorienterede byliv og selve brandscapedesignet er nutidigt. Sammenblandingen af henvisninger til fortiden og faktiske levn fra fortiden er både ny og gammel og forestillingerne om autenticitet er i det daglige liv relative til tid og sted.

Grauballemanden på Moesgård Museum har ikke så store marginer som den nylig lagte granit i Midtbyens gamle gader. I Midtbyen er meget tilladt, her fremstilles nye Århus som gamle Aros. Gennem henvisningerne til alder og autenticitet henvises der også til ideen om Århus, men idet Midtbyen reetableres og iscenesættes som ”Århus”, fjerner sig fra Århus. Den daglige færden, konsum af objekter og slendren i den udendørs shoppingmall finder gnidningsløst sammen med de symbolske aspekter, det betydningsladede rum, der peger på sig selv. Her konsumeres ikke blot objekter og oplevelser, men rum, i form af ”Meta-Århus” og tid i form af nøje planlagt rekonstruktion af et mere diffust Neverland.

I Midtbyens både alders- og simultanorienterede tid, hvor mange elementer er gamle men ser nye ud eller er nye men ser gamle ud, i denne biotop er der margin for fysiske elementer,

der ikke er entydige i deres fremvisning af tid. Et eksempel på en sådan tidssammenblandende bygning er Clemensborg mellem gågaden og Åen, hvis facade er gammel, men restaureret, mens resten af bygningen er revet ned og en ny bygning bygget op i moderne materialer. I Clemensborgs indre er der en mall, der fungerer som gennemgang for byvandreren mellem gågaden og Åen (det var der i hvert fald for et par år siden). Atter udenfor vil han opdage, at der også er sørget for bekvemmelighed og iscenesættelse af alder i samme bevægelse, nemlig gennem praktiske tiltag som en god belægning med varme i gulvet, men et gammelagtigt præg. Facaden blev renoveret, fordi bygningen er kendt og elsket i Århus.

Tid er et væsentligt tema til forståelse af byløftet, idet forskellige tider blandes i denne bevægelse. Det gamle (i forståelsen „gamle dage“) bliver nyt, og det nye (i forståelsen moderne) dermed gammelt. Og nye, renoverede Århus er blevet gamle Århus derigennem. Disse forskydninger angår også tidstemaer som autenticitet og simulacrum, foruden de to sig gennem teksten gentagne tidstemaer: kitsch og tradition. Tid er altså også indvævet i den faktordiskussion, der findes i det følgende.

Faktor

ænomener som Clemensborg, der indeholder flere tider af ugenomsigtig karakter, kan sammenholdes med lignende fænomener i Skåde Bakker og på Fedet gennem de to faktorer introduceret i landskab: *kitsch-faktor* og *traditionsfaktor*. Ved at sammenholde de måder, nogenlunde ens

materielle fremtrædelsesformer forstås, træder signifikante egenskaber ved de forskellige rumtyper tydeligere frem.

Kitschfaktor. I Midtbyen kan bygninger blive beundret, der om beliggende i Skåde Bakker ville være blevet udsat for kritik pga. kitschfaktoren. Hvor Æventyrhuset i Skåde Bakker var et eksempel på kitsch, kunstighed og pengefremvisning, er Clemensborg i Midtbyen et eksempel på, at der er blevet taget hånd om byens historie på en måde så dens alder stadig kan bese, samtidig med at man kan komme praktisk og tørskoet fra sted til sted.

I modsætning til i Skåde Bakker regnes altså kombinationen af tegn på ælde og praktisk løsning højere end idealer om autenticitet i en strikt betydning.¹²⁶ Den store forskel i margin mellem især Skåde Bakker, men også Fedet og Midtbyen, har at gøre med flere forhold: for det første det *praktiske* forhold, at man faktisk gerne vil kunne komme nemt fra sted til sted på sine byture. For det andet *ejerskab*, idet en bygning i Skåde Bakker og på Fedet virker som show room for sin ejer, der dermed fremviser sin personlige stil eller pengepung, mens bygninger i Midtbyen er kollektiv-produkter, måder, byen kan fremvise blandt andet sin alder. For det tredje har det at gøre med *tableaurummets væsen*. Her betyder iscenesættelsens gennemførthed mere end detaljens ægthed. Det er det *hele* byløft, der virker, ikke de enkelte detaljer. Det tableauorienterede blik på Midtbyen ser helheden, brandscapets sammenhængende tableau. De små detaljer virker ind på helheden, men lader sig ikke vurdere styk for styk.¹²⁷ Midtbyhusene er repræsentanter for den kollektive historie, og med byløftets udpegning af denne historie er de blevet del af tableauets fortælling. I villakvartererne, derimod, er der ærekærhed forbundet med at få sit hus istandsat, så det ikke fjerner sig for meget fra sit oprindelige udseende. I gamle huse blev fotografier fra husets første tid som nævnt vist frem af og til, så man kunne se og tale om, hvor tidligt huset var bygget i forhold til resten af kvarteret, og i hvor høj grad det lignede sig selv, og altså ikke havde været udsat for om- og tilbygninger, men kun for nænsom restaurering i husets ånd. Med sit hus køber man historien om det enkelte hus, og bliver selv med sit personlige liv del af denne historie. Desuden er diskretion en dyd: man kan vise sans for detaljen ved netop ikke at overgøre den. Derfor kan glaserede tegl være problematiske i villakvartererne, især i Skåde Bakker, men ikke i Midtbyen, ligesom ekstravagante nybyggerier er langt mere populære i Midtby end i villakvartererne. I denne henseende er dog Fedet nærmere Midtbyen end Skåde Bakker er det.

¹²⁶ Se i øvrigt antropologerne Edward M Bruner (1994) og Eric Gable & Richard Handler (2003(1996)) om de mange betydninger af autenticitet. Deres feltarbejdscases bruges i diskussioner (Bruner vs. Gable & Handler) om det omstridte felt, der udgøres af det postmoderne mere generelt og autenticitet specifikt. Tak til antropolog Katja Kvaale, der introducerede mig for Bruner-artiklen. Desuden er Baudrillards begreb om simulacrum oplagt i denne diskussion (Baudrillard 1988[1981]).

¹²⁷ Frederikskirken, sognekirken i Skåde Sogn er et eksempel på samme figur. Skønt beliggende i boligkvarteret (dog udenfor Skåde Bakker, højt og synligt på en bakke nær Oddervej) er den repræsentativ for det kollektive, ikke de individuelt ejede lodder, desuden eksisterer den på tableaurummets betingelser. Her, hvor gudstjenester skal koreograferes hver søndag, skal bygningen ligne en rigtig kirke. Og sagen er faktisk, som mange beboere også kom ind på som en ironisk-men-sympatisk kommentar, at Frederikskirken ligner en ”typisk dansk landsbykirke”, som Trap skriver iflg. Sognets hjemmeside, men den er ikke så gammel, som den kunne se ud til at være. Kirken er bygget under krigen, mellem 1942 og 1944. Det erklærede mål var at bygge en typisk dansk kirke (se www.frederikskirken.dk). Kirken er et 60-årigt eksempel på tableauets largesse overfor detaljer og sammenblanding af forskellige tider.

Hvad *traditionsfaktoren* angår, er forholdene atter mere uproblematisk i Midtbyen end i de to boligkvarterer, her især Fedet, og på Fedet især i Stationsgadekvarteret. Traditioner fra juleudsmykning over Århus Festuge til kartoffeldag og fiskedag er velkomne indslag i Midtbyens cyklus. Igen spiller praktiske forhold en rolle; både de handlende og deres mulige kunder ser gerne varer på display i interessante rammer af events. De fleste vil gerne underholdes under byturene. Og igen er der også andet på spil, nemlig skalaspringet fra lille, inkluderende konkret fællesskab i boligkvarterernes adskilte ritualer til det store forestillede fællesskab mellem århusianerne, hvis fællesrum Midtbyen er. Mange nævner, at Midtbyens nye traditioner er positive, fordi de er en del af den markedsføring, byen såvel som forskellige erhverv (Midtbyens handlende, Samsøs kartoffelbønder, Kattegats fiskere) har brug for. Desuden er udpegningen af ”Århus” vigtig. Sådanne ydre, kollektive og helhedsorienterede begrundelser findes ikke i boligkvartererne, her er ritualer og nye traditioner kun til glæde for deltagerne selv. De nyopfundne og genopfundne ritualer og fællesskaber rundt om i boligkvartererne, som julesangen ude på selve Stationsgade, er omgivet af argumenter og overvejelser, der angår det faktum, at ritualer er opfundet til at være en tradition i stedet for blot at få status som sådan efter en årrække. Midtbyens opfundne traditioner fungerer derimod ganske uproblematisk som endnu et indslag i underholdning af århusianere, understøttelse af diverse erhverv og fremvisning af Århus.

Midtbyens sociale liv er indfældet i en performativ ramme, som angår blandingen af private og offentligt rum, tilfældige møder og den særlige blanding af anonymitet og fællesskab, der kendetegner Århus. Kvarterenes sociale liv foregår i en handlingsramme, der angår privatliv, naboskab og vægtningen af synlighed og skjulthed. Såvel byggestil som samværsformer er mere følsomme for forandringer i de privat orienterede kvarterer end i Midtbyens tableau: Kvarterernes beboere underdriver, mens Midtbyens iscenesættelse overdriver i spillet mellem synlighed og skjulthed.

Sammenvævede byer

idtbyen er det absolutte centrum, indbegrebet af by, kvarteret er det relative centrum, fungerende som "by i byen" (se også Raahauge 2004b:40). Spørger man beboerne af de to kvarterer, er de enige om at definere Midtbyen som centrum, og også om at det er den bydel, der bruges mest, mens de fleste ikke kommer i ret mange andre dele af byen end Midtbyen og de to kvarterer. Mange tænker på deres kvarter som en by i byen, ikke i den forstand, at der her er alt til byen hørende fra butikker til erhverv, det er jo rene boligkvarterer, men socialt forstået: her er en by i den forstand, at her er sociale relationer som i en mindre by, en orientering om samme forestillede fællesskab med kvarteret som overordnet referencepunkt, men i praksis er her som nævnt mange små, konkrete, forskelligt organiserede fællesskaber. Disse byer i byen er naturligvis afhængige af resten af byen, af dens forskellige tilbud om kultur og shopping fx, og praktiske funktioner, veje, belysning, varme, etc., og af ideen om at bo i en by, det forestillede fællesskab Århus, og i Århus især blandingen af fremmede og kendte mennesker. Samtidig er det vigtigt at bo i en del af byen, der kan afgrænse sig fra det større bymæssige område, etablere en egen identitet og diskret zone. Blandingen af koblet på og afsondret fra byen er en væsentlig og attraktiv egenskab ved Skåde Bakker og Fedet, og den synliggøres af såvel landskabelighed som (især på Fedet) små fællesskaber i kvarterets større fællesskab. Denne tendens mod byer i byen socialt set og i hverdags- og brugsperspektiv indgår i den generelle tendens mod byvævsorganisering med mange centre og intensiteter i et væv bundet sammen af smidig infrastruktur.

Byvæv, by og Beaubourg

idtbyen konsumeres, den er spejl for "Århus", scene for et intenst socialt liv, transitær zone, udendørs shoppingmall, brandscape. Midtbyløftet har givet anledning til, at det sociale liv har fået en afgrænset og designet scene, hvorpå det kan udspille sig med stor intensitet. Denne kobling er gammel, men den udspiller sig i nye,

forstærkende settings, der også er århusiansk rum for henvisning til Århus. Det er noget gammelt noget, der henvises til med det nye løft, med nytålførte materialer som chaussésten, granit, farvet facadepuds og varme i fortovet, foruden mall inde bag facaden. Denne nygamle leg med det autentiske og med kulturelle elementer og den voldsomme popularitet, det afføder, minder om et fænomen, Jean Baudrillard udpegede i begyndelsen af 1980'erne: *beaubourg-effekten* (Baudrillard 1982). Centre Georges Pompidou eller Beaubourgcentret blev bygget som et kulturelt kraftcenter i Paris i 1970'erne (Bukdahl 1984). Centret, hvis arkitektur var banebrydende, indeholder skiftende kunststillinger og kulturelle begivenheder, foruden cafeer og boglader. Intentionen med Beaubourgcentret er at fejre Kunsten og Kulturen, og millioner af mennesker bevæger sig da også igennem dette tempel. Stedets succes er samtidig dets fald: Pga. sin tyngde og tiltrækningskraft er ideen om Kunst og Kultur imploderet, det er den store masse af mennesker, der opsøger Beaubourgcentret, som gør, at det er blevet en tom skal. Det enorme antal af turistiske besøg ikke det, der besøges, er blevet pointen.

Den britiske billedkunstner Julian Opie beskæftiger sig med samme omverdenserfaringer i forskellige værkserier fra 1992 og 1993 (Opie 1993). En serie af bichromt bemalte, minimalistisk udførte ofte mandshøje trækonstruktioner af bygninger¹²⁸ giver således anledning til en tvetydig fornemmelse: her er både en semiotisk henvisning til ideen om byen, huset, den arkitektoniske model, og til deres simulacrum. Der er tydeligvis tale om tomme papskaller uden noget indeni. Dobbelttheden af henvisning til reelt objekt og simulation gennem papmodellens stereotyp på "hus" peger mod en lignende tilstand i de virkelige byer. Forestillingen om byen kan overdøve den konkrete by, også her kan stereotyper, konstruktioner og matrix give en fornemmelse af déjà vue. Både film som Blade Runner, Superman eller Matrix og den enorme mængde af ens præfabrikata i byggematerialerne bidrager til effekten, så papskallen, film-lærredet eller serialiteten bliver mere tydelig end de enkelte huse, der er resultatet. Simulationen kan, som de har for vane, forekomme mere egentlig end det, den simulerer.

Koncentricitet er en anti-entropisk organiseringsform, mens implosion kan bane vejen for entropi. Dog er der også forskelsgørende processer i urbane former uden koncentricitet. Hvor et stort centrum imploderer, opstår som oftest mange nye mindre centre, og de forskellige kvarterer bliver byer i byen (Raahauge 2004b:55). Beaubourgeffekt, implosion, betydnings-

¹²⁸ Julian Opies bygningskonstruktioner er af varierende størrelse. I kataloget (1993) er følgende af seriens værker afbilledet: Imagine it is raining 1992. Glanzlack af Sperrholz 27 Elemente in 3 Installationen: Installation 1: 55 x 48 x 14 cm. Installation 2: 161 x 144 x 40 cm. Installation 3: 500 x 430 x 122 cm Farmhouse 1993 Bemaltes Sperrholz. 175 x 120 x 230 cm Fortified Farm 1993 Bemaltes Sperrholz 140 x 20 x 230 cm Castle 1993 Bemaltes Sperrholz 250 x 100 x 135 cm Country Church 1993 Bemaltes Sperrholz 114 x 131 x 47 cm.

mæssig oversugning og forvitring er her blevet antydnet som mulige transformationer af Midtbyen. Det er en udvikling, der er i svang, og måske sker den hen imod mere traditionelle bymæssige former i stedet. Indtil videre ser det ud til, at de implosive træk, der kan fremskrives, befinder sig på et generaliseret niveau, og har at gøre med Midtbyens renovering i eet greb, dvs. planlæggerniveau, ikke med de sociale relationer, der finder sted. De er nærmere eksploderet, blevet mere intense. Det samme er tilfældet med Centre George Pompidou: Her er også intenst socialt liv, og som Midtbyen er det scene for socialt liv. Transitære rum som Centre George Pompidou og Midtbyen er netop blevet så vellykkede scener for det sociale, fordi Kultur, Kunst og andre civiliserende værdier er imploderet og dermed giver plads for shopping og udhæng. Så måske selve intensiteten af streetlife i Århus er en pil, der peger mod Beaubourgske tendenser.

Omverdensomgange

Midtbyen er et vigtigt rekreativt område, der tiltrækker mange mennesker. Det er også område for produktion, idet det har mange kommercielle interesser knyttet til sig. Det afspejler sig i forholdet mellem privat og offentligt rum. Fordi det er et produktivt rum er det her, ikke i landskaberne, den private territorialisering af offentligt rum foregår. I processerne af sugning og spredning forskyder de værdier sig, rummene tillægges.

Midtbyen er blevet mere centrum, periferien mere perifer, men denne succes implicerer mulighed for implosion af centrum, og altså tømning af centrumkvalitet. I disse flydende relationer mellem byens dele har enkeltdelene betydning for helheden og omvendt. Kompartmentaleringen af vigtige byrum som Midtbyen trækker mod byvæv, ligesom byvævet indbyder til løft af bymidten.

De produktive og rekreative rum, der forskyder sig kan forstås i en mere generaliserende sammenhæng med Descolas skemata: omgangen med fysisk rum og omgangen med den anden er underlagt principielt set ens mønstre, som kan afdækkes gennem dette analytiske greb, påstår Descola. Descola finder skemata for sin sydamerikanske empiri i specifikke former for udveksling. I den århusianske empiri er omdrejningspunktet forholdet mellem *rekreation* og

produktion.¹²⁹ Disse to analytiske begreber (skemata) kan genfindes empirisk i omgangen med den fysiske verden og i de sociale relationer. De rekreative og produktive investeringer, som rummene udsættes for, og som de sociale relationer er influeret af, afspejles i flere registre. Landskaberne som kun rekreative har utæmmede værdier (natur), og indbyder til sociale relationer (offentlig rum). Midtbyens på en gang rekreative (brugernes shopping) og produktive (de handlendes kommers) rum giver området en dobbelthed som rekreativt mål for rejser til det liminale (transitært rum) og produktiv økonomisk faktor (butikssomsætning). Med den produktive side følger erobringer af det offentlige rum. Desuden er der endnu et begrebspar i skemata: *adskillelse* og *sammenfiltrering*. Midtbyen er del af en både adskillende (kompartmentaliserende) og en sammenfiltrende (byvævsorienteret) bevægelse.

Midtbyen er del af samme store byområde som de to villakvarterer, og forskydninger i brug og forestilling her har også konsekvenser for kvartererne. Den er referencepunkt for kvartererne: Gennem Midtbyen kan der etableres forskel, hvorved det egne kvarter kommer til syne. Det er her, det suger, betyder og intensiverer, her man lever det urbane sociale liv, her, der sker en påkaldelse af opmærksomhed. Det kvalificerer kvarterernes spredende, diskrete og indadvendte karakter.

Hvad så de så i centrum, når de besøgte det fra Skåde Bakker og Fedet? De så Midtbyen. Ikke ”tema”, ”transit” eller ”brandscape”, ingen sugning eller implosion. Men i den Midtby, de holder så meget af, er alt dette inklusive. For her ser de historie, kultur og shopping, borgernes pejlemærke og byens store spejl, hvor både den lille, nære hygge og den store, fremmede puls mærkes. Her er på en måde hjemligt, det minder jo om kvartererne, på en måde fremmed. Frem for alt er der en forandring at se – hen imod det gamle.

Fra Midtby og omgivende Århus’ store skala zoomes der nu ind til mindste skala: huset og dets domestikale vaner mellem privatliv og repræsentativt liv og med afgrænsning som en vigtig figur.

¹²⁹ Det må understreges, at produktion ikke kun henviser til arbejds- og industrisektoren, men også inkluderer konsumtion: produktion er der, hvor der omsættes, produceres merværdi, for at bruge et gammelt udtryk (fra dengang produktion kun betød industri) og det vil også sige i shoppingzoner som Midtbyen (set fra butiksejerperspektiv). Rekreation angår zoner, der er marginaliserede, fordi der ikke produceres noget, der er derfor ikke kamp om disse områder, hvilket giver plads til investeringen af umisteligheder (som i landskabet) eller intimiteter (som i huset) eller udhæng (som i Midtbyen set fra brugerperspektiv)

Hus

et tredje rum har fået benævnelsen *hus*. Det behandler en lille skala, hvor de forrige kapitler angår en stor skala (*centrum*) og kvartersspecifikke rum (*landskab*). I dette kapitel vil de to kvarterer kun i ringe grad blive anvendt komparativt, da der ikke er nogle systematiske forskelle på, hvorledes huset bliver brugt og forestillet mellem dem.

Kapitlet vil gennemgå tre emner, der i nogen grad fletter

sig sammen undervejs: huset som legitimering (differentierings- og identitetsskabende mekanismer); huset som celle (grænser, kontrol og privatliv) og huset som repræsentativt og privat (indfoldethed og grænse samtidig). Husets grænser og de måder, især mennesker (men også ting og virtuelle strømme) passerer ind og ud af huset, vil blive behandlet, og det vil blive overvejet, hvilke roller, huset spiller i forestillinger såvel som i dagligdagens gøremål. Forholdet mellem kollektiv og individ vil vise sig at være centralt, ligesom balancen mellem mobilitet og stilstand i rum og mellem forandring og gentagelse over tid. Begreber som skjulthed og eksponering, ejendomsret, klaustrofobi, hygge, borgerethos og præsenterabilitet spiller en rolle, ligesom relationerne til naboerne gør det.

Rammer

nde i huset leves familiens private og intime liv. Beboerne beskriver ofte deres hus som et privat rum, hvor rutiner gentages og intet nyt sker, idealt set. Det er her, rummet skabes af få individer, fra *bolig* til *hjem*, dvs. fra materiel hardware med rum og genstande, vægge og mure, hus og have, til sociokulturel software med sociale relationer, kulturelle betydningstilskrivninger, positioner og værdier, erindringer og drømme. Bolig og hjem forenes i *huset*. Præmissen for at kunne etablere og vedligeholde denne rolige havn er, at beboerne kontrollerer passagen af mennesker, ting og immaterielle strømme ind og ud af huset. Det kan anskueliggøres ved huset forstået som *en celle*, gennem hvis hinder noget filtreres ind og ud, andet lades helt ude, et greb, der vil blive brugt som analytisk redskab. Parallelt med forståelsen af *huset som et privat rutinernes rum*, findes blandt beboerne en anden figur. De fleste taler ikke meget om den, når de forklarer, hvorledes de *opfatter* deres hus, derimod viser den sig typisk, når talen falder på, hvorledes huset bruges i *praksis*. Denne parallelle og praksisorienterede figur angår det sociale liv ud over familielivet, som finder sted i en stadig passage ud og ind af mennesker, foruden ting og immaterielle strømme; den angår *repræsentation*. Huset forstås altså som i hovedsagen privatrum, men bruges ofte som rum for såvel privatliv som repræsentation. Præmissen for at kunne leve repræsentativt med det private rum er, at det fremmede er et element, der *allerede på forhånd er foldet ind* i husene. Ideen om folden vil, med afsæt i Deleuze (Deleuze 1993[1988]), blive brugt som analytisk redskab til at forstå dette. Den empiriske dobbelthed, der består mellem på den ene side at forstå sit hus som afsondret privat celle (enten – eller), på den anden side at bruge det såvel repræsentativt som privat (både – og), vil blive belyst ved at inddrage Norbert Elias' analyse af adelens slotte under solkongens hof med deres ”dobbeltansigt” af repræsentation og privatliv (Elias 1983[1969]). Desuden virker huset som identitetsmarkør for sine beboere. Dette aspekt vil blive forstået gennem en overordnet antropologisk tilgang til huset: huset som *legitimering og artikulation* af betydningstilskrivninger (Lévi-Strauss 1983[1979]; Carsten og Hugh-Jones 1995). Huset som materielt-rumlig omstændighed agerer altså redskab til identitetstilskrivning, idet det materielle giver mulighed for at pointere nogle omstændigheder frem for andre. Kapitlet vil følgelig gennemgå huset som *legitimeringsmekanisme*,

kontrolleret celle og repræsentationsrum. Husets rum og deres henholdsvis mono- og poly-funktionalitet vil blive inddraget og diskuteret som også et forhold af mono- og polysocialitet, der især bliver tydelig i dobbeltheden af privathed og repræsentation. Det gennemgående spørgsmål er, hvorledes huset i samme bevægelse tænkes privat men bruges repræsentativt, og der vil blive argumenteret for, at husene er underkastet et principielt blik, der giver dem betydning. Hvert enkelt hus med dets private som repræsentative rum er per definition *præsenteret* over alt.

Huset i kvarteret

et begyndte med kvarterer som Skåde Bakker, og det begyndte samtidig med Skåde Bakker.

I årene omkring 1900 skete der en række ideologiske opbrud inden for byplanlægning og boligbyggeri. Det var opbrud, som havde det tilfælles, at de repræsenterede en reaktion mod – og et ønske om reform af 1800-tallets by. Og med forbløffende samtidighed skabte disse reformbevægelser starten på de boligmiljøer, som i dag danner rammen om en stor del af danskernes hverdag: Parcelhuset, det almennyttige byggeri og fritidens haver og hytter (Dragsbo 1996:87).

Parcelhuskvarteret er den nutidige version af den boligkultur, der tog sin start i årene omkring 1900, med sin blanding af store gamle patriciervillaer og lige så store nye parcelhuse i Skåde Bakker.¹³⁰ Også på Fedet, der er ca. 50 år yngre, er parcelhusene i flertal, knopskudte til større størrelser, undtagen i patriciervillakvartererne Strandvænget og Stationsgadekvarteret.

Mange fortæller, at Skåde Bakker og Fedet var de to kvarterer på tale, da de skulle købe hus. De, der er barnefødt i Århus, vidste, at det var disse kvarterer, de ønskede at bo i, og de, der kom fra andre egne, fik ofte arbejdspladsens kvartersanbefalinger, og fandt så selv huset. For mange var huset udslagsgivende for, hvilket af kvartererne de kom til at bo i. Efter at have

¹³⁰ Patriciervillaer eller ældre villabebyggelser er type to i arkitekt Mary Ann Knudstrups typologi over bebyggelsesplantyper, som defineres og gennemgås i artiklen "Typologi over bebyggelsesplantyper" (Knudstrup 1999). Knudstrup opregner 14 bebyggelsesplantyper, af disse er følgende repræsenteret i vore kvarterer: ældre villabebyggelser, patriciervillaer 1850-1920'erne (type to), ældre villabebyggelser, muremsterhuse 1890-1920'erne (type 4), parcelhusbebyggelser 1960-1990'erne (type 12) – og (i et stadigt svindende antal) kolonihavebebyggelser og alternative bosættelser 1884-1990'erne (type 6).

fravalgt flere, stod de pludselig en dag foran det hus, de ville have.¹³¹ Ofte er historien om fundet af boligen bundet op på en narrativ af fantastiske tilfælde: på en almindelig gåtur, ved et underligt træf, via byens tilfældige jungletrommer opdagede flere, at her var et hus, de ellers ikke ville have bemærket, men som var netop det, de altid havde drømt om. Nogle har oven i købet skullet bestemme sig på ganske kort tid. Disse historier pointerer glæden ved at finde netop det hus.

Når det gælder valg af hus, er det således kun i sjældne tilfælde, at landskabet betyder noget. Her kan altså parallelle rationaler ses, husets og landskabets, og også to forskellige indgange til kvarteret. Hvor husregistret fungerer i købssituationen, virker landskabsregistret i tiden, der følger. Kvarteret virker stadig kraftigere, som tiden går.

Det synlige og det skjulte

jendomsæglerne nævner det, og mange beboere nævner det: vil du bo skjult, er Skåde Bakker et attråværdigt kvarter, vil du bo synligt, er det Fedet. Det modsatte er også tilfældet. Mange boliger gemmer sig bag første eksponerede række på Fedet, ligesom flere Skåde Bakkerboliger kan ses som vartegn i landskabet, hvis huset ligger højt i det kuperede terræn. Disse topografiske forhold fungerer som vilkår for iscenesættelse. I kvarteret generelt er det forbundet med modstand at eksponere sig selv synligt ved at bygge eller renovere et hus, men der er undtagelser: på Fedet er det husene på første række og i Skåde Bakker kan man godt hylle sin bolig i hække og bag træer, men ligger huset højt og på en af de veje, der benyttes til søndagsgåture, skal man være diskret for ikke at udsætte sig for blikke og kommentarer. Skjulthed eller eksponering, ro eller flux er delvis givet af topografi og infrastruktur, et vilkår, man kan arbejde med eller mod.

¹³¹ Som det er tilfældet med kvarteret, gør det sig også gældende for huset; husvalg er underlagt en negativt defineret logik. De mekanismer til identitetsskabelse, der i vort materiale fungerer i husvalgsituationen, har at gøre med fravalg som det første, tilvalg som det næste. Med andre empiriske cases fra Århus som materiale har Thorkild Ærø undersøgt boligpræferencer som tilvalgte, altså med udgangspunkt i logikkens anden side (Ærø 2002). Denne forskel i forståelse kan have at gøre med de forskellige boligkvarterer, der er blevet undersøgt, og altså med, at vore huse vælges af mennesker, der økonomisk er i stand til at fravælge og måske endog kulturelt er i en situation, hvor de *bør* fravælge.

På ydersiden af huset kan beliggenhed såvel som byggestil accentueres eller underbetones. De blandt nogle meget populære glaserede teglsten er opmærksomhedspåkaldende og kritiseres af andre, ligesom løver ved indgangen, store carporte eller indhegning bestående af stolper med glaseret sort tegl for oven og smedejernskæder imellem kan være det. Omvendt virker den tætte, gamle, høje hæk isolerende, og parcelhuset mere opmærksomhedsunddragende end patriciervillaen. Krukker med hortensia, markerede flisegange op til huset, eller hoveddørstrappe med gesvejsninger er andre eksempler på opmærksomhedspåkaldelse, de kan dog også udføres, så det nærmere fælder huset ind i omgivelsen. Inden i huset øver disse forhold også deres virkning i den daglige balance mellem repræsentativ privathed og privat repræsentation. Disse vilkår er delvis selvvalgte eller selvskabte: mange købte eller byggede netop det hus, fordi de vidste, hvad de ville med det, og hvad de ikke ville.

Indenfor

I den bag lågen langs matriklens vestlige kant løber en kort vej, hvorad man i sin bil kan køre op til garagen ret forude. Til højre ligger villaen, og de to er bygget sammen. Villa, garage, vej og have er alt sammen nyt. Det er en ny arkitekttegnet trævilla, og brædder og bjælker er nybehandlede, men ikke malede, så årerne er synlige. Huset er gulbrunt, L-formet og i to etager. Taget er lagt med glaseret sort tegl. Vinduer er der mange af; de er småsprossede til den ene side, til den anden er der panoramarude med dør ud til haven. Indenfor hoveddøren er der en lille entre, og derefter en gang, hvorfra man kan komme ind i bryggers, køkken, toilet og et par værelser, foruden den store L-formede stue, der fylder det meste af grundarealet. Herfra kan man gå lige ud på terrassen og videre ud i haven, der er omgivet af en gulmalet murstensmur og anlagt som en stor græsplæne med stauder i kanten og en forsænket, flisebelagt opholdsplads i højre hjørne. Bortset fra denne plads er grunden ret plan, kun ganske svagt skrånende nedad med bebyggelsen som højeste punkt. Inde igen er der en trappe nær hoveddøren, den fører op til første sal. Her er der flere værelser, der vender ud til en gang, foruden badeværelse og et stort soveværelse. Fra soveværelset er der adgang til en stor terrasse med plads til bord, rullebord og stole med plaider, hvor man sidder i læ i en mageligt stor trekant under tagrejsningen, og

hvorfra der er udsigt over Århus Bugt, Mols Bjerge og stranden med dens mange besøgende. Vi befinder os på Fedet, på første parket, og husets beboer, der er en enke og i 60'erne, og som for nylig har fået huset tegnet og bygget af sin søn, viser mig ind i den store stue, hvor væggene står, så man kan se træværket, gulvene er belagt med ægte tæpper, mens planter især inde, men også ude, giver et grønt lys. Hun har stillet en frokostenretning frem ved et lavt bord ved et af vinduerne, laks, brød og hvidvin.

En vej, der drejer skarpt væk fra den almindelige, men skovagtige vej, og i sin runding følges af stensætninger, bag hvilke der til hver side vokser en lille lund af gamle bøgetræer, fører ind på en lukket gårdsplads. Til venstre ligger patriciervillaen, der er ca. 100 år gammel. Den er bygget i røde mursten, symmetrisk, stor og kompakt, har rødt tegltag og to etager med højt til loftet. Sandsynligvis er der udsigt over Århus Bugt fra første etage. Det er kun tag og skorsten, der er synligt fra vejen, resten er, skønt højt beliggende, gemt bag de høje træer. Indenfor hoveddøren er der en entre med et fornemt gammelt ildsted. Vi går ind i stuen til højre for entreen, herfra er der udsigt til havestuen, en stor stue med glasvægge, ornamenterede og velbevarede fra husets oprindelse. Fra denne glasstue, hvor juletræet har sin plads, er der adgang til haven, der fremstår som en velplejet naturgrund med græs, træer og grupper af buske. Omkring villaen er haven nogenlunde plan og man kan ane Århus Bugt mellem træerne deroppe fra plateauet, men forløbet bliver dramatisk nedadskrånende et stykke fra huset. Køkkenet bag entreen er også gammelt og velbevaret med mange detaljer, foruden nye installationer. Toilettet ligeså. Senere tager vi en havevandring, men ikke nogen boligvandring. Vi befinder os i Skåde Bakker, og husets beboere, et ældre ægtepar, byder mig hen til et bord i stuen før vinterstuen. Her er en sofa- og stolegruppe omkring bordet, god plads, ægte tæpper på gulvet og guldrammede landskabsmalerier på væggene. Døre og vinduer skinner af hvid oliemaling. Vi sætter os ved kaffen og de italienske mandelkager.

Husene er meget forskellige og de er indrettet meget forskelligt. De to eksempler er altså på ingen måde prototyper på en ”typisk Fedet-villa”, eller en ”almindelig Skåde Bakker beboelse”, men blot to af mange eksempler. Normalt opholdt vi os i en dagligstue under interviewet, men også køkken og badeværelse, entre og have fik jeg som oftest at se. I en del tilfælde blev jeg vist omkring i stuerne, ofte også i haven, og i nogle tilfælde blev jeg budt på en rundvisning i hele huset.¹³² Rundvisningerne viste typisk en klar distinktion mellem repræsenta-

¹³² Det var i de færreste tilfælde, jeg så alle husets værelser og rum og eftersom projektet angår rumopfattelser i en bredere forstand, ikke blot huset, bad jeg ikke selv om at komme til at se hele huset. Jeg registrerede blot, hvorvidt en rundvisning kom på tale. Det er modsat fremgangsmåden ved ”Boligdrøm. Hjemme hos 90’ernes

tionsrum (dagligstue, spisestue, eventuelle andre stuer, hall/entre, evt. samtalekøkken, gæstetoilet) og private/intime rum (soveværelser, badeværelser, arbejdsværelser, børneværelser, traditionelt køkken; disse værelser (bortset fra arbejdsværelserne og køkkenet) befinder sig ofte i overetagen, hvis huset har flere etager). Haven er hos de fleste del af de repræsentative rum, dog mest til beskuelse. Begge typer rum er ordentlige, rene, velmøblerede, dvs. kontrollerede og principielt åbne for fremmede blikke. Alle rummene er *présentable*.¹³³ Beboerne bestemte, hvor vi sad og talte sammen, men det gjorde rummene på sin vis også. Nogle villaer lagde op til, at vi sad i panoramastuen, andre, at vi bænkedes om bordet i det store køkken eller i spisestuen. Især er der forskel på gamle patriciervillaer med definerede og adskilte rum og villaer fra den modernistiske periode, hvor rumforløb lader det ene rum overtage det andet, og hvor adskillelserne er mere flydende. Nye huse (og renoverede gamle) har typisk ikke så veldefineret en omgang med rumtyper og blander adskilte og flydende rum. De definerer sig i stedet i forhold til den sociale aktivitet og funktionalitet, de er designet til, som fx samtalekøkkenet. Der er groft sagt tre typer: klassik, modernisme og kontemporaritet.

En af feltarbejdets indgange til huset var, at de fleste interviews foregik her, en anden, at et hus i pågældende kvarter under hvert feltarbejde udgjorde min gæstfri feltstation, hvor jeg, om end på forskellig vis og i forskellig grad, deltog i rytmen og de daglige gøremål, mens en tredje viste sig under de mange gåture i kvarteret. I feltarbejdets første tid forekom mængden, størrelsen og uindtageligheden ved de mange huse, jeg kunne nå at passere på en aftentur, overvældende af og til ligefrem uhyggelig, når de fremmede huse tårnede sig op omkring mig i mørket med hyggelys i de vinduer, jeg ikke troede det muligt at komme ind bag, hvad jeg på sin vis heller ikke ønskede. Efterhånden som jeg lærte stadigt flere beboere at kende, forsvandt denne fornemmelse næsten.¹³⁴

25-35-årige”, et projekt, der decideret angik bolig og hjem, her besøgte, fotoregistrerede og gennemdiskuterede jeg 25 hjem med deres beboere (Raahauge 1996).

¹³³ Frederik Stjernfelt skriver i ”Trines dusk og Løvhytten – eller: Det imaginære museum på nye æventyr” om samlinger, at de er underkastet et ”principielt blik” eller en ”transcendental modtager”, der giver dem betydning. En sådan indbygget metadiskurs kan også udpeges for disse huse, og er dette principielle blik, der giver anledning til at såvel private som repræsentative rum er *présentable* (Stjernfelt 1993, se også Pomian 1990; Raahauge 2001b).

¹³⁴ I introduktionen til antologien ”About the House. Lévi-Strauss and beyond” (Carsten & Hugh-Jones (red.) 1995b) beskriver de to redaktører noget lignende: ”To enter another culture is to stand nervously in front of an alien house and to step inside a world of unfamiliar objects and strange people, a maze of spatial conventions whose invisible lines get easily scuffed and trampled by ignorant foreign feet. But these first, revealing, architectural impressions, reinforced by the painful process of learning who is who, who and what lives where, and what to do were and when, soon fade into the background to become merely the context and environment for the increasingly abstract and wordy conversation of ethnographic research” (ibid.:4).

Grænser og gennembrud

dette kapitel vil huset blive gennemgået først med henblik på dets rolle som legitimitetsskaber, siden med henblik på dets rolle som celle for det private liv. Huset kan forstås som *koncentrisk* og relativt centrum for sine beboere. Koncentriciteten strækker sig ud i Århus. Huset er midtpunkt for og omgivet af lag på lag af mere og mere perifer karakter: bolig – kvarter – by. Koncentriciteten findes også indadtil. De repræsentative

rum, stuerne og i nogle huse også køkkenene er centralt beliggende og nemme at finde og vise frem, mens rummene til indadvendt, intim-privat praksis, især soveværelser, badeværelser, børneværelser, er gemt af vejen, i periferien og i skjul.

I "Introduction" (Carsten & Hugh-Jones 1995) fra antologien "About the House. Lévi-Strauss and beyond" diskuterer de to redaktører Carsten og Hugh-Jones huset som fænomen. Deres gennemgående intention er at forstå interrelationen mellem bygninger, mennesker og ideer (ibid.:1), og de prøver med afsæt i Lévi-Strauss at komme bagom og videre end selvsammes teori om "Sociétés à Maison".¹³⁵ I følge Carsten og Hugh-Jones går Lévi-Strauss så vidt, at han mener, der findes specifikke "hussamfund", hvor huset er den basale enhed. "Hussamfund" er Lévi-Strauss' bud på den mellemkategori af samfund, hvor hverken nedstamning eller klasse udfylder opgaven som basal klassifikator. Her er altså tale om et stadie i en evolutionær teori. Lévi-Strauss mener, huset i disse samfund genforener inkompatible principper (som alliance og nedstamning).¹³⁶ Huset er et eksempel på Marx' brug af begrebet

¹³⁵ Carsten og Hugh-Jones søger at forstå huset som holistisk (ibid.:1), processuelt (ibid.:36ff) og som en instans, der både objektiverer og personificerer (ibid.:44). Huset er både det fysiske "house" og dets mennesker "home" (ibid.:44). De placerer fokus på forholdet mellem huse, sociale grupper og repræsentationer af omverdenen, og inddrager således arkitektur såvel som socialitet og symbolanalyse. I deres diskussion af fortolkningsperspektiver runger en empirisk hus-felt, de ikke nævner: nordvestkystindianerne. Antropologen Sergei Kan har været på feltarbejde hos tlingit, det nordligste af de nordvestkystamerikanske folk (Kan 1986) og advokerer for et holistisk perspektiv, idet han, som Carsten og Hugh-Jones, mener at tidligere forskning har lidt under at segmentere i stedet for at betragte feltet holistisk. Det lidt sydligere boende nordvestkystamerikanske folk kwakiutls sociale organisering er det, Lévi-Strauss rubricerer som "hussamfund". Denne region er således et væsentligt afsæt for hele antologiens husdiskussion.

¹³⁶ Foruden denne overordnede modsætning, der består mellem slægt (entitet) og alliance (relation) i slægtskab generelt, peger Lévi-Strauss også på nogle i denne modsætning indbyggede underordnede modsætninger, der ligeledes er af generel karakter, men som i "hussamfund" kan kombineres og genforenes gennem huset. Carsten og Hugh-Jones skriver: "Lévi-Strauss draws attention to the fact that, as a social institution, the house combines together a series of opposing principles or social forms such as filiation/residence, patri-/matrilineal descent, hypergamy/hypogamy, close/distant marriage, which traditional kinship theory often treats as being mutually exclusive" (ibid.:8).

fetish: ”’Transfixing’ an unstable union, transcending the opposition between wife-givers and wife-takers and between descent and alliance, the house as institution is an illusory objectification of the unstable relation of alliance to which it lends solidity (1987:155)” (ibid.:8). Carsten og Hugh-Jones søger at opløse denne fortolkning, og at bruge den som springbræt til en genfortolkning af huset. Hvor Lévi-Strauss påpeger, at huset *virker som legitimering* af rangsforhold og som mestersymbol, der løser modsætninger ved at genforene og transcendere dem, vil Carsten og Hugh-Jones kun gå så vidt som til at mene, at huset virker ved at *artikulere* disse modsætninger og rangsforhold (ibid.:28-30). Dog påpeger de dets funktion som værktøj til at naturalisere rang og som kilde til symbolsk magt (ibid.:21-2). Skønt de selv mener det modsatte, er de her tæt på Lévi-Strauss.¹³⁷

Hussamfundsteoriens overordnede evolutionære sigte er ikke relevant i vor sammenhæng. Her er der ikke tale om et ”hussamfund”, og man kan tvivle på, om denne kategori er meningsfuld andre steder.¹³⁸ Faktisk må vi konkludere, at der ikke er hold i teorien, eftersom Århus og nordvestkystindianerne analytisk set er analoge. De samfund, Lévi-Strauss anvender til at eksemplificere mellemstadiet, bl.a. nordvestkystindianernes, er naturligvis ganske anderledes end de århusianske. Nordvestkystens samfund implicerer potlatch, moieties og klaner med matrilinearitet, totempæle og totemdyr, jagt og fiskeri, og en noget anden indfældning i globale verdener. Når det dog søges omsat til vort materiale, er det ikke hele teorien om hussamfund, der er interessant, men derimod den mekanisme, Lévi-Strauss fremanalyserer: huset legitimerer eller artikulerer modsætninger (rangsforhold i Lévi-Strauss’ hussamfund) og ustabile alliancer. Denne mekanisme kan give indsigt også i vort materiale, idet huset er en vigtig betydningsbærer, identitetscontainer og statusfremviser i vor kontekst. Redskabet vil i det følgende blive søgt overført fra Lévi-Strauss’ samfund til vort eksempel, idet teoritransporten ikke implicerer transport af den ganske anderledes empiriske kontekst. De ideer, huset legitimerer, er altså ikke transhistoriske, ligesom en universel evolutionær husteori ikke kan begrundes. Derimod kan samme *mekanisme* virke til forskellige tider og steder og transporteres som teoretisk redskab. Faktisk virker den måske bedre i netop vor felt end så

¹³⁷ Her er de alle sammen tæt på Isbell (Isbell 1985). Hun skriver om dyremetaforer, ikke husets stabiliserende rolle, men hun følger en parallel logik. Isbell mener, de metaforiske processer *misforstår* problematiske menneskelige relationer, for derigennem at stabilisere dem. ”This ’naturalizing’ of human relations creates a productive ambiguity between culture and nature; and, much like an expanding and contracting rubber band, the semantic and emotional distance between the two domains are continually reduced or expanded depending upon the contexts and syntagmatic chains created in performance” (ibid.:285).

¹³⁸ Forsøget på at oprette en sådan universalkategori er i det hele taget problematisk, al den stund argumentet i så fald mere kommer til at dreje sig om kategoriens validitet, mindre om de faktiske huse og samfund. Mekanismen, derimod, er et godt analytisk redskab.

mange andre steder, fordi det er en samfundsmæssig kontekst uden ”basal klassifikator”. Såvel nedstamning som klasse er vigtige klassifikatorer, men de italesættes i disse år i stadigt højere grad som flydende eller uddaterede. Derfor bliver husets rolle som stabilisator og ”transfixer” ekstra vigtig, for så vidt den er forståelig som forbundet til mangel på andre faste kategoriseringssystemer.

Omsat til vort materiale, hvor huset typisk bebos af en kærnefamilie bestående af et ægtepar og deres eventuelle børn, indtil disse børn selv etablerer et hus, forener huset slægtsmæssigt set de inkompatible principper ”alliance” og ”kernefamilie”, idet grundlæggerparret både kan betragtes som udgørende en alliance, hvor to (ikke per definition ens eller enige) slægter og mennesker giftes ind i hinanden, en tohed, og syntesen af denne alliance (der per definition gerne skulle være enige om flere basale præmisser), en familie, en enhed. Huset virker som ”illusorisk objektivering”, idet det konkretiserer de sociale relationer som stabile (med hus og det hele), skønt de ikke per definition er stabile (konkret betragtet kan de to muligvis uenige slægter og individer betyde konflikt med risiko for skilsmisse, og overordnet set er familiens to elementer, alliance og nedstamning ifølge Lévi-Strauss inkompatible principper). Ved at transcendere og genforene sådanne inkompatibiliteter virker huset som en ”transfixer”. Huset legitimerer også ustabile relationer på andre felter. Rang er væsentligt i de samfund, Lévi-Strauss kalder „hussamfund“, mens status er en vigtig skønt underspillet figur i nærværende empiri.¹³⁹ Husets rolle spejler ind mod beboerne, men også ud på det omgivende samfund.

Begreberne *legitimering* og *artikulation* vil være gennemgående til forståelse af et aspekt af husets rolle i Skåde Bakker og på Fedet, nemlig som mekanisme til legitimering af beboernes identitet og artikulering af vigtige betydninger og dermed ligheder eller forskelle til

¹³⁹ Klasse-begrebet bliver, som nævnt, stadigt sjældnere brugt (teoretisk som i de øvrige sfærer). Når det heller ikke vil blive anvendt her, er det ikke følgen af en stillingtagen til dets forklaringspotentialer. Det er fordi antropologisk metode indsamlingsmæssigt, dvs. nedefra, som analytisk, dvs. med et analyseapparat hentet fra andre steder (partikularistisk) og fokuseret på mere generaliserende forklaringer (universaliserende), i højere grad lægger op til brug af begreber som ”status” eller ”identitet” end til ”klasse”. Søsterdisciplinen sociologi fx kan bedre anvende klassebegrebet, idet grebet her mestendels er ovenfra og fokus vesterlandsk. Det går ofte galt, når antropologer søger at generalisere på et så konkret niveau som ”klassesamfund”, således fx for Lévi-Strauss i hans forsøg på at lave opdelingen i slægtssamfund, hussamfund og klassesamfund. Beboerne talte kun sjældent om klasse, mens begreber som status og identitet godt kunne komme på tale. Fx pegede flere på, at postnumre kunne være fine, og at der var snobbedhed forbundet med på breve at skrive ”Skåde Bakker” i stedet for ”Højbjerg”, under hvis postnummer området retteligen hører. Tavsheden, hvad angår klasser, betyder ikke, at de ikke findes eller at de magthierarkier, begrebet udtrykker, er fraværende. Den svenske etnolog Orvar Löfgren giver en forklaring i forbindelse med en analyse af svenske hjem i 1800-tallet: hvor klassebegrebet bliver tabu, diskuteres de samme forhold gennem kulturelle termer med hus og hjem som vigtige emner (Löfgren 2003). Her er et eksempel på huset som Lévi-Straussk transfixer og stabilisator.

andre. Desuden transmitterer huset legitimitet på et andet niveau: mellem sin repræsentative og sin private side. Privathed og repræsentation kan opfattes som modsatrettede, men i Skåde Bakker og på Fedet virker de snarere som komplementære størrelser: det indadvendte private lever af det repræsentative og det udadvendte repræsentative legitimerer og artikulerer sig gennem det private.

Bú er betra

usene i de to kvarterer er privatejede. Med dette som udgangspunkt vil andre forhold i det følgende blive gennemgået: Den sociale simplicitet i husene; husene som isolerede celler for en familie og filtreringen ind i og ud af disse celler. De islandske hushold i sagatiden, der nu vil blive inddraget, kan naturligvis ikke direkte overføres til Århus, men netop gennem forskellene vil nogle træk angående ejendomsret ved Århusempirien blive fremdraget. Ekstrapoleringen fra middelalderens sagafortolkede bønder til nutidens etnograferede århusianske velhaverkvarterer angår det fælles tema privat ejendomsret. Ejendomsret og dens kobling til det private er et afgørende omdrejningspunkt for Skåde Bakker og Fedet, som søges tydeliggjort gennem Islandmaterialet. Pointen er altså homologien mellem de to cases, ikke den mulige kausalitet (Islands mulige betydning som kulturbærer gennem historien til Århus). Der er mange forskelle på de to kulturer, og også på de blikke, de kan blive underkastet, videnskilderne taget i betragtning.¹⁴⁰ Njals Saga (Lauring 2000b) handler om

¹⁴⁰ Det nu anvendte islandske fokus på huset som privat ejendom er forskellig fra Carsten & Hugh-Jones' udgangspunkt i huset som et sted, hvor mange aspekter finder sammen (slægt, religion, politik). I mange samfund integrerer huset et bundt af aspekter (økonomi, politik, sociale relationer, symbolske og kosmologiske forhold etc.). *Hus* i denne mangespektrede betydning kan genfindes i de kongelige og adelige huse, fx det glücksborgske hus, i begrebet *hof* fra samme cirkler, og i det borgerlige *hus*, som beskrives i fx Thomas Manns fiktive "Huset Buddenbrook" ("Buddenbrooks. Verfall einer Familie" (Mann 1981(1901))). Det islandske tyngdepunkt i det økonomisk-private aspekt kan genfindes i Skåde Bakker og på Fedet. Mange af de træk, Hastrup fremdrager fra islandske hushold er også modsatte Århusempirien, men parallelle med waiwai rundhuset i Britisk Guiana (Fock 1963; 1986), der naturligvis er sat i en helt tredje kontekst (svedjebrug, jagt og fiskeri, 3-4 årlige flytninger af rundhuset, dag-til-dag-økonomi). Huset er her mikrokosmos, der spejler sin omverden, det indeholder et stort hushold og er defineret af absolutte og meningstunge grænser mellem ude og inde. På et vigtigt punkt er der lighed mellem Århusempirien og waiwai, nemlig hvad angår husets distribution af rum i perifere private og centrale repræsentative zoner, og desuden mere generelt hvad angår huset som koncentrisk og dets dobbeltrolle som identitetsmarkør indadtil og imagemarkør udadtil. Carstens og Hugh-Jones refererer Rivière, der, som Fock, har været i Guiana, blot hos en nabostamme: "Concentrically organized, the

ejendomsret og territorialstrid i en tid, hvor denne figur var flydende og skulle fastsættes bl.a. gennem de mange lovhandlinger, og hvor Island blev fordelt i privatejede territorier.¹⁴¹

Sagaen beskriver juridiske, territoriale og eksistentielle dramaer affødt af *landnam*, det at jord uden ejermænd blev taget af storbønder for derefter at blive stridsspørgsmål med dramatiske og skæbnesvangre følger, idet flere storbønder kunne blive interesserede i samme territorium. Gårdene beskrives som små samfund af slægtninge, fosterbørn og trælle. I ”Rummets poesi”, et kapitel i ”Viljen til Viden. En humanistisk grundbog” (Hastrup 1999) peger Hastrup på eddaerne og sagaerne som kilder, der viser præmisserne for, hvordan hjem og bolig forstås i Danmark i dag. Hun skriver bl.a.:

Også i Danmark har hjemmet været et sindbillede på det gode og trygge. // Forestillingen er ikke ny; siden nordboerne begyndte at skrive, har de givet udtryk for hjemstedets centrale værdi. I Den Højes Tale, som er en del af den ældre Edda, fremhæves det, at *Bú er betra*: Et hjem er det bedste. Det at have eget hus, om det er aldrig så pauvert, er næsten synonymt med menneskelig værdighed overhovedet. // Det oldnordiske *bú* henviser ikke kun til huset som en bygning, men også i høj grad til husholdet som et socialt fænomen. Går man kilderne efter, så bekræftes det gang på gang, at huset er det absolutte centrum af den rumlige orden i den oldnordiske verden, sådan som vi kender den fra de islandske tekster. Der var ingen landsbyer, kun komplekse hushold, der hver for sig udgjorde autonome enheder, som lå spredt ud i landskabet og rummede alle sociale kategorier. Huset, som sted og som socialt rum, gik til gærdet, der adskilte indengårds fra udengårds, det hjemlige fra det fremmede, det kontrollerede fra det vilde. Gården var på den måde et mikrokosmologisk udtryk for den større sociale orden, der var baseret på en absolut grænse mellem det, der var ’lov’ og det der var ’ulov’. Som det siges i de nordiske landskabslove fra middelalderen: ’Med lov skal land bygges, og ikke med ulov lægges øde’. Grænsen mellem indenfor og udenfor var absolut (ibid.:288-9) [Hastrups kursivering].

”*Bú er betra*”, dette at have eget hus er en vigtig kvalitet for de fleste århusianske boligejere, om end de færreste ville finde det ”næsten synonymt med menneskelig værdighed”.¹⁴² Huset er uundværligt, og det er bestemt attraktivt at eje sit eget. Husets beliggenhed er betydningsfuld, og det er selve huset også. Mange af de ældre beboere har dårlig samvittighed over at bo i deres store, smukke hus alene eller kun to beboere, når nu de burde flytte, så den unge generation kunne komme til. Det nævnede størstedelen af de ældre beboere, og replikkerne faldt uopfordret og som oftest kort efter, vi var mødtes. Overvejelsen er dem magtpåliggende.

house’s open centre is associated with man, with public, collective, community affairs and with visitors and ceremonial; it stands in contrast to the more particularistic and domestic associations of the family compartments and hearths on the periphery.” (Carsten & Hugh-Jones 1995b:35; Rivière 1995). Se også ”Caribiske sjæleanligger – efter Fock” (Rivière 1997), hvor Rivière har skrevet om paralleller mellem de nabofolk i Guiana, de to antropologer har været på feltarbejde hos.

¹⁴¹ Under mit feltarbejde i Skåde Bakker læste jeg tilfældigvis Njals Saga. Feltmaterialet forekom undertiden uoverskueligt, som det sker in medias res, men gennem Njals Saga fik jeg et holdepunkt, idet et væsentligt vilkår for såvel de mennesker, jeg mødte under mit feltarbejde, som de islandske bønder i 1200-årene er ejendomsret. Dateringen er Palle Laurings fra hans indledning til ”De islandske sagaer” (Lauring 2000).

¹⁴² At der er værdighed knyttet til ejerskab og til boligens specifikke udformning, betyder at der er prestige, status og magt knyttet til boligen, dens udformning og beliggenhed, ikke at selvejere ser ned på lejere.

Men de flytter ikke fra deres hus. De forlader kun nødtigt det hus, som har været erindrings-container for store dele af deres liv.

Bú er ikke ”komplekse hushold” i vore kvarterer, det er mestendels kernefamilier, der bor i husene. Samfundet og kompleksiteten i den samfundsmæssige forstand befinder sig udenfor husets grænse, ude i byen. Hastrups fokus på social kompleksitet betyder som nævnt, at hun opererer med en anden husdefinition end Carsten og Hugh-Jones’. De to fokuserer ikke i så høj grad på det konkrete husholds størrelse og kompleksitet som på de forskelligartede aspekter, et hus kan varetage, som slægtsgruppe, rituel enhed og politisk enhed. Heller ikke disse traditionelle etnografiske aspekter (slægtskab, religion og politik), der i følge Carsten og Hugh-Jones ofte er forbundet med huset, mest markant i Sydøstasien (Carsten og Hugh-Jones 1995:21), kan siges at blive varetaget i de århusianske huse.

De århusianske huse er netop ikke forbundet med komplekse hushold, ej heller med holistiske genspejling er af omverdenen. Husene i de to kvarterer er rum for en ganske anden art kompleksitet, nemlig blandingen af intimitet, følelser og afsondring fra netop samfundet og inddragelse af mennesker, ting og immaterielle strømme. Der er adskillelse mellem det hjemlige og det fremmede, og samtidig er det fremmede tilstede i hjemmene, kontrolleret. Denne kontrol og adskillelsen mellem det kontrollerede hus og den ukontrollerede (vilde) omgivelse er vigtige aspekter af huset.

Specialiseringen i intimitet og privathed blandet med kontrolleret inddragelse af det fremmede i det hjemlige er mulig på grund af det rumlige vilkår, at samfundets udflytning i byen og den (i stigende grad i global forstand) omgivende verden har at gøre med de stadigt større muligheder for *bevægelse* mellem steder. Konkret bevæger beboerne af de århusianske huse sig i såvel forretnings- som ferieøjemed stadigt mere, længere og hurtigere i bil og med fly. Tog og bus, derimod, bliver kun i ringe grad anvendt. Flere kunne finde på at tage bussen til Midtbyen, men bilen er foretrukken. Flere beboere peger på fly og bilers store betydning. To biler er normalt, så man ikke er afhængig af hinanden. Der er dog også en anden form for bevægelse, der forbindes med større frihedsgrader, nemlig den, der ikke foregår i det konkrete rum, men via e-mail, Internet, pc, tv og telefon. Virkningerne af disse virtuelle bevægelser registrerer mange som en pågående forandring. Gennem virtuelle strømme såvel som bevægelser mellem konkrete steder er husene stadigt mere afsondret fra og stadigt dybere integreret i en større sammenhæng, kvarteret, byen og globen.

Huset er specialiseret i privatliv, det opfattes som et individualiseret og afgrænset rum, en isoleret og kontrolleret celle. Her bor en mindre familie afsnøret fra det omgivende samfund. Opfattelserne af huset og i nogen grad også omgangen med huset betinger sig altså på adskillelse, ikke kontinuitet. Huset forstås som en isoleret celle til privatliv, rekreation og repetition af dagligdagens mønstre, og denne isolerende side af huset understøttes af, at de fleste køber deres hus snarere end at arve det. Slægtskontinuitet afspejles altså ikke i selve huset; det er tingene inden i huset, der kan have de potentialer. Der bliver oprettet et nyt isoleret hus, konkret som socialt, for hver ny alliance.¹⁴³ Flowet af virtuelle strømme ind i huset, foruden indlejringen af et repræsentativt aspekt i det private ophæver disse grænser.

Et markant aspekt ved husene er altså, at de er isolater i et hav af tradition, transmission, sociale relationer og kvartersmæssige netværk. De mennesker, der købte eller byggede det, beholder typisk (men slet ikke altid) deres hus så længe, de kan. Derefter sker et brud. En families identitet er typisk bundet til dens hus, det er slægtens lange tid og identitet ikke. Familiens kortere tid er også mere væsentlig end slægtens lange i denne forbindelse. Huset kan således forbindes til afsondring, privatliv og familie, men sociale relationer finder også vej derind, som vi skal se.¹⁴⁴ Jeg fik ofte forevist arvestykker: møbler og genstande, som bøger og malerier, der havde passeret gennem slægten. Ligeledes talte beboerne ofte om kvarterets væsentlighed for børnene. Her får de venner, der kan være af betydning senere i livet. Det er sjældent grunden til at flytte hertil, men et forhold, flere fortæller, de har tænkt over.¹⁴⁵ Komplexiteten er flyttet ud af huset, og huse passerer gennem ejendomsmæglere og sjældent fra slægtled til slægtled, dog spiller huset en stor rolle for sine beboere som rum for tradition

¹⁴³ Sandbakken, et nyt byggeri beliggende i Lerdalen, mellem Skåde og Skåde Bakker, hørte jeg af og til om. To kvinder tog mig på en guidet tur i Skåde og Skåde Bakker, og det var et af stoppene. Det er et lavt, gult etagebyggeri af lejeboliger, og beboerne fortalte, at her er i flere tilfælde konen flyttet ind efter en skilsmisse, indtil hun måske finder en ny mand. Se også www.sandbakken.dk.

¹⁴⁴ Antropologen Kathrine Krøijer Hørsted pointerer i sit speciale "Hus og handling" (Hørsted 2005) om udveksling og betydningsdannelse blandt tibetanere, at huset indgår i udvekslingshandlinger af generaliseret reciprocitet i et langstrakt tidsperspektiv. Således hjælper man hinanden med at bygge hus, og "indlejrer [derived] sig selv i det nybyggede hus" (ibid:93) som led i denne udveksling. Denne praksis er lige omvendt vor empiris, idet udvekslinger, gaver og modbydelser nok kan findes i store dele af vore beboeres sociale omgang, men netop huset er specielt ved ikke at indgå i den form for udveksling. Det stopper den sociale tid.

¹⁴⁵ Mauss skriver om udveksling: "In the systems of the past ... it is groups, and not individuals, which carry on exchange, make contracts, and are bound by obligations; the persons represented in the contracts are moral persons ... Further, what they exchange is not exclusively goods and wealth, real and personal property, and things of economic values. They exchange rather courtesies, entertainments, ritual, military assistance, women, children, dances and feasts" (Mauss, 1954[1923-24]:3) (Mauss refereres også i Carsten & Hugh-Jones 1995b:14) Gaven findes i dansk oversættelse (Mauss 2000[1923-24]). Dette kollektive og relationsorienterede aspekt af udveksling, der også inddrager immaterielle fænomener (som netværk på den ene led, kontinuitet på den anden), kan genfindes i beboernes påpegning af væsentligheden ved ikke huset, men *kvarteret* som sted for (udveksling af) venskaber, og slægten som garant for kontinuitet, formidlet gennem arvestykker.

og kontinuitet, gennem dets genstande og gennem de måder, det bruges både udadvendt og indadvendt. Disse elementer af tradition og kontinuitet sker på vilkår af hastig bevægelse, urban kompleksitet og hjemlig specialisering i følelser, intimitet og afsondring, nu hvor samfundskompleksiteten er flyttet udenfor husets mure.¹⁴⁶

Gentagelse

ndenfor husets mure, bag cellens hinder leves et intenst liv. De fleste familier i de to kvarterer er travle. Der er en del pensionerede par og enlige, der har mere tid, men som dog sjældent giver udtryk for at have for meget tid. Der er en mange børnefamilier på Fedet, og mange familier, hvor børnene er flyttet hjemmefra, især i Skåde Bakker. De fleste beboere er udearbejdende, nogle få kvinder er hjemmegående. Alle er de travle, flittige mennesker. Også børnene er travle med skole, lektier og mange skemasatte fritidsaktiviteter, især forskellige former for idræt og mange sociale aktiviteter med de jævnaldrende. Beboerne strømmer ud og ind af husene, arbejde, fritid, pligt og fornøjelse blander sig, således at morgenens løbetur kan give tid til at overveje eftermiddagens forhandling eller menuen for aftensmaden. De fleste står tidligt op og tager på arbejde tidligt, og mange kommer sent hjem. Midt i al denne flid står huset, som spiller en aldeles vigtig rolle: her kan man rekreere sig, slappe af og more sig, og herfra kan der inviteres gæster og arbejdes. Madlavning og vedligeholdelse af huset, foruden familiens liv sammen spiller en rolle som regenerator og blandes med gæster af familie, venner og forretningsforbindelser, såvel som med hjemmearbejde.

¹⁴⁶ Det er måske også denne følelseskompleksitet, og den fraværende sociale kompleksitet, der har gjort huset umoderne i den moderne æra. Som arkitekturhistorikeren Gwendolyn Wright skriver i artiklen "Permeable Boundaries" (2002): "Literary and artistic representations of modernism rarely consider domestic environments, focusing instead on the solitary individual in public space: Baudelaire's 'man of the crowd' or Benjamins 'refuse collector'. Estranged or liberated, the *flâneur* inhabits an expansive anonymous realm; consciously or not he (almost always a masculine figure) rejects the *heimlich* qualities of the home, returning to its dull confinement only when exhausted. Likewise Le Corbusier railed against the 'sentimental hysteria' surrounding the 'cult of the house'. His heroes – businessmen, engineers or artists – came most alive in public settings for work or physical exercise; the dwelling provided only a "machine for living in" (Wright 2002:208). [en note udeladt].

Der foregår meget, og der foregår noget hele tiden. Der er ikke megen tid til lediggang. Det, der foregår, er på én gang nødvendige aktiviteter og en nødvendig tomgang: huset er gentagelsernes scene. De fleste har indarbejdet vaner og rutiner, således er løbeturen eller morgensvømmeturen (der er flere, der løber, end svømmer), morgenmaden, afrejsen, arbejdet, indkøbene, aftensmadlavningen, spisningen, aftenens gøremål, sengetiden i ret faste tidslige rammer. Ligeledes er der ret faste rutiner for, hvem, der gør hvad, og hvordan det gøres. Livet i huset folder sig ud i gentagelsen og intimiteten, i enshed og minimale udsving. Denne vigtige balance af travlhed og tomgang er beskyttet. Det, der sker i husene er ligeledes præget af gentagelse. Der er de samme rutiner, vaner og skikke, der udgør det skelet, livet i huset hviler på. Såvel virkende forretningsfolk, læger, advokater og akademikere som deres pensionerede kolleger har et reguleret og travlt liv med faste rutiner og de når igennem mange punkter på en dag. Således kunne 12-radioavisen være et fast punkt for et i nogen grad pensioneret ægtepar, mens løbeturen var en af rutinerne for en travl advokat, den fælles aftensmadlavning i weekenden for topdirektøren og hans familie eller gåturen med hunden for et par med jobs langt hjemmefra. Alle disse individuelle gentagelser har ofte også en kollektiv klangbund, således er der mange, der går på lørdagsshoppping i Midtbyen eller har indplaceret en morgenmotionstur. Og det er netop i denne faste rutine, i den store gentagelse, og med de faste fysiske rammer, at det sociale rum etableres for rekreation og privatliv.

Husets udformning er emne for intens interesse blandt beboerne. De fleste har nøje overvejede planer for huset, selv om kun de færreste selv foretager de store ændringer. Det er håndværkere, der reparerer, bygger ud og om udenfor som indenfor. De murer og mørtler og lægger nye havestier, fliser og tag. De gamle huse bliver som oftest pietetsfuldt holdt i den gamle stil, og beboerne har som regel undersøgt husets historie set fotografier, der som nævnt tit er blevet i huset, og opsøgt information fra lokalhistoriske foreninger, der holder foredrag, laver kvartersvandring, udgiver små artikler og etablerer hjemmesider.

Inde i boligerne er der som regel både ordentligt og propert. De mange møbler står i velordnede arrangementer, og hverken støv eller rod lægger sig på borde, kommoder og reoler. Tingene har deres rette plads, og de genstande, der er i rummene, er nøje udvalgt og passer til de andre ting og til husets overordnede udtryk. Alle ting pynter, ingen ting roder.¹⁴⁷ Rengøringshjælpen, der findes i de fleste huse, gør det nemmere, men husenes beboere er sjældent

¹⁴⁷ Under tidligere feltarbejder og interviews, der angik eller foregik i hjem, har jeg ofte haft mistanken, at der er blevet ryddet ekstra meget op, fordi en antropolog skulle indenfor. Denne mistanke havde jeg i langt mindre grad under disse to feltarbejder. Opryddede, rene og pæne hjem er den daglige standard.

rodehoveder, snarere effektive (og det kræver orden) og bevidste om deres præferencer (der er kontrol med husets indbo). Genstandene i husene er valgt med omhu. Nogle beboere har haft arbejde, der involverede kontakt med andre lande, hvorfor der kan være en del etnografika. De fleste har arvestykker, ofte af anseelig ælde. Her er malerier, udskårne skabe, borde i ædeltræ, porcelæn, ægte tæpper og så videre. Der er mange, der kombinerer disse gamle stykker med nye kvalitetsmøbler, somme tider arkitekttegnede møbler fra modernismen (danske klassikere af Wegner, Mogensen, Jakobsen eller Kjærholm), en sjælden gang internationale klassikere af le Corbusier eller Breuer. Ph-lamper er fast inventar i mange huse. Hvide vægge er ligeledes almindeligt. Plakater og fotografier er der flere af end malerier, især er kontemporære kunstværker en sjældenhed. Adspurgt hvorfor, tøver de fleste af beboerne som nævnt.¹⁴⁸

Indboet står i opstillinger, som på den ene side er rumafhængige og afhængige af den stil, der råder i huset, på den anden side er ret ens fra hus til hus. Det er iscenesættelser af ”hygekrog”, ”spisestue” eller ”arbejdsstation”, etableret af familien, genkendeligt for alle andre. Sofagruppen, tv-krogen, pejsens centrale betydning, entreens ofte rigelige gulvplads, køkkenbordenes store størrelse og nipsgenstandene på gæstetoiletet kan opfattes som variationer over et tema. Der er mange både små og store iscenesættelser, og de ændres som oftest kun gradvist, sjældent og lidt. Ændringer er ikke radikale, de er flydende. Små doser af nye genstande kommer ind, moderate omrokeringer finder sted derinde. Det, der kommer ind, skal typisk virke som gentagelse af den overordnede ramme, eller som nyhed, der indfælder sig i denne ramme. Fx er den åbne pejs en klassiker, der kan findes i flere huse. Den har ikke den store energimæssige virkning, men en stor, socialt samlende æstetisk effekt. Ofte står tv’et ved siden af, og man er typisk rygvendt eventuelle storslåede udsigter, når man sidder med front mod ilden. Denne model er i andre huse transformeret til lukket kakkelovn, hvorved det æstetiske og samlende i nogen grad underbetones i forhold til det energimæssige. På denne måde etableres en anden form for æstetik, nemlig en mere tilbageholdende, mindre flamboyant, af samme indretningsselement.¹⁴⁹ En kvinde fra Mårslet (som tidligere havde boet i Skåde og på Fedet) var ved at stille store figurer af kongeligt porcelæn op på sit middagsbord, da jeg kom. Ørne, delfiner, løver, og mennesketableauer. Hun skulle have 12-14 gæster næste dag,

¹⁴⁸ Der er muligvis tale om et tabu, og altså en sjældenhed; tabuer er til for at blive overskredet i vor del af verden.

¹⁴⁹ Ildstedet kan også artikulere ideer om nostalgi og tradition, de kan blive rensset og pudset ikke efter brug, men fordi de skal anvendes til display. Det skriver antropologen Michael Herzfeld om i artiklen ”A Place in History: Social and Monumental Time in a Cretan Town. Histories in Their Places” (2003[1991]). Denne brug af ildstedet har jeg ikke set i nærværende materiale, men det er måske denne forståelse, der i storskala kan genfindes i den nye brug af Midtbyen.

og brugte de klassiske figurer på en ny og innovativ måde i borddækningen. Bortset fra de store, skrøbelige, blå-og-grå-tonede figurer var bordet ganske efter bogen med damaskservietter, diverse glas, bestik og tallerkner placeret korrekt ved hver kuvert og plads til vinkarafler, fade, skåle m.v. Disse to: pejsen og ørnen er eksempler på klassiske, rammebegræftende elementer, der bruges ramme-flyttende. Porcelænsfigurerne var i stand til at ændre settingens øvrige elementer hen imod skæg og ballade, mens den nye Morsø-pejs' ændring giver en mere fornuftig tone til tableauet.¹⁵⁰ I de fleste huse udnyttes de mange m² til at give plads. Skønt der er mange møbler, er husene sjældent overfyldte, i stedet er der langt mellem sofagruppe og pejs. Husene rækker tilbage til fortiden, arvestykker, rejsesouvenirs, fotografier m.v. er erindringscontainere for familie og hjem. Og husene rækker ud i fremtiden, her undfanges drømme og planer for fysiske omrokeringer som sociale begivenheder. Men især er husene ramme om nutiden i krydset mellem stor travlhed og stor insisteren på gentagelse. Kvarteret spiller en stor rolle i denne etablering af huset som scene for travlhed og gentagelse, kvarteret udgør nemlig endnu et lag, foruden muren om hus og hækken om have, der afgrænser, definerer og filtrerer, hvad der kommer ind i huset.

Filtre

Ind og ud af husene passerer ting som mennesker på måder, der er defineret af kvartererne og af distributionen af private og repræsentative rum, foruden husets legitimerende potentialer. Huset er omgivet af filtre, fysisk organiseret som lag på lag af barrierer: havemur eller hæk, vej gennem haven hen til husets dør, dør og vinduer i husmuren. Desuden er der en del sikkerhedsforanstaltninger: alle har låse, en del har alarmsystemer med kodelåse, så eventuelle indbrud kan registreres på alarmcentraler. Der er også et par overvågningskameraer og noget udendørslys, der tænder, når det passerer, foruden de elektroniske garagelåse. Entreen eller hallen er det første rum mellem ude og inde, dernæst kommer filtrene inde i huset, organiseret i forskellige, men genkendelige og tidsbestemte mønstre af rumfordelinger: stuer (centralt), kamre og værelser (perifert), toiletter (gæstetoiletet tæt på

¹⁵⁰ Se i øvrigt McCracken (1989), Douglas (1996b) og Miller (2005) om hjem, materialitet, homeyness og stil.

yderdøren) og køkken (ofte centralt placeret), desuden ofte det private ovenpå, og det privat-repræsentative nedenunder. I artiklen "The Sweetness of Home: Class, Culture, & Family Life in Sweden" påpeger etnologen Orvar Löfgren tilstedeværelsen af spatiale grænser i svenske borgerhjem under oscarismen¹⁵¹ (Löfgren 2003[1984]:144-5). Disse grænser trækkes ved hjælp af indgange, passager, døre og rækker af værelser, og desuden findes der sociale sluser (ibid.:146) i form af indgang, hall og diverse stuer. Sådanne grænser og sluser er ikke eksplicitte i vort materiale; imidlertid er der dog spatiale filtre, hvorigennem mennesker og samværsformer kan sorteres og distribueres de rigtige steder hen. Filtrene er under forandring i disse år: i mange huse bliver fysiske grænser i form af vægge og døre revet ned og taget ud, så større polyfunktionelle og polysociale rum kan etableres, især er det store, polyfunktionelle og polysociale "samtalekøkken" populært.¹⁵²

Socialt er huset underlagt et net af filtre gennem beboernes relationer til naboer, familie, venner, bekendte, forretningsforbindelser. Disse sociale cirkler danner filter, idet man skal kende nogen i cirklen for at få adgang til huset; ved anbefalinger, invitationer til de samme selskaber etc. lærer man hinanden at kende, dvs., at man i hovedsagen møder de mennesker, ens sociale relationer præsenterer én for. Som beskrevet er der dog forskel på, i hvor høj grad naboerne bliver venner. Kulturelt er huset ligeledes indvævet i et net af filtre, idet den kollektive norm for, hvilke ting det er passende at få ind i sit hus, er et redskab til at si det forkerte fra. Således er danske møbelklassikere en accepteret standard, ligesom i flere stuer en stor lædersofa er det.

De sociale og kulturelle filtre virker både som hinder, der kan gennembrydes (en ny mode kan finde vej, som det at holde „Magasinet Isabellas” og bestille haveartikler per e-mail gennem samme firma, eller etableringen af elektronisk garagelås) og som elementer, der kan gennembryde hinderne (naboer kan således både virke som filter og som noget nyt, der gennem-

¹⁵¹ Den svenske pendant til victorianismen. Löfgren skriver: "My examples are mainly drawn from what is called the late 'Oscarian' period of Swedish history circa 1880-1910. [note: 'Oscarian' refers to the reign of king Oscar II of Sweden 1872-1907]. This is a period when a bourgeois lifestyle emerged as a distinct and elaborated dominant culture in Swedish society" (Löfgren 2003[1984]:143).

¹⁵² Morten Daugaard har i artiklen "Selskabelighed eller socialisering" (2001) skrevet om organiseringsformer i boliger gennem tiden. Hvor renaissancepaladsets rum virkede som gennemgangsrum for hinanden og dermed som rum for tilfældige møder, ændrede strukturen sig i 1700-tallet. Nu blev der forskel på passagerum og rum med et formål, så man kunne beskytte sig mod omverdenen, når man befandt sig i et rum (ibid.). Denne struktur findes for så vidt stadig, men hvor før der var mange adskilte rum (som man passerer til gennem en fordelingsgang), er der en tendens mod at etablere større rum med flere funktioner i stedet for et rum til hver funktion. Med denne polyfunktionalitet følger polysocialitet. Löfgren såvel som Daugaard opererer med arkitekturen som disciplineringsinstrument; spørgsmålet er, hvorledes det nye skift i rum-etablering vil komme til at virke i den henseende.

bryder hinden). Det kontrollerede hindegennembrud finder sted, idet kun de og det, man kender, kan komme ind, og kun gennem kendte mønstre. Således virker dette sociale netværk både som beskyttende filter og gennembrydende partikler. Ligeledes redefineres de kulturelle koder også igen og igen, så nye forestillinger løbende bliver accepteret. Det betyder, at også det kulturelle net virker både som beskyttende filter og som mulighed for gennembrud af nye elementer. Atter kan man se samtidigheden af adskillelse (ind/ud) og det, at processen implikerer flydende operationer, hvor værdier kan skifte position og nye elementer indføres i gamle mønstre. Et eksempel kunne være bilerne, der skiftes ud med ret få års mellemrum af de fleste. De er godt nok ikke fysisk del af huset, men ofte virker de som små mobile privatheds- eller hus-satellitter. Der var en vis ensshed, hvad angår mærker, størrelse og farve på bilerne. Sølvfarvede biler var i klart overtal i Skåde Bakker, og bilerne var mere anonyme i Skåde Bakker end på Fedet. I en af Skåde Bakker-bilerne, en mindre, rød ”konebil”, havde ejeren små ægte tæpper på gulvet. Dette udsmykningsgreb er en af måderne, hvorpå bilen iscenesættes som et satellit-hus, en mobil udposning af den hjemlige sfære. Sådan kan mobilitet gennem en ganske simpel manøvre glide fra ”non-place”-kategorien til ”hjem” i praksis og i samme bevægelse benytte eksisterende elementer på nye måder.

Skåde Bakker og Fedet er meget forskellige, hvad angår børn. I Skåde Bakker interviewede jeg som nævnt kvarterets eneste teenager. På Fedet er der børn i alle aldre. Dette forhold er kilde til forskel, hvad angår måden og mængden af sociale relationer mellem husene. Flere i Skåde Bakker talte om dengang der boede børn i kvarteret. Det gjorde, at man kendte hinanden bedre, men ikke nødvendigvis sådan, at man var venner med sin nabo. Man var bekendte i de fleste tilfælde. På Fedet, derimod, fører de mange børn tit til nabovenskaber.

Filtrene virker især gennem negativt definerede valg. Relationerne til naboerne og kvarterets stemning virker som et filter, der filtrerer de mennesker ud, som ikke har ærinde der. Kun få kommer i kvarteret, bortset fra passagen gennem Fedets veje mod stranden om sommeren, og der er kategoriske forskelle på, hvem, man kan støde på. Kvarterets homogene befolkningssammensætning virker som et filter, der filtrerer mere af det samme ind, og det anderledes ud.¹⁵³ Damen fra Skåde Bakker, der sagde, at ”Det må være svært at være neger her”, pe-

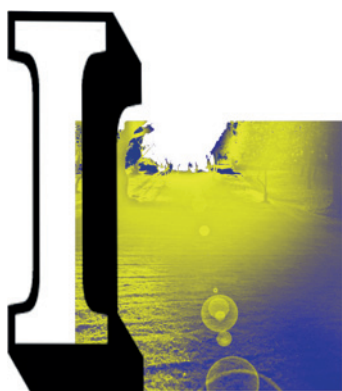
¹⁵³ Disse uhyre komplekse differentieringsmekanismer angår generelle vilkår, hvorunder hver enkelt kan vælge. Kun nogle mennesker har råd til at bo her, og de fleste er blevet socialiseret til en genkendelig figur, før de flytter ind. Vævet ind i disse generelle, samfundsmæssige vilkår, er de individuelle livsbaner og betragtningsmåder, som qua de mange og kvalitative interviews med enkeltpersoner er udgangspunktet her. Kvarterets homogenitet er fremkommet gennem individers valg af, hvor de vil bo, såvel som de samfundsmæssige vilkår, hvorunder der vælges.

gede netop på dette forhold. Her er kun etniske danskere, velbeslåede, selvkørende og uden nævneværdige fysiske handicaps endsige problemer af social, kulturel eller økonomisk karakter. På Fedet bliver disse filtre eksplicitte, hver gang vejen som socialt omdrejningspunkt nævnes igen, og hver gang den mere generelle, kvartersspecifikke "Fedetånd" påkaldes. Der er dog som nævnt en systematik i, hvem der taler om „Fedetånd“, og den viser, at kvarteret ikke er *helt* homogent.

Kvarteret kommer gennem disse filtreringsmekanismer til at virke som grænsevogter for huset. Kvarteret tilføjer endnu en grænse til husets egen. Det kan virke på samme måde som en "gated community", blot er det ikke fysiske mure, men sociokulturelle filtre, der hegner huset. Med endnu et hegn om huset qua kvarteret flyder huset på en måde ud i dette kvarter. Kvarteret bliver erobret territorium for de derboende, det bliver *para-privat område*.

De to kvarterers relationer til mennesker i resten af Århus (i praksis vil det for Fedets vedkommende sige Skåde Bakker, for Skåde Bakkers vedkommende Fedet) og forestillingen om Århus virker som et andet filter. Således lægger den stemning, Århus har for mange sig som et definerende og beskyttende lag omkring århusianerne. Med en fast forankring i en sikker byidentitet er det lettere at vide, hvad der er *comme il faut* på århusiansk, og hvad ikke. For eksempel er det *comme il faut* for mange at være nede på jorden og tage tingene, som de kommer. De fleste er filtret ind i et net af sociale relationer, der implicerer mange mennesker fra begge kvarterer, men ikke så mange fra andre kvarterer i Århus. Verden finder ind i husene, og på en måde siver husene også ud i verden.

Cellen udfoldet

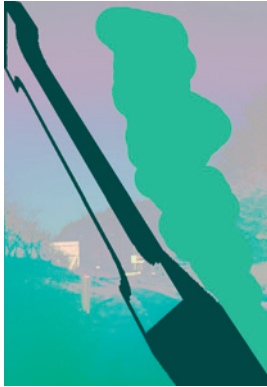

ndtil videre er to aspekter af huset blevet gennemgået. Huset er blevet forstået som legitimeringsredskab (identitetscontainer og differentieringsmekanisme) og som adskillende celle (familieliv og privathed, beskyttet af kontrol indefra (gentagelse) og filtre udefra (nabolag)). Nu vil emnet blive, hvorledes der er hul igenem, for det første skabt af virtuelle strømme, for det andet i forhold til det mere overordnede felt, at omverdenen allerede på

forhånd er inde i huset som repræsentativt aspekt.

Ind i de ellers kontrollerede huse med deres kvartersbuffer passerer informationer ret uhindret. Internet, telefonnet, tv-kabel, radiobølger – de immaterielle strømme af lys og lyd, der kan opfattes som virtuelle rum, og som danner store kommunikative netværk med resten af verden, er en stor del af hverdagen i husene. Det betyder, at en travl forretningsmand i Skåde Bakker kan være online og tilgængelig via e-mails også derhjemmefra. Når han kommer hjem til kone og børn om aftenen, går han rutinemæssigt ind på sit kontor i løbet af aftenen og arbejder med e-mails et stykke tid. Han kan således blande familieliv og arbejdsliv, og befinder sig godt ved det. Og det betyder, at en travl teenage-pige fra Fedet gennem sin mobiltelefons sms-funktion kan holde sig i konstant kontakt med veninderne, selv om hun sidder hjemme og laver lektier. På den måde kan hun aftale nøjagtige mødetider og –steder med dem med minutpræcision og løbende ændringer, så møder kan inkorporeres i den travle kalender ad hoc. Immaterielle strømme flyder i stadigt større mængder ind og ud af husene. Denne relativt ukritiske accept af immaterielle strømme står i kontrast til den kritiske stillingtagen til materielle strømme. De materielle strømme ind og ud af husene udvælges og afmåles nøje, mens de immaterielle strømme passerer ind i husene med mindre modstand. Disse forskelle i, hvor der sker kontroltab, og disse kontroltabs betydning for huset vil være implicite i de følgende overvejelser over hygge og uhygge.

Hjemlighed og fladskærme

husets atmosfære af intimitet, gentagelse og genkendelse produceres og reproduceres hjemlighed, hygge og sociale relationer. Der reproduceres hjem. I den klassiske opsats ”Det uhyggelige” (Freud 1998 [1919]) behandler Freud dette tema. ”Heimlich” og ”Unheimlich” er etymologisk forbundet. ”Heimlich” kan betyde både ”hjemlig”, ”hyggelig” og ”skjult”, derved kan ”’heimlich’ blandt sine mange betydningsnuancer også [...] have én, der falder sammen med sin modsætning: uhyggelig. Så bliver det hjemlige uhyggeligt¹⁵⁴ [...] Uhyggeligt er alt det, der burde være forblevet hemmeligt, skjult, men som er trådt frem.” (ibid.:23). Lidt senere foreslår Freud: ”Det uhyggelige er på en eller anden måde en art af det hemmelige / hjemlige” (ibid.:25).¹⁵⁵ Der er visse omstændigheder, hvorunder uhyggen trives: ”Hvor kommer uhyggen ved stilheden, ved mørket og ved det at være alene fra? Tyder disse momenter ikke på, at faren spiller en rolle ved opståelsen af uhyggen, selv om det er de samme betingelser, under hvilke vi hyppigst ser børn ytre angst?” (ibid.:48-49).

Det uhyggelige har, hvis vi følger Freud, gode betingelser i hjemmet, dets hygge og velkendthed, dets på sin vis mekaniske gentagelse af de samme mønstre og gøremål. Den empiriske del af problemet er, at det er svært at eftervise denne immanente uhygge. For det er netop, hvad der ikke bliver sagt og gjort, og hvad der ikke er placeret som ellers i rummet, eller hvad der ikke kommer ind i huset, som kan pege på dette felt. Den uhygge, der kan gøres til genstand for antropologiske interviews, er ikke uhyggelig. Faktisk var det svært at høre noget ekko af uhygge i de normalt vældigt hyggelige hjem. Der blev *ikke* talt meget om hygge i for-

¹⁵⁴ Og Freud fortsætter: ”Vi bliver i det hele taget mindet om, at ordet hjemlig ikke er entydigt, men tilhører to forestillingskredse, der uden at stå i modsætning til hinanden alligevel er ret fremmede for hinanden, det velkendte og hyggeliges sfære og det skjultes og hemmeligholdtes sfære. Uhyggelig kan kun anvendes som modsætning til den første betydning, ikke til den sidste.” (ibid.:23).

¹⁵⁵ Freud fortsætter undersøgelsen med en analyse af E. T. A. Hoffmanns fortælling ”Sandmanden” [”Der Sandmann”] Hoffmann 1954[1815]). I denne fortælling optræder flere motiver, der giver den ”eminent uhyggelige virkning” (Freud 1998[1919]:26), bl.a. når noget livløst mekanisk forekommer at være i live (ibid.:33) og i gentagelsen af det samme (ibid.:37). I forbindelse med Sandmand-analysen er Freuds hovedanliggende at vise, at kastraktionsangst og forholdet til faderen er Leitmotiv i fortællingen, og at det virkeligt uhyggelige er genkomsten af noget fortrængt men velkendt. Det generelle argument er, at der er to kilder til uhygge, nemlig genkomsten af fortrængte elementer fra barndommen og genkomsten af overvundne elementer fra tidligere kulturer.

bindelse med husene, men om ro, afskærmning, afslapning og familieliv. Husets skønhed, dets direkte forbindelse til skovens smukke farver eller vandets store flade, skovens grønne lys, havets specielle lys, der kom ind i huset, virkningen i huset af vindens sus i efterårstræernes blade eller af en pludseligt opstået havgus blev der ofte kredset om, altså de landskabelige tabeaus integration i huset og husets "ekstegration" socialt, som afskærmet celle, ikke hygge eller uhygge. Den teoretiske del af problemet er, at antagelsen om noget nedenunder det hverdagsagtige er uholdbar. Somme tider er en cigar bare en cigar, og hjemlig hygge faktisk hyggelig. Måske er der ikke altid noget farligt indeni, bagved eller nedenunder.

Freud skriver til slut: "Om ensomhed, stilhed og mørke kan vi ikke sige andet, end at det virkelig er de momenter, der hos de fleste mennesker knytter sig til den aldrig helt overvundne barneangst. Den psykoanalytiske forskning har andetsteds beskæftiget sig med dette problem" (ibid.:56). Trods den rationelle attitude, hvormed disse momenter behandles, efterlader afslutningen dog en rest af uafklarethed. Der er stadig momenter, som befordrer følelsen af fremmedhed. Det er i denne erkendelse, Freud bliver interessant i vor sammenhæng. Kan hændte det ikke er i det bagvedliggende, fylogenetiske eller ontogenetiske, overvundne eller fortrængte, uhyggen findes. Uhyggen er måske at finde i overfladen, sideordnet med hyggen som et eksistentiale, en form for fremmedhed, der har bedre betingelser i ensomhed, stilhed og mørke.

De tre momenter ensomhed, stilhed og mørke peger hen imod et fravær af sociale relationer, aktivitet og lys. Dette fravær er svært at gribe, og det er måske derfor, beboerne i Skåde Bakker og på Fedet ikke er opmærksomme på dermed forbundne muligheder for indtrængen i huset: De ting og mennesker, der passerer ind og ud af huset er underlagt kontrol, fravalg og tilvalg. Det gælder ikke i nær så høj grad de virtuelle strømme, der finder vej ind og ud af husene, og de er netop specificerbare gennem de tre momenter. Altid at være online, kunne komme i kontakt med andre, lade sig underholde, betyder, at ensomhed, stilhed og mørke får andre betingelser end før. Det lukker ikke uhyggen ind ad nye porte, og jager den ikke på flugt; disse virtuelle strømme giver uhyggen nye dybdeløse betingelser. Måske "das Unheimliche" nu befinder sig i lyset fra de fladskærme og lyden fra de bærbare telefoner, der er blevet centrale virtuelle elementer midt i "das Heimliche".

De virtuelle strømme er naturligvis underlagt nogen kontrol: spamfiltre og virusprogrammer filtrerer den indkomne information også i de to kvarterers computere. Sagen er, at beboerne ikke *taler* så meget om det. Her har vi atter at gøre med to inkongruente registre: hand-

lingsniveauets kontrol og forestillingsniveauets frihed. For Internet, e-mail, tv, telefon m.v. betyder frihed og muligheder for de fleste snarere end kontrol, orden eller grænse. Internettet forestilles som grænseløst, men indhegnes dog af grænser. Modsat huset, der forestilles som afgrænset, men i sig har allehånde elementer udefra, bl.a. fra nettet. Denne ubekymrethed falder altså i øjnene, fordi den står i modsætning til kontrollen af de ting og mennesker, der passerer ud og ind, men også fordi den står i modsætning til den uhygge og perpleks higen efter kontrol, der kan findes generelt i mediernes billede af danskernes holdninger til pc, tv etc.: Reklamer, der popper op over alt, hjernekræft pga. mobiltelefoni, voldsfilm på tv, krigsspil for børn på nettet, lav sikkerhed i netbanking, almindelig netsvindel og pædofili. Kommentarer om sådanne emner var bemærkelsesværdigt fraværende. Beboerne af de to kvarterer talte i stedet om mulighederne ved at kunne skrive sammen med datteren i Buenos Aires dagligt, bestille flyrejser nemt, arbejde hjemme af og til eller have hjemmekontor og eget firma derhjemme, købe ting til hus og have (stadig hos "Isabella"), få bragt madvarer via net-kæder som "Årstiderne", have og opdatere egne hjemmesider, tjekke aktie- og obligationsmarkedet etc. Et enkelt par fortalte endda, at de havde fundet hinanden over nettet.

Således fletter det virtuelle og det konkrete sig sammen og allehånde fænomener finder ind i husene i stor stil. Disse 2D lys og lydbølger fortolkes overvejende som frihedsmuligheder, praktiske redskaber og bedre vilkår for socialitet. Herigennem får det sociale også en anden art nyt vilkår: disse nye kanalers dybdeløshed.¹⁵⁶

¹⁵⁶ Et andet af de dysforiske temaer, der almindeligvis knyttes til hjemmet, er klaustrofobi. Vidler (2000) gennemgår forskellige former for rumopfattelser, som de kommer til udtryk i kunstværker, der behandler arkitektoniske temaer (som storby og hus) (ibid.). I kapitlet "Full House" skriver han om billedkunstneren Rachel Whitereads rumkonstruktion: No longer can the fundamental terrors of exclusion and banishment, of homelessness and alienation, be ameliorated by their aestheticization in horror stories and psychoanalytic family romances; with all doors to the *unheimlich* firmly closed, the domestic subject is finally out in the cold forever (Vidler 2000:148). Før denne passus står en mere uddybende beskrivelse, der bl.a. inddrager relationen mellem hus og by: "The space of bodily and sensorial if not intellectual existence. It is such a space that Whiteread constructed, a blindingly suffocating space that, rather than receiving its contents with comfort, expelled them like a breath. // And it was this final reversal that seems in retrospect to have been most pointed. For what was the modern house, if not the cherished retreat from agoraphobia – that 'housewife's disease' so common in suburbia, and so gendered from its first conception in the 1870s? Thrust so unceremoniously into the void, the domestic subject no longer finds a shell, clinging, as if to Géricault's raft, to the external surface of an uninhabitable and absolute claustrophobic object, forced to circulate around the edges of a once womblike space. Therein lay an origin of the uncanny feelings that arose when such desires, long repressed, suddenly reemerged in unexpected forms. In Whiteread's world, where even the illusion of return 'home' is refused, the uncanny itself is banished" (ibid.). Whitereads gruppvækkende ruminstallation, hvor beboerne er lukket ude fra huset, dørene lukket også ind til Das Unheimliche, når klaustrofobiske dimensioner, som vore cases ikke kan følge. Whiteread viser hjemmet ud af rummet, som hun fylder, dels konkret med gips og dels mentalt med udifferentierbare, dvs. unheimliche informationer. Hjemmene i Skåde Bakker og på Fedet som klaustrofobiske er der heller ikke meget empirisk belæg for, hverken af deltagerobservatorisk eller interviewmæssig karakter – rumligt set har de fleste meget plads, og sociokulturelt forstået har de fleste det tilsyneladende, som de vil have det derhjemme. Derimod er der en vis raison i at forsøge at transponere begrebet fra hjem til by og spørge: Er

Ethvert hus indgår i en større sammenhæng, det er ladet med betydninger, identiteter, tilskrivelser, og videreformidler og transformerer disse betydninger. Löfgren (2003) giver sin artikel eksempler på dette. Således virkede den svenske oscarismes hjem disciplinerende, og opdelingerne af funktioner i rummene reflekterede en for borgerskabet generel idé om, at sammenblanding er forkert (i mange registre, fra mad over sociale relationer, køns-, alders- og klasseforhold til hjemmets funktioner), såvel som et moralsk projekt, der angik det rigtige hjem og den rigtige familie. Hjemmet blev bl.a. brugt som show case, i det håb, at arbejderklassen kunne annamme ideen i stedet for at fortsætte sin rodede (sammenblandinger) og forkerte (moralisk set) forestilling om, hvordan et hjem skal være. Således er klassekamp, børneopdragelse, kønsforhold, verdensforståelser o.m.a. at genfinde i hjemmenes udformning og brug. Oscarismens hjem var mættede med disciplinering, iscenesættelser, sociale forskelle og moralske programmer. Her var hvert rum programmeret med sin modsætning, her kunne hygge og uhygge gå hånd i hånd. Yngre danskeres hjem i mellemlagene, som jeg undersøgte dem i 1996 (Raahauge 1996), blev omtalt og iscenesat efter et princip om hygge.¹⁵⁷ Denne erklærede hygge i de danske hjem, og programmatisk iscenesættelse af hjemmets sødme i oscarismens svenske er ikke til stede i hverken Skåde Bakker eller på Fedet. Måske hygge og uhygge som betinget af tid og sted findes under andre økonomiske og epokale vilkår. Det moralske program vedrørende familie og hjem er ikke stærkt, handy-manden, der selv skaber hygge af bare mure, er ikke tilstede, og dermed er muligvis vilkåret for at kredse om uhygge i hyggen og hygge i uhyggen forsvundet. I stedet er andre temaer betydningsfulde. Især er det slående, så meget ideen om huset som en celle for privatlivet betyder. Det dermed forbundne

Århus klaustrofobisk? Kan "das Unheimliche" genfindes her? Beboerne fra de to kvarterer taler ikke meget om hygge i hjemmene, men meget om hygge i byen. De taler i det hele taget meget og rosende om byen Århus såvel som Midtbyen. I Århus og især i Midtbyen er der hyggeligt, ikke for stort og ikke for småt, man kan flanere rundt, men vil altid møde en, man kender, og man vil ikke fare vild for alvor, samtidig med, at der er rum for at gå planløst omkring. Her er pænt og rent. Her er en god stemning og byen er lille nok til, at man kan finde mønstre af gentagelse. Den meget omtalte og bastant bevidste hygge, der tillægges byen, som hverken er for lille eller for stor, bærer snarere end hjemmene kimen til klaustrofobi. Kan hende, klaustrofobien bliver mere nærliggende, alt som muligheden for agorafobi så flittigt bortmanes af turistinformation som borger og byløft. Deltagerobservatorisk er det en mulighed. Turistinformationens slogan, "Verdens mindste storby", som beboerne citerede flittigt, er en overordentlig peg på det hyggelige, der samtidig antyder pladsmangel. Det er i den forbindelse, man kan spørge til smilene i "smilets by". Vidler anfører i sin introduktion, at angoisse eller ængstelse (som affødt af det uhyggelige eller klaustrofobi) ofte er blevet kædet sammen med hjemmet, men at spørgsmålet rækker hinsides det domestiske uhyggelige og som et mere generelt fænomen også berører offentlige territorier, "the landscapes of fear and the topographies of despair created as a result of modern technological and capitalist development, from Metropolis to Megalopolis, so to speak". (ibid.:2). Så uhyggeligt er der slet ikke i Århus, men det er byen snarere end de to kvarterers hjem, der kan avle ængstelse.

¹⁵⁷ Den bastant bevidste hygge, der ikke italesættes i forhold til hjemmene i Skåde Bakker og på Fedet, var simpelthen omdrejningspunktet for beboerne af 25 hjem i denne undersøgelse af hjem i Danmark (Raahauge 1996). Denne undersøgelse angik yngre mennesker i Danmark, og der var ikke specielt fokus på velhaverkvarterer eller andre økonomisk betingede grupper.

tvillingepar kontrol-kontroltab er en væsentlig faktor. Af relevans er derfor, hvad og hvem, der kommer ind i huset, under hvilke omstændigheder, det sker, og hvad det medfører for hus som omgivelser. Dette tema er dog ikke i modstrid med, måske endda indirekte forbundet til hygge-uhygge-tematikken: kontrol og grænser angår også forsøg på udelukkelse af trusler, fare og risici.

Gentagelse, nærhed, sociale relationer, afslapning og arbejde, rekreation og fornøjelse, tomgang og flid er det, det drejer sig om. Husene er intense rum, her opstår og vedligeholdes følelsesmæssige relationer, identitetstilskrivninger og -differentieringer. Det sker bag de kontrollerede grænser og kan kun ske, fordi her er kontrol. I denne bevægelse produceres rum til undsigelse af entropi.

Hul igennem

orholdet mellem hus og omgivelse bliver kommenteret af Vidler i en gennemgang af ideen om folden som rumlig form, især med eksempel i den kontemporære arkitekt Greg Lynns brug af foldede former (op.cit.:219-234).¹⁵⁸ Kapitlet angår barokkens forestillinger om rum med udgangspunkt i værket "The Fold. Leibniz and the Baroque" (Deleuze 1993), hvor samtidsfilosoffen Gilles Deleuze analyserer barokfilosoffen

Gottfried Wilhelm Leibniz.¹⁵⁹ Vidler gennemgår "La maison baroque (une allegorie)",¹⁶⁰ Deleuze's allegoriske tegning af et hus til forklaring af forestillinger om folder og om

¹⁵⁸ For en analyse af Greg Lynn og hans ikke-euklidiske rumforståelse, se Pedersen 2001.

¹⁵⁹ Vidler behandler "folden" som rumopfattelsesmodel gennem allegorien "hus". Hans anliggende er rumopfattelser i filosofi, arkitektur og kunst, hvorfor han afstår fra en videre diskussion af mentalitetsformer i barok og nutid.

¹⁶⁰ Husallegorien, der befinder sig i bogen "The Fold. Leibniz and the Baroque" (Deleuze 1993 [1988]), danner afsæt for Deleuzes fortolkning af barokken og Leibniz, en fortolkning, der igen bliver et redskab til genfortolkning af nutiden. Især er ideen om folden, plisseringen, jf. titlen, Le Pli, central som alternativ til ideen om rummet som tom container hos fx Descartes. Deleuze afbilleder gennem sin tegning af barokhuset sin fortolkning af væsentlige tankefigurer hos Leibniz og i barokken.

forholdet mellem materie og sjæl i barokken, specielt i Leibniz monadelære, som den fremstilles i dennes ”Monadologi” (Leibniz [1714]1998).¹⁶¹

Huset er delt i to etager: materien i underste etage med fem små åbninger, sanserne, og sjælens private, øverste etage, hvor der ingen åbninger er, men hvorindenfor der er tapetseret med et foldet klæde (Deleuze 1993:3ff; Vidler 2000:219-233).¹⁶² Vidler forklarer, at barokhuset er tegnet med et ”indenfor” og et ”udenfor”, med to etager sammenføjet af en trappe af uendelige folder. Herefter pointerer han, med Deleuze, at dette har ændret sig: ”A neo-Leibnizian house would not, however, replicate this construction, but would expand beyond it with partial and intersection velocities, into the city” (ibid.:233). Deleuze og med ham Vidler erstatter såvel den modernistiske (fx Le Corbusier, iflg. Deleuze (Deleuze 1993:28)) som den postmoderne (fx Rowe, iflg. Vidler (Vidler 2000:233)) løsning med en foldet by, ”one, where above-ground and below-ground, private inside and public outside are forced into each other, ”overtaking,” in Deleuze’s terms, ”monadology with a ’nomadology’” (ibid.:233). Dette sker, forklarer både Deleuze og Vidler, fordi både figur og grund er i bevægelse i rummet (ibid.:233; Deleuze 1993:136). Deleuze skriver videre: ”Something has changed the situation of monads, between the former model, the closed chapel with imperceptible openings, and the new model invoked by Tony Smith, the sealed car speeding down the dark highway” (ibid.:137). Deleuze overvejer figuren gennem referencer til byen (som den forseglede bil, der racer ud ad motorvejen) og gennem musikken (”What happened to cause the answer – or rather the quite diverse range of answers – to change since the Baroque musicians? Solutions no longer pass through accords. It is because the conditions of the problem itself have changed: we have a new Baroque and a neo-Leibnizianism” (ibid.:136)). Han konkluderer, at ”Music has stayed at home; what has changed now is the organization of the home and its nature” (ibid.:137).

Stil følger indhold og omvendt hos Deleuze, og hans argument fremkommer gennem en tematisk foldning: by-hjem er foldet ind i musik, og ud i mere generelle monadologiske overvejelser. Temaer, tider og kausaliteter understøtter således hinanden, og mellemregningerne kan være vanskelige at få hold på i denne proces. Ikke desto mindre er temakredsen

¹⁶¹ Monadologien er bygget op af paragraffer fra 1 til 90. Det er et knapt og kvasiaksiomatisk værk, hvor den ene paragraf danner forudsætningen for de næste osv., samtidig omhandler værket monaden med dens solipsistiske, selvsupplerende former.

¹⁶² Deleuze pointerer autonomien af ”indeni” i barokkens monader, der kan genfindes i periodens arkitektoniske rumfortolkninger (i cellen, klosteret, studerværelset...): ”The monad is the autonomy of the inside, an inside without an outside. It has as its correlative the independence of the façade, an outside without an inside” (op.cit.:28).

interessant at tænke hus og hjem, by og rum med. Med huset som billede illustrerer Deleuze det argument, at vi overordnet set er på vej ind i en ny barok. I stedet for (som Deleuze selv gør) at anvende dette hus metaforisk er forsøget her at vende argumentet og bruge Deleuze's illustration, huset, konkret, og det princip, han herigennem fremskriver, foldningen, lige så konkret. Hus og by er på flere måder filtret ind i hinanden i vort materiale, hvorfor Deleuzes metaforapparat (til forståelse af mere abstrakte åndelige strømninger) er givtigt også ganske konkret. Dette greb, og denne konkretheds-vridning af Deleuze, tillader vi os, idet den underliggende præmis for den nye materielle vending er, at det materielle og det rumlige spejler og spejles af det sociokulturelle. Pointen, at husets organisering har ændret sig som følge af en række kausaliteter betinget af bevægelse og foldning, giver mening i vort tilfælde: ude vs. inde, repræsentativt vs. privat som i bevægelse og under foldning snarere end adskilte gebeter er en figur, beboerne af de to kvarterer bruger deres hus igennem. Omvendt tænker de typisk på huset som statisk og adskilt fra omverdenen snarere end i bevægelse og foldet ind i den. Deleuze peger på, at hjemmet er blevet foldet ud i byen. Denne figur af foldethed må snarere opfattes som immanent og flydende i forholdet mellem hjem og by, end som en ny og overraskende vending.¹⁶³

I vor case folder by og hus sig ind i hinanden; det er ikke kun husene, der folder sig ud i byen. Skifter vi perspektiv fra bruger til planlægger, foldes nemlig husene ud i byen i den forstand, at elementer fra hjem- og privatsfæren mimes i byen. Det sker gennem de tiltag af interioriserende karakter, der især i forbindelse med byens løft er blevet en del af Århus (tæpelignende belægning „væg til væg“ og varme i ”gulvet” i gågaderne, ornamenterede gitre omkring de nyplantede træer, forchromede detaljetunge standerlamper til udebelysning i gågaderne, nydesignede affaldskurve, blomsterkummer m.v.), og det medfører en hjemliggørelse og medfølgende privathedsfornemmelse midt i byen. Omvendt foldes byen, og omverdenen mere generelt, ind i hus og hjem på flere måder, som gennemgået gennem de ting og virtuelle strømme, beboerne lader passere, og som det vil blive gennemgået herunder gennem husets immanente repræsentative side, som beboerne fortæller om på flere måder.

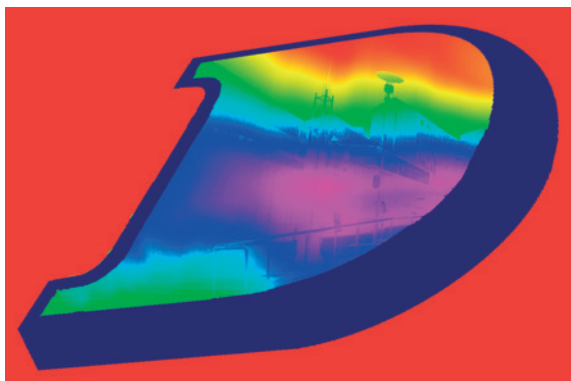
Samtidig med denne ind- og udfoldning findes differentiering, grænsedragning, filtre imellem huset og det fremmede. Det er det, Lévi-Strauss kalder legitimering (identitsetablering og forskelsproduktion). Husenes foldede organisering, som Deleuzes billede fremmaner,

¹⁶³ Deleuzes antagelse om en ny barok kan der argumenteres imod efter samme devise: det barokke har snarere altid fandtes, side om side med moderne og andre aspekter, i rumopfattelser som i sociale og kulturelle organiseringer.

forbinder sig i Skåde Bakker og på Fedet til såvel det repræsentative aspekt som det nye filtergennembrud af informationsstrømmene. Om der er tale om en ny organisering eller en reorganisering af gamle differentieringsmekanismer og foldninger, er det svært at sige. Det foldede kan applikeres på vor case i praksisaspektet, suppleret af sin modsætning, det forskelsgørende i forestillingsaspektet.¹⁶⁴

Privatlivet og repræsentationslivet er to forskellige sider af hjemmelivet, men det er gnidningsløst for beboerne at integrere de to i samme hus, både i forestillingen om huset og i huspraksis. Omgivelsen, det fremmede, hvis ind- og udpassage kontrolleres, er således allerede inde i huset, det repræsentative findes midt i det intime og private liv med regler for, hvorledes de to deler huset. Denne deling forekommer rudimentær og implicit i Skåde Bakker og på Fedet sammenlignet med den elaborerede og eksplicite organisering, der fandtes ved solkongens hof. I det følgende vil Elias' analyse af slotte i hofsamfundet under solkongen blive gennemgået for at få indsigt i samtidigheden af på den ene side filter-celle-kontrol, på den anden side indfoldning af det anderledes i ensheden.

Repræsentation og privathed: Adelsliv

et er *ikke* fordi jeg mener, at beboerne af de to århusianske kvarterer opfører sig eller tænker som fransk adel under solkongen, at denne case nu vil blive inddraget. Den franske adel vil spille en rolle i det følgende, fordi det kan illustrere den pointe, jeg prøver at forfølge nedenfor, nemlig at der etableres nogle væsentlige adskil-

lelser og sammenflydninger mellem private og repræsentative rum i husene i Skåde Bakker og på Fedet. Disse former ligner ikke fransk adels model, men spillet mellem repræsentativt og privat er særdeles tydeligt som fremanalyseret af Elias, hvorfor de franske slotte kan

¹⁶⁴ Folden og forskellen spiller en rolle på flere niveauer her. Empirisk er de fleste af de paradokser, der kan udpeges, centreret om denne dobbelthed. Analytisk er disse to variationer af det overordnede greb igennem hele teksten, og teoriehistorisk er de ofte kombattanter. Folden og forskellen, der jo opfattes som komplementære analytiske perspektiver i vor sammenhæng, bliver i en videnskabsteoretisk kontekst tit forstået som modsætninger: et system af enshed (enhver simpel substans spejler universet, jf. Leibniz paragraf 56, og det perspektiviske princip gør, at der er en uendelighed af universer, jf. paragraf 57) overfor et af differentiering.

bruges som analytisk nøgle. I det følgende skal der tages udgangspunkt i den franske adel under solkongens hof, et eksempel, hvor distinktion søges etableret gennem spatio-social organisering i fireheder. Senere kom borgerskabet og med dem forsøget på at undgå for megen ekstravagance, et forsøg, der i nogen grad mislykkedes. I dag i Århus tenderer det mod blandingsformer: her blandes flere sociale settings i husene og arbejdet inddrages i de hjemlige sfærer. I dag er formalia ikke så formel. Rummene er i højere grad polyfunktionelle og omgangsformerne løsere.

Mange af de forhold, der kan findes i Skåde Bakker og på Fedet kan belyses gennem den meget eksplicitte omgang med rumlig organisering efter den samme overordnede dichotomi, men på ganske andre måder, spejlende ganske andre samfundsforhold end i "l'ancien regime", den franske hofkultur før revolutionen i 1789. Dette samfund var underlagt ganske andre spændinger, opdelinger, differentieringsmekanismer og samlepunkter. Alt drejede sig omkring kongen, hofkulturens, Frankrigs, verdens centrum og sol. Revolutionen var på vej; de sociale spændinger, opdelinger og forskelle var markante. Tiden var højdramatisk, og stedet et af verdens vigtigste centre. Vi er langt fra Skåde Bakker og Fedet anno 2000+. Dog er der her en nøgle: De rumlige organiseringer var så vel iscenesat, og principperne (privat / repræsentativ) de samme, skønt i ganske forskellig udførsel. Gennem ligheder som forskelle er det intentionen at forstå endnu et aspekt af huset, som det fremtræder i de århusianske kvartaler: *cellen, der er foldet ud*.

Det franske adelssamfund er beskrevet af den tyske sociolog Norbert Elias i værket "Die höfische Gesellschaft" (Elias 1983a[1969]).¹⁶⁵ Elias analyserer adelens boliger og deres opde-

¹⁶⁵ Sociologen og antropologen Pierre Bourdieu kunne forekomme mere oplagt at bruge i vor kontekst. I "Distinction" (Bourdieu (1995[1979])) behandler Bourdieu kontemporært fransk borgerskab, idet han søger at forstå dets distinktionsmekanismer og deres virkning i et klasseperspektiv. Det gør Bourdieu empirisk nærliggende. Et gennemgående metodisk greb i nærværende arbejde er forsøget på at finde forskelle, der gør en forskel. Det gør ham metodisk nærliggende. Bourdieu er altså fristende at bruge, så når Elias er valgt i stedet, er der tale om et valg, der kan kritiseres, men som er foretaget i forlængelse af følgende overvejelser: For det første er Elias' fokus på vigtigheden af distinktionen mellem *privat* og *repræsentativt* overordentligt relevant i vor sammenhæng. Empirisk er der altså en eksplicit sammenhæng mellem Elias' og vort materiale. For det andet giver den fremmede empiri mulighed for en frugtbar afstand. Den "Verfremdungsmechanisme", der findes i at benytte materiale, som ikke er næsten ens, kan give mulighed for at se mekanismer, der ellers kunne være skjult som selvfølgelige. Det er det *komparative perspektiv*s store fordel. For det tredje er der et analytisk greb hos Bourdieu, som kan vanskeliggøre vor analyse: Bourdieus generelle teoretiske tilgang implicerer en accept af begrebet "økonomi" bredt ud i en bred vifte af det samfundsmæssige: kulturelle, sociale etc. kapitaler og økonomier kan konverteres til hinanden eller aflæses i forhold til hinanden. Ideen om konvertering og aflæsning mellem aspekterne er et stort bidrag til samfundsvidenskaberne, men kapitaliseringen og økonomiseringen af dette brede univers kan virke reducerende. Morten Axel Pedersen har formuleret det klart: Ikke alt kan med fordel italesættes på markedsbetingelser, gennem monetære begreber om økonomi (pers. komm. 2006). For det fjerde anvender Bourdieu et klasseperspektiv i sin analyse af distinktionsmekanismer. Empirien ligner som nævnt vor empiri mere, netop qua klassesamfundsaspektet (således har samfundsvidenskaberne længe beskrevet

linger i forskellige *appartements* som *repräsentative*. Igennem denne organisering legitimerer og artikulerer huset rangsforhold og ustabile modsætninger. Dette (her i Lévi-Strauss'sk formulering) er også Elias' omdrejningspunkt. Elias fastholder en generaliserende analyse, idet han spænder fra petit-undersøgelser af huse, etikette og ordvalg til en overordnet sam-tænkning med det omkringværende samfund.¹⁶⁶

Det adelssamfund, Elias fremstiller, var både en spejling af det omgivende samfund, der var hierarkisk og standsorienteret, og et mikrokosmos i sig selv. Eftersom adel og konge mestendels fokuserede på, hvem der besad, erhvervede og tabte hvilke standsmærker, privilegier og rangssymboler, overså de det omgivende samfund og opdagede ikke den fremvoksende utilfredshed udenfor den "monde", de udgjorde. Elias gennemgår i kapitlet "Wohnstrukturen als Anzeiger gesellschaftlicher Strukturen" (Elias 1983b[1969]) adelens boliger. Hans grundfigur er simpel: Rumlige forhold spejler social rang, og rangsystemet, såvel de ydre rumlige-materielle markører som de implicitte sociale koder, kan kun forstås gennem den kultur, hvori de bliver produceret og reproduceret.¹⁶⁷ Videre kan to regler deduceres ud af Elias' tekst. Den første angående rum: Størrelse og status er interrelaterede. Jo større boliger, des større rang. Den anden angående tid (i forståelsen et system af stil-markører i konstant ændring): stil og status er interrelaterede. Jo mere elegant, man kan placere sig i forhold til de stilændringer, der hele tiden pågår (og føje nye små variationer til), des bedre status (og greb om det samfund, man er del af). Det vil sige stort er godt, store boliger viser stor status, og småt er godt, små stilændringer viser stor smidighed i forhold til "le monde".

denne art empiri gennem klassebegrebet), men det er også klasseaspektet, der er en af grundene til at Bourdieu ikke vil blive brugt her: Hos Bourdieu er klasse og økonomi nemlig bestemmende. Hos Elias er standssamfund og økonomi en præmis. I Elias' analytiske konstruktion er rang og stand, arbejdsliv og afslapning, repræsentation og privatliv elementer, der betinger hinanden, økonomisk formåen er en præmis for livet ved solkongens hof, ikke en determinant. Denne *ikke-kausaliserende* tilgang forekommer frugtbar i vor sammenhæng.

¹⁶⁶ Elias relaterer sin analyse af adelssamfundet til på den ene side samfundsmæssig organisering, især arbejdets organisering, på den anden side kulturel organisering, især etikettekulturens organisering. Den fremvoksende borgerstand varslede et nyt samfund (altså en ændring i arbejdets samfundsmæssige organisering), men revolutionen blev hjulpet på vej af det gamle samfunds kulturelle ramme, idet adelens fokus var på adelslivet, og ikke på omverdenen (altså en fatal træghed i etikettekulturens organisering). Med Lévi-Strauss kunne man hævde, at adelens huse var så gode til at legitimere ustabile modsætninger og rangsforhold, at beboerne ikke opdagede, at netop denne orden var særdeles ustabil og lod sig omvælte. Selve stabiliseringssystemet medvirkede således til kaos, hvad Elias da også pointerer.

¹⁶⁷ Denne figur ligner Peirces tegnbegreb: sa (rum/materialitet) – sé (social rang) og interpretant (kulturen). Se også fx Semiotik no 1, (1990), der er dedikeret til Charles Sanders Peirce. Her diskuterer og fortolker Stjernfelt det peircianske tegnbegreb (i forbindelse med en semiotisk analyse af "det naturlige ansigt" og en beskyldning af dogmerne om arbitraritet og relativisme ligeledes på semiotikkens præmisser, men med mange referencer til antropologiens relativiserende pseudoargumenter) (Stjernfelt 1990).

Kongen er omgivet af sit hof, der fungerer som det filter, hvorigennem alt må passere for at nå ham. Rumligt som socialt omgiver hoffet kongen i deres mikrokosmos, hvilket også af-
føder deres blinde plet, hvad angår resten af verden. Foruden at bo hos kongen, på Versailles,
bor adelen også i hinandens og egne slotte, bygget og indrettet som mindre modeller af kon-
geslottet, jf. de to regler.¹⁶⁸ Adelsslottet, "l'hôtel", er rumligt som socialt opdelt i et foran og
et bagved, det er opbygget som en kulisse (ibid.:71ff).

Det, der foregår bagved, er fordelt i to dele af bygningen og angår to forskellige verdener.
Den ene kaldes "*domestique*", hvilket betegner tjenernes arbejdsplads, dem er der enormt
mange af, de holder det kolossale og ekstravagante hus og er forudsætningen for, at adelsfol-
ket kan flytte så frit rundt mellem kongens, egne og hinandens boliger, som de gør (ibid.:73-
4). Den anden del af bygningen kaldes "*privé*", den omfatter den sektion af boligen, hvor hus-
ejernes private liv leves, dvs. den del, der ikke involverer gæster. Der er en "appartement" til
husherren en anden til hans hustru, hvilket medfører et stort spillerum for med hvem og på
hvilke måder, de to kan have relationer til andre, når blot repræsentationsforpligtelserne op-
fyldes (ibid.:78-80).¹⁶⁹

I de dele af bygningen, der ligger foran, og som også symboliserer et foran, foregår
selskabslivet, *représentationen*. Selskabslivet er tvedelt, og hver del har sin rumlige
"appartement" (ibid.:82). I "appartement de *société*" kommer en snævrere kreds omkring
værtsparet, især adelsdamen, på besøg. Disse besøg angår behagelighed snarere end egentlig
repræsentation. Den anden, der kaldes "appartement de *parade*", derimod, er symbolet på den
offentlige stilling, "de store" i "l'ancien régime" indtog. Her kommer ligestillede og højere-
stillede på officiel visit. Høj rang forpligter til repræsentation og dermed følgende samfunds-
mæssig trafik, en trafik, hvis betydning kun kan forstås indefra. For adelen er en skelnen mel-
lem arbejdsliv og privatliv nemlig slet ikke brugbar. I deres sociale "Selbstbehauptung" og
stræben efter højere rang er adelen underlagt en tvang, der er lige så stærk som den, vore da-

¹⁶⁸ Versailles fungerer som apoteosen, slottenes slot. Boligerne er klassificerbare og benævnt i forhold til en
strikt social kodex, forklarer Elias: "Immerhin stellte die Encyclopédie noch ganz ausdrücklich fest: 'Les
habitations prennent différent noms selon les différents états de ceux qui les occupent. On dit 'la maison' d'un
bourgeois, 'l'hôtel' d'un grand, 'le palais' d'un prince ou d'un roi'". (ibid.:85). Encyklopædien, der bliver
henvist til, er den kilde, Elias bruger som sin primære kilde gennem kapitlet, den store, banebrydende
encyklopædi: "Diderot et D'Alembert, Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences etc. wird hier und im
følgenden immer zitiert nach der Genfer Ausgabe von 1777 ff." (ibid.:71n13). Boligklassifikationerne kunne
både følge social rang og defineres i forhold til arkitektoniske kriterier (de to følges naturligvis, ellers går der
fisk i klassifikationssystemet (jf. Fock 1991)). Det gælder også vore dages klassifikation af boliger i
patriciervilla, villa, parcelhus osv., jf. Knudstrup (1999).

¹⁶⁹ Elias påpeger, at hvor ægteskabet hos adelen primært angår repræsentation og hus (dvs. hof), er
borgerskabets ægteskab orienteret om familie og formering (ibid.:80).

ges mennesker er underkastet (ibid.:84).¹⁷⁰ Således forstået indefra er boligens opbygning og de måder, hvorpå karriere og selskabsliv er forbundne, ganske logiske. Boligen er opdelt på følgende måde:

foran: repræsentativt liv i synlige rum
parade: officielle lokaler / **société:** selskabslokaler

bagved: tilbagetrukket liv i usynlige rum
domestique: tjenerstabsgemakker / **privé:** husbesiddergemakker

De repræsentative rum og foranstaltninger, der er frontstage og orienterede om synlighed, er spændt ud mellem husets to sociale poler, der er back stage, nemlig de lavest rangerende og derfor altid usynlige tjenere, og de højest rangerende og, når de vælger at gå back stage, også usynlige, husherren og -fruen.

Rummenes forløb, indbyrdes klassifikation og brug afspejler husholdets kompleksitet af på en gang social distance og rumlig nærhed mellem adelen og dens tjenerstab (ibid.:76), forventningerne til ægteskabet som en repræsentativ snarere end en reproduktiv institution (ibid.:80), og desuden husholdet som "Beziehungsnetz" (ibid.:81), idet det repræsentative, vedligeholdelse af forbindelser, var det allervæsentligste for huset. Med andre ord spejler rummene internt socialt hierarki, frie omgangsformer for kønnene og en høj grad af umiddelbar samfundsbundethed (ibid.:91) i form af personlige forbindelser. Selskabslivet har et *dobbeltsigt* af på en gang *privatliv* med afslapning og fornøjelse og *arbejdsliv*, som umiddelbart redskab for karrieren; det erfares som en pligt at opfylde selskabslivets krav (ibid.:84).¹⁷¹ Dette implicerer en strukturel vanskelighed: "Am ende des ancien régime sagte der Herzog von Croy einmal: 'Ce sont les maisons qui ont écrasé la plupart des grandes familles'" (ibid.:85). Udadvendthed var et tegn på fremgang (ibid.:87), men gav samtidig risiko for fald.

¹⁷⁰ Elias benytter sig af et dobbeltgreb ("Sie-perspektive" og "Wir-perspektive") (Elias 1983[1969]:95), det vil sige, han betragter feltet både indefra og udefra. Han skriver i forlængelse heraf: ... "wenn man den sozialen Lebensaufbau der höfischen Menschen des ancien régime an dem berufsbürgerlichen Lebensaufbau und dessen Einteilung mißt, dann fällt dieses ganze höfische Leben unter die Kategorie der 'Privatsphäre'. Aber diese Art der Bestimmung ergibt ein verzerrtes Bild. Da es für höfisch aristokratische Menschen nicht in unserem Sinne ein Berufsleben gab, ist die Scheidung von Berufs- und Privatleben überhaupt nicht anwendbar. Aber die Notwendigkeit der sozialen Selbstbehauptung oder auch das Streben zur Erhöhung von Rang und Würde legt diesen Menschen nicht weinger strenge Verpflichtungen auf, unterwirft sie nicht weniger starken Zwangsläufigkeiten als die heutigen Menschen auf Grund analoger Tendenzen das Berufsleben" (ibid.:84).

¹⁷¹ Elias skriver: "So hat der gesellschaftlich gesellige Verkehr am Hofe und in der höfischen Gesellschaft ein eigentümliches Doppelgesicht: er hat einmal die Funktion unseres Privatlebens, Ausspannung, Vergnügen, Unterhaltung zu geben; er hat gleichzeitig die Funktion unseres Berufslebens, unmittelbares Instrument der Karriere und Selbstbehauptung, Medium des Auf- und Abstiegs, als Pflicht erlebte Erfüllung gesellschaftlicher Forderungen und Zwänge zu sein" (op.cit.:84).

Denne mekanisme kunne føre til, at man ruinerede sig selv på grund af et hus.¹⁷² ”Was vom bürgerlichen Wirtschaftsethos aus gesehen als Verschwendung erscheint [...] ist in Wahrheit Ausdruck des eigentümlichen seigneurialen Standesethos [...] es ist nicht frei gewählt” (ibid.:85). Foruden selskabslivets omfang og etikettens dristighed var også husets størrelse og stil underlagt vilkår, hvorindenfor valgene var begrænsede. I disse ”hôtels” holder ”le monde” sammen og afgrænser sig fra resten gennem ligheden, hvad angår ”savoir-vivre”, åndskulturrens enhed og smagens finhed og dannelse (ibid.:97).¹⁷³

Den enkeltes opførsel var altså underlagt et regelsæt fastsat af ”det gode selskab”, og den eksplicitte hensigt med disse etiketteregler var at adskille ”det gode selskab” fra ”det dårlige selskab, fra de vulgære foreninger, fra de provinsielle selskaber” gennem behagelige manerer (ibid.:97).¹⁷⁴ Enhver handling udtrykte, om man var del af det gode selskab, idet man afslørede viden om korrekt optræden, god smag osv. – om man forstod at begå sig. Dette elaborerede system foldede arbejds- og samfundslivet ind i husene. Samtidig betød det, at husene artikulerede og legitimerede rang og stand i forhold til resten af samfundet.

Når Elias bliver anvendt som teoretisk værktøj i det følgende, er det fordi han er god at tænke med, specielt i vor sammenhæng, hvor det generelt angår rumlig organisering i forhold til det sociokulturelle, og hvor det specifikt angår huse og endnu mere specifikt forhold af privathed og repræsentation. Elias bliver altså anvendt analogisk: Århusianerne er *ikke* adelige under fransk enevældig solkonge in cognito, der er imidlertid visse vigtige mekanismer, der kan beskrives ved hjælp af Elias’ konkrete eksempel og analytiske apparat.

¹⁷² Mekanismen af exorbitant udveksling og destruktion kan genfindes i nordvestkystindianernes potlatch.

¹⁷³ Elias skriver: ”Es sind Hôtels, nicht Bürgerhäuser, in denen sie sich versammeln, ind denen sie die Voraussetzung für ihre geselligen Bedürfnisse finden und in denen jene Qualitäten erzeugt werden, durch die die verschiedenen Elemente der ’Monde’ zusammengehalten und sichtbar nach unten abgegrenzt werden: die Gleichheit des ’savoir-vivre’, die Einheit der Esprit-Kultur, die Feinheit und die reiche Durchbildung des Geschmacks. Durch solche sofort sichtbaren und spürbaren Eigenheiten heben sich die Mitglieder der ’Monde’ aus der Masse der übrigen Menschen heraus. Im Zusammenhang mit ihr bildet sich in der ’Monde’ das spezifische Prestige- und Repräsentationsbewußtsein heraus, das sich bereits als prägender Faktor der Hausgestaltung erwies” (ibid.:97).

¹⁷⁴ Elias kommer med et eksempel, adelshuset ”die Goncourts” forklarer meningen med det gode selskab: ”Die gute Gesellschaft, so sagen die Goncourts bei der Besprechung des größten und maßgebendsten Salons des 18. Jahrhunderts, des der Marchallin von Luxembourg [note med henvisning her], war eine Art Vereinigung der beiden Geschlechter, deren Ziel es war, sich von der schlechten Gesellschaft, von den vulgären Vereinigungen, von der provinziellen Gesellschaft zu unterscheiden, und zwar mittels der Vollendung der gefälligen Formen, durch die Feinheit, die Liebenswürdigkeit, die Gefälligkeit der Manieren, durch die Kunst der Rücksichtnahme und der Lebensart ... Das Aussehen und das Verhalten, das Benehmen und die Etikette wurden von der ’guten Gesellschaft’ genau fixiert” (ibid.:97-8).

Præsentabilitet og legitimitet

langt de fleste af nærværende materiales familier er både mand og kvinde udearbejdende. Der er en tendens til, at mændene arbejder i længere tid, og kvinderne tager sig mere af huset, også den repræsentative side af det. Således er det mestendels kvinderne, der tager sig af mad, orden, dekoration osv. i huset, såvel dagligdagens som selskabelighedens. De fleste kvinder er både udearbejdende og hjemmegående, et mindretal er udelukkende hjemmegående. Flere af de hjemmegående, især de yngre kvinder, pegede tidligt i interviewet på deres rolle som hjemmegående. Det var ikke undskyldende, men dog med den bekymring, at de kunne blive misforstået som håbløst gammeldags, eller ude af stand til at etablere et selvstændigt liv. Disse overvejelser var af samfundsmæssig karakter (kvinderollen, de gængse idealer om at kvinder skal arbejde ude), ikke personlige. De fleste accentuerede, at de selv havde valgt rollen som hjemmegående, og at de godt kunne lide den. De fik tid med børnene, og huset kunne ”hænge sammen”, selv om manden var meget travl på arbejdet. De fleste overvejede at vende tilbage til det arbejdsmarked, de typisk før havde været del af. At de er anderledes i forhold til tidens udadvendte kvindeideal og måske også i forhold til det meste af omgangskredsen, var anledningen til at de tog emnet op. Kvindernes italesættelse af det at være hjemmegående som marginaliseret hænger sammen med deres forestilling om, at andre regner det for det naturlige at være udearbejdende. Men rollen som hjemmegående findes, den indfris mestendels af kvinder og har repræsentative kvaliteter for familien. Flere af de hjemmegående pointerer, at den er betingelsen for familieliv såvel som for, at det er muligt at invitere forretningsforbindelser hjem. Også udearbejdende pointerer den repræsentative side af huset som et vigtigt aspekt, selv om der er andre jobs at tage sig af. Kvinderne overtager størstedelen af den ”domestique” del af huset.

Der er i Skåde Bakker og på Fedet ikke ansat hushjælp i noget stort omfang. De fleste har dog rengøringsdame, ofte også gartner af og til, desuden kan kokekone komme på tale, ligesom barnepiger kan findes. Alligevel gælder det i det store og hele, at kompleksiteten er rykket ud af huset. Den sociale distance er flyttet bort fra huset, ud i byen. Skønt der kun er lidt medhjælp i huset, er der dog en principiel forskel på back stage for privatlivets huslige gøre-

mål og familieliv, og frontstage for repræsentation, gæster af venner, udvidet familie og kolleger. Denne opbygning udfordres af nye rumtyper som "samtalekøkkenet", der skal forene gæster, familie, arbejde, underholdning og afslapning i ét rum.¹⁷⁵ I praksis kan det være vanskeligt. Familien erobrer rummet, når der ikke er gæstebud, og køkkenet fuld af gæster-med-et-glas-vin-mens-der-laves-mad kræver store forberedelser og kompetencer, foruden enighed om konceptet i familien. Uden hushjælp påhviler det meste af, hvad der henhører under "domestique", familien selv, når bortses fra rengøring. I tilgift kræver sådanne egaliserende former nye etiketteregler, der er vanskelige, fordi de er uformelle. Meningen er imidlertid, at det ikke skal være stressende eller fint, men afslappende at befinde sig i dette polysociale rum. Skønt det er svært at praktisere, tidskrævende, situationsbestemt og etiketteafhængigt i stedet for ruminddelt som det er, er samtalekøkkenet udtryk for en egaliserende bestræbelse, ligesom modernismens flydende rum var det. Skismaet mellem afslappethed og formalia er ikke begrænset til samtalekøkkenet. Forholdet mellem den egaliserende og den hierarkiserende bevægelse involverer såvel rumtype som konvention for omgangsformer. De tidligere skitserede distribueringer af rummene i centrale-repræsentative og perifere-private virker som det skelet, disse konventioner kan afprøves på. Denne situationsbestemte modus har forskellige vilkår: i klassiske huse findes en digital organisering i enten privat (og perifert) eller repræsentativ (og centralt) rum, i moderne huse opløses den i nogen grad af flydende rumforløb (med kun få grænser som døre og gange) og i nyere kontemporære eller ombyggede huse findes den analoge organisering i både privat og repræsentativ i samme rum, bare situationsbestemt, udskifteligt.

Mange af de erhverv, de har i Skåde Bakker og på Fedet har en repræsentativ dimension. Repræsentationsaspektet, der altid har fandtes, er måske endog ved at vinde større indpas, men på nye måder: Mange af beboerne har betroede stillinger i erhvervsliv, sundhedssektor, uddannelsessystem og kulturliv. Nogle kan klassificeres under det, der pt. kaldes "den kreative klasse"¹⁷⁶ (Florida 2002). Mange af disse hverv har traditionelt krævet et arbejdsliv uden-

¹⁷⁵ Det allersidste skud på stammen af værelser, der er indholdsbestemte i social, ikke blot funktionel forstand, "velværelset", skal afløse badeværelset, idet man ikke blot skal bade m.v., men også føle velvære, tage sig tid, pleje sin krop og sig selv i dette rum. I modsætning til forgængeren, "samtalekøkkenet", hvor man ikke bare laver mad, men også samtaler, er der ikke tale om en samtænkning af private og repræsentative aspekter ved familielivet, men derimod en adskillelse. I dette nye egoistbadeværelse som "Kvikkøkken" i 2005 har designet til afstressning og afslapning, skal man netop kunne trække sig tilbage til sin "appartement privé". "Velværelset" skal være på mindst 16m² (Berlingske Tidende, tillægget "Boligen", p6 25.9.05).

¹⁷⁶ En etnologistuderende (jeg har været censor for og anonymiserer, da jeg ikke har fået tilladelse til andet) har i en opgave vist, at Richard Floridas teorier om betydningen af kreativ kapital for storbyregioners økonomiske

for hjemmet, de fleste gør det endnu, men i stadigt højere grad inddrages hjemmene igen: pc, e-mail, www, telefon og så videre gør det nemmere at arbejde hjemme, og også at starte en forretning fra hjemmekontoret. Det betyder, at arbejdet får plads i huset, og det betyder, at forretningsforbindelser, kunder og klienter inviteres hjem, dvs. en repræsentativiserende bevægelse. Huset får flere repræsentative funktioner, som kontorer eller privat lægepraksis med klinik, som trækker kunder og patienter tæt ind i det private hus og ind i nabolaget. Arbejdsliv foldes ind i huset, repræsentation i privathed. Her er indposninger af repræsentation i privaten, og polysocialitet i polyfunktionelle rum. Det kræver kontrol og planlægning. Her er meget åbent og repræsentativt samtidig med, at her er meget lukket og privat-rekreativt.

En effekt af husets stadigt større betydning for arbejdslivet er dets betydning for image-skabelse; som image-fremviser artikulerer og legitimerer huset status. Flere beboere har regelmæssigt kolleger og forretningsforbindelser ofte fra andre lande og byer på besøg; flere gange fik jeg de stuer udpeget, hvor man kunne sidde og nyde udsigten og ”præsentere Århus på en god måde”, som en kvinde sagde, mens vi kiggede ud gennem panoramaruden på Århus Bugt. Husets repræsentative værdi bliver her en faktor. Denne figur er ikke ny, men måske i stigning. Her kan Elias’ ”Beziehungsnetz” genfindes i en ny version, her er det repræsentative foldet ind i det private på en sådan måde, at de to er indbyrdes afhængige. Også en figur, Carsten & Hugh-Jones og Lévi-Strauss (op.cit.:10-12) tegner af huset og dets socio-kulturelle betydning kan genfindes: Huset som stabilisator af sociale forskelle. Carsten & Hugh-Jones pointerer, at huset artikulerer en stabil position (som måske har været ustabil), Lévi-Strauss, at huset legitimerer en ustabil position (der bliver ”transfixed” som naturaliseret, og som måske en dag bliver stabil).

Den første pointe, at *status artikuleres gennem og aflæses af husenes værdi og prestige*, kan eksemplificeres gennem vort materiale, vi kalder det Salling-syndromet: manden bag flere varehus-kæder, den nylig afdøde Herman Salling, boede i Skåde Bakker på den helt rigtige adresse, en fin, stille, tilbagetrukket, skovagtig vej. Haven skråner mod øst, udsigten er Århus Bugt, selve boligen er en gammel, velplejet, stor rødstensbygning. I forhaven står faconklippede gamle buske, ved døren store men ikke prangende potteplanter. Gennem diskrete detaljer artikuleres status gennem huset. Alle ved, beliggenheden er dyr trods sin diskrete tilbagetrukkethed, og de, der kender forskellene, ved, at iscenesættelsen er en underdreven må-

vækstmuligheder er uholdbare. Som den studerende refererer Florida-kritikeren Steven Malanga for at skrive: ”Many of Florida’s favored cities are chronic underperformers”.

de at iscenesætte overskud. En sikker statusmæssig position (stormagasinkongen!) artikuleres gennem huset og dets beliggenhed.

Den anden pointe, at *huset legitimerer og artikulerer en ustabil position*, kan eksemplificeres med en anden case, vi kan kalde det Helmig-og-Simonsen-syndromet: Musikeren Thomas Helmig og fotomodellen Renée Toft Simonsens køb af hus på Fedet blev omtalt af mange århusianere.¹⁷⁷ De blev derigennem artikuleret som autentiske århusianere i pagt med deres rødder (dvs. Århus, men også Fedet) og deres hurtige erhvervelse af status blev legitimeret (stort hus) på en sådan måde (i Århus), at de kunne udtrykke et synligt tegn på, at de stadig tilhører det gamle selskab af århusianere (rødderne, lokalt), som del af det nye selskab af jetsettere ("le monde" nationalt og globalt). Gennem huset bliver de aflæselige i forhold til både prestige og trofasthed overfor deres by. Huset legitimerer og artikulerer status, økonomisk, idet det er stort og alle ved, det ligger dyrt, som sociokulturelt, idet alle ved, det er to mennesker med globaliserede karrierer, der alligevel valgte Århus. Helmig-og-Simonsen-syndromet angår Århus i forhold til den globaliserede verden. En usikker identitetsmæssig position (har de mon glemt Århus?!) legitimeres gennem huset.

Arkitektoniske forskelle artikulerer, om man har forstået koder for stil og udtryk, og derigennem om man er del af det gode selskab. Huset er samtidig spejl (aflæsbart) og transformation af (legitimerende) beboerne. Det repræsenterer "unity" (familiens enhed), men også hierarki og deling (familiens status). Hvad husene i Skåde Bakker og på Fedet set udefra angår, investeres der mange penge og megen møje i at få huset til at fremstå, som man ønsker det. Dog er handy man-aktivitet sjælden især i Skåde Bakker. Til gengæld er der en hamren og banken i de ellers stille dagtimer, især på Fedet. Også adressen betyder noget, og man må signalere den rette blanding af stilbevidsthed og afslappet holdning til stil og status for at bo på adressen på den rigtige måde. Den generelle mekanisme hos Elias kan genfindes her, både 1. regel, husenes fysiske størrelse har at gøre med indehaverens sociale status, idet kun få har råd til at købe de store huse, og 2. regel, små detaljer har at gøre med status, idet man skal forvalte sit hus korrekt (ikke for fint – ikke for sløset) for at fremstå som troværdig.¹⁷⁸

¹⁷⁷ Det forlyder, at de for nylig er flyttet derfra og til Spanien.

¹⁷⁸ Som understreget, er det en teoritransport, der foretages fra Elias, ikke en empirisk sammenligning. Hos Elias er der således tale om et rangssamfund, det er der selv sagt ikke i vort tilfælde. Det er altså ikke rang, der artikuleres eller legitimeres gennem huset, men status, og den mekanisme, der virker, er diskretionens. Når der ikke fokuseres på klasse i vor sammenhæng, hænger det som nævnt sammen med, at dette begreb i disse år dekonstrueres, kritiseres, nyfortolkes og anvendes på flydende og uigennemsigtige måder, der hører sammen med den pågældende diskursive signalværdi. I stedet forsøges det her at tale om velhaverkvarterer økonomisk set som betingelse for sociokulturelle former. Orvar Löfgren kan dog stadig have ret i, at hvor *klasse* bliver tabu

Gennem begge mekanismer legitimerer huset sine beboere. De differentieringsmekanismer, husejerne er underlagt, involverer i statusfremvisning. Det er ikke et adeligt rangssystem, der bliver artikulert, men nogle af de samme mekanismer bruges til at skabe forskel på de kontemporære, århusianske betingelser: statusforskelle artikuleres og legitimeres gennem diskret tableauxering af rigdom. Økonomiske betingelser er vilkåret, men valgene foretages efter immanente, kulturelle regler, der er kollektiv enighed om.¹⁷⁹ Som Elias pointerer, handler også velhavere under kulturel tvang. I vor sammenhæng fører velhavenhed ikke til ekstravagante og anderledes erhvervelser, men snarere til mere-af-det-samme-som-de-fleste-andre, dvs. et større hus, bedre beliggende og med mere elegante raffinementer.¹⁸⁰ "Weiträumigkeit" er bedre end "Engräumigkeit" (Elias 1983b[1969]:91), men rummet skal også forvaltes korrekt. Økonomisk valg er underlagt kulturelle vilkår, og fokus på raffinementet bliver stadigt mere skarpt, jo højere på rangstigen, man befinder sig.¹⁸¹

Identitetstilskrivning (Elias' "Selbstbehauptung") som differentiering kan vise sig i store huse på rigtige adresser og i elegante detaljer, renoveringer eller netop ikke, altså den korrekte omgang med disse huse. Detaljebemestring er netop vigtigt, når der er tale om velhaverkvarterer. Det økonomiske underspilles, det behandles som et vilkår. I stedet fremstilles, at man bemestrer kodex.¹⁸² Det implicerer, at man endelig må undgå at træffe forkerte valg. Gennem sine få valg foretager man utallige fravalg. Designerparret i Skåde Bakker, der taler i

(eller som her et vanskeligt brugbart, mudret redskab), bliver de magtforhold, der stadig findes, artikulert gennem *kultur* (Löfgren 2003[1984]).

¹⁷⁹ Kun få er enormt rige (et dansk vilkår). Der er tale om de forskelle, der gør en forskel (jf. Fink 1992).

¹⁸⁰ Hvor den generelle mekanisme kan overføres, er indholdssiden naturligvis fuldstændig forskellig. Kodex i vor case forbyder ekstravagance (borgerethos), mens den franske kodex påbyder blik for det ekstraordinære (adelsethos).

¹⁸¹ Elias gennemgår, hvordan de forskellige rationaler for ens hus' forvaltning er bestemt af, hvilken del af samfundet, man kommer fra. Han nævner encyklopædiens skildring af de forskellige stænder og gruppers huse: "Da werden zunächst als Grundsätze für die schon charakterisierten untersten Häusertypen, für die der Berufsschichten, die folgenden festgestellt: 'la symétrie, la solidité, la commodité et l'économie'" (ibid.:88). Af disse fire er økonomien, i betydningen sparsommelighed, det eneste, de laveste lag skal tage hensyn til. Højere oppe i pyramiden fungerer flere parametre som differentieringsmekanismer gennem stilmarkering (ibid.:88-9). "Bei allen anderen Gruppen [dvs. Undtagen "die Häuser der untersten Schichten" (ibid.:89)] dagegen tritt – und zwar um so stärker, je höher sie rangieren – die Verpflichtung entsprechend ihrem Stand aufzutreten und schon durch ihr Haus auszudrücken, wes Standes sie sind, mehr und mehr in der Vordergrund. Bei ihren Behausungen überdeckt der Prestigewert den reinen Gebrauchswert. Hier hat vor dem Wirtschaftsethos, dem Instrument der Selbstbehauptung zunächst in den untersten Schichten, das Standesethos, Instrument der Selbstbehauptung in den oberen Schichten den Vorrang" (ibid.:90). Desuden, forklarer han, sker der også noget på et mere generelt niveau: Den ethos, man er underlagt, den "Selbstbehauptung", man foretager, glider fra økonomisk til statusorienteret, fra brugsværdi til prestigeværdi, efterhånden som man kommer op i de højere sociale lag.

¹⁸² Her er Elias atter god at tænke med. Hans analyse af det franske rangssystem, der viste økonomisk, politisk og social formåen gennem fremvisning af kulturel ekvilibrisme, påpeger væsentligheden af at træffe de rigtige valg for at blive anerkendt som del af "le monde".

mobiltelefon fra udekontoret i haven, forekommer andre i kvarteret en smule ekshibitionistiske. De har decideret foretaget et forkert valg. Og de andre, der ikke kunne drømme om at gøre det samme, skønt også deres karrierer kræver telefonkontakt, har foretaget et fravalg ved ikke at gøre det, og kan også konstatere – uden dog at sige det med rene ord – at de to designere er faldet igennem. De er ikke gode til at begå sig i etikette-systemet. På Fedet peger mange på et nyt, enormt hus i første række, af glas, stål og træ, formet som en kolossal horisontal æske, hvis ene ende, mod vandet, er én stor panoramarude. Igennem den transparente endevæg kan alt indeni ses udefra, fra stranden. Der foregår aldrig noget, det står vist nok tomt for mennesker, men er fuld af dyrt indbo. I udpegningen af det utrolige byggeri er en fremvisning af et forkert valg impliceret, atter uden ord, og også udpegerens eget fravalg af det sådant selveksponerende byggeri. Telefoni som byggeri, disse to eksempler på forkert valg og den usagte, men dog udpegende markering af, at sådanne måder er blevet fravalgt af andre, har det til fælles, at de er uden for etikettesystemet, fordi de er *for selvhenvisende*. Det samme gælder for mange af de undervejs antydede andre faux pas'er, som viser mangel på bemestring af kodex. Det er på sin plads at vise sig frem med smukke boliger og distingveret optræden, men pointen er netop at vise sig frem på etikettesystemets betingelser, og det vil sige uden at vise sig. Dette spil er ikke nemt, og der er andre vanskeligheder i Skåde Bakker og især på Fedet end i adelssamfundet, idet reglerne var eksplicite dengang og der. Nu og her er de implicite og der er tendenser (som de nyere polysociale rumlige organiseringer), der peger på, at de kan være under forandring.

De filtre, kvarteret etablerer som grænsevogter og selskabsgenerator, har at gøre med dobbeltheden af privat og repræsentativ. Naboer, venner, bekendte, kolleger, familie, børn, alle disse mennesker, der bevæger sig ind og ud af husene, eller netop ikke gør det, gør husene til enten repræsentative, "Beziehungsnetz", eller rammen om et privatliv, "vie particulier", dvs. tilbagetrukket liv. Selv om man nøje må forvalte de strømme af mennesker, der træder ud og ind af ens hus for at bevare det intakt, må man ikke blive for karrig, for da virker den anden funktion ved huset ikke. Såvel "privé" som "parade" er vigtige sider af huset, der skal balanceres både internt og med omgivelsen. Også i vore to kvarterer er der normer for, hvordan huset holdes ("domestique") og der er en vis fremgang forbundet med et frugtbart selskabsliv ("société"). Hvor de to indadvendte modi "privé" og "domestique" holder på huset som en selvsupplerende, uforanderlig entitet (gentagelse), skaber de to udadvendte modi "parade" og "société" flow af relationer ind og ud af husene og dermed bevægelse (forskyd-

ning). Bevægelsen ind og ud af husene betyder også filterbrud. Huset er på én gang underlagt kontrol og base for relationsopbygninger. Huset er altså stedt i en balance mellem at afvise omgivende impulser og derved holde på sig selv som privat, sig gentagende, familieorienteret og at inddrage omgivende impulser og derved etablere relationer, som officielt, foranderligt og repræsentativt. I nogle huse i Skåde Bakker og på Fedet forskydes balancerne mod større sammenfiltrering af de to principper i takt med stadigt flere virtuelle strømme og øget repræsentativitet.

Det private liv, der leves i husene, har med afviklingen af det komplekse hushold opløst skellet mellem husligt arbejde og privatliv (*domestique* og *privé*). Denne del af huset flyder desuden i nogen grad sammen med huset i rollen som mål for besøg af venner, der bevæger sig ind og ud af huset (*société*). Denne side af de sociale relationer flyder yderligere delvis sammen med de repræsentative gæster (*parade*). I de to kvarterer er grænserne mellem Elias' kategorier flydende og i forandring ligesom de rumlige organiseringer af de forskellige former for isolerthed – gæstebud. Alligevel lader det sig gøre at pege omtrentligt på, hvilke rum, der huser hvilke former for socialt samvær.

I iscenesættelsen er husene private celler med rum for repræsentation, i praksis er de ligesåvel handlerammer om repræsentativ privathed. Her er en skærmet celle for privatliv, men den er også repræsentativ. Her er principiel *présentabilité*. Huset har mange betydninger for sine beboere. De tænker ikke på deres hus som sted for tableauxering af status, identitet eller overskud. Disse mekanismer virker på et andet niveau, nemlig som en overordnet sociokulturel selvfølgelighed, hvad angår, hvad et hus er, hvordan det ser ud, og hvordan man opfører sig i det.

Tid og faktor

erunder vil nogle af hustemaerne blive genoptaget i tilknytning til tid og faktor. Husene rækker bagud, fortællingerne og de gamle rumlige organiseringer fungerer som tidscontainere, og husene rækker fremad, ombygningerne installerer ny tid i stedet for den gamle. Mange af husene er således fortidsvendte og fremtidsvendte samtidig i en kontrolleret balance, især er de rammen om nutiden. Hvor den store *tidens gang* er udenfor kontrol, er det muligt at kontrollere den lille tid, *hverdagen*. Kvarteret indvirker på husene også i den forstand, at husene bliver indpodet med ælde, især i Skåde Bakker, eller vitalitet, især på Fedet. Det viser sig i de måder, der bygges om, til og nyt, og det viser sig i de filtreringsmekanismer, der er i svang i de forskellige huse. Desuden er der flere andre tidsrelaterede aspekter på spil, som viser sig i de historier, der bliver fortalt om de forskellige huse, især af deres ejere. Hvad de to faktoremner angår, kan kitsch udpeges hvor der ikke er kontrol over fravalg og tilvalg, mens kontrol over valgene viser, at man tilhører det gode selskab. Tradition er ligeledes baseret på, at beboerne kender og kan kontrollere koderne for, hvordan huse skal se ud og hvordan relationer skal forme sig.

Tid

vartererne indvirker på husene med deres fornemmelse af hh. ælde og vitalitet, således at det, der er *comme il faut* at gøre ved sit hus også bestemmes af, hvilket kvarter det ligger i. Modsat virker husene også ind på kvarteret. Som nævnt er der misforhold mellem, hvilke huse, der opfattes som typiske for kvarteret, og hvilke, der er flest af. De gamle huse i Skåde Bakker er tit tip top moderne indeni, og de nye huse, der ligger her på grund af kvarterets stemning af ælde, er selvfølgelig også nye, skinnende og praktiske indeni. På Fedet er det i nogen grad de gamle huse, der bliver talt om, typisk når de er blevet renoveret, men også som nævnt de nye store villaer og desuden de gamle grunde, der endnu ikke er blevet bebygget, og derfor minder om den gamle tid. De gamle huse kan trækkes frem som perler; det blev de af damen, der havde kendt tidligere beboere fra sin barndoms Fedet. De forsvinder dog også ofte i den varierede Klondyke-stil. De gamle huse er et ekstramoment, der gør kvarteret attraktivt at bo i. De trækker ved siden af, mens de nye huse trækker samme vej som kvarteret selv.

De nævnte fotografier fra dengang, området var et bakkelandskab med få bygninger og lave træer, så man kunne se bugten, gør beboerne i stand til at udpege deres hus som et af de eneste og altså første i denne naturskønhed, og ind over det gamle fotografi kan der tales om, hvor nutidens veje og bygninger ligger. De nyere boliger er resultatet af mange overvejelser, om fx hvorledes man får ”naturen ind i stuen”, idet ”lyset er helt grønt på grund af bladene fra træerne lige udenfor”, som det blev formuleret af beboeren af et helt nyt hus. Huset er bygget i begyndelsen af 2000-årene på det nederste, frastykkede haveareal fra en gammel patriciervilla på den højerebeliggende parallelvej. Havens skrånen er gjort mere plan og nogle træer er fældet, men her står stadig et par af de gamle bøgetræer fra den gang, matriklen var del af en større, planlagt have. Det kræver store og mange vinduer at få lyset ind i boligen. Der tales en del om sådanne helt nye huse i Skåde Bakker bygget på udstykkede grunde fra de gamle huses haver.

Hvor Skåde Bakkers huse er store fra starten og kun sjældent bliver udvidet, er flere af husene på Fedet under udvidelse. Som tidligere kolonihave- og sommerhuse har flere af dem været mindre og også mindre prætentiose. De typiske Fedet knopskudte huse har ændret sig

fra om ikke sildekassebyggeri så små ydmyge sommerboliger til store, uegale, og netop derved så typiske boliger, de er numerisk i undertal, skønt identitetsmæssigt i overhånd. Efterhånden som det er blevet et boligkvarter for liebhavere og bedrestillede, er kolonihavestilen også ved at forandres til noget, der både er mere solidt og finere, og det kræver enten nedrivninger eller ombygninger. Pladsen er her mere trang, og topografi som beplantning giver færre muligheder for løsninger, der inddrager omgivelsen. Med huset, ikke samspillet mellem hus og topografi, som det overordnede, kan byggeriet tage mange former. De ældste huse står uden afgørende ændringer i forhold til, da de blev bygget. Den nye byggestil, der er under udførelse i disse år, mimer på sin vis de gamle huse, idet det er store, ofte pudsede murstenshuse, der fylder det meste af grunden, og som lægger op ad en ældre byggestil med gesvejsninger og detaljer. Haverne omkring husene minimeres, efterhånden som husene maximeres.

Også hvad angår husenes ydre kan Elias' to regler for forholdet mellem det rumlige og det sociokulturelle genfindes: størrelse (stort er godt) som detaljebevidsthed (småt er godt). Tid spiller en meget forskellig rolle for husejerne. Hvor nogle er optaget af at bevare deres hus som det så ud, da det blev bygget, pietetsfuldt renoveret, ønsker andre at bygge nye huse i gammel stil. Rummet er der større grad af enighed om, idet det i de fleste tilfælde er ønskværdigt at få naturen ind i huset. Hvorledes det bliver gjort er en anden sag: nogle mærker den friske luft på terrassen, men har små vinduer og tykke mure, andre finder udsigten vigtig, atter andre ønsker at trække lyset og derigennem selve naturen ind i huset.

Når landskabet, lyset, luften, skoven og de andre ydre fænomener drages ind i husene er der et element, der ikke kommer med: det offentlige rum under opblomstring, landskabet giver plads til.

Disse huse giver svære betingelser for det uhyggelige pga. den rumlige organisering, men også fordi renoveringerne etablerer en ny tidsfornemmelse. Hvor landskab, kvarter eller husets yderside kan have fortidshenvisninger, betyder de nye amerikanske køkkener, de sammenlagte rum og de store vinduespartier en form for nulstilling. Her er ikke megen plads til fortidens spøgelse. Her er rum for socialitet, samtale og lys. Desuden er diverse ombygninger resultatet af planlægning og kontrol, af, at ejerne sætter deres mærke på huset. Der er måske for god kontrol med tilværelse og hus til, at uhyggen slipper ind.¹⁸³

¹⁸³ Jeg var fx aldrig ude for, at beboere fortalte spøgelseshistorier om husene. Slotte og gamle huse er oftere hjemsøgt end nye huse i følge nogle spøgelseskyndige; spøgelseshistorier kræver tid og en god kontekst: huse med fortælling. En anden betingelse for uhygge (og hygge) som orienteringsfelt er, at attituden til feltet ikke er for rationelt, kontrolleret. Henry James' spøgelseshistorie "Turn of the Screw" oparbejder sit langstrakte suspense netop gennem det punktvisse kontroltab (James 1966[1898]), mens Oscar Wildes *Canterville Ghost* (in

Faktor

et indefra bliver husene mere nutidige af at få sammenlagt rum og revet vægge ned. Også transparens er en kontemporær tendens: naturen skal ind i huset, lyset, grønheden, spejlingerne fra vandet udefra må gerne blive del af det indre. Tykke mure, småsprossede vinduer og monofunktionelle, mindre rum er der i mange huse, men i stadig flere ophæves der forskelle og mellemzoner: indadtil sammenlægges rum, udadtil skabes stadig større transparens. Lys er en vigtig ingrediens, det er lys-mørke-forskelle ikke; de tilhører fortiden. Atter er vi tilbage ved temaet adskillelse – sammenfiltrering: Både i den indre rumfordelingen og i forhold til landskabets omgivende rum går tendensen mod sammenfiltrering. Indenfor skal rummene tit helst være store, de må gerne flyde sammen, og de må meget gerne være polysociale foruden polyfunktionelle; landskabet udenfor søges i flere tilfælde trukket indenfor ved hjælp af de store vinduesflader. Vinduernes transparens har altså en forskelsløsheds-gørende effekt. Ligesom det er tilfældet med tv'et og pc'ens fladskærmene, etablerer de, netop qua forskelsløsheden, et mere dybdeløst rum.

Disse forandringer ved huset er populære, samtidig med, at den høje følsomhed for kitsch og den store traditionsbevidsthed er konserverende elementer, hvad angår husene. Der består altså forskellige registre, hvor nogle er forandringsmotiverende (plads, lys, store rum og flader, og transparens), andre konserverende (husene skal (om der er vægge revet ned indeni eller ej)) se autentiske ud, og her spiller kitschfare og kærlighed til traditioner en rolle.

Lord Arthur Saviles Crimes and Other Stories (Wilde 2005[1891]) led nederlag pga. de nye amerikanske beboeres alt for rationelle, pragmatiske, kontrollerede tilgang til det. Er det det samme, der gør sig gældende for vore kvarterer? Er husene for godt kontrolleret og planlagt til uhygge? Er de for praktiske? I al fald er tendensen *ikke* mod ensomhed, stilhed og mørke.

Kitschfaktoren er høj i de to kvarterer, især i Skåde Bakker. Som nævnt er tydelig tableauisering som nye colonial style-huse ilde set. Det gælder facaden. Indendørs iscenesættelser, derimod, og blandinger af nyt og gammelt derinde er nærmest umulige at komme udenom her, hvor kun indbudte får det at se. Ude og inde har forskellige stilkoder. En gammel trelængegård med murværk om i Skåde Bakker med mur om haven kunne tjene som eksempel. Inden for muren, inde i haven er anlagt en gammel have efter landskabsarkitektoniske principper. Kvinden i huset passer haven med omhu og er meget glad for sin have med dens tårn, grotte og vandkunst, foruden træerne, bedene og plænen. Her er brydninger mellem den franske og den engelske have. Haven er et klassisk tableau, men pga. såvel den lange tid, den har ligget der (den var for længst anlagt, da de nuværende beboere flyttede ind for år tilbage) som de klassiske tableau-greb indenfor havearkitektur, den benytter sig af (engelsk og fransk have), forstås den ikke som kitsch.

Traditionsfaktoren afspejles i den megen tale om, på hvilke måder husene sættes i stand. Autenticitet er vigtig, og nogle få huse bærer de fleste henvisninger som kvarterets perler. Ligesom for skinnende nye huse bliver omtalt med forbløffelse på Fedet, bliver ny-gamle imitationer holdt ud i strakt arm i Skåde Bakker. En del af pinligheden kan findes i, at nybyggerier, der vidner om, at beboerne gerne vil være fine, samtidig vidner om, at beboerne regner med den effekt, når de bygger, og altså synligt indbygger status i husene. Det er individualiserende og vidner om manglende fornemmelse for tradition og kodex.

Fra Stationsgadekvarteret kan et tidligere nævnt hus tjene som eksempel. Det blev kritiseret, fordi det imiterede gammel stil men var nyt. Foruden at være et eksempel på almindelig kitsch er det nygamle hus en påmindelse om, at kvarterets drøm om en fællesgrund for traditioner som almindeligt udhæng strandede. Huset blev derfor symbol på en fiasko for kvarterets traditionsopbygning

Fra celle til udfoldethed T/R

vad ser de så i husene i Skåde Bakker og på Fedet? De ser ikke bare rigmandsvillaer beliggende på de rigtige adresser, ikke kun patriciervillaen side om side med parcelhuset, begge store, i haver, der kunne være større. De ser heller ikke de adskillelser og sammenflydninger, der har været tydelige i teksten, analytiske greb som de jo er, til beskrivelse af, hvad de ser. De huse og haver, de ser, er i al fald attraktive, eftersom deres

matrikel jo var den, der ikke blev valgt fra. Attraktionerne er mangfoldige, fra den blotte intuitive fornemmelse af, at her er smukt eller godt at være til alle de elementer og rationaler, der fører til den fornemmelse: Dobbelttheden af roligt, tilbagetrukket privat celle og repræsentativt vindue, foruden nærhed til det grønne offentlighedsrum i eller om kvarter og have. Transfixer, stabilisator, legitimering, artikulering: husenes mange potentialer for at understøtte sociale relationer, status og identitet er samtidig potentialer, der gør dem attraktive, smukke, rolige, elegante, især gennem deres kombination af *nærhed* og *fjernhed* og dermed deres potentialer for en flydende fortolkning af mange relationer. Ikke blot plads, men også situeringen af den megen plads gør det muligt at fortolke privat – offentlig – repræsentativ figurer flydende, under kulturel tvang, og dog med flere muligheder end så mange andre steder. Således åbnes der for flertydighed, idet det offentlige rum i stigende grad befinder sig i landskaberne, mens bykernerne privatiseres. Denne forrykkelse af forholdet mellem landskab og byskab betyder at de to kvarterers huse bliver endnu mere attraktive. Landskaberne udenfor vinduerne er en attraktion, fordi de er skønne (guldalder), sunde (kondisti) og tryllebinder een (mana), men måske også fordi de implicerer offentlighedsrum på en ny rekreativ måde.

Her er de tæt på naturen, og dog i huset, tæt på centrum, men i kvarteret, tæt på hinanden, og dog afsondrede. Hele tiden er kvarteret der som medierende, og som på en gang fremvisende (her bor de, der selv kan vælge) og diskret (de bor så du ikke ser dem, med mindre de selv vælger det) og altid præsenterbart. I dette para-private kvarter ved offentligt rum og med private celler i sig er der både fjernt og nært.

Dobbelttheden af forestillet privat iscenesættelse og praktiseret privat-og-repræsentativ handleramme kan tænkes videre gennem Descolas idé om finitte og infinitte ressourcer. I privatlivets afsondrede celle er der rekreativt, her er helle fra hverdagens travlhed, i stedet er der

livet med familien. Det er en figur, der angår infinitte ressourcer i den forstand, at familien og dagligdagens vigtige gentagelser (i al fald principielt) ikke holder op. Husets sammenfiltrering med omverdenen, understøttet af opkoblingen, rækker ud over den private iscenesættelse ind i aktive, produktive relationer. Husets repræsentative side såvel som de elektroniske opkoblinger indebærer et produktivt, effektivt aspekt, her mødes man med venner som forretningsforbindelser,¹⁸⁴ og man arbejder, arrangerer, informerer og lader sig informere gennem de teknologiske apparater. Rekreativt og produktivt, de to aspekter findes i samme hus, og deres valeur i henseende til ressource-forestillingen er også dem samme, her er infinitte strømme af energier til rådighed.

¹⁸⁴ Huset er ikke del af nogen udveksling, men et knudepunkt for dem, sociale relationer og udvekslinger finder sammen her.

Før slutningen

gennem Del 2 har fokus været på dobbeltheden af adskillelse og sammenfiltrering. Kvarterene har spillet den tilbagetrukne rolle som fraværende – tilstedeværende, og som klangbund for de tre rum. Landskab og kvarter former gensidigt hinanden; centrum ses gennem et blik formet af kvarteret; huset er del af sit kvarter; der pågår en uafsluttelig udveksling imellem disse rum. Der vil ikke blive knyttet yderligere bemærkninger hertil, da det vil blive

uddybet i syntesen: Del 3 vil panorere ud til et konkluderende overblik over det generelle billede, over, hvad vi så i det, de ser. Her vil landskab, centrum og hus atter være de gennemgående figurer, igen på kvarterets baggrund. Her vil desuden en mere abstrakt diskussion foregå af disse rum på baggrund af Del 2s analyser og i forhold til virtualitet, bevægelse og afstand i tid og rum, til offentlige, private og repræsentative rum, til entropi og identitet, og til nærhed og fjernhed.

Syntese

nart ved vejs ende må vi sige farvel til Århus, men først vil der blive set på diverse temaer fra den tekst, der ligger bag os, med et panoramisk blik. Der vil blive zoomet ud, opsummeret, konkluderet, perspektiveret – syntetiseret. Skruen vil blive strammet: mange af de temaer, der er blevet behandlet, vil blive koncentreret og hævet op til et mere generaliserende niveau, og teksten vil som følge deraf også blive mere knap og koncentreret.

Konklusioner og perspektiveringer

ørst vil den røde tråd blive opsummeret: hvad har vi set? Så vil temaerne fra afhandlingen blive diskuteret gennem virtuelle rum. Dernæst vil disse temaer blive perspektiveret ved hjælp af greb, der har været gennemgående hele vejen: offentlig – privat – repræsentativ, foruden produktiv – rekreativ. Som i resten af teksten vil der blive sondret mellem tableaurum og handlingsramme, og feltet vil blive overvejet i forhold til forskydninger af offentlighedsgrader og af adskillelser og sammenfiltringer. I den allersidste del vil der blive syntetiseret gennem Descola, idet de temaer, der allerede er blevet generaliserende behandlet tidligere i syntesen, vil blive samlet, komprimeret yderligere og anvendt til at overveje, om Århuscasen kan pege videre.

I bakspejlet

den gennemgang af rum og rumopfattelser, der her er blevet præsenteret, har flere forhold været karakteristiske. Kvartererne er som beskrevet specificeret ved at være udpeget som byens velhaverkvarterer. Dette image understøttes, som vi har set det, af beboernes hverdag i forhold til fysiske (materialitet) som sociale relationer (socialitet). Diskretion har været en gennemgående figur, udfordret og belyst gennem sin modsætning, opmærksomhedspåkaldelse. Landskaber, centrum og huse er blevet forstået som rumtyper, der medvirker i denne proces af kvartersspecificerende karakter.

Velhavere har altså ikke været emnet. Derfor kan spørgsmålet heller ikke blive stillet – eller besvaret – hvordan man lever, hvis penge ikke er første hindring. I stedet er der blevet fokuseret på kvarterer underlagt et velhaverfantasme. Det spørgsmål kan altså bedre stilles – og tentativt besvares – hvorledes man opfatter sin fysiske omverden, når andre mener, penge ikke er en hindring. Svaret ligger implicit i spørgsmålet, idet de måder, vi forestiller os hinanden, er med til at forme de måder, vi forestiller os os selv. Diskretion – iblandet opmærksomhedspåkaldelse – er tegn på ”velhaverkvarter”, og dermed på forhånd givet foruden fremelsket. Med Elias: alle er underlagt ”kulturel tvang”. Andre specificiteter er betydningen af *tid*, et værdifuldt og knapt gode i hverdagen og en vigtig ingrediens i diverse rumopfattelser, og *kontrol*, en forudsætning for at få tiden til at slå til og for at kunne etablere diverse rumtyper. De beskrevne rumtyper er underlagt ret faste forståelser, som dog rummer mulighed for fortolkning, hvorved de samtidig implicerer et flydende element. Således åbner landskabets såvel poetiske som træningsorienterede dimensioner for en flerhed af fortolkninger, ligesom centrum lader sig forstå som brandscape og traditionstungt Århuspejl samtidig, og ligesom huset kan tilskrives både den lukkede celle og det åbne vindue.

Tid og rum, bevægelse og proximitet

er er en simpel forklaring på, hvorfor enhver ting, som står i umiddelbar nærhed til os, enten i rum eller i tid, må opfattes på en særlig kraftig og livagtig måde, og overgå enhver anden genstand i dens indflydelse på forestillingsevnen: vi er selv intimt nærværende for os selv, og alt, hvad der står i forbindelse med selv'et må have del i dette fortrin. Men hvorfor det er således, at når en genstand, der én gang er kommet på så stor afstand, at den har mistet nærhedsrelationens privilegium, fjernes yderligere, at idéen om den da bliver stadigt svagere og mere uklar, vil måske kræve en nærmere undersøgelse (Hume 1990[1739]:17).

Sådan lyder den skotske oplysningsfilosof David Humes startskud til overvejelser over tid, rum og proximitet, på dansk under titlen ”Om umiddelbar nærhed og afstand i rum og tid.”¹⁸⁵

Humes emne, hvorledes fænomener indvirker på mennesker under påvirkning af tid, rum, nærhed og afstand, har været gennemgående for dette arbejde, med specielt fokus på lokale rum. Og dog: flere aspekter ved de gennemgåede rum og rumopfattelser har også at gøre med fjernelse i tid og rum. Når der her fokuseres yderligere på disse dimensioner gennem Hume, er det fordi de bliver inddraget som led i denne afsluttende diskussion af virtuelle rum i forhold til konkrete rum.¹⁸⁶

Snarere end som egentlige rum må virtuelle rum forstås som et begreb for gengivelser af fænomener, der på forskellig vis er nære og fjerne i tid og rum. Således gengiver computeren

¹⁸⁵ Sahlin's nævner i artiklen ”The Sadness of Sweetness” (Sahlin's 2000c [1996]) i en note om Lockes empiricisme også Hume: ”Nidditch writes: ’the empiricism of Hobbes (1588-1679), Locke (1632-1704), and Hume (1711-1776) should be seen as a compound of several doctrines, not all of them exclusively epistemological. Among these are, as a first approximation: that our natural powers operate in a social and physical environment that we seek to adapt ourselves to, and that the variable functioning of these powers in that environment is the agency by which we get and retain all our ideas, knowledge, and habits of mind; that our capacities of conscious sense-experience and of feeling pleasure or discomfort are primary natural powers’ (1975:viii)” (ibid.:582n52). Denne kritik er velanbragt, og når Hume her bliver brugt, er det forsøget ikke at komme ind på de mellemregninger, Hume bruger til at påvise rum og tids indvirkning på selvet, som ganske rigtigt beskrives som en socialt og fysisk omgivelse, vi søger at tilpasse os og hvorfra vi får vore ideer etc. Hvad der her forsøges er at appropriere mekanismen og aplikere den på materialet for at udvide rumdiskussionen i tid og hermed til virtuelle rum.

¹⁸⁶ Der er altså tale om en pragmatisk brug af Hume, for at indføre bevægelse og virtualitet i diskussionen. Brugen af Hume betyder ikke, at den kantianske dobbelthed af rum som betingelse for omverdenserkendelse og rum som i vekselvirkning med det sociokulturelle forlades. Humes skepticisme, som Kant tog afstand fra, var af empirisk og subjektivistisk karakter, mens Kant søger at oprette kriterier for transcendentale aprioriske verdensforståelser (se fx Kant [1781]1966:63-4, hvor Humes empirisk belagte kausalitetsforståelse kritiseres (en kausalitetsforståelse, der også er implicit ovenfor), eller filosofen Justus Hartnacks indledning til Kant, hvor forholdet til erkendelse ridses op: ”Er det, således som Hume antog det, ikke andet end noget vi psykologisk foranlediges til at antage der findes, men som en nærmere undersøgelse kan vise er en forkert antagelse? Eller er det en antagelse det er muligt at opretholde til trods for at det drejer sig om et begreb til hvilket der ikke svarer noget sanseindtryk) Hume mener det første, Kant det andet” (Hartnack 1966:17).

repræsentationer af ikke-tilstedeværende fænomener, fjerne i tid eller rum, mens spejlet gengiver en inverteret parallelverden i 2D af i rum og tid nærværende fænomener. Tableauret, fx guldaldertableauret, er nærværende med træer, sigtepunkter og kuperet terræn, men dets forbillede er fortidigt.

Hume opskriver et system til bestemmelse af de regler, hvorefter de relative positioner af tid – rum, tidslig fortid – fremtid, og rumlig nærvær – afstand har forskellig valeur for henholdsvis opfattelse og værdsættelse.¹⁸⁷ Nærhed til selvet, der opfatter, betyder således, at fænomenet ”opfattes på en særlig kraftig og livagtig måde” (ibid.), mens fjernelse i tid og især i rum medfører stadigt mindre indflydelse på den opfattende. Omvendt øger en meget stor afstand, især i tid, ”vor beundring og værdsættelse” (ibid.). Både opfattelse og værdsættelse af fænomener forstås altså som relativ til disse fænomeners positionering i forhold til det pågældende selv i tid som i rum.

Denne relative positionering er også udgangspunktet for semiotikeren Algirdas Greimas’ topologiske semiotik (1974). Dog er det relative hos Greimas ikke bundet til et oplevende selv, derimod bliver forskellige steder anskuet fra et overordnet punkt og forstået som relative til hinanden: ”Ethvert sted kan kun forstås i forhold til et andet sted, det kan kun defineres af det, det ikke er”, skriver Greimas (Greimas 1974:11-12) og opretter herved et ”her” versus ”andetsteds” (”ici” versus ”ailleurs”). Denne relative positionering, hvor begge steder har fået form, og dermed er ”betydende rum”, det vil for Greimas sige ikke ren udstrækning (ikke ”étendue”, men ”espace”), indebærer, at begge steder er ”noget”.¹⁸⁸

¹⁸⁷ Hume iagttager seks fænomener, bundtet i to gange tre: 1. Fænomener, der findes tæt på i tid eller rum opfattes på en mere kraftig måde end de fjerne. 2. Fjernelse i tid er mere virkningsfuld end fjernelse i rum. 3. Afstand i fortid har større virkning end afstand i fremtid. Under overskriften ”Mere om samme emne” redegør Hume for en modsat bevægelse: 1. Meget stor afstand øger vor værdsættelse af en genstand. 2. Afstand i tid har større virkning end afstand i rum. 3. Afstand i fortid har større virkning end afstand i fremtid. Midtvejs opsummerer Hume de seks fænomener: ”Således har vi redegjort for tre fænomener, der hver især synes ret så bemærkelsesværdige: hvorfor afstand svækker opfattelsen og lidenskab; hvorfor afstand i tid har en større virkning end afstand i rum; og hvorfor afstand i fortid igen har en større virkning end afstand i fremtid. Vi må nu betragte tre andre fænomener, som på sin vis synes at være modsætninger til disse: nemlig hvorfor en meget stor afstand øger vor beundring for og værdsættelse af en genstand; hvorfor en sådan afstand i tid øger dem mere end afstanden i rum; og hvorfor en afstand i fortid øger dem mere end en afstand i fremtid.” (op.cit.:22).

¹⁸⁸ Dette udgangspunkt står i modsætning til Augés (1995). Han opererer med ”sted” versus ”ikke-sted” (”lieu” versus ”non-lieu”) som teoretisk redskab, altså betydende versus tomme rum. Ikke-stederne peger han på som faktisk eksisterende derude i den empiriske verden, men herved afskærer han sig også fra muligheden for at sige noget om dem, andet end at de er negationer af betydende rum, idet de er klassificeret gennem ”ikke”. Samtidig med denne logiske afsnøring foretager han en teoretisk beskrivelse af, hvad dette begreb dækker over, nemlig de steder, hvor der ikke indgås sociale kontrakter (ibid.:94), og en empirisk udpegning af, hvor man finder det, nemlig i lufthavne, shoppingmalls og lignende (ibid.:94ff) (Se også Raahauge 2005b; Raahauge 2000a in Kvaale/Raahauge og Raahauge 2000b in Hansen/Raahauge, hvor Augé bruges og diskuteres). Denne teoretiske ikke-hed er ikke desto mindre svær at genfinde i konkrete rum eller beskrivelserne af dem, inklusive de empirisk forekommende rum, Augé udpeger. I dette arbejde har der ikke været nogen af slagsen, selv banegården har

Byplanlæggeren Paul Virilio behandler i sin "dromologi" et andet aspekt af denne diskussion, nemlig forholdet mellem bevægelse, afstand og rum, hvor bevægelse er det relativiserende aspekt, der betyder forskydninger mellem rumlige positioner, og også fornemmelsen af, at rummet skrumper og bliver uvirkeligt.¹⁸⁹ Denne forstærkelse af bevægelsesaspektet frem for rummet angår den ene side af Hume (dynamisk: bevægelse mellem rum og i tid), mens Greimas angår den anden (statisk: rum overfor rum).

Humes gennemgående idé om fjernelse og nærhed såvel som hans subjekt/"selv"-centre-rede positioneringssystem har relevans i vor sammenhæng, idet de opfattelser og værdisætninger, arbejdet har omhandlet, er blevet set fra et subjektivt standpunkt (fra et "selv"), nemlig beboernes, og har angået nærhed – fjernelse på forskellige måder. Endelig er Hume meningsfuld i denne felt, fordi han ikke blot opererer med konkret bevægelse og rum, men med de forestillinger ("opfattelse" og "værd sættelse"), som de forskellige afstande afstedkommer. Greimas markerer, som Kant gjorde det i indledningen, rammerne for rummet, det vil sige minimumsbetingelserne, der er af transcendent karakter: Rummet eksisterer på forhånd, kan

socialt liv, og i store shoppingområder, som Midtbyens brandscape, findes et transitært liv, som i modstrid med Augés hypotese implicerer intensivering af det sociale liv. Midt i denne kritik af Augés begreb om "non-place" må det for skams skyld nævnes, at jeg selv ved flere lejligheder har gjort brug af dette begreb, som har hjulpet til forståelse af flere empiriske problemstillinger. Det teoretiske problem ved negationstænkning står ikke til at ændre (stedstænkning har samme, men omvendte problem: *genius loci* som empirisk udsagn er interessant, som analytisk kategori absurd (Raahauge in press)). Den empiriske setting gør en forskel, tror jeg, set i retrospekt: de tidligere analyser, hvor jeg både har opereret med sted og ikke-sted (hvad jeg bevidst har holdt mig fra i nærværende arbejde) er foregået i forskellige "nedslagspunkter" i københavnsområdet. København, som byen tager sig ud set fra Rådhuspladsen (op.cit.), Taastrup Hovedgade (op.cit.) og Lyngby Hovedgade (op.cit.), var udgangspunktet, ikke en mere helhedsorienteret undersøgelse af rumopfattelser blandt mennesker, der bor et defineret sted, og færdes i ca. de samme omgivelser, som tilfældet er med Århus-felten. Desuden er der tiden til forskel: de tidligere undersøgelser har baseret sig på kortere feltarbejder, fra et døgn (med 32 studerende på skiftehold som feltarbejdere otte timer ad gangen) til kommen og gåen i området over et par måneder, men aldrig med overnatning og flere døgn i sammenhæng. Det nærværende arbejde omhandler set, sket og sagt under feltarbejde over en periode af mere end 8 måneder, hvoraf langt størsteparten af tiden var samlet i to feltperioder á ca. 3 1/2 måned. Der kan findes et problem af samme type som Augés hos Koolhaas i hans begreb om "den generiske by". Den almenhed, Koolhaas adresserer med dette begreb kan på et generaliseret niveau forekomme at være en præcis og korrekt beskrivelse; det generiske er blevet typisk for mange byer, de ligner hinanden stadigt mere udadtil og indadtil ser de stadigt mere ens ud: alle ligner de efterhånden byen, ikke hver sin byvision. På et mere konkret niveau er det dog en beskrivelse med modifikationer: byboerne danner forskel på forskel internt i deres kvarter, i forhold til andre kvarterer, i forhold til andre byer osv. Hvor der kan være en tendens mod generiske byer, hvad angår image udadtil (alle vil være forskellige på samme måde, nemlig ligesom Barcelona), er den svær at finde, hvad angår identitet indadtil (hverdagslivet genererer utallige forskelle). Det er samme problemfelt, Baudrillard beskriver i sin teori om Beaubourg-effekten: Hvor Kultur og Kunst imploderer, overtages feltet af socialt liv (i Baudrillards eksempel er der tale om turistliv) og dermed forskelssættelser. Det må tilføjes, at Koolhaas' begreb om generiske byer er mere interessant end Augés om ikke-steder. For det første betjener Koolhaas sig ikke af en simpel semantisk "ikke-hed" (dvs. fuld af indhold versus tomt for indhold), derimod opererer han med det entropisk orienterede almene i sit begreb om det generiske. For det andet interesserer "sted" ikke Koolhaas nær så meget som specificerede steder, fx "by", hvorved han allerede har sat en forskel, altså (autopolemisk) en modstand mod begrebet om forskelsløshed.

¹⁸⁹ "Où sommes-nous lorsque nous voyageons?", spørger Virilio som begyndelse på sin artikel "Véhiculaire" (Virilio 1993[1976]:243).

inddeles i mindre rum og er der, genstandene befinder sig, siger Kant. Der finder en vekslen sted mellem udstrækning (*étendue*, tomt og uden grænser) og rum (*espace*, betydende og afgrænset), altså de rum, der etableres i rummet, siger Greimas.

Inden for disse rammer er det så blevet overvejet gennem teksten (og nu med Hume), hvordan diverse rum etableres, opfattes, forskydes, værdsættes etc. på empirisk niveau, dvs. kontekstuel og opfattet fra en position, altså beboernes, og dvs. sociokulturelt. Hume skriver om adskillelse (dvs. forskelle i forhold til nærvær og afstand) og perception af fænomener som relativ til tid og rum, hvilket kombineret med ideen om sammenfiltrering giver redskaber til behandling af de århusianske rumopfattelser.

Disse redskaber til at forstå diverse rumopfattelser har forklaringskraft i forhold til virtuelle rum; de virtuelle rum er blevet præsenteret sporadisk undervejs, nu skal der med Hume fokuseres på dem, for derved også at udsige noget om opfattelser af de konkrete rum.

Virtuelle rum: Imellem murene

nteraktionen mellem det spatiale og det socio-kulturelle, der har været at finde i arbejdets skelnen mellem fysisk rum i forhold til tableauer og handlingsrammer, vil også være grundlaget for forståelsen af virtuelle rum. Virtuelle rum kan forstås som repræsentationer af rum (og fænomener i rum), der er parallelle, og ofte forskudte i tid eller

rum, men de er ikke nærværende, faktisk eksisterende som rum. Virtuelle rum er altså en metafor, ikke reelt eksisterende, samtidig er virtuelle rum metonymiske; konkret rum indgår i etableringen af virtuelt rum. Skønt ikke tilstede konkret er virtuelle rum ikke desto mindre en del af forestillingsuniverset, og de indvirker på handlingernes univers. Vi fjerner os med andre ord fra *det konkrete rum* for at behandle sociokulturelle *repræsentationer af rummet*.

Som skabt i de konkrete rums billede er virtuelle rum altså noget andet end konkrete rum, men noget, der mimer konkrete rum (som tv'ets fiktionsfilm), desuden fjerner de sig også fra de konkrete rum; gennem nogle virtuelle rum afsøges endog nye måder at begribe og repræsentere forskellige rum på (som visse nyere computerspil). Samtidig bliver de virtuelle rum mimet i de konkrete rum (fx gennem arkitektur). Der sker altså en bevægelse i forståelsen, repræsentationen og brugen af begge rum, og der sker en afsmitning mellem rummene, der går begge veje, fra konkret til virtuelt rum og omvendt, og den sker i forestillingen såvel som gennem brug.¹⁹⁰ Der vil blive skelnet mellem to former for virtuelle rum:

For det første de *tidlige virtuelle rum*, nemlig diverse *tableaurum*, der også virker som handlingsrammer, og som er baseret på rumopfattelser, der er fjerne i tid eller rum (guldalder-

¹⁹⁰ Om det parallelle tema forholdet mellem den forestillede og den reelle by, se i øvrigt "Antropolis" (Raahauge 2005a), hvor bl.a. forestillede, konstruerede, oplevelsesorienterede, logistiske, ritualiserede, visuelt orienterede og andre byer præsenteres, bl.a. filmbyer, der har smittet af på de konkrete byer.

tableauet, havsidetableauet, autenticitetstableauet, præsentabilitetsiscenesættelsen).¹⁹¹ Disse virtuelle rum findes i de konkrete rum som henvisninger til forestillinger om rum fra andre tider og steder. Det vil sige, at sådanne tableaurum implicerer afstand i tid eller rum.

For det andet de *senere virtuelle rum*, nemlig diverse *teknologisk producerede rum* (virtuelle rum produceret gennem tv, computer, telefon og mobiltelefon, ipod, walkman m.v.). Der er ikke tale om konkrete rum, men om strømme af lys og lyd, der genererer sociale rum, og som ændrer sociale vilkår for fysiske rum.¹⁹² Visuelle repræsentationer af konkrete rum kan fx findes i spejlet, i fotografiet eller i maleriet. Visuelle og auditive repræsentationer af konkrete rum kan fx findes på tv'et og på computeren (der dog også kan være blot visuel)¹⁹³. Det rent auditive rum virker anderledes. Fx etablerer mobiltelefonen zoner af privat rum, af og til endog intimt rum, omkring sin bruger. Sådanne zoner kan oprettes i offentlige rum såvel som andre steder. De virker kraftigt, hvilket kan aflæses af de små men tydelige reaktioner af irritation, sådanne mobiltelefonsamtaler kan give, især i lukkede rum som fx bussens.¹⁹⁴

¹⁹¹ Når de får betegnelsen "tidlige virtuelle rum", og om lidt modstilles "senere virtuelle rum", er det ikke for at indskrive en historicitet, der uddaterer den første kategori. Det er for at understrege det nye virtuelle rum, der er kommet til ved siden af de andre. Det nye er teknologisk fremstillet, de andre benytter sig af andre virtualitetsteknikker. Tiden er således indskrevet i de to begreber (tidlige/senere), men for at understrege den relative forskel i tid, og altså nyheden i de senere former, ikke for at gøre digitale skel.

¹⁹² Som Niels Fock bemærker i artiklen "Med Einstein i Australien" er der ikke langt fra rum konstrueret i rituelt øjemed til computergenererede rum (Fock 1994). Således gøres der under australske indvielsesritualer brug af lyd og lys, og herigennem "opbygges der et rituelt oplevelsesrum. Det bør måske ikke kaldes fiktivt her, men snarest et udtryk for virtuel virkelighed, hvor selvet – ligesom i moderne computerskabte rum – lader sig indgå i den konstruerede situation" (ibid.:9).

¹⁹³ Visuelle overfor auditive landskaber er tidligere blevet nævnt med umeda som eksempel på et folk, der lever i et landskab, som især aflæses auditivt. Der er oplagt store forskelle på rum med henholdsvis det visuelle og det auditives forrang, fx er der den forskel, at det visuelle kan erfares på én gang (i et blik), og altså i rum, mens det auditive erfares sekventielt (lyd for lyd) og altså over et tidsforløb. Denne skellen mellem tidsligt forløb og rumligt samtidighed er også Hume inde på, dog ikke i forbindelse med det auditive og det visuelle (op.cit.). Det auditives tidslighed skriver komponisten Karl Aage Rasmussen om i artiklen "Det tonale rum" (Rasmussen 1994). Disse sansernes forskellige vilkår har implikationer for etableringen og erfaringen af rum, som der ikke skal kommes yderligere ind på her.

¹⁹⁴ De kunstneriske gengivelser af landskaber gennem tiden har, som gennemgået, spillet en rolle for etableringen af guldalderlandskabet, og således spiller den ældre maleritradition indirekte en rolle i den århusianske empiri. De virtuelle rum, der produceres gennem kunstværker, spejle og andre ikke teknologisk baserede repræsentationer af den fysiske verden, vil ikke blive inddraget, idet der ikke er feltmateriale nok herom. Disse virtuelle rum er eksemplet på rent rumlige gengivelser, statisk og uden at hverken forløbet eller det auditive (der også forløber over tid) er involveret. Spejlet er stadig et vigtigt objekt, selvom Vidler mener, det er erstattet af skærmen. Vidler overvejer en ny subjektkonstruktion efter computerens komme. "Rather I am concerned to characterize, if not interpret, the peculiar kind of subject, the *I*, as Lacan would have it, that has been unconsciously constructed by its confrontation with a 'mirror' entirely different from that which faced the 1930s psychoanalyst and his child-subjects. This new mirror, which is more of a screen than a reflective surface, is, I believe, in the process of creating an imago that was hardly imaginable when Lacan first drafted his mirror stage talk in 1936" (Vidler 2000:245).

Kvarterets konkrete rum fordrer, at man bevæger sig med sin krop fra sted til sted, at man bevæger sig *i* rummet.¹⁹⁵ Samtidig kan den ene beboer, man lige har besøgt, ringe til den anden beboer, man skal hen at besøge, og derved gennem de af telefonen etablerede virtuelle rum hoppe *mellem* rummene. Disse to bevægelser konvergerer: når man når hen til næste vært, kan hun have talt med den tidligere og tale med en om det – eller lade være. De to bevægelsesformer og rumtyper findes altså side om side; e-mailen og telefonens undflyelse af vejen mellem A og B supplerer kroppens passeren gennem rummet. Den hurtige transport, de to virtuelle kanaler kan tilbyde, overgår i hastighed ethvert transportmiddel, der igen trumfer kroppens bevægelse ved egenkraft. Rummet svinder og skrumper allerede, mens vi befinder os ude i det, nemlig i det øjeblik hastige transportmidler tages i brug. Det skrumper endnu mere, når de endnu hurtigere virtuelle kommunikationslinier anvendes og annihilerer rummet mellem punkterne A og B, og ydermere undrager sig bevægelsen. Denne det oplevende eller værdsættende selvs hoppen mellem rummene uden kroppens medvirken finder også sted i andre og tidligere virtuelle rum, der når os ved forestillingens kraft, nemlig tableauerne, som henter andre tider og steder ind i vore konkrete rum.¹⁹⁶ Således er de virtuelle rum, tidlige som sene, indflettet i de konkrete, parallelt som afsmittende. Gennem denne tilgang til virtuelle rum søges konkrete og virtuelle rum begrebet som sammenvævede.¹⁹⁷ Også i den århusianske felt kan man tale om et simultanliv: de mange virtuelle og konkrete rum interfererer.

¹⁹⁵ Weiners tidligere nævnte fænomenologisk inspirerede analyse af foi folkets landskabsopfattelse angår blandt andet, hvorledes foi anvender dette kroppen-i-rummet-aspekt aktivt, idet de danser rummet (op.cit.).

¹⁹⁶ ”Hvem kender ikke fornemmelsen af at tankerne flyver friere når fødderne er løsrevet fra jorden; som toget, bussen eller flyet synes også tankerne at stryge ubesværet gennem landskabet. Det er afskåretheden fra de ting vi iagttager, mener de Certeau, der fremkalder vores indre fortællinger, som nok er uden for det iagttagede, men ikke uafhængige af det.” (Stender 2003:32). Sådan skriver antropologen Marie Stender i artiklen ”Under Jorden – Noter fra den parisiske metro”. Stender og de Certeaus overvejelser er af samme karakter som Humes: når selvet ikke er nær ved genstanden (fx er i landskabet), forandres dets indstilling til det; de Certeau siger, ”vi tilegner os det”, (ibid.), Hume, at vi beundrer det.

¹⁹⁷ Dette er i modsætning til filosofien Hubert Dreyfus, der i bogen ”Livet på nettet” (Dreyfus 2002) peger på, at livet på nettet vil sige et liv uden kroppen, og det har mange uheldige konsekvenser for mennesket. ”Tab af legemlighed vil [...] medføre tab af mulighed for at erkende relevans. [...] Uden engagement og nærvær kan vi ikke tilegne os færdigheder. [...] tab af håndterings- og tilpasningsevne [...] kan føre til tab af fornemmelse for menneskers og tings virkelighed. [...] Anonymiteten og trygheden i de virtuelle forpligtelser på nettet kan føre til et liv uden mening.” (ibid.:19). Disse fire tab er det, Dreyfus skriver om i sin bog om livet på nettet. Dreyfus har nok ret i, at det ville gå os ilde, hvis net-livet betød et kropsløst liv, men det gør det ikke, i al fald ikke for beboerne af de århusianske kvarterer.

Tableauer, handlingsrammer og tidlige virtuelle rum

ennem arbejdet er der blevet peget på forskellige tableaurum og handlingsrammer, der knytter sig til opfattelserne af de tre rumtyper. Tableaurummene har betydning for, hvordan beboerne forestiller sig og gebærder sig i pågældende konkrete rum:

Guldaldertableauet, der er knyttet til Skåde Bakkers landskab, har sin opkomst i 1700-tallets gryende urbanisering; i Skåde Bakker er dette en handlingsramme for ensom tilstedeværelse i naturen, beåndet nærvær, og en vis følelse af højstemthed. Samtidig foregår der sundhedsorienteret konditræning. *Havsidetableauet*, der er knyttet til Fedets landskab, har havet som sit afgørende fixpunkt, men det angår også det byggede, nemlig hvordan kvarteret forandrer sig og samtidig emmer af virketrang gennem nybygning og tilbygning; på Fedet er dette en handlingsramme for vitalitet, dynamik og afslappede former. Samtidig foregår der også her sundhedsorienteret konditræning. *Autenticitetstableauet* og brandscapet, der er knyttet til centrum, er del af en bevægelse gennem mange byer i disse år, nemlig byløft i form af både restaurering, nybyggeri og eventskabelse; i Midtbyen er dette en handlingsramme for oplevelsen af ælde, autenticitet, og forestillingen om Århus. Samtidig shoppes der. *Præsentabilitetsiscenesættelsen*, der er knyttet til husene, angår dobbeltheden af privatliv og en altid nærværende mulighed for, at det kan blive udstillet, hvorfor huset skal være præsentabelt også udenfor de egentlige repræsentationsrum; det er en handlingsramme for kontrol med det private for det tilfældes skyld, at det blev eksponeret for andre. Samtidig leves privatlivet.

Offentlighedsgrader: Opfattelse, værdsættelse og tidlige & senere virtuelle rum

om vi har set det, har disse opfattelser af landskab, centrum og hus betydning for pågældende rumtypes offentlighedsgrader, og som det ligeledes er blevet vist, over de tre rumtypes offentlighedsgrad indflydelse på kvarterets. I det følgende vil der blive knyttet forbindelse fra dette tema til Humes nærheds-fjernelse-system, som igen er forbundet til tableauerne, altså de tidlige virtuelle rum, såvel som til de senere virtuelle rum.

Disse virtuelle rum repræsenterer fortid, nutid og muligvis endda fremtid på forskellig måde, og de indvirker på offentlighedsgraderne i de konkrete rum, de knytter sig til eller findes i. Således vil der på falderebet både blive vist tilbage for at overveje, hvad vi har set, og vist frem for at overveje, hvorledes det kan perspektiveres.

Skåde Bakkers landskabelige guldalderetabelau bliver værdsat gennem henvisningen til en fjernelse i tid, nemlig til fortiden, til dengang da urbaniseringen endnu ikke var så fremskreden. Etableringen af dette landskabstableau blev ikke mulig før den fjernelse fra landet, den større by betød; det var først set fra byen, landet blev til et landskab. Samme urbanisering har gjort, at landskabet er blevet et ikke-produktivt rum, og i takt hermed er det blevet rum for vigtige forestillinger, om skønhed, stilhed, ånd, ensomhed, rekreation og om helbredelse gennem kontakt med landskabet. Denne etablering af landskabet som uproduktivt og særlig herligt er også medvirkende til den store kondibølge. Nu er skovene filtret ind i byen, afstanden findes ikke i rum, den findes imidlertid i tid (stadigt kraftigere efterhånden som tiden går); tableauet virker stadig, samtidig med, at nærheden i rum til centrum forstærker attraktionen. Lå kvarteret langt ude på landet, havde tableauet ikke samme effekt.

Fedets havsidetableau med det byggede som vigtig komponent bliver værdsat gennem henvisningen til en fjernelse i tid, nemlig til fremtiden, når kvarteret, der nu er på vej, står færdigt. Netop det igangværende giver forventninger. Den ikke-produktive side af tableauet, nemlig landskabet, udgjort af hav og strand, giver også her rum for forestillinger om skønhed, stilhed, ånd, ensomhed og for rekreation, socialt liv og kondi, mens den produktive side af tableauet, som udgøres af kvarterets matrikler, giver rum for forestillinger om fremgang, vel-

stand og virketrang. Også her er nærhed til centrum og det, at byen løber langs havet, blot en yderligere attraktion ved kvarteret, hvilket her som i Skåde Bakker afspejles i huspriserne.

Flere af beboerne pointerede, at de netop ikke tog deres mobiltelefon med, når de gik tur eller løb i landskaberne. De lod mobiltelefonen blive hjemme med den erklærede intention at slippe for den permanente tilstand af online med verden, af arbejde, årvågenhed og produktivitet, mange af dem lever med, og som de ønsker at give slip på for en stund ved at bevæge sig ud i landskaberne. Dette at være koblet af er således en væsentlig ressource ved landskaberne, en ressource, de kun kan besidde qua deres mangel på produktivitet. Landskaberne er desuden det af de undersøgte rum, der bedst kan forbindes med offentlighed i den klassiske forstand, at rummet er åbent for enhver, og ikke erobret af nogen. Det bliver i al fald ikke erobret i voldsom grad. Diverse småerobringer, som indvandreres grillselskaber og unges bål- & guitar-aftener bliver så meget desto tydeligere, eftersom landskabet ikke normalt erobres. I dette, det mest offentlige rum i byen, befinder mange sig alene og med intention om at vikle sig ud af relationer for en stund. Dog er sommerstranden rum for sociale relationer, ligesom stranden fungerer som boulevard, hvor man kan flanere og hilse på de forbipasserende. Afkoblingen fra resten af verden er muliggjort af landskabernes overflødighed, og offentligheden bruges dels til ensomhed dels til sociale relationer af mere uforpligtende karakter. I mange andre rum er der produktivt, kamp om og erobringer af territoriet, såvel situationelt som på mere permanent basis. Selv kvarteret lige bag havet med dets vitale tableau er straks mere privat end hav og strand, for det er de enkelte ejendomme og deres udtryk, virketrangen på Fedet angår. De to kvarterers para-private karakter adskiller sig således fra landskabernes offentlighed.

Centrums autenticitetstableau bliver værdsat gennem henvisningen til en fjernelse i tid, nemlig til fortiden, til Århus' tidligere historie, der er ganske udefineret, værdsættelsen har at gøre med repræsentationen af ælde som fænomen, ikke historisk præcision og heller ikke faktisk alder, idet mange af komponenterne til understregning af det gamle jo er nye.

I Midtbyen er der mange mobiltelefonsamtaler i gang, ligesom flere bærer walkmen og iPods; der er billboards og andre reklamer på husgavlene, og i butiksvinduerne er fantasmagorier udstillet, af og til inkluderende tv'er. Her er man koblet på og tilbydes mange og forskellige former for virtuelle rum. Her er der produktivt, aktivt, virksomt, af og til ligefrem hektisk midt i den shopping, der også fungerer rekreativt. Midtbyen kan forbindes med stadigt større privatisering. Merkantile markeringer af territorialerobringer kan findes

over alt i dette brandscape. Etablering af personlige privatrum gennem især mobiltelefon er også almindelig. Endelig etablerer det tidlige virtuelle rum, autenticitetstableauet, en privat-hed i den forstand, at Midtbyen nu er blevet opskrevet til bærer af en defineret kollektiv-identitet. Nu er Midtbyen blevet et rum, der tilhører og henviser til århusianerne. Den kollektive spejling af nygamle Århus har således også privatiserende effekter. Denne mangesidede privatisering af Midtbyen har at gøre med, at Midtbyen er et produktivt og virksomt rum, og privatiseringen gør bare rummet mere produktivt og dermed mere attraktivt at erobre som territorium. Her i det offentlige-men-private centrum færdes man i et flow af mennesker, og de fleste møder mange, de kender.

Husets præsenteringsiscenesættelse bliver opfattet på en særligt kraftig og livagtig måde, fordi det står i umiddelbar nærhed til det opfattende selv, beboerne. De gamle huse beundres særligt pga. deres henvisning til fortiden, og der står genstande i de fleste af husene, som beundres af samme grund: Også genstande, tableauer og stuer i gamle huse virker og værdsættes gennem fjernelse i tid mod fortid. Det er også en af grundene til, at ældre huse er mest attraktive. I hverdagens nære familieliv er det netop denne nærhed, der giver den kraftige opfattelse i gamle som nye omgivelser. Næsten alle huse er koblet op til Internet, e-mail osv. Computer, tv, telefon m.v. spiller en stor rolle for huset. Herigennem arbejder, chatter og aftaler man og skaber og vedligeholder sociale relationer. Som beskrevet er husets ellers så kontrollerede rum mere åbent for virtuelle strømme. Huset er på en gang rekreativt og produktivt. I disse private-og-repræsentative stuer foregår intenst rekreativt hverdagsliv i familien side om side med intens arbejdsom produktivitet. De nyere virtuelle strømme ind i huset indebærer både en ny form for offentlighed (som tv-aviser) og en mængde private rum (som hjemmesider). I begge tilfælde perforerer de husets singulære, private celle. Beboerne lever sammen i familiens intime kreds, der samtidig er ramme for større cirkler af sociale relationer. Denne dobbelthed af arbejde og fritid, offentlige strømme og private, repræsentative værelser og private, produktion og rekreation genfindes i privatliv- og repræsentationsliv-sammenfiltringen. De konkrete rum er altså på ingen måde offentlige, men både private og repræsentative. Huset er, som Midtbyen, et produktivt rum og dermed et attråværdigt territorium at erobre gennem senere virtuelle strømme som tidlige traditionelle iscenesættelser af interiør som facade.

Kvarteret opfattes på særlig kraftig og livagtig måde, fordi det står i umiddelbar nærhed til beboerne. Det værdsættes på grund af især landskabernes tableauer, men i dagligdagens

trummerum opstår den anden form for kvartersspecificitet, nemlig måden man er sammen på her, de sociale relationers karakter. Kvarteret er ikke noget stort mobiltelefonområde eller et rum, hvor andre af de senere virtuelle rum vinder indpas. Når man passerer gennem kvarteret, er man ofte på vej ind i et hus, der til overflod er koblet op, eller på tur mod landskabet, hvor pointen er at blive koblet af. Hvor kvarteret låner herlighed af sine landskaber, forlenes det med både privathed og repræsentation gennem sine huse. Husets privathedsfornemmelse virker altså stærkere ind på kvarteret som erobret territorium end landskabernes mere diffuse åbenhed og offentlighedskarakter. Det kvasi-offentlige, men også para-private er tydeligt at mærke, når man går i kvarteret uden mål og med, her kommer de fleste med et mål, de skal til hus eller skov og strand, og har man ingen destination, føles det forkert, simpelthen fordi man er den eneste, der forsøger sig som flaneur. Dermed mister kvarteret i praksis sin formelle egenskab af offentligt rum.¹⁹⁸

Adskillelser, sammenfiltringer og virtuelle rum

er har gennem teksten løbet en dobbelthed af adskillelse og sammenfiltrering. Denne dobbelthed vil afslutningsvis blive rekapituleret og perspektiveret, idet den bliver forbundet til diskussionen af virtuelle rum. Adskillelse og sammenfiltrering er blevet forstået som to principper, der manipulerer de samme elementer, men flytter dem i forskellig retning.¹⁹⁹

Adskillelsesprincippet har gjort det muligt at etablere kvartererne som særegne: her er det prægtige landskab, og havet og skoven betyder, at her ikke er forstad eller almindeligt boligkvarter. Dette er ikke citysprawl eller forstadslava. Det tidlige virtuelle rum, tableauet, gør det muligt at udpege kvarteret som særegent. Det samme er muligt, hvad centrum angår. Ved at pointere dets autentiske kvaliteter, der adskiller det fra en hvilken som helst anden bymidte, kan Midtbyen udpeges som særlig. Det tidlige virtuelle rum etablerer altså en

¹⁹⁸ Det repræsentative viser sig, når man ser på husene, der jo også gennem deres fysiske udtryk fungerer som repræsentation for deres ejere, eller med Lévi-Strauss: såvel hus som hele kvarteret legitimerer en ellers ustabil alliance.

¹⁹⁹ Der er naturligvis ingen sammenfiltrende eller adskillende agent; de to er gennem hele teksten blevet forstået som strukturerende principper.

platform, der gør det muligt at betragte Midtbyen som centrum for ikke bare en by som Århus, men byen Århus, bevidst tematiseret. Hvad huset angår, iscenesættes det gennem størrelse og stil, som Elias peger på, men også præsentabilitetsiscenesættelsen gør det muligt at adskille hus fra omverden, at kontrollere mennesker og objekters passage ud og ind.

Sammenfiltringsprincippet har gjort det muligt at samtænke landskabets tableauside og dets kondiside, det vil sige, det er muligt at skabe syntetiske landskaber som golfbanen eller en beboers egen syntese af løb og kontemplation en tidlig, ensom morgen. Landskabet har desuden fået det offentlige rums kvaliteter, bl.a. på grund af sin uproduktive status, hvilket også hænger sammen med, at der ikke er mange opkoblede mennesker her; her i det uproduktive er man rekreativ, ikke online. Centrums blanding af forestillinger om fællesskab og om byens ælde på den ene side og på den anden dets her og nu hverdag af brandscapets konsum, varedisplay og transitært liv filtreres ligeledes ind i hinanden, således, at privatiserende aspekter, der beror på såvel de tidlige som de senere virtuelle rum i området, danner baggrund for et både privat og offentligt, om end omstridt, territorium. Husets dobbelthed af privat repræsentation og repræsentativt privatliv er også filtret ind i og ud af hinanden i hverdagens gøren og laden. Her er en platform for et offentligt aspekt gennem nogle af de nyere virtuelle strømme, og privat gennem et stille og struktureret hverdagsliv. Filtergennembrud og fornemmelsen af tryk celle findes samtidig. Døbeltheden sætter således rammer, der gør det muligt at fortolke og bruge diverse rum og flydende.

Afslutning

raditionelle antropologiske redskaber som offentlig-privat-repræsentativ-distinktioner og betragtningsmåder som de komparative metoder er blevet anvendt til at søge at få indsigt i et felt, der traditionelt ikke har været antropologiens. Afslutningsvis vil dette felt blive rekapituleret, idet kvarteret kort bliver gennemgået syntetiserende og perspektiverende gennem overvejelser over, hvorledes de tre andre rumtyper forholder sig til kvarteret.

Kvarter og omgivelser

om vi har set det på mange måder gennem teksten, er kvarteret blevet kontekstualiseret af de øvrige rumtyper. Kvarter og landskab forholder sig til hinanden som to aspekter af det samme rum, byens og naturens aspekt flettet sammen (dvs. både-og). Som beskrevet er denne dobbelthed til stede på forskellig måde i de to kvarterer. I Skåde Bakker bor de i landskabet, på Fedet bor de foran landskabet.

Landskabet er den store ressource, hvad angår kvarterernes etablering af særegenhed, Kvarter og centrum er to forskellige og rumligt adskilte rum (dvs. enten-eller). Centrum er altså et andet rum, men dog et rum, der er med til at definere kvarteret: det er ikke centrum, men tæt på centrum, hvilket giver det særegenhed, og også suget af centrum, hvilket fratager det særegenhed. Kvarter og hus indgår i et mere intrikat forhold til hinanden: de er både forskellige rum og samme rum (dvs. både-og og enten-eller). Som adskilte og forskellige rum er det

tydeligt, hvornår man befinder sig i huset, hvornår i kvarteret i øvrigt, og samtidig er huset beliggende i kvarteret; når bortses fra infrastrukturen udgøres kvarteret af husene og deres matrikler. De tre rumtyper og de tilknyttede opfattelser indebærer altså tre vægtninger og tre veje til begribelse af Skåde Bakker og Fedet:

Landskabet gør de to kvarterer særegne, og landskabssiden ved området gør desuden, at der tilføjes offentligt rum til kvarterssiden. Gennem sit landskab bliver kvarteret således samlet om en egenidentitet indadtil, det bliver anderledes end andre kvarterer udadtil og det bliver knyttet til et offentligt rum. Centrum er alt det, de to kvarterer ikke er. Det er formelt offentligt rum, og desuden mangfoldigt i sin karakter og det hierarkisk vigtigste rum. Kvartererne virker i forhold til centrum kvasi-privat, homogent som boligkvarter for mennesker, der har meget tilfælles, og hierarkisk underordnet det centrum, der også suger betydning. Huset er blevet beskrevet som privat rum, repræsentativt rum og desuden en del af kvarteret. De to kvarterer bliver offentlige i forhold til husets privathed, det er klart, hvornår man er inde i privaten, hvornår ude i kvarteret. Kvartererne bliver også para-private, fordi de private huse virker territorieerobrende; fornemmelsen af privathed flyder ud i nabolaget. Kvarteret er desuden del af husets repræsentative potentialer. Således virker fornemmelsen af enten-eller, når det angår det private overfor det offentlige, mens forholdet af både-og har at gøre med såvel privat-offentlig som repræsentation. Kvarteret som bestående af huse og matrikler betyder, at de enkelte huse får betydning for hele kvarterets virkning, og således er ens nabolag også del af ens repræsentative potentialer.

Landskabernes herlighed, centrumets autenticitet og husets celle befinder sig alle i et spænd mellem kontrol og overgivelse; hvad der er adskilt flyder også sammen. Det er i dette felt af kontrolleret overgivelse, og med det vilkår, at beboerne har både kontrol over og mulighed for at bryde kodeks for deres eget liv, at det særegne kan etableres og vedligeholdes som vigtig figur, der på den ene side homogeniserer kvartererne indadtil (indre entropi), på den anden side adskiller kvartererne fra omverdenen (ydre forskelsdannelse).

Særegenhed & entropi

De uoverensstemmelser mellem forestilling og praksis, der har løbet gennem arbejdet, viser nogle af de vigtige værdier for de konkrete rum som for de sociokulturelle kontekster, de indgår i. Disse værdier er tit ophøjede i forestillingen, mere prosaiske i praksis. De forestilles og praktiseres gennem såvel adskillelse som sammenfiltrering, og de angår blandt andet offentlighed overfor privathed, og repræsentation overfor privathed. Gennem alle de måder, rummene opfattes, løber en figur, nemlig det særegne. De forskellige rum er attraktive både for forestillingen og i praksis for så vidt de er særegne.

Denne etablering af særegne rum har at gøre med en omstændighed, der kun antydningvis er blevet nævnt undervejs: forestillingen om entropi eller social uorden. Kobler man særegenhed som figur i Århus med entropibegrebet, kan man ane en meget generel forklaring på væsentligheden af den intime celle, det beåndede landskab, den nygamle midtby opmærksomhedsunddragelserne og traditionsopfindelserne: disse kulturelle betydningsdannelser og sociale processer kan forstås som måder at undgå entropi, afværge produktion af samfundsmæssig uorden, modvirke udligning af forskelle. Entropi og særegenhedsarbejde, ensgørelse og forskelsgørelse er blevet fundet i Århus, men det er en figur, der er af mere overordnet karakter. Der er tale om en århusiansk version af en generel mekanisme, og ligesom den generelle mekanisme har kunnet anvendes til at forstå Århus, kan Århuscasen måske give indsigt i den generelle mekanisme, der folder sig ud lokalt.

For så vidt rum bliver etableret som særegne og derigennem modvirker entropi, er der i dette særegenhedsarbejde en implicit forestilling om at være underlagt entropiens lov, om at alt udjævnes, med mindre der gøres noget, med mindre der bliver holdt på formerne. I praksis viser det sig umuligt at holde på formerne; de bliver filtret ind og ud af hinanden og der bliver handlet på måder, som ikke altid svarer til forestillingerne. Denne sammenblanding på praksisniveau har stor effekt; de adskilte og særegne kategorier flyder til dels sammen, løberens prosaiske gøremål, shopperens kærlighed til ting og sager, familiens ordentlige kamre og værelser medvirker til, at det særegne, der ellers definerer opfattelsen af landskab, Midtby og hus glattes ud, og filtreres ind i hinanden på ny. Sammenfiltreringernes dynamik modsvarer

adskillelsernes stasis, og de forskellige rums særegne kvalitet forskyder sig, balancerer og åbner for nye muligheder.

Disse forhold af entropi og særegenhed, og af forestilling og praksis er yderligere blevet forstået gennem brug af Descola. Landskabet (og den fysiske omgivelse i øvrigt) forstås som reservoir for henholdsvis ubegrænsede og begrænsede energier. Beboernes omgang med den fysiske omverden (det andet) og de sociale relationer (den anden) har lighedstræk, der kan formaliseres og generaliseres i en analytisk model, et skemata. Disse generaliserede ækvivalenser udspringer af de kosmologier, der ligger til grund for den sociale praksis: hvorvidt universet opfattes som reservoir for begrænsede eller ubegrænsede energier. Der er med andre ord forskel på, hvordan man gebærder sig i og tænker på de forskellige rumtyper, og det, der gør den store forskel, er om de lader sig forstå som gennem ideen om ubegrænsede ressourcer, eller ideen om begrænsede ressourcer. Det er kun rumtyper forbundet til ideen om begrænsede ressourcer, der er særegne og i fare for at smuldre. De andre er bare, vokser og gror og skal ikke beskyttes særligt.

Disse figurer kan konkluderende bruges til at vise, at der er forskel på, hvorledes landskab, centrum og hus rum opfattes, hvad angår energitab og energiophobning.²⁰⁰ Som gennemgået undervejs i arbejdet, er de zoner, der opfattes som *reservoir for ubegrænsede energier* typisk de produktive, nemlig arbejdszonerne (som ikke er inkluderet i dette arbejde), og desuden en både produktiv og rekreativ zone, nemlig *centrum*.²⁰¹ Forestillingen om reservoir for ubegrænsede energier kan forbinde sig til såvel Midtbyens transitære liv som områdets konsumorientering. I praksis lukker butikkerne, der er grænser for forbruget og man tager afsked med de mennesker, man mødes med, i praksis lukkes der for energien med mellemrum, men områdets forestillede kapaciteter er ubegrænsede, vækstorienterede. Også *huset* er underlagt en forestilling om at være reservoir for ubegrænsede energier; det analoge intime liv, der leves

²⁰⁰ Det er altså ikke intentionen med Descola at plædere, at århusianerne har fået en ny kosmologi, der konkurrerer med hvad de ellers tror på, og hvor de tilbyder eller overvejer energi i finite og infinite ressourceløb. Ideen er gennem Descola at vise, at der er systematiske forskelle på, hvordan de forskellige rumtyper bliver forstået, og at disse forskelle har at gøre med, om rumtyperne tænkes som produktive og med infinite ressourcer eller rekreative og med finite ressourcer. Der er tale om et basalt vilkår af vekslen mellem forskelle og ensbed, som findes i de måder, mennesker omgås rum såvel som hinanden. Mekanismen er analog til Max Webers (Weber 1993[1904/05]) fremskrivning af en sammenhæng mellem protestantismens etik og kapitalismens ånd: kapitalismen fik gode strukturelle vilkår med den protestantiske etik. Her som hos Weber går dette strukturerende princip på tværs, og pointen er, at måder at opfatte og bruge rum har en strukturel relation til, hvordan man opfatter disse specifikke rum på en meget generel måde, nemlig i forhold til det entropiske spørgsmål.

²⁰¹ Rekreation for shoppere, produktion for handelsstandsforeningen. Som nævnt tidligere opfattes konsum som del af produktionsuniverset.

her varer ved og udfolder sig, det holder ikke op eller tømmes for relationer. I praksis er ”time manageren” et digitaliserende aspekt af hjemmets liv, her er tiden delt op; de 24 timer levner x antal arbejdstimer, x antal timer til sport og institutionaliserede fritidsforhold, x antal til venner og familie og naboer, og desuden x antal til familien. Desuden er der jo det repræsentationelle element, som sætter privaten på stand by af og til. Der er altså *kamp om de begrænsede ressourcer i praksis*, selv om *forestillingen angår ubegrænsede ressourcer i centrum som hus*. De nyere *virtuelle rum* baserer sig ligeledes på en idé om *de ubegrænsede ressourcers reservoir*, world wide web er et eksempel herpå, men *i praksis er der begrænsninger*, bl.a. fordi pc-informationerne er på forhånd filtreret af spamfiltre m.v. og mere generelt, fordi brugerne anvender virtuelle rum målrettet og ikke formålsløst i alle retninger. Pc, telefon og tv bruges altså ikke eksplorativt, snarere som definerede redskaber.

Den eneste zone, der forestilles som *reservoir for begrænsede energier*, er *landskabet*. Det dyre, det attråværdige, det bedste findes i Skåde Bakker og på Fedet. Kvartererne kan vokse (som i skemataets reservoir af ubegrænset energi), med flere matrikler på samme jordstykke i Skåde Bakker eller lag på lag på Fedet. Ikke desto mindre bliver de attråværdige dele af kvarteret ved med at være begrænsede (som i skemataets reservoir af begrænset energi). Det rigtig fine boligkvarter ligger *kun* her: nærheden til by og attråværdigt landskab samtidig er et sjældent og begrænset gode. Virkningen af dette lille område af begrænsning er stor. Begrænsningen, der knytter sig til landskabet giver mulighed for at udtrykke statusforhold uden aktivt at tiltrække sig opmærksomhed: disse kvarterer kan kun være forstadsfrie zoner, fordi der er forstæder lige om hjørnet, og forstæder er, modsat landskaber, defineret af at være opfattet som *reservoir for ubegrænsede energier*, hvorfor de også kan gro og vokse. Denne forstadslava gør hverken fra eller til, hvad angår status i de her beskrevne særegne kvarterer.

Ud af Århus

alinowskis indledning til monografien "Argonauts of the Western Pacific" er, som nævnt, vidt berømt i antropologkredse. Hans indledende "Imagine" er hen imod afslutningen skiftet ud med en mindre følelsesladet trope: "We shall now put aside the magnifying glass of detailed examination and look from a distance at the subject of our inquiry, take in the whole institution [i.e. kularingen] with one glance, let it assume a definite shape before us" (Malinowski 1984 [1922]:509). Her er det også tid til at lægge

forstørrelsesglasset, denne hysterisk paranoide metode, væk og også stille den syntetiserende, opsummerende og konkluderende linse i skabet.

Forleden var jeg tilbage i Århus; byen var ikke min felt denne gang, men alligevel fik jeg den samme fornemmelse, da jeg trådte ud på perronen fra toget: skrækblandet nysgerrighed. Her skal du blive i mindst 100 dage, her skal du blande dig med mennesker, du ikke kender, her skal du forstå, hvad det handler om. Og du skal ikke hjem til dem, du kender, før tiden er gået. Da jeg havde rystet fornemmelsen af mig, blev jeg overvældet af en ny. Som Dumont (1978) skriver om sin ankomst til panare: "One never leaves the field, so to speak; one only enters and re-enters" (ibid:48).²⁰²

I de to kvarterer er det den eksplicitte hensigt at bevare såvel kvarterets udseende som de sociale relationer. Her i det ejerkontrollerede domæne leves livet bedst med fartdæmper, det er netop en af herlighedsværdierne. En anden herlighedsværdi er den relative usynlighed, diskretionen, der kan eksistere på et baggrundstæppe af synlighed, eftersom alle kender kvarterernes kvaliteter. Det er attraktive og kostbare goder, som man gerne betaler for. En sideeffekt ved de høje priser er, at kvartererne bliver ret ens beboet og altså yderligere får trægheden forstærket. De to kvarterer har hvert sit særkende, og de fungerer som relativt spatialt centrum for deres beboere. Beboerne bevæger sig meget omkring og kommer ofte i de samme dele af Århus, centrum som landskabelighed og hos hinanden. Man kunne spørge sig selv, om disse mennesker overhovedet bor i Århus. Selv svarer de fleste "både-og".

²⁰² Citatet indgår i denne sammenhæng: "When I try to recapture, in its lived thickness, that elsewhere and that past, I am constantly compelled to sidetrack and backtrack. Once more I am about to describe my entering into Panare culture; another entrance, another viewpoint. I can give several reasons for this. First, anthropological time is a duration and not a succession of instants, and it would be utterly trifling to follow, step by step, the actual sequence of events. Second, entering the field is probably the most dramatic and traumatic event, the most shocking one in that duration; its multiple facets are not immediately revealed, and its meanings appear only in retrospect. In addition, one never leaves the field, so to speak; one only enters and re-enters" (ibid.).

Litteratur

Allgreen-Ussing, Gregers, Lise Bek og Jens Schjerup Hansen (red.)

1996 Har de en æstetik? De kulturelle bevægelsers brug og formning af byens og landskabets rum. SBI-Byplanlægning 71. Hørsholm: Statens Byggeforskningsinstitut.

Anderson, Benedict

1985[1983] Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. London: Verso.

Appadurai, Arjun (red.)

1986 The Social Life of Things. Commodities in Cultural Perspective. Cambridge: Cambridge University Press.

Ardener, Edwin

1982 Social Anthropology, Language and Reality in Semantic Anthropology (David Parkin (red.)). London: Academic Press (ASA Monographs 22).

1989 The Voice of Prophecy and Other Essays (Malcolm Chapman (red.)). Oxford: Blackwell.

Ariès, Philippe

1982[1973] Barndommens Historie. København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck.

1982[1975] The Hour of Our Death. New York: Vintage Books.

Augé, Marc

1995[1992] Non-Places - Introduction to an Anthropology of Supermodernity. London & New York: Verso.

Basso & Feld (red.)

1996 Senses of Place. School of American Research Advanced Seminar Series. Santa Fe, New Mexico: Sar Press.

Bach-Nielsen, Carsten

1996 Paradishave eller Jammerdal? Vækkelsesbevægelserne og deres eftervirkning, pp.19-49 in: Har de en æstetik? Den kulturelle bevægelsers brug og formning af byens og landskabernes rum. (Gregers Allgreen-Ussing, Lise Bek og Jens Schjerup Hansen (red.)). SBI-byplanlægning 71. Hørsholm. Statens Byggeforskningsinstitut.

Barth, Fredrik

1969 Introduction, pp. 9-41 in: Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference (Frederik Barth (red.)). Bergen: Olso Universitetsforlaget.

Baudrillard, Jean

- 1982[1978] Beaubourg-virkningen. Implosion og afskrækkelse, pp. 73-89 in: Oktober 1982 (Stig Brøgger, Hein Heinsen og Albert Mertz (red.)). København: Det kongelige danske Kunstakademi.
- 1984[1978] I det tavse flertals skygge, pp. 30-73 in: Implosion og Forførelse. Jean Baudrillard og Mario Perniola (Stig Brøgger, Else Marie Bukdahl, Hein Heinsen og Albert Mertz (red.)). København: Det kongelige danske Kunstakademi.
- 1988[1981] Simulacra and simulations, pp. 166-185 in: Jean Baudrillard. Selected Writings (Mark Poster (red.)). Oxford: Blackwell Publishers & Polity Press.
- 1993[1976] Symbolic Exchange and Death. Theory, Culture & Society. Thousand Oaks, California: Sage Publications.

Bech-Danielsen, Claus

- 1996 Byøkologiens æstetik, pp. 117-131 in: Har de en æstetik? Den kulturelle bevægelses brug og formning af byens og landskabernes rum (Gregers Allgreen-Ussing, Lise Bek og Jens Schjerup Hansen (red.)). SBI-byplanlægning 71. Hørsholm. Statens Byggeforskningsinstitut.

Bech-Danielsen, Ole Michael Jensen, Hans Kiib & Gitte Marling (red.)

- 2004 Urban Lifescape. Byrum, Livsstil, Forbrug / Urban Lifescape. Space, Lifestyle, Consumption. Aalborg: Aalborg University Press.

Benjamin, Walter

- 1978[1927] Paris: Capital of the Nineteenth Century, pp. 46-57 in: Reflections: Essays, Aphorism, Autobiographical Writing. New York: Harcourt Brace and Company.
- 1998 Kulturkritiske Essays (Peter Madsen (red.)). I serien Moderne Tænkere. København: Gyldendal.

Bek, Lise

- 1983 Arkitektur og Livsmønster. København: Borgen.

Bek, Lise & Henrik Oxvig

- 1997 Rumanalyser. Århus: Fonden til udgivelse af Arkitekturtidsskrift **B**.

Benjamin, Walter

- 1978[1927] Paris. Capital of the Nineteenth Century, pp. 46-57 in: Reflections, Essays, Aphorisms, Autobiographical Writing. New York: Harcourt Brace and Company.

Bourdieu, Pierre

- 1977[1972] Outline of a Theory of Practice. Cambridge Studies in Social and Cultural Anthropology. Cambridge: Cambridge University Press.
- 1995[1979] Distinktionen: En sociologisk kritik af dømmekraften. Frederiksberg: Det lille forlag.
- 2005 The Social Structures of the Economy. Cambridge: Polity Press.

Bourne, L. S.

- 1996 Reinventing the Suburbs: Old Myths and New Realities, Chapter 2 in: Progress In Planning vol. 46: 163-184.

Boyarin, Jonathan (red.)

- 1994 Remapping Memory. The Politics of TimeSpace. Minneapolis & London: University of Minnesota Press.

Braudel, Fernand

1972-1973 The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II. 2 vols. Collins.

Brueggemann, Robert

2006 How Sprawl Got a Bad Name. In The American Enterprise Online. Politics, Business, and Culture. Onlineartikel: http://www.taemag.com/issues/articleID.19175/article_detail.asp. (Internetadresse sidst besøgt den 31. juli 2006).

Bruner, Edward M.

1994 Abraham Lincoln as Authentic Reproduction: A Critique of Postmodernism. American Anthropologist, vol. 96:397-415.

Brøgger, Stig

1977 Havekunst. Lyngby: Sophienholm.

Bukdahl, Else Marie

1984 Blændværker i Kunsten og Samfundet, pp. 91-111 in: Spejl og Labyrinth (Stig Brøgger (red.)). Lyngby: Sophienholm.

Carbone, Claudia & Claus Peder Pedersen

2005 HBY. Byer I: Abomey – Mumbai. Tidsskriftet Antropologi vol. 47:43-57.

Careri, Francesco

2002 Walkscapes. El andar como practica estética / Walking as an Aesthetic Practice. Land&ScapeSeries. Barcelona: GG/Editorial Gustavo Gili.

Carsten, Janet & Stephen Hugh-Jones (red.)

1995 About the House. Lévi-Strauss and Beyond. Cambridge: Cambridge University Press.

Carsten, Janet & Stephen Hugh-Jones

1995 Introduction, pp. 1-47 in: About the House. Lévi-Strauss and Beyond. (Janet Carsten & Stephen Hugh-Jones (red.)) Cambridge: Cambridge University Press.

de Certeau, Michel

2002 The Practice of Everyday Life. Berkeley: University of California Press.

Chaney, David

1996 Authenticity and Suburbia, Chapter 8, pp. 140-151 in: Imagining Cities. Scripts, Signs, Memory. (Sallie Westwood & John Williams (red.)). London & New York: Routledge.

Clastres, Pierre

1974 La Société contre l'État. Recherches d'anthropologie Politique. Collection "Critique". Paris: Les Éditions de Minuit.

Clifford, James

1988a On Ethnographic Authority, pp. 21-55 in: *The Predicament of Culture. Twentieth-Century Ethnography, Literature, and Art*. Cambridge, Massachusetts & London, England: Harvard University Press.

1988b *The Predicament of Culture. Twentieth-Century Ethnography, Literature, and Art*. Cambridge, Massachusetts & London, England: Harvard University Press.

Crapanzano, Vincent

1980 *Tuhami. Portrait of a Moroccan*. Chicago & London: The University of Chicago Press.

Cronon W.

1991 *Nature's Metropolis: Chicago and the Great West*. New York: W. W. Norton.

Daugaard, Morten

2001 Selskabelighed eller socialisering, pp. 13-21 in: *Byens bolig. Rum i tiden* (Birgit Skovfoged Østergaard, Karen Zahle, Peder dueland Mortensen & Claus Bech-Danielsen (red.)). København: Statens Byggeforskningsinstitut & Kunstakademiets Arkitektskole.

Deleuze, Gilles

1993[1988] *The Fold. Leibniz and the Baroque* (Foreword & Translation by Tom Conley). London: The Athlone Press.

Descola, Philippe

1992 *Societies of Nature and the Nature of Societies*. Chapter 5, pp. 107-126 in: *Conceptualizing Society* (Adam Kuper (red.)). London: Routledge.

Diamond, Jared

1997 *Guns, Germs, and Steel. The Fates of Human Societies*. W. W. Norton: New York.

Dorst, John D

1989 *The Written Suburb. An American Site, an Ethnographic Dilemma*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Douglas, Mary

1996a *Bad Taste in Furnishing*, pp. 50-77 in: *Thought Styles. Critical Essays on Good Taste*. London: Sage Publications.

1996b *Thought Styles. Critical Essays on Good Taste*. London: Sage Publications.

Doyle, Conan

1944[1902] *Baskervilles hund*. Oversat af Iver Gade efter *The Hound of the Baskervilles*. København: Gyldendal.

Dragsbo, Peter

1996 *De nye boligbevægelser 1900-1920 – politik og æstetik*, pp. 87-101 in: *Har de en æstetik? De kulturelle bevægelsers brug og formning af byens og landskabets rum*. (Gregers Allgreen-Ussing, Lise Bek og Jens Schjerup Hansen (red.)). SBI-Byplanlægning 71. Hørsholm: Statens Byggeforskningsinstitut.

Dresch, P.

1988 Segmentation: It's Roots in Arabia and its Flowering Elsewhere. *Cultural Anthropology* vol. 3(1):50-67.

Dreyfus, Hubert L.

2001 *On the Internet*. Florence, KY, USA: Routledge.

du Boulay, Juliet & Rory Williams

1984 Collecting Life Histories, pp. 247-257 in: *Ethnographic Research. A Guide to General Conduct*. (R. F. Ellen (red.)). London, San Diego & New York: Academic Press.

Dumont, Jean-Paul

1978 *The Headman and I. Ambiguity and Ambivalence in the Fieldworking Experience*. Austin: University of Texas Press.

Durkheim, Émile

2000 [1902/1930] *Om den sociale arbejdsdeling*. København: Hans Reitzels Forlag.

Durkheim, Émile & Mauss, Marcel

1969 [1903] *Primitive Classification*. Chicago: Chicago University Press.

Eco, Umberto & Thomas A Sebeok (red.)

1988[1983] *The Sign of the Three*. Dupin, Holmes, Peirce. Bloomington: Indiana Univeristy Press.

Elias, Norbert

1983a[1969] *Die Höfische Gesellschaft. Untersuchungen zur Soziologie des Königtums und der höfischen Aristokratie*. Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft (STW) 423. Suhrkamp Taschenbuch Verlag.

1983b[1969] *Wohnstrukturen als Anzeiger gesellschaftlicher Strukturen. Kapitel III*, pp. 68-102 in: *Die Höfische Gesellschaft. Untersuchungen zur Soziologie des Königtums und der höfischen Aristokratie*. Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft (STW) 423. Suhrkamp Taschenbuch Verlag.

Evans-Pritchard, E.E.

1940 *The Nuer*. Oxford: Clarendon.

1951 *Social Anthropology*. London: Cohen & West.

1969 Introduction, pp. v-x in: *The Gift. Forms and Functions of Exchange in Archaic Societies* (by Marcel Mauss). London and Henley: Routledge & Kegan Paul.

1976[1937] *Witchcraft, Oracles, and Magic among the Azande*. Oxford: Oxford University Press.

Ferguson James & Akhil Gupta (red.)

1997 *Culture, Power, Place*. Durham: Duke University Press.

Fink, Hans

1992 *Om grænsers måde at være grænser på*, pp. 9-31 in: *Grænser. Kulturstudier 15*. Center for Kulturforskning. Århus: Aarhus Universitetsforlag.

Fitter, Chris

1995 Poetry, Space, Landscape – Toward a New Theory. Literature, Culture, Theory 13 (Richard Macksey & Michael Sprinker (gen. red.)). Cambridge: Cambridge University Press.

Florida, Richard

2002 The Rise of the Creative Class. And how it's transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life. Basic Books.

Fock, Niels

1963 Waiwai: Religion and Society of an Amazonian Tribe. København: The National Museum

1986 Et sted i skoven. En verden. Et univers. Jordens Folk, årg. 21(2):61-69.

1991 Fisk i klassifikationen. Om tings form og stil. Ordentlige ting. Tidsskriftet Antropologi vol. 21/22:45-55.

1994 Med Einstein i Australien. Rummet i etnografisk belysning. Rum. Tidsskriftet Antropologi vol. 30:5-15.

Folsach, Kjeld

1982 Maleren og byen – Omkring et motiv og dets historie i Danmark, pp. 6-38 in: Bybilledet. (Stig Brøgger (red.)). Lyngby. Sophienholm.

Freud, Sigmund

1998[1919] Det Uhyggelige. Oversat af Hans Christian Fink. Med efterskrifter af Niels Otto Steen og Steen Visholm. København: Rævens Sorte Bibliotek.

Gable, Eric & Richard Handler

2002[1996] After Authenticity at an American Heritage Site. Part VI, Spatial Tactics, Chapter 19. pp. 371-387 in: The Anthropology of Space and Place. Locating Culture (Setha M. Low & Denise Lawrence-Zúñiga (red.)). Blackwell Readers in Anthropology. Oxford: Blackwell Publishers.

Geertz, Clifford

1988 Works and Lives. The Anthropologist as Author. Stanford, California: Stanford University Press.

1993a[1973] Deep Play: Notes on the Balinese Cockfight. Chapter 15, pp. 412-455 in: The Interpretation of Cultures. London: Fontana Press.

1993b [1973] Thick Description. Towards an Interpretive Theory of Culture. Chapter 1, pp. 3-33 in: The Interpretation of Cultures. London: Fontana Press.

Gell, Alfred

1995 The Language of the Forest: Landscape and Phonological Iconism in Umeda. Chapter 10, pp.

323-255 in: The Anthropology of Landscape – Perspectives on Place and Space. (Eric Hirsch & Micheal O'Hanlon (red.)). Oxford Studies in Social and Cultural Anthropology. Cultural Forms. Oxford: Clarendon Press.

Gennep, Arnold van

1977[1909] The Rites of Passage. London: Trowbridge and Esher.

Gilsenan, Michael

1982 Afterword: A Way of Walking, pp. 269-274 in: Recognizing Islam. London & Canberra: Croom Helm.

Green, Nicholas

1995 Looking at the Landscape: Class Formation and the Visual. Chapter 2, pp. 31-43 in: The Anthropology of Landscape – Perspectives on Place and Space. (Eric Hirsch & Micheal O'Hanlon (red.)). Oxford Studies in Social and Cultural Anthropology. Cultural Forms. Oxford: Clarendon Press.

Greimas, Algirdas Julien

1990[1974] Toward a Topological Semiotic. Chapter 7, pp. 139-160 in: The Social Sciences. A Semiotic View. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Gullestad, Marianne et al. (red.)

1999 Antropologiens muligheder og metoder i eget samfund. Oplæg fra Dansk Etnografisk Forenings Årsmøde. Århus: Dansk Etnografisk Forening.

Hansen, Katja Øder & Kirsten Marie Raahauge

2000 Sted og transit i Taastrup – Køgevej og omegn i antropologisk belysning. Arkitektskolen, Det kongelige danske Kunstakademi, København.

2001 Lyngby og omegn i antropologisk belysning. Arkitektskolen, Det kongelige danske Kunstakademi, København.

Hansen, Nils Gunder

1998 Forord, pp. 7-19 in: Georg Simmel. Hvordan er samfundet muligt? Udvalgte sociologiske skrifter (Nils Gunder Hansen (red.)). I serien: Moderne Tænkere. København: Gyldendal.

Harbsmeier, Michael

1994 Wilde Völkerkunde. Andere Welten in deutschen Reiseberichten der Frühen Neuzeit. Historische Studien Band 12. Frankfurt & New York: Campus Verlag.

Harris, Marvin

1996[1966] The Cultural Ecology of India's Sacred Cattle. Chapter 22, pp. 282-296 in: Anthropological Theory – An Introductory History (R. Jon McGee & Richard L. Warms (red.)). Mountain View, California, London & Toronto: Mayfield Publishing Company.

Hartnack, Justus

1966 Indledning, pp. 9-59 in: Kant (Justus Hartnack & Johannes Sløk (red.)). København: Berlingskes forlag.

Harvey, D.

1989 The Condition of Postmodernity: An Enquiry into the Origins of Cultural Change. Oxford: Basil Blackwell.

Hasager, Ulla

1991 Kulturel Identitet i global historisk sammenhæng – mod en metode til studium af identitet. Specialerække nr. 42. Institut for Antropologi, Københavns Universitet. København.

Hastrup, Kirsten

1980 Etnografisk Grundbog. København: Gyldendal.

1988 Kulturbegrebet som analytisk begreb, pp. 120-140 in: Kulturbegrebets kulturhistorie (Hans Hauge & Henrik Horstbøll (red.)). Kulturstudier 1. Center for Kulturforskning. Århus: Aarhus Universitetsforlag.

1989 Kultur som analytisk begreb, pp. 10-21 in: Kulturanalyse – fortolkningens forløb i antropologien (Kirsten Hastrup & Kirsten Ramløv (red.)). København: Akademisk Forlag.

1990 Island of Anthropology. Studies in past and Present Iceland. Odense: Odense Universitetsforlag.

1992 Det antropologiske projekt. Om forbløffelse. Gyldendal Intro (Inge Dam og Jan Teuber (red.)). København: Gyldendal.

1995 A Passage to Anthropology. Between Experience and Theory. London & New York: Routledge.

1998 A Place Apart. An Anthropological Study of the Icelandic World. Oxford: Clarendon Press.

1999 Rummets poesi, pp. 288-292 in: Viljen til Viden. En humanistisk grundbog. København: Gyldendal.

2004a Introduktion – Antropologiens vendinger, pp. 9-31 in: Viden om verden. En grundbog i antropologisk analyse (Kirsten Hastrup (red.)). København: Hans Reitzels Forlag.

2004b Kultur – Det fleksible Fællesskab. Århus: Aarhus Universitetsforlag.

2004c Refleksion – Vidensbegreber og videnskab, pp. 409-427 in: Viden om verden. En grundbog i antropologisk analyse (Kirsten Hastrup (red.)). København: Hans Reitzels Forlag.

Hatch, Elvin

1973 Theories of Man and Culture. New York: Columbia University Press.

Hemmersam, Peter, Tom Nielsen & Boris Brorman Jensen

Århus – Las Vegas. Arkitekturgalleriet 18, Dansk Arkitekturcenter 2000-05-31.

Herzfeld, Michael,

2003[1991] A Place in History. Social and Monumental Time in a Cretan Town, part VI, spatial tectics, Chapter 18, pp 363-370 in: The Anthropology of Place and Space – Locating Culture. (Setha M. Low & Denise Lawrence de Zúñiga (red.)) Blackwell Readers in Anthropology 4. Oxford: Blackwell Publishing.

Hirsch, Eric & Michael O'Hanlon (red.)

1995 The Anthropology of Landscape – Perspectives on Place and Space. Oxford Studies in Social and Cultural Anthropology. Cultural Forms. Oxford: Clarendon Press.

Hirsch, Eric

1995 Introduction. Landscape between Space and Place. Chapter 1, pp. 1-31 in: The Anthropology of Landscape – Perspectives on Place and Space. (Eric Hirsch & Micheal O'Hanlon (red.)). Oxford Studies in Social and Cultural Anthropology. Cultural Forms. Oxford: Clarendon Press.

Hobsbawm, Eric & Terence Ranger

1984 The Invention of Tradition. Cambridge: Cambridge University Press.

Hoffmann, E. T. A.

1954[1815] Sandmanden [Der Sandmann], pp. 42-70 in: Halvtreds Mesterfortællinger (Jens Kruuse & Ole Storm (red.)). København: Det Schønbergske Forlag.

Hornborg, Alf

1990 Highland and Lowland Conceptions of Social Space in South America: Some Ethnoarchaeological Affinities. *Folk* vol. 32:61-92.

Howard, Ebenezer

1985[1898] *Garden Cities of To-Morrow*. Attic.

Hume, David

1990[1739] Om umiddelbar nærhed og afstand i rum og tid, pp. 17-31 in: *Billedets onde ånd* (Stig Brøgger (red.)). [oversat af Kasper Nefer Olsen efter *A Treatise of Human Nature*; Book II, Part III, Sections VII & VIII]. København: Det kongelige Danske Kunstakademis Billedkunstskoler.

Humphrey, Caroline

1995 Chiefly and Shamanist Landscapes in Mongolia. Chapter 6, pp: 135-163 in: *The Anthropology of Landscape – Perspectives on Place and Space*. (Eric Hirsch & Micheal O'Hanlon (red.)). Oxford Studies in Social and Cultural Anthropology. Cultural Forms. Oxford: Clarendon Press.

Hørsted, Kathrine Krøijer

2005 Hus og Handling. En analyse af udveksling og betydningsdannelse blandt tibetanere i en landsby i Det Autonome Tibetanske Præfektur Dechen. Specialerække nr. 364. Institut for Antropologi, Københavns Universitet.

Ingold, Tim

2000 *The Perception of the Environment. Essays in Livelihood, Dwelling and Skill*. London: Routledge.

Isbell, Billie Jean

1985 The Metaphoric Process: "From Culture to Nature and Back Again", pp. 285-315 in: *Animal Myths and Metaphors in South America* (Gary Urton (red.)). Salt Lake City: University of Utah Press.

James, Henry

1966[1898] *The Turn of the Screw*. A Norton Critical Edition. New York & London: W W Norton & Company.

James, William

1994 Hvad pragmatisme betyder. In: *Det videnskabelige perspektiv* (Lars-Henrik Schmidt (red.)). København: Akademisk Forlag.

Kan, Sergei

1986 The 19th-Century Tlingit Potlatch: A new Perspective, pp. 191-212 in: *American Ethnologist*, vol. 13, no 2 (May 1986).

Kant, Emmanuel

1966a[1782] Kritik af den rene fornuft og Transcendental Elementarlære, pp. 59-81 og 81-187 in: Kant (Justus Hartnack & Johannes Sløk (red.)). København: Berlingskes Forlag.

1966b[1782] Om Rummet, pp. 85-90 in Kant (Justus Hartnack & Johannes Sløk (red.)). Transcendental Elementarlære. København: Berlingske Forlag.

Kaspersen, Lars Bo

1995 Anthony Giddens – Introduktion til en samfundsteoretiker. København: Hans Reitzels Forlag.

Knudsen, Anne

1989a Korsika. En Ø i Historien. København: Basilisk.

1989b Når verden er anderledes. Korsikanske Utroligheder, pp. 165-85 in: Feltarbejde. Oplevelse og Metode i Etnografien (Kirsten Hastrup & Kirsten Ramløv (red.)). København: Akademisk Forlag.

1990 En Københavnerskole? Det virkelige liv. Stofskifte, Tidsskrift for Antropologi vol. 20:5-23.

1995 Mercedes-Modellen. Feltarbejde blandt de ueksotiske. Metode. Tidsskriftet Antropologi vol. 31:19-26.

Knudstrup, Mary-Ann

1999 Typologi over bebyggelsesplanter, pp. 67-79 in: Byøkologisk velfærdsudvikling. Livsstil, arkitektur og ressourcekredsløb (Ole Michael Jensen og Claus Bech-Danielsen (red.)). Ålborg Universitet/Statens Byggeforskningsinstitut. Ålborg: Ålborg Universitetsforlag.

Koolhaas, Rem

2003 Wired. Koolworld. Guest Editor Rem Koolhaas Presents the Ultimate Atlas for the 21st Century. June 2003.

1995a Small, Medium, Large, Extra-Large. Office for Metropolitan Architecture. Rotterdam: 010 Publishers.

1995b The Generic City, Guide 1994, pp. 1238-1770 in: Small, Medium, Large, Extra-Large. Office for Metropolitan Architecture. Rotterdam: 010 Publishers.

Kraks kort over Århus og Omegn 2001.

Kvaale, Katja

2004 Tradition. Det oprindeliges modernisering. Kapitel 15, pp.303-327 in: Viden om verden. En grundbog i antropologisk analyse. (Kirsten Hastrup (red.)). København: Hans Reitzels Forlag.

Kvaale, Katja & Kirsten Marie Raahauge

2000 Et døgn på Rådhuspladsen – Københavns Rådhusplads i antropologisk belysning. København: Det kongelige danske Kunstakademi, Arkitektskolen.

Kvorning, Jens

1994 Pladsen som byens organiserende element, pp. 58-79 in: Byens Pladser (Martin Zerlang (red.)). Center for Urbanitet og Æstetik. København: Borgen.

Lakoff, George & Mark Johnson

1980 Metaphors we Live by. Chicago: Chicago University Press.

Larsen, Svend Erik

1992 Gadens Rum – Byens Grænse pp. 104-33 in: Grænser (Frederik Stjernfelt og Anders Troelsen (red.)). Kulturstudier 15. Center for Kulturforskning. Århus: Aarhus Universitetsforlag.

Lauring, Palle

2000a De islandske sagaer, pp. 9-21 in: Islandske Sagaer. København: Forlaget Sesam.

2000b Njals Sage, pp. 21-170 in: Islandske Sagaer. København: Forlaget Sesam.

Leibniz Gottfried Wilhelm

1998[1714] Monadologie. Philipp Reclam jun. GmbH & Co. Stuttgart. Universal-Bibliothek Nr. 7853. Ditzingen: Reclam.

Le Roy Ladurie

1979[1975] Montaillou. The Promised Land of Error. New York: Vintage Books.

Lévi-Strauss, Claude

1950 Introduction à l'oeuvre Marcel Mauss. In: Marcel Mauss: Sociologie et anthropologie. Paris: Presses Universitaires de France.

1958 Histoire et Ethnologie, pp. 3-37 in: Anthropologie Structurale. Chapitre Premier. – Introduction. (Bd. I). Paris: Librairie Plon.

1961 Entretiens avec Claude Lévi-Strauss. (C. Charbonnier (red.)). Paris 1961: 10-18.

1969[1962] Den vilde tanke. På dansk ved Hans Peter Lund. København: Gyldendal.

1983[1979] The Way of the Masks. Seattle: University of Washington Press.

1994[1962] Den vilde tanke. I serien Moderne Tænkere. København: Gyldendal

Le Wita, Béatrix

1994[1988] French Bourgeois Culture. Cambridge: Fondation de la Maison des Sciences de l'Homme and Cambridge University Press.

Lii, Ding-Tzann

1998 Social Spaces and Public Life: A Structural Origin. Theory, Culture & Society. Explorations in Critical Social Sciences. Vol. 15(2):115-137.

Low, Setha M. & Denise Lawrence de Zúñiga (red.)

2003 The Anthropology of Place and Space – Locating Culture. Blackwell Readers in Anthropology 4. Oxford: Blackwell Publishing.

Löfgren, Orvar

2003[1984] The Sweetness of Home: Class, Culture and Family Life in Sweden. Part 6, Gendered Space. Chapter 6, pp. 142-160 in: The Anthropology of Place and Space – Locating Culture. (Setha M. Low & Denise Lawrence de Zúñiga (red.)) Blackwell Readers in Anthropology 4. Oxford: Blackwell Publishing.

MacCracken, Grant

1989 Homeyness. A Cultural Account of One Constellation of Consumer Goods and Meanings, pp. 168-183 in: Interpretive Consumer Research (Elizabeth C Hirschman (red.)). Provo, UT: Association for Consumer Research.

Madsen, Henriette

2003 Mit hjem er min borg, Weekendavisen 3. januar 2003, 2. sektion, Kultur, p. 9.

Madsen, Henrik

1994 Der må være en kant. En diskussion af forskellige opfattelser af rum og virkelighed i lyset af Kants teori om rummet. Rum, Tidsskriftet Antropologi vol. 30:15-27.

Madsen, Peter

1998 Kunst, teknik, politik – indledning, pp. 7-19 in: Walter Benjamin. Kulturkritiske Essays. (Peter Madsen (red.)). I serien: Moderne Tænkere. København: Gyldendal.

Malinowski, Bronislaw

1984[1922] Argonauts of the Western Pacific – An Account of Native Enterprise and Adventure in the Archipelagoes of Melanesian New Guinea. Prospect Heights, Illinois: Waveland Press.

Mann, Thomas

1981[1901] Buddenbrook. Verfall einer Familie. Frankfurt am Main: S. Fischer.

1989[1924] Trolddomsbjerg. [Der Zauberberg]. København: Gyldendal

Marcus, George E & Fernando Mascarenhas

2005 Ocasiao. The Marquis and the Anthropologist. A Collaboration. Walnut Creek, CA: AltaMira Press.

Mauss, Marcel

1954[1923-24] The Gift. Forms and Functions of Exchange in Archaic Societies. London and Henley: Routledge & Kegan Paul.

2000[1923-24] Gaven – Gaveudvekslingens form og logik i arkaiske samfund. København: Spektrum.

2001[1902/1950] A General Theory of Magic. Routledge Classics. London & New York: Routledge.

Melhuish, Clare

1996a Editorial: Why Anthropology? in: Architecture & Anthropology. (Clare Melhuish (red.)).

Architectural Design Profile No 124: 7-9.

1996b Pierre d'Avoine Architects. The Invisible House, Acton, London, in: Architecture & Anthropology. (Clare Melhuish (red.)). Architectural Design Profile No 124: 66-70.

Melhuish, Clare (red.)

1996 Architecture & Anthropology. Architectural Design Profile No 124.

Miller, Daniel (red.)

2005 Materiality. Durham & London: Durham University Press.

Mostrup. Kort over Højbjerg 2001

Mostrup. Kort over Riisskov 2001

Nader, Laura

1972 Up the Anthropologist – Perspectives from Studying Up, pp. 284-311 in: Reinventing Anthropology (Dell Hymes (red.)). Vintage Books.

Nidditch, Peter H

1975 Introduction to *An Essay Concerning Human Understanding*, by John Locke. Oxford, UK: Clarendon.

Nørregård-Nielsen, Hans Edward

2004 Undervejs med J. Th. Lundbye. København: Gyldendal.

Okeley, Judith

1994 Vicarious and Sensory Knowledge of Chronology and Change. Ageing in Rural France, pp. 45-64 in: Social Experience and Anthropological Knowledge. (Kirsten Hastrup & Peter Hervik (red.)). London & New York: Routledge.

Opie, Julian

1993 Julian Opie. London: The South Bank Centre / München-Stuttgart: Oktagon.

Oxvig, Henrik

1997 Klassisk Bybygning som Rumproblem, pp. 216-7 in: Rumanalyser (Lise Bek og Henrik Oxvig (red.)). Århus: Fonden til udgivelse af Arkitekturtidsskrift **B**.

Paluszewski, Mads Bech

2004 På sporet af forstaden, revideret version af: Forstadens invasion af byen, projektrapport fra RUC, Geografi, 1. modul 2003, in: www.bystudier.dk (i kopi i kompendium til konferencen Forstaden i Forstaden/Forstaden i Byen. Center for Bystudier. RUC. Ved lektor John Pløger) (internetadresse sidst besøgt den 31. juli 2006).

Paul-Lévy, Françoise & Marion Segaud

1983 La maison et ses orientations, pp. 126-131 in: Anthropologie de l'espace. Centre de Création Industrielle. Centre George Pompidou. Collection Alors 1. Paris: Centre George Pompidou/CCI.

Pedersen, Claus Peder

2001 Greg Lynns topologiske ontologi, in: <http://www.blankspace.dk/lynn.htm>. (Internetadresse sidst besøgt den 31. juli 2006).

Petersen, Vibeke

1989 Tid og rum. Et koblingsunivers. Robert Smithson. Katalogtekster. Sorø: Vestsjællands Kunstmuseum.

Pløger, John

2000 Den diffuse forstad. Byplan:19-24.

Pocock, David F

2001 Foreword, pp. 1-9 in: A General Theory of Magic (by Marcel Mauss). Routledge Classic. London & New York: Routledge.

Poulsen, Erik Kalsgård

1996 Landbohaven 1860-1890, pp. 55-75 in: Har de en æstetik? Den kulturelle bevægelsers brug og formning af byens og landskabernes rum. (Gregers Allgreen-Ussing, Lise Bek og Jens Schjerup Hansen (red.)). SBI-byplanlægning 71. Hørsholm. Statens Byggeforskningsinstitut.

Raahauge, Kirsten Marie

1993 Det binæres undergang – En analyse af de strukturelle betingelser for Inkarigets undergang. Konferensafhandling, Institut for Antropologi, Københavns Universitet.

1994 Prinsen og det halve kongerige. En beretning fra det inkaiske landskab. Rum, Tidsskriftet Antropologi vol. 30:39-56.

1996 Boligdrøm - Hjemme hos 90'ernes 25-35-årige. Det etnologiske forskningscenter Kimming.

2000a Rådhuspladsens Rumlige aspekter, Politikens Læserkonkurrence om Rådhuspladsen og Syntese, pp. 35-81, 127-40 og 141-51 in: Rådhuspladsen. Københavns Rådhusplads i antropologisk belysning (med Katja Kvaale). København: Det kongelige danske Kunstakademis Arkitektskole.

2000b Taastrup mellem rum og sted og Konklusion: Sted og Transit i Taastrup, pp. 79-85 og 36-78 in: Sted og transit i Taastrup – Køgevej og omegn i antropologisk belysning (med Katja Øder Hansen). København: Det kongelige danske Kunstakademis Arkitektskole.

2001a Lyngby her og der. Del af: Lyngby og omegn i antropologisk belysning (med Katja Øder Hansen). København: Det kongelige danske Kunstakademis Arkitektskole.

2001b Samling og samlere. Samling, Tidsskriftet Antropologi, vol. 43-44:5-13.

2003 Landskabelige dimensioner i det århusianske byskab. Bybilleder, Jordens Folk vol. 38(3):16-22.

2004a Transitspace: No place is nowhere. An Anthropological Approach to Representations of the City of Aarhus, DK (Abstract Version), pp. 443-444 in: Signs of the World: Interculturality & globalisation. International association of semiotic studies 8th congrès. Abstracts. Lyon.

2004b Århusgrænser: By, kvarter og hjem under antropologisk behandling/The Boundaries of Aarhus: City, Neighbourhood, and Home under Anthropological Treatment, pp. 34-62 in: Urban Lifescape: Byrum, Livsstil, Forbrug / Urban Lifescape: Space, Lifestyle, Consumption (Claus Bech-Danielsen, Ole Michael Jensen, Hans Kib & Gitte Marling (reds.)). Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.

2005a Antropolis. BYER I: Abomey – Mumbai, Tidsskriftet Antropologi vol. 47:5-15.

2005b Århus. BYER II: Nuuk – Århus, Tidsskriftet Antropologi vol. 48:299-315.

2006 Den nygamle by, pp. 175-189 in: Ark+. Arkitektur mellem globalisering og hverdagsliv. Et tværfagligt blik på arkitekturens aktuelle udvikling (Claus Bech-Danielsen & Christoffer Harlanger (red.)). København: Kunstakademiets Arkitektskoles Forlag.

(In press a) Stedets problem, in Integration (Karen Fog Olwig & Carsten Pærregaard (red.)).

(In press b) Transitspace: No place is nowhere. An Anthropological Approach to Representations of the City of Aarhus, DK. DVD From the semiotic congress of 2004 in Lyon.

Ramløv, Kirsten

2001 Nogle tanker omkring flytning. Samling. Tidsskriftet Antropologi, vol. 43-44:13-23.

Rasmussen, Karl Aage

1994 Det tonale rum. Rum, Tidsskriftet Antropologi, vol. 30:27-35.

Rivière, Peter

1995 Houses. Places and People. Community and Continuity in Guiana, pp189-206 in: About the House. Lévi-Strauss and Beyond. (Janet Carsten & Stephen Hugh-Jones (red.)). Cambridge: Cambridge University Press.

1997 Caribiske sjæleanligger – efter Fock. Felter. Tidsskriftet Antropologi vol. 37:183-193.

Rubow, Cecilie

2003 Samtalen. Interviewet som deltagerobservation, pp. 227-247. Kapitel 11 in: Ind i Verden. En grundbog i antropologisk metode (Kirsten Hastrup (red.)). København: Hans Reitzels Forlag.

Sahlins, Marshall

1985 Islands of History. London and New York: Tavistock Publications.

2000a Culture in Practice – Selected Essays. Zone Books. New York: MIT Press.

2000b[1993] Goodbye to *Triste Tropes*: Ethnography in the Context of Modern world History. Part 3, Chapter 14, pp. 417-501 in: Culture in Practice – Selected Essays. Zone Books. New York: MIT Press.

2000c[1996] The Sadness of Sweetness; or, The Native Anthropology of Western Cosmology. Part 3, Chapter 16, pp. 527-585 in: Culture in Practice – Selected Essays. Zone Books. New York: MIT Press.

Sanjek, Roger

1990 On Ethnographic Validity, pp. 385-418 in: Fieldnotes: The Makings of Anthropology (Roger Sanjek (red.)). Ithaca & London: Cornell University Press.

Sauer, Carl

1963 The Morphology of Landscape, in: Land and Life: A Selection of the Writings of Carl Sauer (J. Leighly (red.)). Berkeley, California: University of California Press.

Silverstone, Roger

1997 Introduction, pp. 1-25 in: Visions of Suburbia. (Roger Silverstone (red.)). London & New York: Routledge.

Silverstone, Roger (red.)

1997 Visions of Suburbia. (Roger Silverstone (red.)). London & New York: Routledge.

Simmel, Georg

1998a Georg Simmel. Hvordan er samfundet muligt? Udvalgte sociologiske skrifter. (Nils Gunder Hansen (red.)). I serien Moderne Tænkere. København: Gyldendal.

1998b[1903] Storbyskerne og det åndelige liv I: Georg Simmel. Hvordan er samfundet muligt? Udvalgte sociologiske skrifter (Nils Gunder Hansen (red.)). I serien Moderne Tænkere. København: Gyldendal

Sjørlev, Inger

1995 Gudernes Rum – En beretning om ritualer og tro i Brasilien. København: Gyldendal.

Smithson, Robert

1979[1966] Entrophy and the New Monument, pp. 9-19 in: The Writings of Robert Smithson. Essays with Illustrations (Nancy Holt (red.)). New York: New York University Press.

Sperber, Dan

1985[1982] Interpretive Ethnography and Theoretical Anthropology, pp. 9-35 in: On Anthropological Knowledge. Three Essays. Cambridge: Cambridge University Press.

Spradley, James P.

1979 The Ethnographic Interview. Forth Worth: Holt, Rinehart and Wiston.

Stender, Marie

2003 Under Jorden – Noter fra den parisiske metro. Bybilleder, Jordens Folk. Etnografisk Tidsskrift, vol. 38(2):183-93.

Sterne, Lawrence

1985[1759-67] *The Life and Opinions of Tristram Shandy, Gentleman*. London: Penguin Books.

Stjernfelt, Frederik

1990 *Det naturlige ansigts semiotik*. *Almen Semiotik*. Charles Sanders Peirce vol. 1:106-119.

1992 *Center og periferi*. *Grænsens fænomenologi, stedernes betydning* – Haushofer, Lotman, Heidegger, Derrida, Poincaré, pp. 31-71 in: *Grænser*. (Frederik Stjernfelt & Anders Troelsen (red.)). *Kulturstudier* 15. Center for Kulturforskning. Århus: Aarhus Universitetsforlag.

1993 *Trines Dusk og Løvhytten – eller: det imaginære museum på nye æventyr*. *Den jyske Historiker* vol. 64:91-101.

1996 *Sted, gade, plads – en naiv teori om byen*, pp. 11-31 in: *Byens Pladser* (Martin Zerlang (red.)). *Urbanitet og Æstetik*. København: Borgen.

Stjernfelt, Frederik & Anders Troelsen (red.)

1992 *Grænser*. *Kulturstudier* 15. Center for Kulturforskning. Århus: Aarhus Universitetsforlag.

Sørensen, C. Th.

1977[1963] *Havekunstens Oprindelse*, pp. 29-43 in: *Havekunst* (Stig Brøgger (red.)). Lyngby. Sophienholm.

Sørensen, H. E.

1998 *Lakolk. Et badested gennem 100 år: 1898-1998*. [Skærbæk]: Melbyhus.

Sørensen, Peer E.

1996 *Det nationale landskab*, pp. 38-55 in: *Har de en æstetik? Den kulturelle bevægelsers brug og formning af byens og landskabernes rum* (Gregers Allgreen-Ussing, Lise Bek og Jens Schjerup Hansen (red.)). *SBI-byplanlægning* 71. Hørsholm. Statens Byggeforskningsinstitut.

Thomas, Keith

1984 *Man and the Natural World: Changing Attitudes in England 1500-1800*. Harmondsworth: Penguin Books.

Tonkin, Elisabeth

1984 *Participant Observation*, pp. 223-229 in: *Ethnographic Research. A guide to General Conduct* (R. F. Ellen (red.)). *ASA Research Methods in Social Anthropology*. London: Academic Press.

Toy, Maggie (red.)

1996 *Architecture & Anthropology*. *Architectural Design Profile* no. 124.

Turner, Victor

1967 *Betwixt and Between*, in: *The Forest of Symbols*. Ithaca, New York: Cornell University Press.

Urton, Gary (red.)

1985 *Animal Myths and Metaphors in South America*. Salt Lake City: University of Utah Press.

Veblen, Thorstein

1970[1889/1925] *The Theory of the Leisure Class. An Economic Study of Institutions*. London: George Allen and Unwin.

- Vidler, Anthony
2000 Warped space. Art, Architecture, and Anxiety in Modern Culture. Cambridge, Massachusetts & London, England: The MIT Press.
- Villadsen, Villads
1978 Billeder af et Landskab, pp. 7-20 in: Danmarksbilleder. Sophienholmkatalog (Stig Brøgger (red.)). Lyngby: Sophienholm.
- Virilio, Paul
1993[1976] Véhiculaire, pp. 243-273 in: L'insécurité du territoire. Paris: Éditions Galilée.
- Wamberg, Jakob
2005 Landskabet som verdensbillede. Naturafbildning og kulturel evolution i Vesten fra hulemalerierne til den tidlige modernitet. Passepartouts Særskriftserie. Århus: Passepartout.
- Walker, Derek (red.)
1994 New Towns. Architectural Design Profile no. 111. London.
- Weber, Max
1993[1904/05/1920] Die protestantische Ethik und der "Geist" des Kapitalismus. Neue Wissenschaftliche Bibliothek. Athenäum: Hain. Hanstein: Verlagsgesellschaft mbH, Bodenheim.
- Weiner, James F.
1991 The Empty Place. Poetry, Space, and Being among the Foi of Papua New Guinea. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Wilde, Oscar
2005[1891] The Canterville Ghost, in: Lord Arthur Savile's Crime and Other Stories. Dodo Press.
- Wright, Gwendolyn
2002 Permeable boundaries. Domesticity in Post-war New York. Del II: Perception, Kapitel 7, pp. 207-218 in: The Urban Lifeworld. Formation, Perception, Representation. (Peter Madsen & Richard Plunz (red.)). London & New York: Routledge.
- Zerlang, Martin
1996 Pladsen i historien, pp. 31-58 in: Byens Pladser. Center for Urbanitet og Æstetik. København: Borgen.
- Ærø, Thorkild
2002 Boligpræferencer, boligvalg og livsstil. By og byg. Statens Byggeforskningsinstitut.

En Århusantropologi

Resumé

Med baggrund i otte måneders antropologisk feltarbejde i Skåde Bakker og på Fedet (af ejendommæglere fremhævet som Århus' to dyreste villakvarterer) behandler afhandlingen interaktionen mellem fysisk rum, social praksis og kulturel forestilling gennem tre rumtyper:

- landskab
- by
- hus

Disse tre rum forstås både som analytiske begreber og konkrete lokaliteter. De konkrete lokaliteter dobbelfiltreres, idet de passerer såvel beboernes som antropologens net af beskrivelser og fortolkninger. De tre rumtyper forstås desuden gennem en dobbelthed af adskillelse og sammenfiltrering. Både det teoretiske greb og den gennemgående analytiske metode implicerer således vekselvirkning mellem teori og empiri.

Afhandlingens præmis er, at der består et forhold af gensidighed mellem rumlig og sociokulturel organisering. Med dette udgangspunkt kan viden genereres på to niveauer: Fortolkningerne af de konkrete lokaliteter i Århus og forståelsen af det generaliserede felt, der angår forholdet mellem rum, samfund og kultur.

Afhandlingen registrerer tableauisering af de forskellige rumtyper gennem diverse temaer og redskaber:

- landskaber guldalder-idealer og utilitaritets-landskaber. Udposning af offentligt rum.
- Midtby brandscapes, byløft og transitær-konsumerisme. Para-offentligt rum.
- huse privatliv, repræsentativt liv og domestikale vaner. Afgrænsning af privat rum.

Omdrejningspunktet for disse spatiale og sociokulturelle temaer er identitetsdannelse ved tings- og rumfunderet betydningstilskrivning. Denne proces foregår gennem sociale praksisformer og kulturelle forestillinger, i spændet mellem individ og kollektiv.

Med Skåde Bakker og Fedet i stereoskopisk fokus er det afhandlingens anliggende at afsøge koblinger mellem det kulturelle, det sociale og rum.

An Anthropology of Århus

Summary

This dissertation is based on eight months of anthropological field work in two of Denmark's second largest city's most expensive neighborhoods. It focuses on the interaction between physical space, social praxis and cultural conception through the prism of three types of space:

- Landscape
- City
- House.

Landscape, city, and house are seen as both analytical concepts and as physical localities, which are conceptionally filtered through both the inhabitants' and the anthropologist's webs of descriptions and interpretations. Additionally, the three types of space are understood as catalysts of separation and entanglement. The dissertation's theoretical approach and its general analytical method thus implicate the reciprocal action between theory and empirical basis.

The dissertation's central thesis posits a reciprocal relationship between spatial and sociocultural organization. This premise serves as the basis for arguing that knowledge is generated on two levels: firstly, the various interpretations of the concrete, physical localities in the Århus neighborhoods and, secondly, the understanding of the generalized field of inquiry in relation to the relationship between space, society, and culture.

The dissertation investigates the making of tableaux in three types of space through various themes and methods:

- Landscape – cultural ideals stemming from Danish Romanticism (1800-1850) vs. utilitarian ideals embedded in capitalist ideology. The expansion of public space.
- City – brandscapes, city improvement projects and transitory consumerism found in the mid-sized city landscape. Semi-public space.
- House – private life, representative life, and domestic habits. The demarcation of private space.

The central focus for these spatial and sociocultural themes is the formation of identity in meaning attribution based on material and spatial contexts. This process happens by way of social praxis and cultural conceptions, and in the tension between individual and community.

With its empirical focus on the Århus communities Skåde Bakker and Fedet, this dissertation investigates junctions between the cultural, the social and space.

Med baggrund i otte måneders antropologisk feltarbejde i Skåde Bakker og på Fedet behandles interaktionen mellem fysisk rum, social praksis og kulturel forestilling gennem tre rumtyper: landskab, by og hus. De konkrete lokaliteter dobbelfiltreres, idet de passerer såvel beboernes som antropologens net af beskrivelser og fortolkninger; desuden forstås de gennem en dobbelthed af adskillelse og sammenfiltrering. Der kan registreres en tableauxisering af rumtyperne. Landskaberne forstås således gennem guldalder-idealer, som utilitaritets-landskaber og som udposning af offentligt rum. Midtbyen er etableret som et nyt brandscape, gennem byløft og transitær-konsumerisme, den virker desuden som para-offentligt rum. Husene iscenesætter privatliv, men også repræsentativt liv og domestikale vaner, ligesom de afgrænser det private rum. Med Skåde Bakker og Fedet i stereoskopisk fokus og med vekselvirkninger mellem de forskellige niveauer som omdrejningspunkt behandles rummet set fra Århus.

